Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

ДЗЯБКО ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.161.2’37
УДК 811.521’37

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

Спеціальність 10.02.17 – порівняльно-історичне
і типологічне мовознавство

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
Мацюк Галина Петрівна
доктор філологічних наук,
професор

Львів – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 5
ВСТУП.....6
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЧНОГО ТА ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ.....12
1.1 Взаємодія типологічного та зіставного підходів у дослідженні різноструктурних мов 12
1.2 Зіставний аналіз семантики лексичних одиниць 20
1.2.1 Значення як одне із основних понять зіставної лексикології 20
1.2.2 Міжмовна симетрія та асиметрія в реалізації семантики відповідників.....23
1.3 Методологія зіставного дослідження семантики соціолінгвістичних термінів української та японської мов.....26
1.3.1 Лінгвістичні характеристики соціолінгвістичного терміна.....26
1.3.2 Роль польового підходу в структуруванні соціолінгвістичної термінології.....32
1.3.3 Методи та прийоми зіставного дослідження термінологічного поля «мовна політика».....41
1.3.4 Засоби відтворення термінів японської мови в терміносистемі української мови.....49
Висновки до розділу1 51
РОЗДІЛ 2 СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЯДРА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ 54
2.1 Домінанти *мовна політика* та 言語政策 *gengo seisaku*.....54
2.2 Вершини поля в обох мовах 59
2.3 Термінологічні групи «мова» / «gengo» 66
2.4 Термінологічні групи «мовне планування» / «gengo keikaku» 73

2.5 Термінологічні групи «мовне законодавство» / «gengohou» 79
2.6 Кількісний склад ядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах 82
Висновки до розділу 2 84
РОЗДІЛ 3 СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НАВКОЛОЯДЕРНОЇ ЗОНИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ 87
3.1 Термінологічні групи «форми існування мови» / «gengo henshu» 87
3.1.1 Одиниці на позначення поняття *літературна мова* 90
3.1.2 Одиниці на позначення поняття *народно-розмовна мова* 91
3.1.3 Одиниці на позначення поняття *діалект* 94
3.1.4 Одиниці на позначення поняття *інтердіалект* 101
3.1.5 Специфіка одиниць на позначення поняття 言語変種 *gengo henshu* 101
3.2 Термінологічні групи «статус мови» / «gengo chii» 106
3.3 Термінологічні групи «мовна ситуація» / «gengo shiyou» 118
3.3.1 Одиниці на позначення поняття *двомовність* 123
3.3.2 Одиниці на позначення поняття *носій мови* 129
3.4 Термінологічні групи «мовний контакт» / «gengo sesshoku» 133
3.5 Термінологічна група «gengo shuutoku» 141
3.6 Кількісний склад навколоядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах 142
Висновки до розділу 3 146
РОЗДІЛ 4 СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ПЕРИФЕРІЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ 151
4.1 Термінологічні групи «володіння мовою» / «gengo shuutoku» 151
4.2 Термінологічні групи «змішування мов» / «gengo kongou» 161
4.3 Термінологічні групи «ставлення до мови» / «gengo e no taido» 168
4.4 Кількісний склад периферії термінологічного поля «мовна політика»

в обох мовах 178
Висновки до розділу 4.....181
ВИСНОВКИ 184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 189
ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ 212
ДОДАТОК. Навчальний японсько-український словник соціолінгвістичних термінів. Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика» 219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КА – компонентний аналіз

ТП – термінологічне поле

ТГ – термінологічна група

укр. – українська мова

яп. – японська мова

ВСТУП

Соціальний запит на знання і застосування японської мови в Україні активізував її теоретичні дослідження у працях І. Бондаренка, О. Бондаря, О. Забуранної, Т. Комарницької, К. Комісарова, Ю. Малахової, В. Пирогова, І. Рябоволенко, М. Федоришина, М. Якименка та інших мовознавців і вперше визначив потребу типологічного аналізу різноструктурних української та японської мов. Пов’язаний з виявленням і диференціацією універсальних та ідіоетнічних ознак цих двох мов на рівні фонетики, лексики, граматики, а також з визначенням взаємодії елементів у структурі одиниць кожного мовного рівня, цей аналіз неможливий без систематизування ілюстративного матеріалу та формування теоретичного підґрунтя щодо ознак української і японської мов спершу в зіставних дослідженнях.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою формування на матеріалі української та японської мов теорії і методики зіставного аналізу семантики, який в перспективі забезпечить здійснення типологічних досліджень різних терміносистем з метою укладання галузевих українсько-японських і японсько-українських словників.

У дисертації зіставний аналіз семантики соціолінгвістичних термінів здійснено на матеріалі одиниць термінологічного поля (далі ТП) «мовна політика» в українській та японській мовах. Передумовою зіставного дослідження цього поля послужили: 1) загальні теоретичні принципи типологічного аналізу та зіставлення мов, висвітлені в працях М. Кочергана, Е. Кузнєцової, Л. Новікова, І. Стерніна, Г. Уфімцевої, A. Lehrer, J. Lyons, C. Goddard, D. Cruse, G. A. Kleparski, T. Kodama, T. Kunihiro, M. Murphy, E. Nida, J. Trier, N. Tsujimura, T. Yamaguchi; 2) теоретичні результати дослідження лексико-семантичних систем різних мов у працях І. Бондаренка, О. Бондаря, Ю. Жлуктенка, І. Корунця, В. Манакіна, М. Фабіан, Y. Ikegami, T. Ishiwata, N. Ogoshi, T. P. Krzeszowski, T. Takada, E. Weigand; 3) категорії та поняття термінознавства, висвітлені в публікаціях Т. Кияка, І. Кочан, А. Ляшук, Т. Панько,

Л. Симоненко, Е. Скороходька, С. Шелова, M. Cabré, K. Kageura, J. Sager, P. Weissenhofer; 4) характеристика терміносистеми соціолінгвістики на матеріалі різних мов, розкрита в працях Г. Бідера, І. Версти, А. Загнітка, Г. Мацюк, О. Селіванової, T. Caroll, G. K. Kimura, S. Shinji.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає науковій темі кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка «Семантико-прагматична організація різномовних дискурсів» (номер державної реєстрації 0110U003154). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 11/2 від 24 лютого 2010 р., уточнено протоколом № 7 від 13 вересня 2012 р.).

Основною **метою** роботи є дослідити семантичну структуру термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах, зокрема його структурних частин: ядра, навколоядерної зони, периферії. Поставлена мета зумовила потребу вирішити такі **завдання**:

1) систематизувати теорію і методи типологічних та зіставних досліджень семантики в мовознавстві як передумову для формування методології зіставного аналізу семантики соціолінгвістичних термінів української та японської мов;

2) розробити методологію зіставного аналізу соціолінгвістичних термінів на прикладі термінологічного поля «мовна політика»;

3) дослідити склад, семантичні відношення, спільні й відмінні семантичні ознаки одиниць ядра ТП «мовна політика» в українській та японській мовах;

4) обґрунтувати склад, семантичні відношення, спільні й відмінні семантичні ознаки одиниць навколоядерної зони ТП «мовна політика» в обох мовах;

5) схарактеризувати склад, семантичні відношення, спільні й відмінні семантичні ознаки одиниць периферії ТП «мовна політика» в обох мовах;

6) дослідити реалізацію міжмовних відношень у складі ТП «мовна політика» в українській та японській мовах;

7) обґрунтувати роль термінологічного поля як засобу структурування ілюстративного матеріалу для створення «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів»;

8) систематизувати японсько-українські відповідники ТП «мовна політика» для укладання першого випуску навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів.

Об'єктом дослідження є соціолінгвістичні терміни, які формують ТП «мовна політика» в українській та японській мовах.

Предмет дослідження – структура ТП «мовна політика» у двох мовах, спільні і відмінні ознаки семантики термінів та відношення між ними.

Матеріалом для аналізу послужили 227 одиниць української та 247 відповідників японської мови, зібрані методом суцільної вибірки із лінгвістичних словників та соціолінгвістичних праць (загальний обсяг джерел – понад 5000 сторінок).

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети і завдань у роботі використано низку лінгвістичних методів, з-поміж яких *структурний* – для дослідження складу термінологічного поля, зокрема ядра, навколоядерної зони, периферії та системних зв'язків між одиницями; *зіставний* – для аналізу спільних і відмінних рис в організації семного складу одиниць поля. Прийом *компонентного аналізу* (*методика ступінчастої ідентифікації*) допоміг обґрунтувати семний склад термінів; окремі прийоми *методу опозицій* посприяли встановленню відношень між елементами поля на основі протиставлення їх за певними диференційними ознаками; *елементи кількісного аналізу* дозволили розкрити тенденції формування поля в українській та японській терміносистемах.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше*: розроблено теоретичну модель зіставного аналізу семантики термінів соціолінгвістики української та японської мов; досліджено терміни, які увійшли до складу термінологічного поля «мовна політика»; обґрунтовано спільні і відмінні ознаки семантики термінів; створено реєстр відповідників для одного з розділів

японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів; *удосконалено* методику зіставного аналізу неспоріднених мов; *набули нового тлумачення* ідеї системної організації термінів соціолінгвістики української та японської мов.

Практичне значення дослідження. Матеріал і висновки дисертації можна використати на лекціях і практичних заняттях із типологічного мовознавства, зіставної лексикології, термінознавства та лексикографії, вступу до японської філології, лексикології сучасної японської мови. Окремі положення дисертації сприятимуть оновленню допоміжних спецкурсів та спецсемінарів із названих дисциплін, уможливлять створення методичних посібників і лексикографічних довідників.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дослідження авторка одержала самостійно. Наукових праць на тему дисертації, написаних у співавторстві, немає.

На захист винесено такі основні положення:

1. Семантику соціолінгвістичних термінів української та японської мов можна зіставити в ході системно-структурного вивчення за допомогою *польового підходу*, який дає змогу визначити набір семантичних ознак термінів та з'ясувати відношення між ними.

2. Структура ТП «мовна політика», що становить одну з підгруп термінів соціолінгвістики, в обох мовах складається з ядра, навколоядерної зони, периферії і засвідчує високий ступінь системної організації, зумовлений розгалуженими опозиціями включення, тотожності, перетину семантичних ознак термінів, на основі яких виникають гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні відношення.

3. Розгалужені синонімічні відношення між одиницями ТП «мовна політика» в обох мовах свідчать про те, що процес кодифікації соціолінгвістичних терміносистем триває. У японській мові вияв синонімії термінів є поширеним явищем, яке зумовлює кількісні розбіжності в номінації одних і тих самих понять. Відмінності в реалізації синонімічних відношень зумовлені типологічними характеристиками японської мови, зокрема

аглютинативністю, ієрогліфічним типом письма.

4. Зіставний аналіз семантичної структури ТП «мовна політика» в українській та японській мовах дає змогу виявити спільні і відмінні ознаки в змісті досліджуваних термінів. Про реалізацію цих ознак в семантиці зіставлюваних термінів свідчать відношення повної відповідності, часткової відповідності, повної невідповідності. *Відношення повної відповідності* семантики реалізують соціолінгвістичні терміни двох мов, які характеризуються повним збігом семантичної структури. *Відношення часткової відповідності* передають зіставлювані одиниці, кількість диференційних сем яких у зіставлюваних відповідниках відрізняється. *Відношення повної невідповідності* характерні для термінологічних лакун, вони вказують на відсутність в одній із зіставлюваних мов термінологічного позначення поняття, що номінується в іншій мові конкретною термінологічною одиницею.

5. Між зіставлюваними термінами переважають відношення повної відповідності та часткової відповідності. Відношення часткової невідповідності та повної невідповідності семантики одиниць ТП «мовна політика» пов’язані зі структурними особливостями мовного вираження об’єктивного світу кожною з досліджуваних мов та зумовлені різним типом мислення, соціополітичною і культурною дійсністю, а також соціолінгвістичною традицією.

6. Розроблена теоретична модель зіставно-типологічного підходу до аналізу семантичної структури одного термінологічного поля та її верифікація у випуску «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів» дозволяють стверджувати про термінологічне поле як засіб систематизації відповідників неблизькоспоріднених української та японської мов.

Апробація результатів дисертації. Усі положення й результати дослідження обговорено на науково-методичних семінарах кафедр загального мовознавства та сходознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (2009–2015), звітних конференціях педагогічного факультету Університету Ямаґучі, Японія (2012–2014). Висновки дисертації апробовано на конференціях: Міжнародній конференції «Second Conference for Young Slavists»

(Budapest, 2012), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2012), Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Системність і спадкоємність у процесі викладання японської мови та літератури в початкових, середніх та вищих навчальних закладах» (Київ, 2012), IX Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 2012), Другій міжнародній конференції «Китай, Японія, Корея: Методологія і практика культурних інтерпретацій» (Київ, 2011), Третій міжнародній науково-практичній конференції «Удосконалення методики викладання японської мови та літератури у контексті входження України у Болонський процес» (Київ, 2011), VIII Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 2011), Міжнародній конференції «Japan: New Challenges in the 21st Century» (Poznań, 2010), Другій міжнародній науково-практичній конференції «Японська мова та література на пострадянському просторі: проблеми та перспективи» (Київ, 2010), Міжнародній науковій конференції «Східнослов'янська філологія: Від Нестора до сьогодення» (Горлівка, 2010), VII Всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі (Львів, 2010), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні наукові парадигми» (Горлівка, 2010).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертації викладено в 13 публікаціях, з яких 6 статей вийшли у фахових виданнях України, 2 статті – у закордонних збірниках.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (286 позицій) та списку ілюстративного матеріалу (67 джерел). У тексті дисертації є чотири гістограми, які розкривають кількісні показники складу ТП «мовна політика» в українській та японській мовах. Додаток до дисертації містить «Навчальний японсько-український словник соціолінгвістичних термінів. Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика»». Повний обсяг роботи становить 269 сторінок, з них 183 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТИПОЛОГІЧНОГО ТА ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ

1.1 Взаємодія типологічного та зіставного підходів у вивченні різноструктурних мов

У теоретичному та прикладному мовознавстві найефективнішим способом дослідження своєрідності концептуалізації світу визнано міжмовне зіставлення, метою якого є виявлення структурних подібностей та відмінностей мов, а також розрізнення функцій однотипних елементів структури мови [88, с. 14]. Зіставлення елементів мови означає вияв відмінностей на фоні однієї спільної ознаки, яка лягає в основу моделі зіставлення. На матеріалі різних мов цієї думки дотримуються представники української та зарубіжної лінгвістичних традицій – В. Гак, Ю. Жлуктенко, І. Корунець, М. Кочерган, А. Кузнєцов, В. Манакін, І. Стернін, М. Фабіан, В. Ярцева, V. Gast, T. Ishiwata, N. Ogoshi, T. Krzeszowski, T. Takada, E. Weigand, K. Wikberg [28–30; 49; 50; 52; 87; 88; 93; 108; 109; 135; 154; 165; 166; 182;183; 212; 228; 237; 241; 263; 280; 282] та інші.

Методом синхронного зіставлення мов з метою вияву спільних та відмінних мовних характеристик послуговуються кілька мовознавчих дисциплін, які зближуються у виборі об’єкта дослідження. Зокрема зіставлення мов лягає в основу типологічної лінгвістики, яка передбачає виявлення суми подібних і відмінних рис, які характеризують системи різних мов з метою створення загального опису усіх мов світу й визначення мовних типів, та зіставного мовознавства, або контрастивної лінгвістики, яка порівнює дві мови, рідше більше мов [183, с. 1; 230, с. 30]. У межах кожного з цих напрямів лінгвісти виокремлюють специфічні принципи дослідження мовного матеріалу.

До завдань лінгвістичної типології належить встановлення мовного типу, який трактують як реалізацію універсального компонента щодо специфічних особливостей будови мови (вияв мовного ізоморфізму або аломорфізму), на

основі чого виникає типологічна класифікація мов [59, с. 38; 183, с. 7]. Основні завдання зіставного мовознавства полягають у тому, щоб: 1) розкривати подібності і відмінності у використанні мовних засобів в різних мовах; 2) визначати особливості кожної із зіставлюваних мов, які можуть залишитись поза увагою дослідників за умови «внутрішнього» вивчення мови; 3) запобігати небажаній інтерференції у вивченні іноземних мов і в перекладах; 4) зібрати дані для типології, попередньо встановивши мовні універсалії [28, с. 9].

З огляду на подібність підходу типологічного та зіставного мовознавства до порівняння мов дослідники активно обговорюють питання про розмежування та взаємозв'язок цих напрямів.

В. Скалічка вважає, що основу типологічного підходу становить порівняння окремих компонентів системи на матеріалі всіх мов, в той час як контрастивний аналіз передбачає порівняння всіх елементів системи на матеріалі двох, інколи трьох, мов. Тому головним завданням лінгвістичної типології постало визначення типу мов з метою поглиблення їх класифікації, а звідси і пошук відповідей на питання про структурну сутність людської мови взагалі [148, с. 27].

Ю. Жлуктенко, характеризуючи взаємодію між типологічною і контрастивною лінгвістикою, зазначає, що обидва напрями розглядають подібності і відмінності мовних явищ, однак, користуючись методом порівняння, мають різну спрямованість. На думку вченого, кожний контрастивний аналіз – це перший ступінь типологічного, тому потрібно звертати увагу на те, у яких формах реалізується певна категорія у зіставлюваних мовах; у той же час типолог обов'язково визначає, які з цих категорій чи явищ є істотними для визначення типу даної мови та її класифікаційних параметрів [137, с. 64].

В. Манакін бачить зв'язок типології та зіставного мовознавства в тому, що відмінні ознаки між мовами можна виокремити за умови наявності спільних, а взаємозв'язок між різними видами порівняння полягає в тому, що однакові мовні явища (залежно від мовних фактів та мети зіставлення) можуть ілюструвати і типологічні, і контрастивні ознаки [109, с. 156].

У японському мовознавстві теж звертають увагу на взаємодію лінгвістичної

типології (言語類型論 *gengo ruikeiron*) та контрастивної лінгвістики (対照言語学 *taishou gengogaku*). На думку N. Ogoshi, обидва напрями зосереджені на вияві мовних подібностей та відмінностей кількох мов незалежно від їхньої генетичної спорідненості, однак лінгвістична типологія має ширшу мету: на основі порівняння різних мовних систем вона скерована і на виведення типологічних законів та теоретичних засад, які об'єднують мови. Тому спільні та відмінні мовні ознаки окремих мов як об'єкт контрастивної лінгвістики слугують передумовою встановлення мовних універсалій, що є основним завданням типології [263, с. 2].

У дисертації дотримуємося думки про те, що без вияву певних спільних та відмінних рис, притаманних різним мовним явищам спочатку на основі кількох мов, неможливо виявити типологічні характеристики усіх мов. Подібні міркування висловлюють В. Гак, J. Auwera, J. Hawkins, E. König, T. Krzeszowski [28, с. 6; 187; 222, с. 7–8; 235; 241, с. 10]. Тому взаємозв'язок типологічної лінгвістики та зіставного мовознавства розглядаємо як співвідношення загального (тобто лінгвістичної типології) та конкретного (зіставного мовознавства).

Зіставні дослідження скеровані і на викладання іноземних мов, теорію та практику перекладу, укладання словників [234, с. 9]. Можливість перекладу з однієї мови на іншу, здатність засвоювати іноземні мови передбачає існування універсальної структури (universal framework), яка забезпечує взаєморозуміння носіїв різних мов [213, с. 12; 280, с. 32].

J. Fisiak пропонує виокремлювати теоретичну та прикладну контрастивну лінгвістику. Теоретична контрастивна лінгвістика, спрямована на вичерпний опис подібностей та відмінностей між двома, забезпечує адекватну модель для їхнього порівняння і, таким чином, встановлює між мовами відповідність, еквівалентність. Прикладна ж контрастивна лінгвістика, опираючись на результати теоретичної, визначає практичне застосування отриманих результатів для навчання мов, у перекладі, для дослідження білінгвізму тощо [207, с. 9].

В українському мовознавстві дискусія про визначення об'єкта зіставного мовознавства, а також його зв'язок чи віддаленість від лінгвістичної типології зумовила термінологічну невпорядкованість в позначенні зіставного напряму досліджень мов. Поряд із найуживанішими назвами *зіставне мовознавство* (К. Бондаренко, О. Бондаренко, Н. Іваненко, М. Кочерган, А. Ляшук, М. Фабіан) та *контрастивна лінгвістика* (Л. Верба, Ю. Жлуктенко, В. Манакін), що позначають мовознавчий напрям, метою якого є встановлення спільних та відмінних ознак між системами різних мов, українські дослідники послуговуються термінами *порівняльна лінгвістика*, зокрема *порівняльна граматика* (А. Левицький), *порівняльна лексикологія* (Л. Верба), *зіставна типологія* (І. Карамишева, В. Пирогов), *порівняльна типологія* (І. Корунець) та інші.

У дисертації ми враховуємо думку М. Кочергана про те, що у працях, присвячених питанням зіставного мовознавства, назва *зіставний аналіз* вживається в тому ж значенні, що й *контрастивний аналіз*, *синхронно-порівняльний аналіз*, *зіставно-типологічний аналіз* [88, с. 16]. Тому зв'язок між зіставними та типологічними дослідженнями розглядаємо як взаємопов'язані напрями порівняння мов: зіставна лінгвістика постачає матеріал для лінгвістичної типології, а типологія надає зіставній лінгвістиці засоби для пояснення спільного та відмінного в мовах. Зіставна лінгвістика спрямована на вияв спільних і відмінних ознак на матеріалі двох мов, тоді як основною метою типології є встановлення мовних типів та типологічних законів. Щоб виявити типологічну характеристику мови, як вважає W. Croft, спочатку потрібно зіставити мови за певною ознакою, визначивши мовні універсалії, наявність яких свідчить про здатність мов до порівняння [198, с. 13].

Фундатором зіставного мовознавства в Україні вважають Ю. Жлуктенка [61], який започаткував загальну теорію зіставлення мов і розкрив принципи зіставного аналізу в низці теоретичних праць [49; 50; 51; 52; 137]. Досьогодні в українській лінгвістичній традиції уже отримано результати про спільні та відмінні ознаки лексичних та фразеологічних одиниць української та чеської, російської [18; 60; 160], англійської [61], польської [90], німецької та китайської

мов [43]. Досліджено етикетну лексику української, англійської та угорської мов [165]; виокремлено гендерний аспект зіставної лексикології української та англійської мов [15], створено зіставну типологію української та англійської мов [237]. Досвід українського та зарубіжного зіставного мовознавства підсумовано у низці статей та монографіях М. Кочергана [85–89] і В. Манакіна [108; 109].

Зростає увага і до питань зіставного термінознавства. Наприклад, досліджено семантику та структуру економічної [91], кібернетичної [17], лінгвістичної [142], юридичної [105; 106] терміносистем української мови в зіставленні з англійською та російською мовами.

В японському мовознавстві зіставні дослідження передусім розкривають спільні та відмінні ознаки японської та англійської мов [243]. Колективна праця «English and Japanese in contrast» (1979) висвітлює питання лексикології [205]. Праця «日本語の意味　英語の意味» «Nihongo no imi, eigo no imi» («Значення японської мови, значення англійської мови») (1988) мовознавця Y. Kojima також присвячена питанням зіставної лексикології та семантики [235]. T. Ishiguro та N. Yamauchi в монографії «日英対照文法研究の諸相» «Nichiei Taishou Bunpou Kenkyuu no Shosou» («Зіставне дослідження граматики японської та англійської мов») (1997) описали особливості граматичних категорій пасиву та каузативу, виду, перехідності / неперехідності японської та англійської мов [227]. Надалі Y. Ikegami розкрив особливості лексико-семантичного, граматичного, синтаксичного рівнів цих мов у праці «英語の感覚　日本語の感覚：言葉の意味の仕組み» «Eigo no kankaku nihongo no kankaku: Kotoba no imi no shikumi» («Відчуття англійської та японської мов: структура значення слів») (2006) [225].

Дослідники почали розглядати граматичні та лексичні особливості японської мови у зіставленні з індонезійською, іспанською, китайською, корейською, німецькою та російською [238; 239; 240; 273]. З 1994 р. періодичне видання «日本語と外国語との対照研究» «Nihongo to gaikokugo to no taishou kenkyuu» («Зіставне дослідження японської мови щодо інших мов»), присвячене питанням контрастивних досліджень на основі японської мов, розкриває її ознаки

в порівнянні з ознаками іспанської, китайської, корейської, португальської, французької мов ([260; 261; 273]). Зіставне дослідження японської та китайської мов продовжує збірник «日本語と中国語の対照研究論文集» «Nihongo to chuugokugo no taishou kenkyuu ronbunshuu» («Збірник статей про зіставне дослідження японської та китайської мов») [258]. Аналіз рівнів японської мови в порівнянні з англійською, арабською, грецькою та корейською мовами поглиблює праця «語彙的意味関係の対照研究» «Goiteki imi kankei no taishou kenkyuu» («Зіставне дослідження лексико-семантичних відношень») [215].

З кінця минулого століття пожвавилися дослідження на матеріалі японської та російської мов [55; 115; 139; 140]. Український мовознавець І. Бондаренко вперше проаналізував російсько-японські мовні зв'язки XVIII століття [13].

Зіставне дослідження української та японської мов започаткував «Українсько-японський словник» І. Бондаренка та Т. Хіно (1997). Сьогодні зіставне вивчення української та японської мов – це новий напрям досліджень в мовознавстві, який недавно розпочали окремі праці з граматики, лексики та фразеології О. Бондаря, І. Бондаренка, О. Забуранної, В. Пирогова [9; 10; 12; 131; 288; 325].

Лексична система кожної мови складається історично і характеризується достатнім ступенем стабільності. В історії мови змінюється не сама система, а певні ділянки всередині неї [14, с. 25]. Тому в зіставленні термінологічних одиниць української та японської мов потрібно враховувати їхнє походження, визначаємо особливості впорядкування кожної із мовних систем. Прикладом аналізу одних й тих же понять у неспоріднених мовах важливі для виявлення і диференціації спільних та національних властивостей у структурі мов, що в плані змісту виступають у вигляді універсальних та ідіоетнічних компонентів [71, с. 14; 235, с. 27].

Українська лексика, утворена на основі питомих та запозичених ресурсів, зокрема лексичного матеріалу індоєвропейської, праслов'янської, спільносхіднослов'янської мов, оформленого за допомогою власних

словотвірних засобів [320, с. 295].

Особливості японської мови визначаються тим, що вона є результатом взаємодії ностратичної і австро-тайсько-австронезійської макросімей, але не входить до жодної мовної сім'ї. Існує тільки припущення про її зв'язок із корейською та алтайськими мовами [8, с. 192]. Одна з причин – територіальне розташування японського архіпелагу та ізольованість країни від зовнішнього впливу євразійського материка. Трактування японської мови як унікальної розкриває японська теорія *ніхонджінрон* (日本人論 *nihonjinron* дослівно «теорія про японців»), в основі якої лежить розуміння Японії як моноетнічної та монолінгвальної країни [342, с. 9–12].

Основу сучасної японської мови становить старояпонська мова бунґо, яка сформувалась в період Хейан (IX–XII ст.) на базі діалектів міста Кіото (столиці Японії того часу), та едоський наддіалектний варіант (становить суміш східнояпонських діалектів, основним з яких є діалект міста Едо (сучасного Токіо), сформований у XVII–XIX ст.) [1, с. 7]. Основою літературної японської мови вважається розмовна мова інтелігенції району Яманоте в Токіо, сформована в другій половині XIX ст. [333, с. 260].

Для аналізу походження лексичного складу японської мови європейський підхід до її класифікації не є актуальним. На відміну від європейської традиції поділу слів на питомі і запозичені, в японській традиції прийнято виокремлювати три шари лексики: ваґо – власне японська лексика, канґо – лексика китайського походження і ґайрайґо – лексика європейського походження (серед них англійська мова становить 87 % від загальної кількості європейських запозичень, французька - 4%, інші мови – менше 2%) [285, с. 40].

Одним з критеріїв виокремлення згаданих вище трьох мовних кодів є унікальна японська графічна система, в основі якої лежить силабічна абетка кана та система ієрогліфів. Для передачі власне японської лексики та лексики китайського походження використовують ієрогліфи та одну з графічних підсистем кани – хіраґану, а слова європейського походження записують за

допомогою іншої графічної підсистеми – катакани та інколи латинського алфавіту [255, с. 31–34]. Тобто в системі запозичень японської мови виокремлюють дві підсистеми (з китайської мови та європейських мов), які сформувались у різні періоди розвитку мови та мають графічні й морфологічні відмінності.

Говорячи про особливості ієрогліфічного письма, варто вказати на зв'язок ідеографічного знака із позначуваною ним реалією як характерну рису лексичної системи японської мови. Наприклад, далекосхідна культура, до якої належить японська, акцентує увагу на зв'язках між явищами, а не на самих явищах, що здавна закладено в суті ієрогліфічного письма, зумовлюючи вироблення символічного стилю світосприйняття. Ієрогліфічне письмо вказує на те, що може бути тісніший зв'язок знака зі значенням, ніж це прийнято в європейській системі письма: слово-ієрогліф перетворюється в індикатор образу-гештальта, який у випадку абстрактних понять є метафоричним вказівником, символом. Тому ієрогліфіка, справді, мала сильний вплив на японських філософів. Вони більше роздумували над смислом знака, ніж його значенням, перетворюючи смислові відтінки в самостійні концептуальні сутності, відносно до яких всі «імена», тобто слова, є лише трансцендентними, невираженими символами [53, с. 40]. Тому прочитання будь-якого японського слова чи тексту передбачає не лише вміння співвідносити звукове позначення зі значенням, але й осягнути абстрактне значення символу, закладене в певному ієрогліфі [255, с. 25–26].

Отже, українська та японська мови з погляду походження та ознак різняться. Постає завдання зіставного аналізу окремих лексичних підсистем цих неспоріднених мов, що дозволить виявити специфіку семантики, зумовленої національним мисленням, національним сприйняттям та мовним відображенням світу. Крім теоретичного аспекту, зіставний аналіз має і прикладне значення, що реалізується в лексикографічній практиці.

1.2 Зіставний аналіз семантики лексичних одиниць

Семантичний опис лексичних систем всіх мов розкриває універсальний та ідіоетнічний набір семантичних компонентів. Універсальні ознаки мов мають абстрактну репрезентацію і є часто прихованими [129, с. 126]. Тому типологічні характеристики лексичної семантики однієї мови можна розкрити лише внаслідок комплексного зіставного аналізу її внутрішньої будови з лексичною системою іншої мови [298, с. 131].

1.2.1 Значення як одне із основних понять зіставної лексикології

Основною функціональною властивістю лексичної одиниці є здатність зберігати та виражати відповідний зміст чи значення, яке фіксується в ній і є важливим з погляду вияву національної картини світу. На думку М. Кочергана, K. Kearns, T. Kodama, A. Lehrer, основна причина відмінності лексико-семантичних систем мов полягає у своєрідності сприйняття світу, що відображає неоднаковий спосіб його пізнання, тому універсальні ознаки семантичної структури різних мов мають досить обмежену кількість засобів, щоб передавати конкретний соціальний досвід та спільність когнітивних процесів у свідомості людей [85, с. 7; 232, с. 16; 234, с. 27; 246, с. 167]. Звідси лексичний склад мови є тією сферою, яка експліцитно засвідчує про міжмовні відмінності та універсалії [267, с. 74].

Значення є одним із основних понять контрастивної лексикології. Воно відображає відношення між мовленнєвими відрізками і поняттями, що містять певну інформацію про предмети і явища позамовної дійсності. Вияв понятійних комплексів, відображених в мовах, становить обов’язкову ознаку типологічних досліджень[114, с. 64].

У процесах аналізу мовознавцеві доводиться ідентифікувати іншомовний зміст через призму власної мови. Інтерпретація іншомовного тексту постає як ідентифікація позначень мови-мети за допомогою значень, які існують у мові перекладу. Звідси кожна мова – це не лише система значень, це специфічні комбінації можливостей для позначень, коли «одне й те саме» реалізується за допомогою різних смислів [81, с. 66–67]. На думку N. Tsujimura, особливості

японської лексичної семантики можна виявити саме за допомогою зіставних досліджень. Головне завдання такого аналізу полягає не лише у становленні всіх семантичних компонентів значення слова, але й в ідентифікації саме тих смислових компонентів, які впливають на функціонування лексичних одиниць [278, с. 351].

Досьогодні обґрунтовано три параметри контрастивного дослідження лексичної семантики: семасіологічний, ономасіологічний і прагматичний. Семасіологічний підхід спрямований на встановлення й констатацію значення мовних одиниць (виявляє, як одиниці декодуються). Ономасіологічний підхід встановлює, що саме і як саме певна мовна одиниця називає, з яким референтом вона співвідноситься і які існують засоби для кодування значення. За допомогою прагматичного параметру можна проаналізувати тематико-семантичну специфіку слів, з'ясувати особливості семантичної актуалізації лексичних одиниць, а також їх мовний статус [87, с. 3].

Для споріднених мов найрезультативнішим постає ономасіологічний параметр, який розкриває особливості лексичних одиниць у напрямку від значення до форми (споріднені мови відрізняються насамперед своїми структурно-функціональними характеристиками). Для неспоріднених мов релевантним постає семасіологічний параметр, тобто дослідження від форми до значення і функцій, що лежать в основі семантики лексем. Семасіологічний опис системи знаків ґрунтується на відповідних сигніфікатах, оскільки лексична семантика залежить від напрямку *форма → значення* (іншими словами *система знаків → система сигніфікатів*) [143, с. 17]. Кінцева мета підходу забезпечує декодування сукупності понять номінативної сфери мови, розкриває її національну специфіку.

У випадку дослідження семантики термінологічних одиниць застосування семасіологічного підходу дозволяє визначити понятійний простір конкретної наукової сфери шляхом від понятійного поля окремого терміна до понятійних полів усіх термінів предметної галузі, сукупність яких становить понятійну організацію термінології.

Розрізняють одновекторний і двовекторний (багатовекторний) зіставний аналіз. Перший підхід допомагає виявити значення мовних одиниць мови-мети за допомогою мови-еталону, переважно рідної мови. Це той випадок, вважає М. Кочерган, коли дані аналізу явищ мови-еталону можна перенести на площину значень мови-мети, щоб відстежити спільне та відмінне в обох мовах [88, с. 79].

Двовекторний аналіз дещо інший: мови порівнюються одна з одною з огляду на способи та засоби, які передають певні семантичні одиниці змісту в кожній з них. Необхідним елементом тут є «третій член» (tertium comparationis) – позамовне поняття, що не належить до жодного із зіставлюваних мовних явищ, дедуктивно сформульоване метамовою й виступає певною функціонально-семантичною категорією [137, с. 12; 228, с. 12].

Оскільки метою нашого дослідження є пошук спільного та відмінного у семантиці соціолінгвістичних одиниць української та японської мов, зокрема у розкритті соціолінгвістичної категорії *мовна політика*, для аналізу зібраного ілюстративного матеріалу обираємо двовекторний підхід, в основу якого кладемо зіставлення семантичної структури термінологічного поля *мовна політика*.

Трапляється, що диференційні ознаки зумовлені не особливими структурами, а їх особливим використанням, тому що мови відрізняються не тільки тим, що в них є, але й тим, як використовується те, що вони мають [311, с. 7]. Для контрастивного аналізу важливий не сам факт, що певне поняття передається певною мовою тим чи іншим способом, але в якому зв’язку перебуває це поняття щодо інших. Так відношення *форма – значення* розширюється до *форма – функція – значення*, внаслідок чого виникає різна взаємодія компонентів: 1) одному значенню відповідає різна форма; 2) одній формі відповідають різні значення (одне і те ж позначається за допомогою знаків з різними значеннями); 3) є однакові форми та однакові значення, але різні функції (враховуючи дистрибуцію, оточення одиниць на рівні тексту, їх поєднання з іншими одиницями).

Отже, результати зіставних семантичних досліджень мають широке застосування, тому що сприяють пізнанню міжкультурної комунікації,

дозволяють створювати перекладні словники, в яких у лексикографічній формі постають унікальні національні семантичні ознаки.

1.2.2 Міжмовна симетрія та асиметрія в реалізації семантики відповідників

Слова, лексичні поняття яких є міжмовними (присутні в двох етнокультурних спільнотах і без втрати інформації адекватно виражені в двох різних мовах), у лінгвістиці називають *еквівалентними* і протиставляють *безеквівалентним* (план змісту яких неможливо зіставити з іншомовним лексичним поняттям) [24, с. 12].

У контрастивній лексикології виокремлюють також поняття *міжмовний лексичний відповідник*. У ролі міжмовних лексичних відповідників виступають слова двох мов, які мають спільні семантичні компоненти (як мінімум одну спільну архісему) з одиницею іншої мови і які можна використати для взаємного перекладу [136, с. 21]. Тому міжмовні лексичні відповідники не є *лексичними еквівалентами* (слова різних мов, які мають повну схожість у семному складі і регулярно використовуються в перекладі), а також відрізняються від *перекладних відповідників* (одиниці, які мають ту чи іншу семантичну спільність і використовуються для перекладу в певних контекстах, але не є семантично тотожними, як *еквіваленти*) [136, с. 46].

У зіставних дослідженнях семантики категорію еквівалентності застосовувано лише до лексико-семантичних відповідників з максимальним збігом семантичних ознак. Адже дефініції, які розкривають значення певного слова, структурують його найімовірніші моделі значення [109, с. 125]. Іншими словами, між еквівалентами різних мов не завжди встановлюються відношення абсолютної тотожності.

Поняття еквівалентності базується також і на компетенції двомовного інформанта. Вагому роль тут відіграє залучення перекладів, оскільки перекладність мовних явищ є ще одним критерієм еквівалентності [87, с. 95].

На думку В. Гака, М. Кочергана, М. Муравйова, І. Стерніна, T. Kunihiro, M. Murphy, про безеквівалентну лексику доцільно говорити лише у випадку

двох конкретно зіставлюваних мов без лексичних відповідників. За відсутності у вихідній мові лексичного відповідника певної іншої мови-мети у вихідній мові фіксується *міжмовна лакуна*, яка свідчить про асиметрію концептуальної бази носіїв мов [29, с. 261; 88, с. 366; 117, с. 6; 135, с. 71; 242, с. 179; 256, с. 95].

Поняття еквівалентності відображає не тільки наявність того чи іншого спільного показника в порівнюваних явищах, а й міру цієї якості, певний її ступінь [135, с. 15]. В одній мові може існувати загальне поняття про одне і теж явище дійсності, яке не членовано на дрібніші і позначене одним словом широкої семантики, тоді як в іншій мові є семантично вужчі поняття про різновиди цього явища: їх позначають конкретні слова, утворюючи поняттєву ієрархію. Такий тип лакун є ознакою часткової міжмовної невідповідності (часткової еквівалентності), зумовлений відношенням включення, коли у значенні слова однієї мови є більша кількість сем, ніж у слові-відповіднику іншої мови [109, с. 133; 205, с. 182]. При цьому семний склад слова вихідної мови повністю входить у семний склад відповідника, але містить ще кілька власних семантичних ознак.

У мовознавстві при зіставленні подібні мовні узагальнення (вид–рід) чи диференціації (рід–вид) називають родовими та видовими лакунами в лексичній системі мови. *Родові лакуни* вказують на відсутність загального найменування для класу предметів, а *видові* – на відсутність конкретних найменувань окремих різновидів предметів чи явищ [19, с. 191].

Виявлена лакуна на фоні іншої мови не завжди свідчить про відсутність конкретного поняття в концептосфері вихідної мови, а лише його лексичного позначення, оскільки мовні одиниці актуалізують лише ті поняття, які є релевантними для певної лінгвокультурної спільноти. З огляду на це безеквівалентна лексика охоплює: 1) слова, які позначають національно-культурні реалії певних народів (культурологічні лакуни); 2) слова на позначення понять, які існують у певному суспільстві та не мають однослівного вираження в іншій мові; 3) слова, відсутність яких у певній мові зумовлена власне внутрішньомовними причинами (неповнотою словотвірних парадигм) [88,

с. 327–330].

Лексична система як єдність реалізованого і потенційного містить у собі внутрішні можливості розвитку нових ознак і закономірностей, тому певні поняття можуть існувати у свідомості носіїв мови, але не номінуватись. І. Стернін вказує, що такі концепти виявляються мовознавцями шляхом аналізу і класифікації парадигматичних утворень [155, с. 18]. Лексична парадигма формує місце для нової *потенційної семеми* в системі мови. Під потенційною семемою мають на увазі певне структуроване поняття, існування якого обумовлене лексичною парадигмою, що в свою чергу готує його до лексичної номінації, формує його компонентний склад, але не має самостійної лексеми [136, с. 27]. Відповідно лакуни як потенційна сфера мови становлять віртуальні лексичні одиниці, які, за умови виникнення комунікативної необхідності, можуть актуалізуватись в лексико-семантичній системі мови [15, с. 24].

Отже, міжмовна симетрія полягає в реалізації спільних ознак у семантиці лексичних одиниць, тоді як асиметрія стосується наявності відмінних ознак семантики або відсутності лексичного позначення певного поняття як вияв національних особливостей мовних картин світу.

На думку В. Манакіна, міжмовна симетрія та асиметрія лексичної семантики зіставлюваних мов можуть зводитися не лише до абсолютної міжмовної еквівалентності та безеквівалентності відповідно, а й можуть передбачати часткову схожість семантики зіставлюваних лексем. Мова йде про такі три типи міжмовних семантичних відношень: 1) *повну відповідність* (іншими словами, еквівалентність), 2) *часткову відповідність*, 3) *невідповідність* (безеквівалентність). Відношення часткової відповідності охоплює *відношення включення* (коли в значенні слова однієї мови більше сем, ніж в значенні слова-відповідника, тому семний склад слова однієї мови включає все значення слова-відповідника та містить ще кілька відмінних сем) та *відношення перетину* (коли лексико-семантичні відповідники характеризуються набором сем, близьких за семантикою, засвідчуючи лише подібність семантики зіставлюваних одиниць, а не її тотожність) [109, с. 129–137].

На основі цього можна вважати: окрім міжмовної симетрії та асиметрії, існує ще один тип відношень – *міжмовної відносної симетрії*, яка відповідає відношенню *часткової відповідності* у вищезгаданій класифікації.

Як правило, типи міжмовних відношень *повної відповідності*, *часткової відповідності*, *невідповідності* проілюстровані на матеріалі індоєвропейських мов. Праці, які б підтверджували релевантність виокремлення таких же типів відношень на лексичному матеріалі української та японської мов, все ще відсутні. Тому в дисертації на прикладі соціолінгвістичних термінів розкриємо типи міжмовних відношень, котрі вказуватимуть на спільні й відмінні ознаки структурування дійсності засобами української та японської мов.

1.3. Методологія зіставного дослідження семантики соціолінгвістичних термінів української та японської мов

Методологія зіставного дослідження соціолінгвістичних терміносистем української та японської мов передбачає загальну характеристику соціолінгвістичного терміна та соціолінгвістичної терміносистеми, а також визначення методів та прийомів зіставного аналізу семантичної структури ТП «мовна політика» в обох мовах.

1.3.1Лінгвістичні характеристики соціолінгвістичного терміна

Більшість науковців доходять думки, що термін постає як мовний засіб вираження спеціального поняття. Проте погляди дослідників розходяться щодо таких аспектів: нормоцентричного, функціонального, когнітивного. Прихильники нормоцентричного (або нормативного) підходу розглядають термін як штучно створений знак (віденська школа термінології Е. Вюстера, російська школа Д. Лотте). Представники функціонального (або дескриптивного) підходу аналізують термін як елемент лексичної системи мови, як про це свідчать праці І. Кочан, В. Лейчика, Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Симоненко, С. Шелова, M. T. Cabrè, K. Kageura [84; 102; 128; 147; 174; 192; 229]. Когнітивний підхід є новим напрямом у термінознавстві, він базується на розумінні терміна як концепта та враховує когнітивну функцію терміна як результату пізнання сутності явищ (див. праці Я. Волкової, В. Іващенко, R. Temmerman, P. Weissenhofer) [27; 65; 275; 281].

Найбільшого поширення в українській та японській лінгвістичних традиціях набув функціональний підхід. На думку його представників, специфіка терміна полягає в тому, що він не є особливим видом слова, а словом в особливій функції. За визначенням Л. Симоненко, термін постає як «слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо» [320, с. 683]. До основних ознак терміна відносять: системність (стосується понятійного змісту, словесного вираження й відповідності між змістом і формою), наявність дефініції (тлумачення, яке базується на ключовому гіперонімі й видовій специфіці), стислість, відповідність позначуваному поняттю, однозначність і конкретизацію в межах терміносистеми, прозорість внутрішньої форми, жорстоку конвенційність, стилістичну нейтральність, залученість до відповідної системи понять певної галузі, відповідність нормам мови, точність і короткість, дериваційну здатність, інваріантність та високу інформативність [310, с. 736; 320, с. 683].

На думку Е. Скороходька, «термін – слово чи усталене словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності, та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі» [149, с. 7]. Дослідник зауважує, що точність значення терміна визначається точністю його дефініції, однак неточність термінів – явище універсальне і притаманне багатьом мовам [150, с. 72–74].

Японський лінгвістичний словник фіксує таке визначення терміна: «слово, яке має чітку дефініцію, значення та використовується в науковій сфері» [341, с. 659].

У дусі функціонального напряму трактує термін і японський термінознавець K. Kageura. Він визначає термін як лексичну одиницю функціонального типу, що складається з одного чи кількох слів, які представляють поняття певної наукової галузі. Поняття, в свою чергу, постає як абстрактна одиниця, яка складається із низки ознак конкретних чи абстрактних предметів наукової сфери знань. Дослідник також опирається на системно-структурний підхід у дослідженні терміна, вважаючи, що терміни певної галузі формують власну систему, подібно до фонетичних, морфологічних, лексичних тощо одиниць [229, с. 9–40].

Подібне розуміння терміна знаходимо і в інших працях. Наприклад, російські дослідники продовжують традицію, закладену в термінознавчих публікаціях Б. Головіна, В. Даниленко, Т. Канделакі, М. Кобріна, О. Реформатського [32; 36; 67; 141], і розглядають термін як спеціальне слово (або словосполучення), яке прийняте у професійній діяльності та вживається в особливих умовах: це словесне позначення поняття, що входить в систему понять конкретної професійної сфери [158, с. 14].

У межах функціонального підходу західноєвропейської традиції термін розглядають як змістову одиницю, що існує у спеціальному мовному оточенні. Як одиниці загальномовної системи, терміни вирізняються системним характером, володіючи формальними (позначення), семантичними (понятійний зміст) і функціональними (граматичні категорії і дистрибуцію) властивостями. Як одиниці спеціальної сфери терміни характеризуються прагматичністю, співвіднесеністю поняття із конкретним об’єктом [192, с. 81].

У дисертації приймаємо думки мовознавців, які трактують термін як лексичну одиницю, що є засобом позначення спеціальних понять певної наукової сфери, мають при цьому усі семантичні та структурні властивості загальновживаного слова чи словосполучення. Соціолінгвістичний термін є одиницею конкретної термінологічної системи і часто через свою актуальність для суспільства потрапляє у загальний вжиток мови.

Системність терміна дослідники розглядають у двох аспектах: логічному (наявність ієрархічних семантичних зв’язків між поняттями) і лінгвістичному (використання спеціальних словотвірних засобів для творення термінів) [147, с. 15]. Системність лексики в цілому передбачає: системність плану змісту, тобто системність семантичного рівня лексики; системність плану вираження, тобто системність словесного наповнення, а також системність відповідності між планом змісту і планом вираження» [151, с. 74]. Оскільки системність терміна базується на понятійній системності наукового знання, елементом якого він є, головним критерієм системності все ж уважають системність у плані змісту [84, с. 11]. Як зауважують Р. Дудок, В. Лейчик, Т. Панько, І. Кочан,

Г. Мацюк, семантика терміна зумовлена його місцем у системі понять відповідної наукової сфери, тому значення окремого терміна визначається значенням інших термінів цієї системи [38, с. 186; 102, с. 112; 128, с. 179].

Хоча до термінів висувають особливі вимоги, вони формуються як одиниці лексичної системи мови за допомогою тих же засобів, що й загальна лексика, і постають як найменування конкретних чи абстрактних явищ [127, с. 50]. Тому між терміном та нетерміном існує тонка межа: лексична одиниця з її лексичним, неспеціальним значенням, увійшовши в терміносистему для позначення спеціального поняття, отримує спеціальне значення і стає терміном. Терміни, на відміну від загальновживаних слів, мають чіткішу будову і чіткіші логічні лінії парадигматичної організації, які залежать від логічної системної організації поняттєвого апарату науки [84, с. 11]. На основі цього в сучасному мовознавстві, на противагу традиційній думці, що терміни є виключно однозначним [72, с. 21], термінологи (М. Комова, О. Крижановська, Л. Симоненко, З. Куньч, R. Temmerman) стверджують, що і загальнолітературній лексиці, і термінології притаманні однакові етапи семантичного розвитку, тому термін виявляє лише тенденцію до однозначності. Термін не може позбутись своєї матеріальної форми слова, а тому характеризується притаманними слову системними відношеннями, як полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, які постають у термінологічній системі у своїх спеціальних функціях [77, с. 204; 83, с. 32; 92, с. 20; 97, с.70; 128, с. 146; 274, с. 44].

Семантична структура термінологічної лексики залежить і від типу терміна. У власне термінів (позначають суто абстрактні поняття) на першому місці виступає десигнат і вони мають просту структуру, яка складається із ядерного концептуально-інтенсіонального елемента. Натомість у предметних термінів (позначають конкретні предмети) головним є денотат, тому вони можуть включати в свою семантику і факультативні елементи – конотації [76, с. 26–33].

Представники функціонального підходу лексичне значення терміна ототожнюють із поняттям, яке він виражає: термін є тією лексичною одиницею, що існує тільки у своїй спеціальній сфері, в межах якої значення терміна

відповідає поняттю. Саме тому вирази «семантика терміна», «значення терміна, «понятійний зміст терміна» є синонімічними [177, с. 12].

Термін є елементом теорії наукового знання, а сфера його використання визначається межами конкретної галузі. Терміносистема як модель галузі знання чи діяльності виникає внаслідок сформованої теорії, визначення основних об'єктів та зв'язків між ними [102, с. 119].

Терміносистема соціолінгвістики – відносно новий об'єкт мовознавчих досліджень, що потребує різноаспектного аналізу. Важливим питанням постає кодифікація, систематизація та аналіз понятійного апарату цієї галузі мовознавства. Адже, як зауважує П. Гриценко, «лише на підставі вивчення структури, семантики, джерел постачання окремих термінів та формування і переформування їхніх підсистем можливі обґрунтовані рекомендації щодо унормування, кодифікації окремих термінів та сукупностей, прогнозування тенденції їх подальшого розвитку» [35, с. 7].

Предметну сферу соціолінгвістики відображають поняття, які зумовлюють її теоретичні засади. Тому склад понятійного апарату дає змогу виявити специфіку соціолінгвістичного знання. Першочерговим завданням є упорядкування сукупності термінологічних одиниць, які використовуються для фіксації сфери знання соціолінгвістики. Термінологічні лінгвістичні словники та окремі соціолінгвістичні праці, які існують в українському і японському мовознавствах, лише частково охоплюють понятійний апарат соціолінгвістики, що і створює труднощі для всебічного аналізу цієї терміносистеми.

Теоретичні засади соціолінгвістики були сформовані у 60–70-і роки минулого століття у працях американських лінгвістів J. Fishman, D. Hymes, W. Labov [206; 223; 244] та набули подальшого розвитку у дослідженнях N. Coupland, D. Crystal, J. Gumperz, B. Spolsky, J. Swann, P. Trudgil [184; 197; 202; 203; 219; 270; 271; 277] та інших.

Соціолінгвістика, яку ще часто називають соціальною лінгвістикою або лінгвістичною соціологією, сформувалась як міждисциплінарна галузь мовознавства. Вона охоплює широке коло питань, а об'єкт її вивчення постійно

змінюється і про це свідчить динаміка терміносистеми. Однак незмінною залишається головна мета досліджень – аналіз та зв'язок між мовою і суспільством.

Дослідники визначають соціолінгвістику як галузь, що вивчає соціальні аспекти розвитку мови, її суспільні функції в синхронії та діахронії, механізми мови і суспільств, відносячи до предметної сфери науки соціальну диференціацію мов, зв'язок мови і суспільства, мови і нації, мови і політики, мови і культури та інші [112, с. 5; 294, с. 17; 305, с. 7; 320, с. 631]. Японські ж учені стверджують, що соціолінгвістика – це наукова галузь, яка займається дослідженням зв'язку суспільного життя людей і мовного використання [346, с. 9].

Передумови розвитку української соціолінгвістичної термінології були закладені в XIX столітті, задовго до зародження соціолінгвістики як науки [6, с. 17; 308, с. 55]. З кінця XX століття широкий спектр питань, які вивчає соціолінгвістика, почали розглядати у своїх працях Б. Ажнюк, І. Бондаренко, Ю. Жлуктенко, Л. Масенко, Г. Мацюк, Р. Помірко, Л. Ставицька, О. Селіванова, О. Тараненко, В. Труб, Г. Яворська [111; 112; 134; 191; 294; 303–306; 311; 312; 315–319; 324] та інші.

Актуальність соціолінгвістичного напряму у Японії починає зростати у 60-і роки XX століття під впливом американської та згодом британської шкіл соціолінгвістики, а питання *мова і соціум* в японському суспільстві особливо активно починають розглядатись у працях C. Galan, N. Gottlieb, P. Heinrich, S. Ide, L. Loveday, I. Masuda, S. Okamoto, S. Sanada, T. Shibata [216–218; 245; 249; 264; 269; 331; 338; 345–347] та інших. Японські дослідники звертають увагу на проблему мовного життя, мовних змін та соціальної диференціації мов, а в основу досліджень кладуть категорії «соціальний статус», «вік», «стать», «рівень освіти», розглядають мовну поведінку індивіда, аналізують не стільки форми існування мов, скільки індивідуальні соціальні фактори, які породжують ці форми [224, с. 444].

Кореляції між науковою традицією, мовою і соціумом впливають на формування соціолінгвістичних понять і зумовлюють специфічну культурну

семантику термінів. Кожна із традицій відзначається власними національними особливостями термінологічних систем соціолінгвістики, які постають як єдність універсальних та ідіоетнічних ознак, визначених аспектами аналізу взаємодії мови і суспільства [111, с. 482].

У дисертації дотримуємося думки, що *соціолінгвістичний термін* – це лексична одиниця, яка позначає поняття соціолінгвістики, має чітку дефініцію, що розкриває ознаки цього поняття, засвідчує його зв'язок з іншими категоріями. *Соціолінгвістична термінологія* становить сукупність лексичних засобів для обслуговування соціолінгвістики як інтеграційного поля наукових досліджень та навчальної дисципліни. В основі *соціолінгвістичної терміносистеми* як підсистеми лексичної системи лежить принцип системності. Тому зіставний аналіз терміносистем соціолінгвістики передбачає дослідження взаємодії плану змісту та плану вираження термінів української та японської мов.

1.3.2 Роль польового підходу в структуруванні соціолінгвістичної термінології

У термінознавстві виокремлюють два підходи до структурування понятійного складу термінів: логічний підхід передбачає встановлення ієрархії наукових понять і створення тематичної класифікації термінів, лінгвістичний – виявлення компонентної структури лексичного значення термінів [97, с. 58]. Метою логічного підходу є побудова тематичних груп термінів, лінгвістичного – полів термінів.

І тематичні групи, і поля є об'єднанням певних лексичних одиниць, які виявляють зв'язок один між одним. Однак тематичні групи фіксують зв'язки між предметами та явищами, тому основним видом відношень у тематичній групі є ієрархічний. Натомість поле постає як парадигматичне об'єднання слів, пов'язаних спільністю вираження одного поняття, у межах поля слова вступають у різноманітні види парадигматичних відношень, визначених семантикою слів [23, с. 4–5].

Дослідження лексичної системи мови на основі польової моделі є достатньо сформованим напрямком сучасної лінгвістики, а поле, як сукупність

мовних одиниць, об’єднаних на основі спільності позначуваного ними семантичного змісту, обирають основною категорією в зіставленні мов [85, с. 4].

Польовий підхід до смислової структури слова дозволяє значно розширити уявлення про обсяг семантики слова і відповідні процеси. Його перевага полягає в тому, що під час аналізу відповідників зіставлюваних мов за допомогою виділених у них диференційних семантичних ознак виникає можливість глибше дослідити схожість та відмінність їхніх значень на мікросемантичному рівні [111, с. 492].

Польовий принцип дослідження мовної системи з самого початку мав різноманітні тлумачення, проте саме теорія поля в розумінні Й. Тріра з плином часу набула широкого застосування в лінгвістиці, стає визначальним способом дослідження семантичної структури слова [283, с. 79]. Й. Трір вважав, що окреме слово отримує визначеність, виходячи із свого оточення, а поля – це мовні зв’язки між окремими словами і всією лексикою. Мовні поля не є ізольованими, а погруповані одне з одним у поля вищого порядку, поки, таким чином, не заповнять увесь лексичний склад мови. В основі концепції вченого покладено порівняння: субстанція людського знання ділиться за допомогою мови на певну кількість частин так само, як і мозаїка ділить простір за допомогою мозаїчного каменю [276, с. 24].

Хоча теорія Й. Тріра і викликала неоднозначні відгуки серед мовознавців, польовий принцип системної організації мовних явищ надалі став одним із застосованих у лінгвістиці засобом пізнання природи лексичної семантики мови і водночас інструментом аналізу змістової структури спеціальної лексики [56; 64; 82; 106; 133; 145; 188].

Оскільки термін має генетичну здатність об’єднуватись у групи на основі спільних категорійних понять, польовий підхід до дослідження термінологічної лексики є актуальним. Однак застосування польового підходу до терміна все ще не має однозначного розуміння. Наприклад, зафіксовано відповідники *термінологічне поле* (О. Загоровська, Л. Костенко, Л. Марчук, Н. Сербіновська,

А. Суперанська, Р. Цаголова), *семантичне поле терміна* (А. Ляшук), *понятійне поле терміна* (С. Шелов), *термінологічне поле терміна* (С. Шелов) тощо. На думку А. Суперанської, D. Geeraerts, така розгалуженість поглядів пов'язана із неоднозначним трактуванням поняття *поля* в сучасному мовознавстві [156, с. 112; 207, с. 56].

S. Ullmann визначає *семантичне поле* як високоорганізовані та інтегровані понятійні сфери, елементи яких взаємно визначають один одного та виводять свої значення із системи [279, с. 152]. J. Lyons розмежовує терміни *семантичне поле* та *лексичне поле*, вважаючи, що лексеми та інші одиниці, співвіднесені один з одним семантично (за допомогою парадигматичних та синтагматичних зв'язків) в межах конкретної мовної системи належать до того самого *семантичного поля*, а поле, конституантами якого є лексеми, становить *лексичне поле* [252, с. 268]. Близькими до попереднього визначення є пояснення *поля* А. Кузнєцова та М. Кочергана: це група слів, які мають спільний зміст і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [103, с. 378; 298, с. 265].

В українському мовознавстві найвживанішим є термін *лексико-семантичне поле* – парадигматичне об'єднання лексичних одиниць певної частини мови із спільним інтегральним компонентом (архісемою) [311, с. 281–282], в японському мовознавстві – терміни 意味場 *imiba* та 意味分野 *imi bun'ya* [228, с. 22; 234, с. 266], що є еквівалентами українського терміна *семантичне поле.* Наприклад, Y. Ikegami під семантичним полем розуміє семантично пов'язані між собою лексичні одиниці, що містять диференційні семантичні компоненти [226, с. 267].

Важливим доповненням характеристики поля є обґрунтування його межі, незамкненості, взаємозв'язку з іншими полями, самостійності у лексико-семантичній системі, специфічності змісту різних мовах [2, с. 124–125].

У складі поля виділяють центр (ядро) і периферію. Ядро формується навколо інваріантної лексеми (домінанти, архілексеми), яка містить набір найхарактерніших семантичних ознак для вираження інтегрального значення усього поля. Периферія складається з одиниць, що є віддаленішими за своїм

значенням від ядра та конкретизують основне поняття поля. Чітких меж між центром та периферією у структурі поля немає. Зовнішні межі поля чітко визначається за допомогою архілексеми чи її відсутності та перетином семантичних ознак лексичних одиниць. Визначення внутрішніх меж є складнішим завданням через дифузність між елементами поля. Всередині категорійних ознак можливий подальший поділ і своя ієрархія, на основі чого виокремлюють структури нижчого порядку, – групи або мікрополя [4, с. 54; 179, с. 155].

На відміну від *семантичного поля* загальновживаної лексики, *термінологічне поле* складається не із загальної, а спеціальної лексики і постає як парадигматичне об'єднання співвіднесених номінативних термінологічних одиниць відповідної галузі знань [158, с. 112]. Якщо *семантичне поле* формується впродовж довгого часу і відображає мовну картину носіїв мови, то *термінологічне поле* постає в результаті свідомої скерованої діяльності людини, відображаючи рівень наукового знання в певній галузі [176].

Термінологічне поле трактують як одну із підсистем спеціальної сфери, в центральній частині якої знаходиться група одиниць – термінів як знаків спеціальних понять. Іншими словами, термінологічне поле включає ядро, заповнене пов'язаними і зумовленими термінами (це терміносистема), і периферію, елементи якої відрізняються від одиниць ядра. Подібно до лексичної системи, термінологічне поле з часом може зазнавати змін – через появу нових одиниць чи втрату старих, а також переміщення термінів у межах самого поля [146, с. 52].

С. Шелов пропонує розрізняти *термінологічне поле терміна* та *понятійно-термінологічне поле терміна*. На його думку, *понятійно-термінологічне поле* формується як сукупність спеціальних для даної галузі понять, які необхідні для понятійної ідентифікації певного терміна чи поняття, яке він позначає, та для відношень між ними. До того ж *термінологічне поле терміна* постає як знаковий аналог *понятійно-термінологічного поля терміна*, тобто сукупність усіх термінів, які називають поняття поля, а також відповідних відношень між ними [176].

Врахуємо також думку Р. Цаголової, яка вважає, що *термінологічне поле* – це сфера існування терміна. Вона постає як сукупність термінів, груп чи підгруп термінів, які володіють інтегральними семантичними ознаками, зумовленими мовними чи позамовними чинниками, й визначають приналежність термінів до певної системи знань [169, с. 67].

Тому в дисертаційному дослідженні пропонуємо таке визначення термінологічного поля «мовна політика»: *термінологічне поле «мовна політика»* – це одна з підгруп термінів соціолінгвістики (як наукового напряму та навчальної дисципліни), що поєднуються на основі інтегральної ознаки поняття *мовна політика*. Подібно до виокремлення лексико-семантичних груп у семантичному полі, аналіз семантичної структури цього термінологічного поля здійснюємо за допомогою менших підструктур – *термінологічних груп*, які членують зміст поля на підгрупи і містять спільні семантичні компоненти із ядерним поняттям.

Поняття, які позначають терміни, ніколи не існують в ізоляції, а перебувають у безпосередніх чи опосередкованих зв’язках один з одним [280, с. 11]. Відтак дослідження семантичної структури термінологічного поля передбачає: аналіз семантики термінологічних одиниць, встановлення семантичних відношень між ними, на основі чого визначається склад ядра та периферії поля.

Термін в реалізації своїх лексико-семантичних зв’язків розвиває парадигматичні та синтагматичні відношення. Для термінологічних одиниць, значення яких не залежить від контексту, визначальними є саме парадигматичні відношення. Синтагматичні зв’язки зумовлені сполучуваністю слів, для термінології важливі з метою визначення особливостей термінотворення (наприклад, для аналізу морфологічно складних терміносполук).

Механізм вияву парадигматичних відношень в терміносистемах той же, що і в неспеціальній лексиці. Однак, як зазначають І. Кулікова та Д. Салміна, парадигматика терміна відрізняється від парадигматики звичайного слова, оскільки між термінами в термінологічній системі понятійні відношення переважають над усіма іншими, що спричиняє, наприклад, обмеженість

синонімічних та антонімічних відношень [96, с. 35].

Парадигматичні відношення виникають між одиницями, які об'єднуються в групи на основі логічних опозицій. Під семантичною опозицією розуміємо відношення між двома одиницями, які характеризуються спільною інтегральною ознакою і містять хоча б одну диференційну [123, с. 503]. Залежно від характеру співвідношення компонентів виокремлюють *опозицію тотожності* (*нульова опозиція*), *опозицію включення* (*імплікація, привативна опозиція*), *опозиція перетину* (*еквіполентна опозиція*) [4, с. 38; 93, с. 41; 123, с. 455; 201, с. 86; 252, с. 270].

Опозиція тотожності утворюється за повного збігу значень одиниці. Відношення *включення*, або *привативна опозиція*, відображає ієрархічність структури мовних одиниць, оскільки передбачає включення семантики однієї одиниці в іншу. При цьому один член привативної опозиції характеризується наявністю, а інший – відсутністю диференційної ознаки. *Еквіполентними* постають опозиції, члени яких логічно рівноправні, а їх ознаки ані стверджуються, ані заперечуються. Такі опозиції слів характеризує перетин спільних семантичних елементів і наявність різних семантичних ознак [4, с. 38; 123, с. 504; 201, с. 84; 247, с. 23; 256, с. 133].

На лексичному рівні подібні опозиційні відношення реалізують різні семантичні об'єднання, зокрема гіперо-гіпонімічні, антонімічні та синонімічні кореляції.

Гіперо-гіпонімічні відношення як систематизатор терміносистеми виявляють універсальну модель репрезентації наукових знань. J. Lyons вважає, що гіпонімічні відношення ілюструють логічне підпорядкування понять, в основі якого нелатеральна імплікація, тобто однобічне включення семантичного змісту вужчого поняття в ширше [252, с. 292]. При цьому гіпонімія – це не будь-які відношення імплікації, а лише ті, що призводять до *родо-видової ієрархії* понять на основі спільної ознаки [201, с. 155]. Тому видове поняття має обов'язково той самий характер, що й родове. Загальноприйнято родові поняття називати гіперонімами, а слова, які позначають видові поняття, – гіпонімами [201, с. 88;

212, с. 83; 252, с. 292]. Терміни, які виражають поняття видового плану, містять ознаки, що формують значення терміна-назви родового поняття, плюс деякі додаткові смислові ознаки, що звужують об’єм їхніх значень [128, с. 191–192].

Визначенню родо-видових відношень у терміносистемі сприяє сама природа терміна. Оскільки дефініція терміна, як правило, будується на принципі родо-видового визначення, це дає змогу встановити родове (основне) поняття та низку видових ознак, які складають понятійну структуру термінологічної одиниці. Родовим фрагментом визначення вважають його мінімальну семантично завершену і синтаксично головну, незалежну текстову частину, яка містить максимальний за лексико-синтаксичною структурою термін (або вільне сполучення раніше визначених термінів); інша ж частину визначення містить формулювання видової ознаки ближнього родового поняття або поєднання видових ознак (якщо ця частина синтаксично належить до різних слів) [175, с. 78].

У формуванні системності термінологічних полів свою роль відіграють також і *синонімічні відношення*. Між синонімією та антонімією існує досить тонка межа. Основним критерієм для синонімії є взаємозамінність, яка зумовлена схожістю диференційних семантичних ознак, а для антонімії – взаємопротилежність. Кожні два синоніми з протилежними диференційними ознаками можуть розглядатись як антоніми [132, с. 67]. J. Lyons стверджував, що виокремлення синонімів у складі структурної організації лексики не є правомірним, оскільки синоніми не релевантні і не здатні служити для розрізнення мовних одиниць, у цьому контексті синоніми – це неможлива асиметрична гіпонімія [251, с. 204]. Інші ж вчені, зокрема Г. Уфімцева, Ю. Апресян, М. Кочерган, M. Murphy, H. Nakano, T. Yamada, T. Yamaguchi зазначають, що синонімічні відношення слів, які ґрунтуються на повному чи частковому збігові значення, потрібно вважати основним видом лексичних опозицій. Тому до синонімів відносять одиниці, які перебувають в опозиції тотожності, тобто володіють тотожним значенням, перебувають в однаковій

лексичній сполучуваності та є взаємозамінними (абсолютні синоніми), а також ті лексеми, які вступають в еквіполентні опозиції, тобто характеризуються неповною схожістю семантичних компонентів (відносні, або ідеографічні, синоніми) [2, с. 218; 113, с. 69; 162, с. 185; 206, с. 157; 256, с. 134; 257, с. 30; 258, с. 267; 284, с. 22; 285, с. 138]. Тому в дисертації під час аналізу семантичних особливостей соціолінгвістичних термінів врахуємо поділ синонімів на абсолютні та відносні.

Наявність в лексиці японської мови лексичних одиниць трьох різних кодів (власне японської лексики, лексики китайського і європейського походження), аглютинативний характер японської мови, а також подрібненість самих понять зумовлюють широку синонімію. Тому в зіставних працях вже обґрунтовано, що кожному англійському чи французькому слову можуть відповідати три-чотири японських [130, с. 170]. Особливо це стосується слів-канґо – лексики китайського походження, яка утворена шляхом коренескладання, тобто поєднання двох або декількох ієрогліфів близької семантики, що становлять основний лексичний шар спеціальної лексики.

Аглютинативний тип японської мови визначають особливості словотворення, зокрема: використання афіксів, які додаються до незмінних коренів та основ слів. Подрібненість понять пов’язана із комбінаторними можливостями коренів китайського походження, які утворюють стійкі сполучення, зберігаючи при цьому особливі смислові зв’язки між частиною, цілим словом та ідеографічним знаком. Відтак схожі поняття можуть виражатися кількома способами, тому що їх мотивують семантично близькі компоненти [113, с. 70].

Поява синонімії в термінології зумовлена мовними й позамовними факторами. Кожна наукова галузь має вияв синонімічних відношень, що пов’язано із особливістю формування та структурою її категорійно-поняттєвого апарату, особливо на початковому етапі становлення термінології [36, с. 53]. Схожий погляд знаходимо в А. Суперанської, яка стверджує, що синонімія термінології є свідченням недостатнього вивчення певних наукових явищ, які за

певних причин називаються різними словами [158, с. 49]. На думку Л. Симоненко, синонімія спостерігається на будь-яких етапах розвитку терміносистеми, тому виникає потреба у виборі із синонімічного ряду того терміна, який найточніше охарактеризував би певне поняття, адже термін, окрім номінативної функції, виконує ще й дефінітивну [147, с. 35].

У термінологічних системах синоніми позначають один і той же денотат, водночас вони відмінні в понятійному плані і відрізняються семантикою словотвірних елементів, етимологією, ступенем сучасності [128, с. 181]. На відміну від синонімії загальної лексики, термінам не властиві опозиції емоційно-експресивного чи стилістичного характеру.

Визначальною рисою термінів-синонімів є співвіднесеність з тим самим поняттям, тому в різних терміносистемах переважну більшість становлять абсолютні синоніми, або термінологічні дублети. Окрім відсутності уніфікованої термінологічної системи, явище дублетності пов'язують із паралельним співіснуванням питомих і запозичених термінів, які називають те саме наукове поняття, а тому в описі синонімічних відношень доречно враховувати джерела походження терміна. До того ж, термінологічна синонімія може бути зумовлена і розбіжністю в номінації одних і тих же понять різними науковими школами та вченими.

Антонімічні зв'язки реалізують відношення протилежності. Терміни-антоніми постають в бінарній еквіполентній опозиції, члени якої протиставлені один одному за наявності чи відсутності однієї диференційної семи при збігу інших. Хоча деякі вчені заперечують існування антонімічних відношень між термінами ([113, с. 58]), на думку В. Даниленко, І. Кочан, І. Куликової, Т. Михайлової, Т. Панько, А. Суперанської, саме в термінології антонімія стає засобом вираження необхідних явищ науки, оскільки між науковими явищами постійно виникають відношення протиставлення [36, с. 7; 96, с. 42; 116, с. 12; 128, с. 186; 158, с. 54].

Антонімічні відношення термінів визначаємо як контрарні (градуальні), комплементарні та векторні [122, с. 195–236; 320, с. 27–30]. *Контрарні*

(*градуальні*) *антоніми*, окрім наявності двох діаметрально протилежних (за мірою або ступенем вияву) видових понять до певного родового поняття, передбачають ще й існування між ними середнього члена (мезоніма), від якого у протилежних напрямках поширюється градуальна характеристика явища, дії чи ознаки. *Комплементарні антоніми* позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, які разом становлять певне родове поняття без наявності проміжних ланок (при цьому нове антонімічне значення виникає внаслідок заперечення значення певного поняття). *Векторні антоніми* позначають винятково дві протилежно спрямовані або взаємно зворотні дії, явища, ознаки, відношення [320, с. 28].

Оскільки певне поняття взаємодіє з іншими, то термін, використаний для його позначення, пов'язаний з низкою інших термінів, які утворюють термінологічне поле. Так у межах термінологічного поля терміни виявляють єдність структурної та семантичної організації, яка базується на гіперо-гіпонімічних, синонімічних та антонімічних відношеннях.

1.3.3 Методи та прийоми зіставного дослідження термінологічного поля «мовна політика»

Щоб розкрити універсальні та ідіоетнічні ознаки семантичної структури термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах послуговуємось структурним і зіставним методами.

Мовознавці дійшли висновку, що зіставне дослідження лексичної семантики базується на принципі системності мовних одиниць і використанні *системно-структурного підходу* як засобу осмислення мовних явищ [88, с. 86; 105, с. 3; 180, с. 9; 227, с. 214; 242, с. 8], який полягає в розумінні мови як складного утворення, в якому можна виокремити його елементи і зв'язки між ними. Такої думки дотримуються М. Кочерган, А. Ляшук, В. Ярцева, T. Ishiguro, N. Yamauchi, T. Kunihiro. Системно-структурний підхід до вивчення термінології визначають як методологічне спрямування сучасної лінгвістики, основним завданням якого є розроблення методів організації дослідження й конструювання всієї термінології та її окремих терміносистем [168]. Тому роль *структурного методу* полягає у

встановленні семантичної структури і систематизації термінологічних одиниць соціолінгвістики української та японської мов шляхом синхронного аналізу мовних явищ на основі зв'язків і відношень між мовними елементами [254, с. 4; 298, с. 372].

Зіставний метод спрямований на вияв специфіки міжмовних відношень між одиницями будь-яких рівнів мовної системи, він дозволяє визначити їхнє місце у конкретній підсистемі мови і є головним у контрастивній лінгвістиці [310, с. 181]. В основі зіставного вивчення лексики, як і мов, лежить певна спільність мислення усіх людей і спільність реалій у навколишньому світі. Тому, як зазначають В. Манакін, T. Ishiwata, M. Takada, E. Weigand, для зіставного аналізу базовою є ідея інваріантності, в основу якої покладено порівняння, тобто вияв відмінностей на фоні деякої спільності зіставлюваних об'єктів [109, с. 3; 228, с. 9; 280, с. 31]. Зіставний метод частково включає елементи структурного підходу, оскільки базується на розумінні мови як системи і структури. Мовознавці виокремлюють й інші принципи зіставлення мов. Наприклад, В. Аракін додає принцип опори на зміст і врахування функціональних особливостей зіставлюваних мов [3, с. 62]. В. Манакін вважає, що варто враховувати також принцип однорівневого зіставлення з урахуванням формально-семантичного доповнення інших рівнів (зіставляти не лише слова, але й словосполучення, описові конструкції), принцип ієрархічного зіставлення ознак [108, с. 154].

Польовий підхід передбачає, що індивідуальну семантику терміна можна розкрити шляхом протиставлення з іншими компонентами поля, в яке він входить, за певними семантичними ознаками. Тому основним прийомом опису семантичної структури мовних одиниць, який сприяє виокремленню цих ознак, є *компонентний аналіз*.

Методологія компонентного аналізу (далі КА) формувалася незалежно від теорії поля. Спершу КА використовувався головним чином для опису граматичних конструкцій у працях Р. Якобсона, З. Харіса, Лотца (30–40-і рр. XX ст.). У 50-их рр. минулого століття КА був вперше застосований для аналізу

семантичного наповнення лексичних одиниць (термінів спорідненості) представниками американської школи етнолінгвістики і до сьогодні активно використовується у теорії поля (див. праці J. Lyons [250–253], E. Bendix [189], B. Berlin, P. Kay [190], J. Katz [231],Y. Ikegami [225–226], L. Lipka [248], G. Kleparski [233], А. Кузнєцов [94], Є. Скороходько [149–151], З. Вердієва [23], С. Нікітіна [121], М. Фабіан [164; 165], А. Ляшук [106], Н. Іваненко [64]).

На початковому етапі свого використання КА зводився до логічних операцій визначення ознак понять через дефініції слів та передбачав застосування так званого вертикально-горизонтального прийому компонентного аналізу (за термінологією E. Nida): 1) визначення одиниці вищого рівня ієрархії та компонентів її значення; 2) встановлення одиниць нижчих рівнів ієрархії, щоб визначити родо-видові відношення ядерної лексеми з іншими; 3) визначення одиниці того самого ієрархічного рівня, які близькі за значенням або протилежні; 4) формування переліку компонентів [258, с. 160]. При цьому, стверджує E. Nida, КА не ставить собі за мету описати усі семантичні компоненти кожної лексеми, а лише вказати на ті визначальні ознаки, що дають змогу розмежовувати одне значення від інших [258, с. 61]. Як зазначає В. Звєгінцев, в основі цього методу лежать три головні принципи: опис значення лексичних одиниць через обмежену кількість елементарних смислових компонентів, розуміння цих компонентів як конкретних мовних універсальних репрезентацій та інтерпретація їх у якості компонентів концептуальної системи, яка входить у пізнавальну структуру людського інтелекту [58, с. 8]. Мовознавці доходять висновку, що в порівнянні з іншими прийомами семантичного аналізу КА дозволяє експліцитно розкрити усі типи відношень (включення, подібності, протиставлення) між значеннями слів [213, с. 46; 267, с. 248].

Існують різні підходи до виокремлення семантичних компонентів. Відмінності є і в метамові КА. Одні із перших теоретиків КА J. Katz та J. Fodor послуговуються терміном *семантичний маркер*, який відображає концептуальні компоненти значення. За допомогою семантичних маркерів можна розкласти значення слова на складники, які формують семантичну структур лексичної

одиниці та відношення між ними [231, с. 178]. K. Allan, J. Lyons, A. Lehrer для опису семантичного поля використовують термін *семантичний компонент*, а словникову дефініцію вважають відображенням неформального компонентного аналізу, кожен номінативний фрагмент якої є семантичним компонентом [185, с. 172; 247, с. 47; 252, с. 267]. Ю. Караулов, В. Левицький пропонують вживати термін *семантичний множник* як елементарну одиницю плану змісту, яка поєднується з іншими у різних комбінаціях і формує значення слова [68, с. 6; 100, с. 103]. А. Кузнєцов, А. Рудяков, Е. Скороходько виокремлюють *семантичну ознаку* як мінімальну смислову одиницю, що відноситься до вищого рівня абстракції і є інваріантом відносно варіантних семантичних одиниць – *семантичних компонентів* [94, с. 15; 143, с. 90; 150, с. 14].

Л. Бублейник, М. Кочерган, О. Селіванова, М. Фабіан, C. Goddard, L. Lipla, H. Nakano, E. Nida, J. Saeed та інші ототожнюють поняття семантичний маркер, семантичний множник, семантичний компонент та семантична ознака. Наприклад, E. Nida стверджував, що значення лексичної одиниці складається із набору необхідних і достатніх *семантичних ознак*, чи *семантичних компонентів*, які дають можливість мовцеві розмежовувати референтну потенційність однієї лексеми від іншої, що належать до тієї самої семантичної сфери [258, с. 20]).

Не менш активно під час семантичного аналізу лексики для позначення елементарної смислової одиниці значення мовознавці використовують і метамовний термін *сема*. Цей термін в теорії поля почали використовувати E. Coseriu та B. Pottier, котрі встановили універсальний закон мовної номінації: зміст поняття відображається у змісті лексичної одиниці як сукупності *сем*, які формують його лексичне значення, тобто *семему* [213, с. 75].

Сьогодні семи визначають як «відображення у свідомості носіїв мови розмежувальних рис, об’єктивно властивих денотату, або які приписують йому конкретним мовним середовищем» (В. Гак) [Гак В. Г. цит. за : 170, с. 62]; «найменші елементи когнітивно-семантичного континууму» (В. Манакін) [108, с. 152]; «семантичні ознаки, складові змісту, які в своїй сукупності формують значення слова» (Л. Бублейник) [18, с. 5]. Отже, зміст одиниці розкладається на

складники, семи, які є простіші за структурою змісту, ніж ті поняття, у склад структури яких вони входять.

В японському мовознавстві теж існують розбіжності у визначенні єдиного терміна на позначення мінімальної семантичної одиниці. Лінгвісти послуговуються термінами 意味素 *imiso* як відповідник терміна *seme* [220, с. 32], 意味成分 *imi seibun*, що є еквівалентом терміна *semantic component*, а також 意味素性 *imi sosei*, який відповідає одиниці *semantic feature* [257, с. 44].

Мовознавці наголошують на універсальному характері сем, який робить можливим переклад однієї мови іншою. Семи при міжмовному зіставленні виявляють універсальність, поєднуються з унікальними компонентами, специфічними для кожної мов і забезпечують можливість перекладу [5, с. 77; 108, с. 152].

У значенні слова семантичні компоненти формують ієрархію. Ієрархічність сем у структурі лексеми відображається у структурній ієрархії поля. В основі кожного поля виокремлюють *архісему* (*родову сему*, *інтегральна сему*), спільну для всіх лексичних одиниць ознаку, що об’єднує навколо себе мовні засоби і зумовлює їхню взаємодію. Кожен член поля відрізняється за своїм значенням від будь-якого іншого слова принаймні за однією семантичною ознакою. У результаті зіставлення членів поля постають ті семантичні ознаки, що дозволяють відмежувати значення одного слова від іншого, тобто *диференційні семи.* Вони вказують на відмінні ознаки поняття, ідентифікують значення в мінімальних опозиційних парах і надають структурі поля ієрархічного характеру.

Таким чином, для визначення смислового змісту термінологічних одиниць виокремлення *інтегральних* і *диференційних сем* (*семантичних компонентів*, або *семантичних ознак*) є обов’язковою умовою, яка забезпечує послідовний та вичерпний опис термінологічної лексики. З огляду на функції врахуємо опозицію типів сем: *ядерні* (протиставляють значення одних лексем щодо інших у системі мови, будучи основою семантичних опозицій) / *периферійні* (доповнюють ядро значення лексеми); *експліцитні* (актуалізовані, виражені безпосередньо у

визначеннях лексеми) / *імпліцитні* (неактуалізовані, виявляються лише в окремих опозиціях) [156, с. 42–50].

Семантику наукового знання можна представити різними способами: через опис значення терміна у формі його дефініції, коротке тлумачення терміна, короткий текст із чіткою структурою, класифікацією, матрицею тощо. Однак основним способом фіксації понятійного змісту терміна вважають дефініцію як особливий вербальний спосіб ідентифікації та пояснення спеціального поняття [73, с. 34; 152, с. 74; 177, с. 32; 192, с. 106; 268, с. 39]. Наукові дефініції розкривають співвідношення між значеннями, виявляючи інкорпорацію семантичних ознак значення одного терміна у значення іншого, що належить до тієї ж семантичної сфери. Характеристика одного терміна через інші терміни сприяє розкриттю всієї семантики термінологічної системи і визначенню місця кожного терміна.

Аналізуючи дефініції, враховуємо, що слово чи словосполучення, яке входить в склад визначення другого слова, є його безпосереднім семантичним компонентом. Тому в дефініції виділяємо *ідентифікатор*, що називає інтегральну сему, та *конкретизатори*, які позначають диференційні семи. Слово-ідентифікатор займає основну позицію у фразі-дефініції і відображає загальне родове поняття по відношенню до вихідної лексеми, тоді як інші компоненти дефініції містять дистинктивні ознаки значення, на основі чого виділяють *інтегральний семантичний компонент* та *диференційні компоненти* [258, с. 32–68]. Відповідно в тексті дефініції варто виділяти родовий і видовий фрагменти, які характеризуються семантичною завершеністю і синтаксичною правильністю (за нею постає відповідність слів-ідентифікаторів усім синтаксичним нормам мови).

Семантичний опис терміна може вимагати тлумачення термінів-компонентів через низку трансформацій їхніх дефініцій. Процедура послідовного зведення слів через ідентифікатори до слів із максимально узагальненого характеру отримала назву *процедура ступінчастої ідентифікації* (термін Е. Кузнєцової [95, с. 35]), яку застосовують в сучасних дослідженнях лексичної семантики

М. Фабіан [164; 165], А. Ляшук [105; 106]. Кінцевими ідентифікаторами будуть лексико-семантичні одиниці, що містять семантичні компоненти або їхні стійкі комплекси, які вже існують в інших словах, оскільки значення будь-якого найзагальнішого слова також має комбінаторний характер і не зводиться до тільки однієї семи [164, с. 560].

Членування значення слова на семи теоретично не має межі, оскільки її визначає рівень людського знання про денотат, позначений словом [4, с. 50; 136, с. 38]. О. Селіверстова, дотримуючись такого ж підходу, зауважує, що семи як складники лексичного значення відображають ті ознаки номінованих об’єктів, які розпізнаються конкретною мовою і вербально представлені у словникових дефініціях. Наприклад, здійснюючи тлумачення слова за допомогою синонімів, потрібно мати і логічні визначення цього синоніма, встановлені за тлумачними словниками, що допоможе визначати семи в складі значення слова. Дослідниця зауважує, що серед слів, поданих у дефініції, можуть зустрічатись і такі, які позначають маловідомі або складні поняття. Відповідно вони повинні додатково розкодовуватись за цим же принципом, тобто для визначення семантичних складників потрібно застосувати додаткову описову трансформацію [144, с. 119–146].

Виникає проблема, як розмежувати металінгвістичний семантичний компонент та графічно тотожну лексему. Теоретики КА J. Katz [231], A. Lehrer [246; 247], J. Lyons [252; 253] заперечують можливість ототожнення семантичних компонентів з лексичними одиницями, вважаючи їх одиницями різних мовних рівнів. Втім є дослідження інших мовознавців, які переконують: кожен компонент поняття можна використати металінгвістично [233, с. 39]. Наприклад, L. Lipka стверджує, що будь-яка одиниця, використана як ідентифікатор для визначення, може перетворюватись у металінгвістичний складник та набувати статусу семантичної ознаки [248, с. 42–43].

Виокремлення сем прозоре на прикладі множини лексичних одиниць, що позначають слова конкретної лексики (термінів спорідненості, кольорів тощо), тому що компонентний аналіз одиниць абстрактних систем нерідко зумовлює

порушення самої процедури його проведення [164, с. 559]. Водночас існує ймовірність, що дефініція терміна може бути неінформативною чи неправильно сформульованою, що призводить до неправильного визначення змістової структури одиниць терміносистеми. Щоб уникнути суб'єктивного підходу, у дисертації аналіз дефініцій ТП «мовна політика» здійснено за допомогою кількох джерел: лінгвістичних словників, термінологічних додатків, глосаріїв та соціолінгвістичних підручників.

Під час декодування набору сем залучаємо ще один прийом – *метод опозицій*, оскільки у складі термінологічного поля наукове поняття протиставляється іншим на основі наявності чи відсутності певної ознаки, яка є визначальною характеристикою цього поняття. Метод опозицій допомагає виявити відношення між елементами одного поля на основі протиставлення їх за певними диференційними ознаками.

В основі методу опозицій лежить систематизація семантичних опозицій, виокремлених у лінгвістичному експерименті за допомогою компонентного, дистрибутивного чи трансформаційного аналізу. Звідси важливо здійснити аналіз дефініцій тлумачних та перекладних словників, фіксації яких слугують матеріалом для визначення ознак семантичних елементів, а також тих джерел, котрі відтворюють реальне застосування лексичних одиниць. W. Croft зауважує: «мова складається із опозицій, при цьому один член опозиції маркованіший, ніж інший, тобто більш рідкісний, специфічний» [198, с. 70]. Вважаємо метод опозицій особливо допоміжним, коли одна із сем (*прихована*, або *потенційна, сема*) не має вербального вираження в дефініції або вербалізована по-різному за допомогою компонентів наукового тлумачення. Такі семи не входять в обов'язковий набір сем, за яким одне слово відрізняється від іншого, але приписується йому при утворенні похідних чи вторинній номінації [4, с. 55].

Як ми переконалися, семантична структура терміна може формуватись із мінімальних *семантичних компонентів* (*сем*, або *семантичних ознак*), тобто елементарних одиниць плану змісту, що відображають конкретні ознаки предмета, явища чи поняття. Кінцевий список сем формує універсальний

інвентар семантичних ознак. В результаті до термінологічного поля входять одиниці, що використовуються в дефініціях кожної наступної лексеми, виявленої за допомогою методики ступінчастої ідентифікації, а наявність спільних семантичних компонентів та їхня повторюваність у значеннях слів вказує на парадигматичні відношення між ними.

1.3.4 Засоби відтворення термінів японської мови в терміносистемі української мови

Щоб слово чи словосполучення загальновживаної лексики увійшло до терміносистеми, воно повинно пройти необхідні етапи, передусім набути актуальності в певній поняттєвій сфері конкретної галузі, пройти кодифікацію в наукових виданнях, словниках тощо шляхом уведення наукової дефініції. Як зауважують мовознавці, основним завданням стандартизації терміна є чітке визначення поняття в конкретній сфері, що забезпечує його диференціацію від інших подібних понять. Для загальновживаної лексики немає абсолютної потреби в поточному визначенні поняття, тоді як для терміносистеми рівень однозначності та чіткості розмежування понять служить необхідною умовою її існування. При цьому слова і словосполучення можуть паралельно існувати як у загальновживаній лексичній системі, демонструючи прототипні явища, так і у терміносистемі, де вони набувають визначеності та конкретності [281, с.41]. Термінологізація загальновживаної лексики є наслідком і водночас механізмом переходу від наївно-побутової картини світу до наукової у свідомості суб’єкта [21, с. 21].

На позначення нової термінологічної одиниці, яку вводимо до термінологічної системи (у нашому випадку лексичне позначення японського поняття), використовуємо метамовний термін *неонім*. Неонім постає як слово чи словосполучення, яке обрав автор, щоб дати назву запропонованому ним новому поняттю. Як назва щойно уведеного поняття, яка не є усталеною мовною одиницею (вживається лише автором), неонім позбавлений однієї з необхідних ознак терміна – відтворюваності. Однак, як зазначає Е. Скороходько, за умови частого вживання новостворене найменування стає стійкою назвою: спочатку

вона переходить у термінологічні неологізми, а згодом до системи загальноприйнятих термінів [149, с. 11–12].

Одним з найрозробленіших методів перекладацького процесу є створення теоретичних моделей перекладу і різних трансформацій, які здійснює перекладач [7, с. 72; 80, с. 224; 126, с. 100]. *Модель перекладу* трактують як умовний опис розумових операцій, послуговуючись якими, перекладач може здійснити відтворення усього оригіналу або деякої його частини [124, с. 101].

Для нашого дослідження обираємо *ситуативну* модель, яка базується на тому, що одиниці оригіналу і перекладу є співвіднесені з реаліями самої дійсності. Тобто переклад постає як процес заміни слів однієї мови словами іншої, що співвідноситься з тими ж денотатами. Така модель є доречною, вважає А. Нямцу: 1) для перекладу безеквівалентної лексики; 2) коли описувана в оригіналі ситуація однозначно визначає вибір варіанту перекладу; 3) коли розуміння і переклад оригіналу неможливі без з'ясування описуваної ситуації, яка не входять у значення мовних одиниць [126, с. 104].

Перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, постають як *міжмовні трансофрмації*. Залежно від характеру одиниць розрізняють *лексичні* та *граматичні* трансформації. У випадку відсутності еквівалента в українській мові використовуємо прийом лексичних трансформацій – *калькування*, суть якого полягає в тому, що складові частини безеквівалентної лексичної одиниці (морфеми або лексеми безеквівалентного слова) замінюються їх буквальними відповідниками мови перекладу [7, с. 73]. Оскільки соціолінгвістичні терміни японської мови постають, в основному, у формі складних термінів-словосполучень, то прийом зводиться до семантично-структурного калькування зі збереженням семантики й синтаксичної структури японських термінів.

На думку науковців, зокрема М. Зарицького, І. Корунця, головне завдання для перекладача термінології є переклад терміна терміном [57, с. 83; 80, с. 281]. У дисертації окремі ідіоетнічні поняття, специфічні для японської дійсності, для кращого розуміння читача подаємо за допомогою описової сполуки. Для цього

використовуємо прийом *описового перекладу* як спосіб передачі значення безеквівалентної лексики за допомогою розгорнутого опису [7, с. 73–74].

Висновки до розділу 1

1. В основу зіставного аналізу ТП «мовна політика» в українській та японській мовах покладено теоретичні засади лінгвістичної типології та зіставного мовознавства. Зв'язок між типологічними та зіставними дослідженнями розглядаємо як взаємопов'язані напрями порівняння мов: пошук спільних та відмінних мовних ознак двох (рідше трьох) мов як об'єкт зіставного мовознавства є передумовою встановлення мовних універсалій та створення загального опису мов, що є основним завданням лінгвістичної типології. На основі цього зіставне дослідження як передумова типологічної характеристики неспоріднених української та японської мов дозволяє розкрити спільні та відмінні ознаки в семантиці та відношеннях між термінами, що позначають взаємодію мови й суспільства, виявляючи своєрідність відображення позамовної дійсності шляхом встановлення міжмовної відповідності та невідповідності.

2. Термінологічна база соціолінгвістики в обох мовах перебуває на етапі нормування. Для зіставного аналізу обрано одну із основних категорій соціолінгвістики – *мовна політика*. Для пізнання змісту цього поняття вперше розроблено теоретичну модель зіставного аналізу семантики термінів з метою укладання «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів».

3. В українському та японському термінознавстві закріпилось трактування терміна як лексичної одиниці, яка є засобом позначення спеціального поняття певної наукової сфери, має усі семантичні та структурні властивості слова чи словосполучення загальновживаної лексики. Для структурування та зіставлення соціолінгвістичної термінології української та японської мов у дисертації використано *польовий підхід*. Термінологічне поле «мовна політика» – одна з підгруп терміноодиниць соціолінгвістики, які поєднуються на основі інтегральної ознаки поняття *мовна політика*. Семантичну структуру термінологічного поля «мовна політика» розкриває набір сем (дозволяють

констатувати спільне та відмінне в семантиці зіставлюваних одиниць української та японської мов), парадигматичні відношення (гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні зв'язки між одиницями поля), особливості організації структурних частин поля (ядро, навколоядерна зона, периферія).

4. Зіставлення семантичної структури термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах забезпечують *структурний* та *зіставний* методи дослідження. Системно-структурна характеристика терміносистеми розкриває значення соціолінгвістичного терміна в межах національної терміносистеми, визначаючи місце поняття, яке він позначає в національній науковій картині світу. Зіставний аналіз семантики соціолінгвістичних термінів виявляє спільні компоненти у структурі значення термінологічних одиниць, а також відмінні, які відображають специфічні особливості семантики зіставлюваних мов. Поєднання цих методів дозволяє встановити типи міжмовних відношень між одиниця ТП «мовна політика» в обраних мов.

Для дослідження семантики терміна в дисертації обрано *прийом компонентного аналізу*, зокрема *процедуру ступінчастої ідентифікації*, *аналіз наукових дефініцій* та *метод опозицій*. Серед прийомів перекладу японських соціолінгвістичних термінів використано *прийом калькування* та *описовий переклад*.

Висновки та положення цього розділу опубліковано в:

- Дзябко Ю. М. Лексико-семантичне поле (ЛСП) як засіб типологічного опису семантики неспоріднених мов / Ю. М. Дзябко // Сучасні наукові парадигми. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (Горлівка, 12 березня 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 63–65.

- Дзябко Ю. М. Напрями реалізації мовної політики в Японії (історія та сьогодення) / Ю. М. Дзябко // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – Вип. 1. – С. 133–140.

- Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика»: спроба формування методики зіставного аналізу на матеріалі української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 35. – С. 28–45.

- Дзябко Ю. М. Передумови зіставного опису семантичної структури мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах / Ю. М. Дзябко // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. – Львів : Вид-во Львівського університету імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 290–296.

- Дзябко Ю. М. Про контрастивне дослідження семантики української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 28. – С. 128–132.

РОЗДІЛ 2
СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ЯДРА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

Семний аналіз дефініцій соціолінгвістичних термінів дозволяє виокремити структурні елементи, зокрема ядерну, навколоядерну периферійну зони, ТП «мовна політика» в українській та «gengo seisaku» в японській мовах (див. склад та структуру поля с. 32) та виявити набір сем, які входять до них. До складу ядра поля потрапляють термін-домінанта, який містить найбільше ознак поняття *мовна політика*, й одиниці з незначними відмінностями семантичних компонентів від терміна-домінанти: пов'язані насамперед гіперо-гіпонімічними та синонімічними зв'язками із домінантою.

Здійснюючи зіставний аналіз структурних елементів поля в обох мовах, відштовхуємось від розуміння спільного та відмінного в семантиці термінологічних одиниць, і враховуємо ступінь еквівалентності та семантичної подібності значень термінів у двох мовах.

2.1 Домінанти *мовна політика* та 言語政策 *gengo seisaku*

В українській мові домінантою поля, яка містить найбільшу кількість семантичних ознак поняття *мовна політика* і є нейтральною одиницею як назва поля, виступає однойменний термін *мовна політика*. У джерельній базі *мовна політика* постає як: а) «*заходи держави щодо розв'язання питань розвитку мови (мов) у соціумі, країні*» [293, с. 93]; б) «*сукупність заходів, спрямованих на певний мовний розвиток (уведення нових або збереження старих мовних норм, уніфікація і стандартизація літературних форм, реформи в галузі орфографії і пунктуації тощо), а також «частина національної політики певної держави*» [298, с. 329]; в) *«діяльність суб'єктів етнополітики (держави, етноспільнот, політичних партій та ін.), спрямована на вирішення національно-мовних інтересів, гармонізацію національних відносин та зміцнення стабільності поліетнічного суспільства*» [299, с. 7–8]; г) «*сукупність ідеологічних принципів,*

настанов, практичних заходів для вирішення мовних відносин у країні; політико-адміністративні дії держави, партії, класу, товариства, угрупувань, скеровані на мовний розвиток у бажаному напрямі» [306, с. 37]; г) «*сукупність ідеологічних, політичних, юридичних, адміністративних заходів, спрямованих на розвиток, функціонування, баланс мов, зміну чи збереження мовної ситуації в державі, регіоні, соціумі*» [311, с. 348]; д) «*сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі*» [320, с. 359].

Очевидно, що перелічені варіанти не вичерпують усіх можливих визначень терміна *мовної політики*. Відсутність єдиної дефініції зумовлена складністю й багатогранністю змісту поняття *мовна політика*, а також тим, що соціолінгвістична термінологія в українській мові перебуває на стадії кодифікації.

Важливою ознакою при визначенні наукового поняття є його точні межі, що сприяє конкретності та чіткості у формуванні значення. Визначення *мовної політики* як двозначної одиниці (див. [298, с. 329]), хоча і суперечить цій вимозі, однак зумовлена співвіднесенням терміна із різними ознаками поняття, яке він позначає.

У дефініції терміна *мовна політика* відображається частотна ядерна сема – ‘заходи’, яка постає основною ознакою значення цієї лексеми. Доцільність використання семи ‘заходи’ як інтегрального компонента терміна *мовна політика* перевіряємо за допомогою розкриття семантичного змісту лексеми *політика*, синтагматичне значення якої покладено в основу семантики соціолінгвістичного терміна *мовна політика*.

Багатозначний термін *політика* функціонує зі значеннями: 1) *діяльність партій, об’єднань громадян і окремих осіб у сфері відносин між державами, націями, великими групами людей, спрямована на реалізацію, відстоювання, володіння і використання інтересів і нерідко пов’язана з устремлінням до завоювання, володіння і використання державної влади*; 2) *участь у справах держави, визначення її завдань, змісту і напрямків діяльності*; 3) *заходи, методи*

державного впливу; 4*) сукупність питань або подій поточного державного або громадського життя*; 5) *у повсякденній мові – зазвичай характеристика способу дій тих чи інших осіб, що прагнуть досягнути певної мети* [307, с. 480]. Отже, розуміння політики як системи заходів держави лягає в основу розвитку термінологічного значення лексеми *політика* в соціолінгвістиці.

В японській мові домінантою поля виступає термін 言語政策 *gengo seisaku*. Значення терміна розкривають його дефініції, подані в лінгвістичних словниках японської мови та окремих соціолінгвістичних працях: а) «政府などの公の機関が行う、言語の選択、普及、改革などの方策» *seifu nado no ooyake no kikan ga okonau, gengo no sentaku, fukyuu, kaikaku nado no housaku* (‘*заходи уряду та державних організацій щодо вибору мови, її популяризації та реформ тощо*’) [326]; б) «国の政策として、国語、公用語、教育用語、正書法などを決定し、できるだけそれを実践すること» *kuni no seisaku toshite, kokugo, kouyougo, kyouiku yougo, seishohou nado wo kettei shi, dekiru dake sore wo jissen suru koto* (‘*політика держави, скерована на встановлення, а також практичне введення національної мови, офіційної мови, мови освіти, орфографії тощо*’) [327, с. 351]; в) «国家、政党、種種の圧力団体や報道機関などが、言語の自然な発展過程を意識的に変動させようとする行動» *kokka, seitou, shushu no atsuryoku dantai ya houdou kikan nado ga, gengo no shizenna hatten katei wo ishikiteki ni hendou saseyou to suru koudou* (‘*дії держави, партій та різних суспільних організацій, скеровані на свідомий природний мовний розвиток*’) [333, с. 4]; г) «国として言語はどのようにコントロールしようとしているかということ» *kuni toshite gengo wa dono youni kontorooru shiyou toshite iru ka to iu koto* (‘*державний контроль над мовною ситуацією в країні*’) [340, с. 370]; ґ) «政府及びその諮問機関による公用語の体系や表記法、普及などに関する方針と実施» *seifu oyobi sono shimon kikan ni yoru kouyougo no taikei ya houkihou, fukyuu nado ni kansuru houshin to jisshi* (‘*планування і впровадження дій уряду та його консультативних органів щодо орфографії, офіційної мови, мовної*

популяризації тощо’) [341, с. 55]; д) «地理的・社会的変種など言語使用者の属性に関連した言語変種の使用に関する問題に介入する試み、またその結果として産出された具体的な取り組み» *chiriteki shakaiteki henshu nado gengo shiyou no zokusei ni kanren shita gengo henshu no shiyou ni kansuru mondai ni kainyuu suru kokoromi, mata sono kekka toshite sanshutsu sareta gutaitekina torikumi* (‘*заходи боротьби із проблемами, зумовленими територіальним та соціальним мовним різноманіттям*’) [343, с. 353].

Помітно два підходи до визначення терміна 言語政策 *gengo seisaku*. Перший пропонує загальне абстрактне визначення мовної політики як «国のコントロール» *kuni no kontorooru* ‘*державний контроль*’, «国家の行動» *kokka no koudou* ‘*державні дії*’, «国家の政策» *kokka no seisaku* (або «国の政策» *kuni no seisaku*) ‘*державна політика*’, «政府の方策» *seifu no housaku* ‘*заходи уряду*’. Другий підхід виявляє диференціацію конкретних сфер мовної політики планування через впровадження орфографії, національної мови, офіційної мови, мовної популяризації, мовних реформ, вирішення мовних проблем тощо. Обидві позиції є прийнятними для аналізу, оскільки вони доповнюють одна одну й дозволяють здійснити багатоаспектний аналіз проблеми.

У визначеннях терміна 言語政策 *gengo seisaku* відображені частотні родові компоненти, зокрема ‘政策’ ‘seisaku’ та ‘方策’ ‘housaku’. Використання лексеми 政策 *seisaku* як ідентифікатора в дефініції терміна одиниці 言語政策 *gengo seisaku* пов’язане з тим, що останній був утворений шляхом розвитку синтагматичного значення одиниці 政策 *seisaku*. Застосувавши методику ступінчастої ідентифікації до лексеми 政策 *seisaku*, виявляємо, що ця одиниця є багатозначною: 1) «政府の方策» *seiji no housaku* ‘*політичні заходи*’; 2) «政府、政党などの方策ないし実習の方針» *seifu, seitou nado no housaku naishi jisshuu no houshin* ‘*урядові або партійні заходи, а також реалізація їхніх концепцій*’ [336]. В обох випадках ядерною семою одиниці виступає лексема ‘方策’

‘housaku’, що свідчить про доцільність вважати її ядерною семою і терміна 言語政策 *gengo seisaku*, на основі якої термін 政策 *seisaku* й увійшов до соціолінгвістичної терміносистеми японської мови.

Термінологічні одиниці укр. *мовна політика* та яп. 言語政策 *gengo seisaku* складаються із двох лексем: *політика* в українській мові та 政策 *seisaku* в японській (назви, що вказують на найзагальніші ознаки поняття) і конкретизаторів *мовна* в українській та 言語 *gengo* в японській мовах (назви, що вказують на ознаки диференційного характеру, зокрема засвідчують входження термінів укр. *політика* та яп. 政策 *seisaku* до соціолінгвістичної терміносистеми в кожній мові). Зважаючи на це, до інтегральних компонентів укр. ‘заходи’ і яп. ‘方策’ ‘housaku’ додаємо конкретизатори укр. ‘мовний’ і яп. ‘言語’ ‘gengo’, які вказують на безпосередній, тобто прямий семантичний зв’язок із соціолінгвістичною терміносистемою в кожній мові. Відтак інтегральною семою значення терміна *мовна політика* виступає компонент ‘мовні заходи’, а у семантиці японського відповідника 言語政策 *gengo seisaku* – сема ‘言語方策’ ‘gengo housaku’.

Аналіз дефініцій домінант поля дозволяє визначити диференційні компоненти, які розкривають їхню семантичну структуру. Термін *мовна політика* містить диференційні семи ‘мова’, ‘мовні відносини’, ‘мовний розвиток’, ‘суспільство (варіант ‘соціум’)’, ‘держава’, ‘партія’, ‘політичний’, ‘адміністративний’. Диференційними семами одиниці 言語政策 *gengo seisaku* постають ознаки ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語発展’ ‘gengo hatten’ ‘мовний розвиток’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’, ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘言語普及’ ‘gengo fukyuu’ ‘мовне поширення’, ‘国家’ (‘国’) ‘kokka’ (‘kuni’) ‘держава’, ‘政府’ ‘seifu’ ‘уряд’, ‘公的な機関’ ‘koutekina kikan’ ‘офіційна установа’.

Як ми переконалися, ядро ТП «мовна політика» в українській мові формується на основі інтегральної семи ‘мовні заходи’, а в японській мові до

ядерної зони належать одиниці, в основі значення яких лежить еквівалентна інтегральна сема ‘言語方策’ ‘gengo housaku’. На наступних етапах аналізу визначаємо склад ядерної зони ТП «мовна політика» в обох мовах.

2.2 Вершини поля в обох мовах

В обох мовах ядро ТП «мовна політика» формують терміни, які у своїй семантичній структурі містять інтегральну сему або ж у своєму тлумаченні послуговуються інваріантним терміном як основним семантичним компонентом-ідентифікатором, виявляючи безпосередній семантичний зв’язок із домінантою поля.

Аналіз вибірки українських та японських термінів засвідчив, що до вершини поля належать одиниці, які, насамперед, пов’язані родо-видовим зв’язком із домінантою. У порівнянні з іншими термінами лексеми, які перебувають у родо-видових відношеннях з терміном-інваріантом, виявляють найміцніший зв’язок з ним. До нижчих рівнів ієрархії ядерної зони відносимо одиниці, які, вступаючи в еквіполентні опозиції із домінантою, засвідчують перетин кількох семантичних компонентів.

Гіпероніми-гіпоніми

Терміни-інваріанти *мовна політика* та 言語政策 *gengo seisaku* за допомогою тотожних видових сем укр. ‘регулювання мовних заходів в державі’ / ‘регулювання мовних заходів за кордоном’ і яп. ‘国内に対する言語政策’ ‘kokunai ni tai suru gengo seisaku’ / ‘外国に対する言語政策’ gaikoku ni tai suru gengo seisaku’ формують тотожні за семантикою гіпонімічні ряди: укр. *мовна політика* → *зовнішня мовна політика*, *внутрішня мовна політика* [300, с. 6], яп. 言語政策 *gengo seisaku* → 対内言語政策 *tainai gengo seisaku*, 対外言語政策 *taigai gengo seisaku* [351, с. 149]. В обох мовах ця пара когіпонімів-відповідників на основі протиставлення еквівалентних видових ознак виступає антонімами.

Однак спостерігаємо розбіжності у формуванні видових назв когіпонімів укр. *зовнішня мовна політика* і *внутрішня мовна політика* та яп. 対外言語政策

taigai gengo seisaku і 対内言語政策 *tainai gengo seisaku*. В українській терміносистемі термін *зовнішня мовна політика* постає гіперонімом до терміна *мовна політика інтернаціоналізації* (в основі виокремлення лежить диференційна сема ‘регулювання мовних заходів на міжнародній арені’), тоді як його японський відповідник 対外言語政策 *taigai gengo seisaku* утворює родо-видовий зв’язок із терміном 日本語政策 *nihongo seisaku* (диференційна сема ‘日本語’ ‘nihongo’ ‘японська мова’).

Лексема 日本語 *nihongo* виступає диференційним компонентом терміна 日本語政策 *nihongo seisaku*. Термін 日本語 *nihongo* позначає «日本国の国語» *nihonkoku no kokugo* ‘*національну мову країни Японія*’ [331, с. 289] та реалізує це значення, коли мова йде про японську мову в міжнародному контексті. Семантика цього терміна протиставляється семантиці терміна 国語 *kokugo*, який в соціолінгвістичній терміносистемі теж набуває значення «японська мова». В опозиції одиниць 日本語 *nihongo* та 国語 *kokugo* виокремлюються семи ‘国外向けの’ ‘kokugai muke no’ ‘призначений для зовнішніх потреб держави’ / ‘国内向けの’ ‘kokunai muke no’ ‘призначений для внутрішніх потреб держави’ ([331, с. 289]), що свідчить про відносні синонімічні відношення між ними. Тому зміст терміна 日本語政策 *nihongo seisaku* розкривають як: «日本語を母語としない人々に向けて行われる言語政策» *nihongo wo bogo to shinai hitobito ni mukete okonawareru gengo seisaku* ‘мовні заходи, спрямовані щодо нерідних носіїв японської мови’ [347, с. 237]. В українській мові цей термін відповідає назві *мовна політика щодо японської мови як іноземної*.

Термін 対内言語政策 *tainai gengo seisaku*, що відповідає українській назві *внутрішня мовна політика*, вступає в гіпонімічні відношення з одиницями, які позначають напрями мовної політики всередині країни: 国語政策 *kokugo seisaku мовна політика щодо національної мови*, 少数語政策 *shousuugo seisaku мовна політика щодо мовних меншин*, 移民語政策 *imingo seisaku мовна політика щодо іммігрантів*.

Одиниця 国語政策 *kokugo seisaku* за допомогою диференційних сем ‘国家’ ‘kokka’ ‘держава’, ‘国内’ ‘kokunai’ ‘всередині держави’, ‘言語問題’ ‘gengo mondai’ ‘мовні проблеми’, ‘言語方策’ ‘gengo housaku’ ‘мовні заходи’, ‘国語’ ‘kokugo’ ‘національна мова’ реалізує зміст заходів держави, скерованих на вирішення проблем щодо певної національної мови [340, с. 1227; 347, с. 223]. Мовознавці зазначають, що термін 国語政策 *kokugo seisaku* інколи використовують у тому ж значенні, що й сполуку 言語政策 *gengo seisaku* (тобто «заходи, спрямовані на мовні проблеми в державі»). Таке вживання вмотивоване: в Японії існує лише одна національна та офіційна мова, японська, а тому значення сполуки 国語政策 *kokugo seisaku* (термін 国語 *kokugo* розкриває також значення «*національна мова*») у контексті мовних проблем Японії відповідає семантиці терміна *мовна політика*, яким послуговуються в інших традиціях [335; 347, с. 223].

Термін 少数語政策 *shousuugo seisaku* за допомогою інтегральної семи ‘言語政策’ ‘gengo seisaku’ ‘мовна політика’ та диференційних ‘国家’ ‘kokka’ ‘держава’, ‘少数言語’ ‘shousuu gengo’ ‘мова меншин’ позначає мовну політику держави, діяльність якої спрямована на мови національних меншин [350, с. 683]. Одиниця 移民語政策 *imingo seisaku* за допомогою інтегральної семи ‘言語政策’ ‘gengo seisaku’ ‘мовна політика’ та низки диференційних: ‘国家’ ‘kokka’ ‘держава’, ‘国家語’ ‘kokkago’ ‘національна мова’, ‘移民語’ ‘imingo’ ‘мова іммігрантів’, ‘公用語’ ‘kouyougo’ ‘офіційна мова’, ‘移住者’ ‘ijuusha’ ‘іммігрант’, відображає різновид мовної політики, спрямований на регулювання національних чи офіційних мов іммігрантів [331, с. 22].

Семантичні компоненти термінів-когіпонімів 国語政策 *kokugo seisaku*, 少数語政策 *shousuugo seisaku* та 移民語政策 *imingo seisaku* – одиниці 国語 *kokugo*, 少数語 *shousuugo* та 移民語 *imingo* за допомогою семи ‘gengo chii’ ‘статус мови’ позначають статуси мов у державі: *національна мова*, *мова меншин* та *мова мігрантів* відповідно.

На основі диференційної семи ‘модель впровадження мовних заходів’ в українській мові термін *мовна політика* вступає в родо-видові відношення із термінами *асиміляційна мовна політика* (мовна політика, спрямована на підтримку однієї мови), *диференційна мовна політика* (мовна політика, спрямована на підтримку однієї мови, яка частково сприяє і мовам меншин), *мультикультурна мовна політика* (дублет *плюралізм*), що враховує мовне та етнічне розмаїття [306, с. 39]. У японській мові знаходимо неповну парадигму цієї гіперо-гіпонімічної групи, оскільки відповідників на позначення поняття *диференційна мовна політика* немає. Натомість за допомогою тотожної видової семи ‘言語政策の実施の基礎’ ‘gengo seisaku no jisshi no kiso’ ‘модель реалізації мовної політики’ сформовано видову класифікацію терміна-домінанти через низку термінів: 言語同化政策 *gengo douka seisaku*, 多言語政策 *tagengo seisaku*, 風土言語政策 *fuudo gengo seisaku*, 国際言語政策 *kokusai gengo seisaku* ([338, с. 87]), які є відповідниками до українських одиниць *асиміляційна мовна політика*, *мовна політика багатомовності*, *регіональна мовна політика*, *мовна політика інтернаціоналізації* відповідно.

Часткову семантичну відповідність в японській мові фіксуємо й у зіставленні з низкою українських термінів: *мовна політика стратегічної багатомовності*, *мовна політика офіційної одномовності*, *мовна політика офіційної двомовності*, *регіональна мовна політика*, *мовна політика диференційованого юридичного статусу*, *комплексна мовна політика* [300, с. 6], які за допомогою семи ‘статус мови’ виступають гіпонімами домінанти *мовна політика*. Ці терміни репрезентують типи мовної політики з огляду на законодавчий статус мови та пов’язані з реалізацією мовної ситуації в державі. Тому на основі семи ‘мовна ситуація’ вони формують еквіполентні опозиції із термінами, що позначають типи мовної ситуації (терміни на позначення мовної ситуації належать до навколоядерної зони ТП «мовна політика» в українській мові, див. п. 3.3).

На відносну симетрію у структурі української та японської терміносистем

вказує також зіставлення гіперо-гіпонімічних парадигм, утворених від домінант укр. *мовна політика* і яп. 言語政策 *gengo seisaku* за допомогою диференційних сем ‘історично зумовлений вияв мовних заходів’ в українській мові ([306, с. 38]) та ‘他国に文化的言語的に同化すること’ ‘takoku ni bunkateki gengoteki ni douka suru koto’ ‘мовно-культурна асиміляція з іншою країною’ – в японській ([336]). В українській мові спостерігаємо гіпонімічний ряд *англізація*, *арабізація*, *іспанізація*, *полонізація*, *романізація*, *русифікація*, *угорщення* (дублет *мадяризація*), *українізація*, *чехізація*, тоді як у японській мові зафіксовано терміни 英語化 *eigoka*, 中国化 *chugokuka*, ローマ字化 *roomajika* (дублет ローマナイズ *roomanaizu*), ロシア化 *roshiaka*, 日本化 *nihonka*, співвіднесені з українськими назвами *англізація*, *китаїзація*, *романізація*, *русифікація*, *японізація*.

В обох терміносистемах зафіксовано низку одиниць, які вступають у семантичні відношення з домінантами полів, але не мають термінологічних відповідників в одній з мов.

Безеквівалентними в системі японської мови виступають українські когіпоніми *перспективна мовна політика* та *ретроспективна мовна політика*, терміни *рідномовна політика*, *гендерна мовна політика*, *лінгвоцид*.

Когіпоніми *ретроспективна мовна політика* та *перспективна мовна політика* відображають орієнтацію мовних заходів на зміну чи збереження мовної ситуації в державі та протиставляються за допомогою сем ‘зміна мовної ситуації’ / ‘збереження мовної ситуації’ [300, с. 7].

Термін *рідномовна політика* (який в українську соціолінгвістичну науку ввів І. Огієнко з метою розкриття свідомого впливу на розвиток української мови) вступає в родо-видові відношення із терміном *мовна політика* на основі диференційної семи ‘мовні заходи щодо розвитку української мови’ [305, с. 136].

Термін *гендерна мовна політика* реалізує гіперо-гіпонімічні відношення із домінантою на основі родової семи ‘мовні заходи’ та видової семи – ‘гендер’. Сема ‘гендер’ об’єднує термін *гендерна мовна політика* в еквіполентну опозицію

з одиницею *гендерна асиметрія*, яка відображає об'єкт спрямування гендерної мовної політики й номінує явище суспільної дискримінації, пов'язаної із маркуванням статевої ознаки в мові [306, с. 38]. Абсолютним синонімом виступає одиниця *сексизм*.

Щодо терміна *гендерна мовна політика* в японській мові відсутній еквівалент. Це пояснюємо не відсутністю поняття в системі японської мови, в якій упродовж усієї історії існує поділ на жіноче та чоловіче мовлення, а тим, що словосполучення 性 (варіант ジェンダー) と言語政策 *sei* (*jendaa*) *to gengo seisaku* '*гендер і мовна політика*' не перейшло із номінальної синтагми в термін.

У японській терміносистемі не спостерігаємо тотожного відповідника до українського терміна *лінгвоцид*. Дефініція цього терміна розкриває зміст «*мовної політики, що виявляється в цілеспрямованій діяльності державних і недержавних інституцій, спрямованій на звуження функціональної сфери мови певного народу на його етнічній території та її поетапну ліквідацію*» [320, с. 315]. Наявність одиниці *мовна політика* в ролі опорного ідентифікатора в дефініції терміна *лінгвоцид* свідчить про ієрархічні відношення між цими термінами. Видова сема 'мовні заходи щодо звуження функцій мови' лягає в основу семантичної опозиції включення, в якій одиниця *лінгвоцид* виконує функцію одного із гіпонімів до гіпероніма *мовна політика*.

Безеквівалентними в українській мові постають японські терміни 言語教育政策 *gengo kyouiku seisaku*, 言語拡散政策 *gengo kakusan seisaku*, тобто *політика мовної освіти* і *політика мовного поширення* відповідно.

Термін 言語教育政策 *gengo kyouiku seisaku*, який, позначаючи «主として学校教育を通して行う言語教育に関する政策» *omo toshite gakkou kyouiku wo tooshite okonau gengo kyouiku ni kansuru seisaku* '*заходи, спрямовані на навчання мови, що здійснюються в основному в межах шкільної освіти*' [343, с. 7], об'єднується гіперо-гіпонімічним зв'язком з одиницею 言語政策 *gengo seisaku* (на основі диференційної семи '言語教育に関する政策' 'gengo kyouiku ni kansuru

seisaku’ ‘заходи щодо навчання мов’). Дефініція терміна містить перелік заходів, спрямованих на визначення, якою мовою чи формою існування мови, з якого віку та впродовж якого часу здійснювати навчання [328, с. 478].

Термін 言語教育 *gengo kyouiku*, який є інтегральною семою терміна 言語教育政策 *gengo kyouiku seisaku*, виступає гіперонімом до назв 母語教育政策 *bogo kyouiku seisaku*, 外国語教育政策 *gaikokugo kyouiku seisaku*, 第二言語政策 *daini gengo kyouiku seisaku* (за допомогою диференційної семи ‘言語地位’ ‘gengo chii’ ‘статус мови’) [343, с. 7]. Ці терміни, позначаючи заходи щодо навчання рідної мови, іноземної мови та другої мови відповідно, утворюють гіпонімічну парадигму на основі спільної (імпліцитної) видової семи ‘言語地位’ ‘gengo chii’ ‘статус мови’ та диференційних – ‘母語’ ‘bogo’ ‘рідна мова’, ‘外国語’ ‘gaikokugo’ ‘іноземна мова’, ‘第二言語’ ‘daini gengo’ ‘друга мова’.

Термін 言語拡散政策 *gengo kakusan seisaku* реалізує значення: «政府また政府に委託された公的機関による、外国語教育を含む、言語習得や言語使用を変更しようとする意識的な取り組み» *seifu mata seifu ni itaku sareta kouteki kikan ni yoru, gaikokugo kyouiku wo fukumu, gengo shuutoku ya gengo shiyou wo henkou shiyou to suru ishikitekina torikumi* ‘*свідомі заходи уряду та офіційних установ щодо змін у процесах засвоєння та використання мови, включаючи навчання іноземної мови*’ ([343, с. 358]), іншими словами йдеться про *політику мовного поширення*. На основі видової семи ‘言語拡散’ ‘gengo kakusan’ ‘поширення мови’, а також спільних диференційних ознак ‘政府’ ‘seifu’ ‘уряд’, ‘公的機関’ ‘kouteki kikan’ ‘офіційна установа’, ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘言語習得’ ‘gengo shuutoku’ ‘засвоєння мови’ зазначений термін вступає в гіперо-гіпонімічні відношення із домінантою 言語政策 *gengo seisaku*.

Отже, вершину ТП «мовна політика» в обох мовах формують терміни, які перебувають у гіперо-гіпонімічних зв’язках із домінантою поля. Диференційні семи термінів-домінант укр. *мовна політика* та яп. 言語政策 *gengo seisaku* дозволяють об’єднати одиниці, у значенні яких ці семи присутні, у менші

ієрархічні структури – *термінологічні групи*. Склад та відношення між одиницями термінологічних груп зумовлюють семантичну структуру ядра ТП «мовна політика».

2.3 Термінологічні групи «мова» / «gengo»

Найчастотнішою семою одиниць, які входять до складу ТП «мовна політика», забезпечуючи зв'язок ядра, навколоядерної зони та периферії, в українській мові є термін *мова*, а в японській – 言語 *gengo*.

Термін *мова* позначає: «*складне суспільне явище, в якому розрізняють такі ознаки: а) найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту; б) засіб самоідентифікації й вираження ментальності нації (етносу)*» [291, с. 90]. Дефініція терміна 言語 *gengo* розкриває зміст: «言語（ことばとも）とはそれぞれの国の社会的習慣に従って恣意的意味と音声とを結びつけた記号の体系» *gengo (kotoba tomo) to wa sorezore no kuni no shakaiteki shuukan ni shitagatte shiiteki imi to onsei wo musubitsuketa kigou no taikei* 'мова (теж що й ことば *kotoba*) – *система знаків, утворена довільним поєднанням значення та звуку на основі суспільних традицій певної країни*'; «ある集団、社会の相互伝達、了解をなす体系» *aru shuudan, shakai no sougo dentatsu, ryoukai wo nasu taikei* '*система, яка забезпечує двобічну передачу інформації та взаєморозуміння у спільноті чи суспільстві*' [341, с. 51].

В обох мовах одиниці укр. *мова* та яп. 言語 *gengo* виявляють міжмовну симетрію, розкриваючи тотожне значення абстрактної системи сукупності слів, що слугує засобом спілкування. Тотожна ознака мови як комунікативного засобу свідчить про спільне розуміння ролі мови у процесі соціалізації людини, а належність зазначених лексем до семного складу ядерних термінів-відповідників дозволяє говорити про мову як головний об'єкт мовної політики. На основі цього терміни укр. *мова* і яп. 言語 *gengo* постають як відповідники.

Лексеми укр. *мова* і яп. 言語 *gengo* вступають в еквіполентні опозиції, реалізуючи спільні та відмінні риси. Міжмовну відповідність між

співвіднесеними назвами демонструють тотожні синонімічні опозиції із одиницями *мовний код* (коротко *код*) в українській мові та 言語コード *gengo koodo* (коротко コード *koodo*) в японській. Термін *мовний код* позначає «*сукупність мовних ресурсів нації*» ([294, с. 21]), або дещо ширше – «*сукупність мовних засобів, що використовуються з комунікативною метою*» [287, с. 42]. Подібно до українського відповідника, термін 言語コード *gengo koodo* за допомогою сем '言語' 'gengo' 'мова', '言葉体系' 'kotoba taikei' 'мовна система' вживається на позначення мови як сукупності мовних засобів для спілкування [345, с. 25; 347, с. 31]. На відповідність цих одиниць вказує і те, що їхня семантика охоплює не лише значення мови, а й мовних різновидів: літературної мови, діалектів, стилів, регістрів тощо. У тому ж значенні, що і 言語コード *gengo koodo* постають дублети 言語信号 *gengo shingou* та 言語符号 *gengo fugou* [327, с. 92].

В обох мовах для найменування будь-якого мовного утворення і для мови загалом, і будь-якого територіального чи соціального її різновиду, це, як правило, у випадках, коли важко визначити конкретний статус мовного утворення, використовують терміни тотожної семантики – укр. *ідіом* і яп. イディオム *idiomu* [310, с. 191; 345, с. 25; 347, с. 31]. Засвідчуючи подібний зміст до ядерних одиниць груп, відповідники укр. *ідіом* і яп. イディオム *idiomu* постають відносними синонімами термінів укр. *мова* та яп. 言語 *gengo*.

Між одиницями японської термінологічної групи спостерігаємо поширені синонімічні відношення. Термін 言語 *gengo* вступає в синонімічний зв'язок з одиницею 言葉 *kotoba*, яка позначає мову як засіб спілкування в соціумі ([341, с. 73]), відповідаючи змісту українського терміна *мова*. Однак у соціолінгвістичній терміносистемі одиниця 言語 *gengo* є основним формально-семантичним компонентом у структурі інших термінів, які відображають зв'язок із поняттям *мова*, тоді як термін 言葉 *kotoba* постає в основному в ролі семантичного компонента лише окремих одиниць поля та

формує кілька сполук на формально-структурному рівні, наприклад, терміни 話し言葉 *hanashikotoba* та 書き言葉 *kakikotoba* на позначення *усної* та *писемної мови* відповідно.

Відповідники укр. *мовний код* і яп. 言語コード *gengo koodo* входять до семного складу термінів, які реалізують значення переходу з однієї мови чи форми існування на іншу в процесі спілкування, мотивованого або немотивованого бажанням мовця. В українській мові перше значення передає термін *перемикання (мовних) кодів*, друге значення – *змішування (мовних) кодів* [311, с. 343]. За допомогою спільних сем ‘зміна мови’, ‘зміна форми існування мови’, ‘умови комунікації’, ‘мовець’ одиниці *перемикання кодів* та *змішування кодів* об’єднуються в еквіполентну опозицію, в основі якої лежить протиставлення диференційних сем ‘мотивована (зміна)’ / ‘немотивована (зміна)’.

В японській мові семантику мотивованого переходу передають терміни-синоніми コード切り替え *koodo kirikae* та コード・スイッチング *koodo suicchingu*, а немотивованого – コード・ミクシング *koodo mikushingu* [343, с. 237; 345, с. 26; 347, с. 58]. Зіставивши ці терміни з українськими одиницями *перемикання кодів* і *змішування кодів*, виокремлюємо опозицію тотожних сем: укр. ‘зміна мови’ – яп. ‘言語を変えること’ ‘gengo wo kaeru koto’, укр. ‘зміна форми існування мови’ – яп. ‘言葉の変種を変えること’ ‘kotoba no henshu wo kaeru koto’, укр. ‘сфера використання мови’ – яп. ‘場面’ ‘bamen’ (варіантна сема ‘ドメイン’ ‘domein)’, укр. ‘мовець’ – яп. ‘話し手’ ‘hanashite’, укр. ‘мотивована (зміна)’ / ‘немотивована (зміна)’ – яп. ‘動機がある（変えること）’ ‘douki ga aru (kaeru koto)’ / ‘動機がない（変えること）’ ‘douki ga nai (kaeru koto)’, що свідчить про повну відповідність зазначених термінів.

На відміну від української мови, в японській спостерігаємо виокремлення гіпонімічної парадигми терміна コード・スイッチング *koodo-suicchingu* *перемикання мовного коду*. Японський відповідник на основі видових сем ‘状態

に応じて’ ‘joutai ni oujite’ ‘зумовлене умовами’ / ‘話題に応じて’ ‘wadai ni oujite’ ‘зумовлене темою розмови’ / ‘会話的機能に応じて’ ‘kaiwateki kinou ni oujite’ ‘зумовлене комунікативною функцією’ ([343, с. 239]) виступає гіперонімом у привативних опозиціях із одиницями 状況的コード・スイッチング *joukyouteki koodo suicchingu*, 比喩的コード・スイッチング *hiyuteki koodo suicchingu*, 会話上のコード・スイッチング *kaiwajou no koodo suicchingu*. Термін 状況的コード・スイッチング *joukyouteki koodo suicchingu ситуативне перемикання коду* має значення зміни мови або її варіанта залежно від конкретних умов комунікації, 比喩的コード・スイッチング *hiyuteki koodo suicchingu метафоричне перемикання коду* передбачає зміну лише теми спілкування з метою подолання комунікативних бар’єрів між мовцями, а сполука 会話上のコード・スイッチング *kaiwajou no koodo suicchingu комунікативне перемикання коду* розкриває зміст переходу з одного мовного коду на інший у розмові білінгвів, які володіють двома мовами на високому рівні (сема ‘二言語’ ‘ni gengo’ ‘дві мови’ цього терміна об’єднує його із термінами на позначення явища двомовності (див. п. 3.3) [343, с. 239]. Як ми переконалися, зазначені терміни не мають відповідників в українській мові і свідчать про наявність видових лакун в українській терміносистемі.

До семантичної структури терміна コード・スイッチング *koodo-suicchingu* належить одиниця 場面 *bamen*, яка відповідає значенню української одиниці *сфера використання мови*. Цей термін постає абсолютним синонімом до англійського за походженням терміна ドメイン *domein*.

В обох мовах спостерігаємо виокремлення різновидів мови залежно від їхньої функціональної ролі в певній сфері використання.

В українські й мові поряд з терміном *мовний код* вживається термін *субкод*. Він позначає різновид, або *підсистему*, якогось загального коду, комунікативний засіб меншого обсягу, вужчої сфери використання і меншого набору функцій, ніж *код* [293, с. 257]. Втім розмежування понять *код* і *субкод* не є до кінця з’ясованим

в українській соціолінгвістиці. Так, літературну мову вважають субкодом як підсистему національної мови і кодом, коли мова йде, наприклад, про письмовий чи усний варіанти літературної мови. Відповідно одиниці *мова, ідіом* та *мовний код* відносимо до відносних синонімів у випадку, якщо одиниці *ідіом* і *мовний код* набувають значення будь-якого однорідного мовного утворення.

Субкоди, або *підсистеми мови*, в основному позначають терміном *форми існування мови* [293, с. 257; 304, с. 40, 310, с. 760]. Реалізуючи одне і те ж значення, між одиницями *субкоди, підсистеми мови, форми існування мови* встановлюються синонімічні відношення.

В японській мові на позначення поняття різновиду мови використовуються терміни 言語変種 *gengo henshu*, 言語変異 *gengo hen'i*, 言語のバラエティ *gengo no baraeti* [345, с. 9]. Найуживанішим в японському соціолінгвістичному контексті постає термін 言語変種 *gengo henshu* (коротко 変種 *henshu*). На противагу до терміна 言語 *gengo*, який позначає абстрактну систему усієї сукупності слів, одиниця 言語変種 *gengo henshu* має значення конкретної системи слів, окремий вид мовних угрупувань [338, с.12].

В обох терміносистемах мовні різновиди формують угрупування на основі спільних сем, тому в межах поля виокремлюємо термінологічні групи, які об'єднують одиниці на позначення поняття форм існування мови, – укр. ТГ «форми існування мови» і яп. ТГ «gengo henshu». Однак терміни на позначення різновидів мови вступають у гіперо-гіпонімічні відношення не безпосередньо з термінами-домінантами, а одиницями нижчої ієрархії в структурі ядра поля, що вказує на опосередкований семантичний зв'язок цих назв із домінантами поля і дозволяє їх віднести до навколоядерної зони ТП «мовна політика» в обох мовах (див. п. 3.1).

Зіставний аналіз ТГ «мова» і «gengo» виявив безеквівалентні одиниці в одній із мов. В українській мові сукупність *мовних кодів* та *субкодів* (за іншою термінологією *мовних систем* та *підсистем*), якими послуговується певна мовна спільнота і які перебувають один з одним у відношеннях функціональної

додатковості, називають *соціально-комунікативною системою* [293, с. 257; 304, с. 40]. Японський еквівалент 言語コード *gengo koodo* не членується на семантично вужчі різновиди, подібно до українського терміна *субкод*, а також не виявляє семантичного зв'язку із термінами ширшої семантики, як назва *соціально-комунікативна система.*

В японській терміносистемі синоніми 言語 *gengo* і 言葉 *kotoba*, об'єднуючись спільним ієрогліфічним коренем 言 *koto* (який передає значення «*мова, слово*» [314, с. 311]), утворюють безпосередній семантичний зв'язок із терміном 言霊 *kotodama*, який розкриває зміст сутності мови, її душу [341, с. 73]. Використання цієї лексеми в японській мові пов'язане із архаїчною вірою японців в існування божественного у всьому земному, що відобразилось у відношенні до мови, як до сакрального. Функціональні особливості терміна відзначаються також тим, що з часу свого зародження до сьогодні синтоїстське поняття 言霊 *kotodama* прийнято використовувати лише стосовно японської мови, а з XX століття його розглядають як атрибут японської мовної ідеології [194, с. 36]. Отже, термін 言霊 *kotodama* не має відповідника в українській мові, що вказує на міжмовну асиметрію.

В українській терміносистемі лексема *мова* виявляє безпосередній семантичний зв'язок із термінологічною одиницею *мовна спільнота*, яка позначає «*сукупність людей, що взаємодіють за допомогою однієї або різних мов та пов'язаних спільними соціальними, економічними, політичними й культурними зв'язками*» [287, с. 32]. Значення одиниці *мовна спільнота* формують семи 'сукупність людей', 'мова', 'мовна взаємодія', 'культурний зв'язок', 'соціальний зв'язок', 'економічний зв'язок', 'політичний зв'язок'. Термін *мовна спільнота* вступає в абсолютні синонімічні відношення із низкою сполук *мовна спільність* [286, с. 32], *мовне співтовариство* [293, с. 253] та *лінгвоспільнота* [306, с. 31].

В японській мові на позначення поняття мовної спільноти послуговуються терміном 言語共同体 *gengo kyoudoutai*, який має значення: «*група людей,*

об'єднаних однаковою мовною системою, а також пов'язаних спільними географічними та соціальними зв'язками» [328, с. 457], або «*група, в основі якої лежить спільність мови, а також соціальних, культурних, етнічних, вікових, гендерних тощо характеристик*» [338, с. 37]. Зміст одиниці розкривають диференційні семи '言語' 'gengo' 'мова', '言語使用者' 'gengo shiyousha' 'носій мови', '人々の集団' 'hitobito no shuudan' 'сукупність людей', '地理的な関係' 'chiritekina kankei' 'територіальний зв'язок', '共通している言語的な特徴' 'kyoutsuu shite iru gengotekina tokuchou' 'спільні мовні характеристики', '共通している社会的な特徴' 'kyoutsuu shite iru shakaitekina tokuchou' 'спільні соціальні характеристики', '共通している文化的な特徴' 'kyoutsuu shite iru bunkatekina tokuchou' 'спільні культурні характеристики', '共通している年齢的な特徴' 'kyoutsuu shite iru nenreitekina tokuchou' 'спільні вікові характеристики', '共通している性別的な特徴' 'kyoutsuu shite iru seibetsutekina tokuchou' 'спільні гендерні характеристики'.

Семантична структура терміна 言語共同体 *gengo kyoudoutai* містить більшу кількість сем у порівнянні з українським відповідником *мовна спільнота*, однак семантична подібність таких диференційних сем, як укр. 'сукупність людей' – яп. '人々の集団' 'hitobito no shuudan', укр. 'мова' – '言語' 'gengo', укр. 'мовна взаємодія' – яп. '共通している言語的な特徴' 'kyoutsuu shite iru gengotekina tokuchou', укр.'культурний зв'язок' – яп. '共通している文化的な特徴' 'kyoutsuu shite iru bunkatekina tokuchou', укр. 'соціальний зв'язок' – яп. '共通している社会的な特徴' 'kyoutsuu shite iru shakaitekina tokuchou', вказує на відповідність цих термінів.

Підсумуємо. Зіставний аналіз ТГ «мова» і «gengo» дав змогу встановити спільні та відмінні ознаки в семантиці одиниць на позначення поняття *мови* в досліджуваних мовах. Спільною рисою є вияв широкої синонімії (абсолютної і відносної) як найпоширенішого різновиду семантичних відношень між одиницями зіставлюваних груп. Такий тип зв'язку свідчить про особливості

розвитку соціолінгвістичних терміносистем української та японської мов, процес кодифікації яких триває. Міжмовна асиметрія, як правило, постає в результаті відмінних родо-видових відношень окремих одиниць.

2.4 Термінологічні групи «мовне планування» / «gengo keikaku»

У соціолінгвістиці виокремлюють заходи, спрямовані на впровадження цілей, визначених державною мовною політикою. В українській мові конкретне впровадження *мовної політики* передає термін *мовне планування* (інтегральна сема ‘реалізація мовної політики’) [300, с. 6]. Семантика термінів *мовна політика* і *мовне планування* частково збігається, оскільки останній позначає сукупність мовних заходів, які впливають на функціональні можливості мови та пов’язані із мовними змінами [300, с. 6; 306, с. 38; 321].

В японській мові семантику реалізації мовної політики передає термін 言語計画 *gengo keikaku*. На думку японських мовознавців, термін 言語政策 *gengo seisaku* позначає основні заходи щодо вирішення мовного питання в державі, а 言語計画 *gengo keikaku* називає конкретне втілення їх у дію (інтегральна сема ‘実施される政策’ ‘jisshi sareru seisaku’ [343, с. 353; 352]. У джерелах зафіксовано такі визначення терміна 言語計画 *gengo keikaku*: «言語や言語変種が、国家の権力によって地位や機能を変化させられること» *gengo ya gengo henshu ga, kokka no kenryou ni yotte chii ya kinou wo henka saserareru koto* ‘*впроваджені державною владою зміни щодо статусу та функцій мови чи їх форм існування*’ [338, с. 86]; «ある共同体（主に国家や地域共同体）内部で用いられている言語や変種の体系とその運用のありかたに、その共同体の中で拘束力を付与されている公的な機関が、ある一定の目標（一般的には言語を取りむく問題の改善）を目指して組織的に人為的な統制を加えること» *aru kyoudoutai (omo ni kokka ya chiiki kyoudoutai) naibu de mochiirarete iru gengo ya henshu no taikei to sono ren’you no arikata ni, sono kyoudoutai no naka de kousokuryoku wo fuyo sarete iru koutekina kikan ga, aru ittei no mokuhyou wo mezashite soshikiteki ni jin’itekina tousei wo kuwaeru koto* ‘*планування мовної*

системи чи форм існування мови та їхнього довготривалого використання, яке здійснюють уповноважені офіційні установи певних угрупувань (переважно держава чи місцеві угрупування), та їх системне штучне регулювання' [346, с. 159].

Позначаючи реалізацію заходів для вирішення мовного питання у державі, терміни укр. *мовне планування* і яп. 言語計画 *gengo keikaku* постають міжмовними відповідниками. На основі диференційної семи 'реалізація мовних заходів' в українській мові та '実施される政策' 'jisshi sareru seisaku' в японській мові зазначені терміни вступають в еквіполентну опозицію із домінантами поля, виявляючи безпосередній семантичний зв'язок з ними.

Однак варто зауважити: в японській соціолінгвістиці (під впливом англомовної соціолінгвістичної традиції, в якій термін *language policy* часто ототожнюють із терміном *language planning*) існує думка, що семантику одиниць 言語政策 *gengo seisaku* та 言語計画 *gengo keikaku* можна вважати ідентичною, а тому в соціолінгвістичній терміносистемі відповідники часто функціонують як синоніми [345, с. 97].

Окрім терміна *мовне планування*, в українській мові на позначення заходів реалізації мовної політики використовують абсолютні синоніми *мовне облаштування* та *мовне будівництво* [306, с. 36].

На відміну від української мови, в японській мові спостерігаємо диференціацію семантики одиниць, які частково відповідають змісту цих термінів. Термін 言語計画 *gengo keikaku* формує синонімічний ряд із одиницею 言語管理 *gengo kanri*, що функціонує як еквівалент англійського терміна *language management* [334, с. 6; 347, с. 247]. На думку G. C. Kimura, обидва терміни розкривають подібний зміст і співвідносяться із вирішенням мовних проблем у країні, однак різняться певними аспектами. Порівняно із загальними функціями щодо вироблення концепцій у сфері мовного життя суспільства, які позначає термін 言語計画 *gengo keikaku*, термін 言語管理 *gengo kanri* називає впровадження конкретних змін у мовній поведінці та мовних

відносинах [334, с. 6]. Отже, одиниці 言語計画 *gengo keikaku* та 言語管理 *gengo kanri*, хоч і реалізують подібну семантику до терміна 言語政策 *gengo seisaku*, характеризуються неповною відповідністю значень.

У фокусі мовного планування перебувають конкретні мовні зміни, які шляхом впливу на функції мови в суспільстві зумовлюють мовні реформи. За допомогою інтегральної семи ‘мовні зміни’ в українській мові це значення передає термін *мовна реформа*, а семантично тотожну сему ‘言語変更’ ‘gengo henkou’ в японській мові виявляє семантика терміна 言語改革 *gengo kaikaku*.

Беручи за основу модель мовного планування (*language planning*) Р. Купера, який виокремив три його основні напрями: *status planning, corpus planning, acquisition planning* [197], за допомогою спільної семи ‘мовні заходи’ та диференційної ‘мета мовних змін’ в обох мовах сформовано тотожну видову класифікацію. До неї належать одиниці із спільним родовим терміноелементом – *мовне планування* в українській мові та 言語計画 *gengo keikaku* в японській: укр. *планування мовної бази, планування статусу мов, планування засвоєння мов* – яп. 実態計画 *jittai keikaku*, 席次計画 *sekiji keikaku*, 普及計画 *fukyuu keikaku*.

Український термін *планування мовної бази* розкриває значення заходів, що забезпечують функціонування державної мови [306, с. 36]. Семантична структура одиниці представлена семами ‘мовні зміни’, ‘функціонування мови’, ‘державна мова’. *Планування статусу мов* пов’язане із заходами надання тій чи іншій мові певного статусу. Значення терміна *планування статусу мов* формують семи ‘статус мови’ та ‘суспільна функція мови’ [там само]. Термін *планування засвоєння мови* позначає державні заходи, метою яких є засвоєння національної чи іноземної мови в процесі навчання [321]. Семантичну структуру одиниці характеризують диференційні семи ‘засвоєння мови’, ‘національна мова’, ‘іноземна мова’.

Термін 実態計画 *jittai keikaku* є різновидом планування, який передбачає офіційні зміни в системі мов чи форм їхнього існування, що можуть виконувати

спеціальні функції мови, затверджені заходами планування мовного статусу (семи ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форми мовного існування’, ‘言語体系’ ‘gengo taikei’ ‘мовна система’, ‘言語変更’ ‘gengo henkou’ ‘мовні зміни’, ‘言語計画’ ‘gengo keikaku’ ‘мовне планування’) [346, с. 162]. Одиниця 席次計画 *sekiji keikaku* за допомогою сем ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форми мовного існування’, ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘мовне використання’, ‘言語の社会的機能’ ‘gengo no shakaiteki kinou’ ‘супільна функція мови’, ‘言語計画’ ‘gengo keikaku’ ‘мовне планування’ позначає вид планування, який визначає функцію кількох мов чи форм їхнього існування в межах однієї спільноти [346, с. 161]. Термінологічна сполука 普及計画 *fukyuu keikaku* за допомогою сем ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語普及’ ‘gengo fukyuu’ ‘мовне поширення’, ‘言語習得’ ‘gengo shuutoku’ ‘мовне засвоєння’, ‘言語計画’ ‘gengo keikaku’ ‘мовне планування’ реалізує значення виду мовного планування, мета якого є засвоєння мови та її розповсюдження в різних сферах людської діяльності [352].

Однак синонімія серед термінів японської мови зумовлює розбіжність у відсотковому співвідношенні відповідників обох мов. На основі тотожних інтегральних сем ‘言語変更’ ‘gengo henkou’ ‘мовні зміни’, ‘言語計画’ ‘gengo keikaku’ ‘мовне планування’ семантика терміна 実体計画 *jittai keikaku* вступає в опозицію тотожності з одиницями 本体計画 *hontai keikaku* і コーパス計画 *koopasu keikaku*, які номінують заходи планування мовної бази [343, с. 353; 347, с. 223]. За допомогою тотожних сем ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘мовне використання’, ‘言語の社会的機能’ ‘gengo no shakaiteki kinou’ ‘супільна функція мови’, ‘言語計画’ ‘gengo keikaku’ ‘мовне планування’ термін 席次計画 *sekiji keikaku* реалізує той же зміст, що й одиниця 地位計画 *chii keikaku* як вид мовного планування, який передбачає свідомий вплив на використання форм існування мов та їхніх функцій у суспільстві [338, с. 87; 343, с. 353; 352]. Термін 普及計画

fukyuu keikaku за допомогою спільних сем ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語普及’ ‘gengo fukyuu’ ‘мовне поширення’, ‘言語習得’ ‘gengo shuutoku’ ‘мовне засвоєння’, ‘言語計画’ ‘gengo keikaku’ ‘мовне планування’ вживається в тому ж значенні, що й 習得計画 *shuutoku keikaku*, розкриваючи зміст заходів мовного засвоєння та мовної популяризації [343, с. 353; 352].

Отже, значення українського терміна *планування мовної бази* в японській мові передають терміни 実体計画 *jittai keikaku*, 本体計画 *hontai keikaku* і コーパス計画 *koopasu keikaku*. Відповідниками українського терміна *планування статусу мов* постають японські синоніми 席次計画 *sekiji keikaku* та 地位計画 *chii keikaku*. Сполука *планування засвоєння мови* в японській мові відповідає семантиці термінів 普及計画 *fukyuu keikaku* і 習得計画 *shuutoku keikaku*.

Відносну симетрію засвідчують гіпоніми відповідників на позначення видів мовного планування. В українській соціолінгвістиці до основних заходів *планування мовної бази* відносять *графізацію*, *стандартизацію* та *модернізацію мови*. Мовні заходи *графізації* спрямовані на побудову писемності, *стандартизація* стосується впорядкування мовних норм, а *модернізацію мови* проводять з метою оновлення лексичного складу мови [37, с. 24]. В семантичній опозиції цих одиниць актуалізується сема ‘форма мовного планування’.

Семантика терміна *стандартизація мови* виявляє семантичну подібність до одиниці *кодифікація норми* за допомогою спільного семантичного компонента ‘мовна норма’. При цьому спостерігаємо неузгодженість в українському мовознавстві в розкритті змісту цих термінів. Знаходимо, що *кодифікація* – це «*встановлення й офіційне визнання літературної норми, зафіксованої в граматиках, словника, довідниках*» [291, с. 77]. Існує думка, що *стандартизація* слугує попереднім етапом *кодифікації* як завершального процесу систематизації мовних явищ у словниках та граматиках [297, с. 363]. Деякі визначення вказують на можливий безпосередній синонімічний зв’язок між цими поняттями: «*кодифікація норми – це заходи зі стандартизації правопису,*

граматики та лексики», де *стандартизація*, в свою чергу, розглядається як «*процес, коли один з мовних варіантів стає загальноприйнятим як наддіалектна норма*» [36, с. 24].

Застосовуючи метод ступінчастої ідентифікації до одиниць *стандартизація* та *кодифікація*, виявляємо, що зазначені терміни вступають в семантичну опозицію на основі імпліцитних сем ‘вибір (мовної норми)’ та ‘впровадження (мовної норми)’ [278, с. 1110].

У японській терміносистемі еквівалент українського терміна *планування мовної бази* – 実体計画 *jittai keikaku* – має лише такі аспекти вияву, як 標準化 *hyoujunka* та 近代化 *kindaika*. Термін 標準化 *hyoujunka* називає процес встановлення мовного стандарту та писемності, тобто заходи *стандартизації мови* [343, с. 354]. Семантична структура терміна представлена семами ‘標準語’ ‘hyoujungo’ ‘літературна мова’, ‘標準表記’ ‘hyoujun hyouki’ ‘писемність’. Лексема 近代化 *kindaika* позначає процес розроблення лексичної системи та оновлення мовних ресурсів [346, с. 167]. Семи в значенні терміна: ‘言語材’ ‘gengozai’ ‘мовні ресурси’, ‘単語’ ‘tango’ ‘слово’, ‘単語を作り出すこと’ ‘tango wo tsukuridasu koto’ ‘розроблення лексики’ – засвідчують відповідність українській назві *модернізація*.

Мовні заходи *графізації*, спрямовані на побудову писемності, у японській соціолінгвістиці розглядають як складову поняття 成文化 *seibunka*. Термін 成文化 *seibunka*, позначаючи заходи із впорядкування мовних норм, відповідає семантиці української лексеми *кодифікація.* На основі спільної семи ‘言語規範’ ‘gengo kihan’, що розкриває значення мовної норми, одиниця 成文化 *seibunka* формує відношення включення із низкою видових понять: 文字化 *mojika* (*планування орфографічних норм*, або *графізація*), 文法化 *bunpouka* (*планування граматичних норм*), 語彙化 *goika* (*планування лексичних норм*) [343, с. 354]. Зазначені одиниці (окрім терміна 文字化 *mojika*, зміст якого передає відповідник *графізація*) належать до безеквівалентної

лексики в українській мові.

Отже, зіставлення ТГ «мовне планування» та «gengo keikaku» засвідчує про високий ступінь системності, зумовлений розвинутими гіперо-гіпонімічними та синонімічними відношеннями. Обидві групи позначають спільну семантику впровадження мовних заходів. Проте, на відміну від української мови, вияв синонімічних відношень між японськими термінами зумовлює кількісно відмінний набір одиниць, які позначають тотожні види мовного планування.

2.5 Термінологічні групи «мовне законодавство» / «gengohou»

Правовою основою для здійснення мовної політики є сукупність офіційних законів та постанов, які регулюють мовні відносини та сприяють розвитку мов у державі. В обох мовах на позначення цього поняття зафіксовано відповідники укр. *мовне законодавство* та яп. 言語法 *gengohou*.

В українській терміносистемі одиниця *мовне законодавство* має значення «*сукупності чинних законів держави, окремі статті конституції, які регулюють мовну ситуацію, щоб запобігти конфліктам*» [306, с. 53]. Дефініція терміна містить семи ‘закон’, ‘держава’, ‘конституція’, ‘мовна ситуація’, ‘мовний конфлікт’. Спільні семи ‘мова’, ‘держава’, ‘мовна ситуація’ в значенні термінів *мовна політика* і *мовне законодавство* свідчать про міцний семантичний зв’язок цих одиниць та роль мовного законодавства у створення умов для нормального розвитку мов. Сема ‘закон’, характерна для значення терміна *мовне законодавство*, є інтегральною і для значення термінологічної одиниці *мовний закон*. Тому одиниця *мовне законодавство*, позначаючи сукупність усіх законів держави про мовне питання, виступає гіперонімом терміна *мовний закон*.

Японський відповідник 言語法 *gengohou* розкриває значення: «憲法のこのような規定に基づいて制定されたもので、社会のさまざまな領域における言語の使用のありかたを定めている» *kenpou no kono youna kitei ni motozuite seitei sareta mono de, shakai no samazamana ryouiki ni okeru gengo no shiyou no arikata wo sadamete iru* ‘офіційно затверджені правила, які, базуючись на конституції чи

інших документах, регулюють використання мов у суспільстві’ [339]. Семний склад терміна представлений компонентами ‘憲法’ ‘kenpou’ ‘конституція’, ‘規定’ ‘kitei’ ‘правило’, ‘社会’ ‘shakai’ ‘суспільство’, ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘мовне використання’.

Потрібно зауважити, що термін 言語法 *gengohou* виявляє багатозначність. Окрім значення сукупності усіх правових актів щодо мови, термін використовується і на позначення окремого мовного закону. Наприклад, у статті японського дослідника Y. Yoshinouchi «ウクライナの現代言語状況と言語問題» *Ukuraina no gendai gengo joukyou to gengo mondai* («Сучасна мовна ситуація та мовні проблеми України») термін 言語法 *gengohou* використовується як еквівалент українського словосполучення «закон про мову» (у контексті аналізу Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» 1989 р.) [353].

Зіставний аналіз термінів укр. *мовне законодавство* та яп. 言語法 *gengohou* засвідчує часткову відповідність їхнього змісту. В семантиці українського терміна актуалізується сема ‘мовний конфлікт’, яка відсутня в семантичній структурі японського відповідника (ймовірно, вона ілюструє мовну ситуацію в українському суспільстві, яка вимагає уваги саме до вирішення питання мовного конфлікту). Значення японського відповідника засвідчує, що основним напрямом мовної політики є регулювання використання мов, якими послуговуються в державі, на що вказує сема ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘мовне використання’. До того ж, в українській терміносистемі одиниця *мовне законодавство* вступає в родо-видові відношення із терміном *мовний закон* як окремого правила про мови в державі. В японській мові окремої одиниці для номінації цього поняття немає, для позначення окремого *мовного закону* функціонує термін 言語法 *gengohou*.

Метою мовної політики є створення умов для забезпечення прав на використання мови. В обох мовах зафіксовано відповідники, які розкривають це значення, – укр. *мовне право* та яп. 言語権 *gengoken*.

Семантику одиниці *мовне право* розкриваємо за допомогою прийому

ступінчастої ідентифікації до юридичних термінів *закон* та *право*, що виступають безпосередніми компонентами у зазначених одиницях. Семи ‘правило’ і ‘держава’ виступають інтегративними в семантичній опозиції *закон – право* [289, с. 316, 869]. Конкретизатори ‘мовний’ та ‘мовне’, зберігаючи внутрішньослівний семантичний зв’язок вихідних лексем *закон* і *право*, звужують семантику цих одиниць у формуванні соціолінгвістичних термінів *мовний закон* та *мовне право*.

Одиниця 言語権 *gengoken* позначає права на використання мови чи її різновиду (диференційні семи ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’, ‘権利’ ‘kenri’ ‘право’) [343, с. 202]. Дослідники зауважують, що до кінця 90-их років XX століття в японській мові поряд з терміном 言語権 *gengoken* використовували і термін 言語権利 *gengo kenri* (дослівно 言語 *gengo мова* та 権利 *kenri право*). Однак на початку XXI століття перевагу у використанні отримав термін 言語権 *gengoken* [334, с. 17].

Застосувавши процедуру ступінчастої ідентифікації до лексеми 権 *ken* (як опорного компонента терміна 言語権 *gengoken*), ми виявили, що лексема 法 *hou* (компонент 言語法 *gengohou*) виступає в ролі семи у дефініції одиниці 権 *ken:* «法・定めによって付与された力、資格» *hou sadame ni yotte fuyo sareta chikara* ‘*сила, правоздатність надана законом*’ [336]. Це свідчить про безпосередній семантичний зв’язок між одиницями 言語法 *gengohou* та 言語権 *gengoken*.

Таким чином, тотожні семи укр. ‘мова’ – яп. ‘言語’ ‘gengo’, укр. ‘право’ – яп. ‘権利’ ‘kenri’, які належать семантиці термінів укр. *мовне право* та яп. 言語権 *gengoken*, вказують на їхню відповідність. Проте в семантичній структурі японського терміна зафіксовано також і сему ‘言語変種’ ‘gengo henshu’, яка акцентує увагу не лише на праві використання мови, але й мовного різновиду. Оскільки лексема *мова* включає значення *мовного різновиду*, іншими словами *мовної підсистеми*, відсутність тотожної семи у визначенні українського терміна не вважаємо показником міжмовної асиметрії, а тому зараховуємо зазначені терміни до еквівалентних.

Зіставлення ТГ «мовне законодавство» і «gengohou» показало, що в терміносистемі як української, так і японської мов терміни на позначення правових заходів врегулювання мовного питання та мовних прав виявляють міцний зв'язок із домінантами поля, що дозволяє їх віднести до ядерної зони. На семантичному рівні між співвіднесеними одиницями, які номінують поняття мовного законодавства та мовного закону, виявлено часткову відповідність.

2.6 Кількісний склад ядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах

Семний аналіз дефініцій соціолінгвістичних термінів дозволив ідентифікувати кількісний склад ядерної зони ТП «мовна політика» в українській та японській мовах (див. Гістограму 1, с. 82).

Гістограма 1

Кількісний склад ядерної зони

термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах

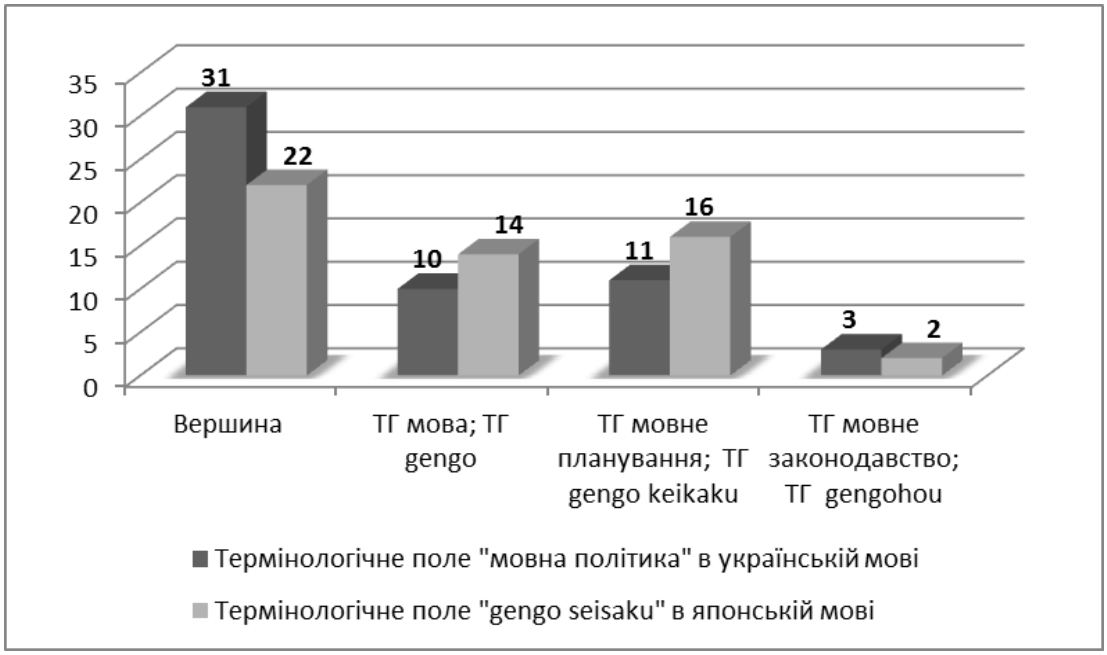

Склад вершини ТП «мовна політика» в українській мові формують терміни: *мовна політика*, *зовнішня мовна політика*, *внутрішня мовна політика*, *мовна політика інтернаціоналізації*, *асиміляційна мовна політика*, *диференційна мовна політика*, *мультикультурна мовна політика*, *плюралізм*, *мовна політика стратегічної багатомовності*, *мовна політика офіційної одномовності*, *мовна*

політика офіційної двомовності, *регіональна мовна політика*, *мовна політика диференційованого юридичного статусу*, *комплексна мовна політика*, *англізація*, *арабізація*, *іспанізація*, *полонізація*, *романізація*, *русифікація*, *угорщення*, *мадяризація*, *українізація*, *чехізація*, *перспективна мовна політика*, *ретроспективна мовна політика*, *рідномовна політика*, *гендерна мовна політика*, *гендерна асиметрія*, *сексизм*, *лінгвоцид*. Склад вершини ТП «мовна політика» в японській мові формують терміни: 言語政策 *gengo seisaku*, 対内言語政策 *tainai gengo seisaku*, 対外言語政策 *taigai gengo seisaku*, 日本語政策 *nihongo seisaku*, 国語政策 *kokugo seisaku*, 小数語政策 *shousuugo seisaku*, 移民語政策 *imingo seisaku*, 言語同化政策 *gengo douka seisaku*, 多言語政策 *tagengo seisaku*, 風土政策 *fuudo seisaku*, 国際言語政策 *kokusai gengo seisaku*, 英語化 *eigoka*, 中国化 *chuugokuka*, ローマ字化 *roomajika*, ローマナイズ *roomanaizu*, ロシア化 *roshiaka*, 日本化 *nihonka*, 言語教育政策 *gengo kyouiku seisaku*, 言語拡散政策 *gengo kakusan seisaku*, 母語教育政策 *bogo kyouiku seisaku*, 外国語教育政策 *gaikokugo kyouiku seisaku*, 第二言語教育政策 *daini gengo kyouiku seisaku*.

До ТГ «мова» входять терміни: *мова*, *мовний код*, *ідіом*, *соціально-комунікативна система*, *перемикання (мовних) кодів*, *змішування (мовних) кодів*, *мовна спільнота*, *мовна спільність*, *мовне співтовариство*, *лінгвоспільнота*. ТГ «gengo» в японській мові охоплює назви: 言語 *gengo*, 言語コード *gengo koodo*, 言語信号 *gengo shingou*, 言語符号 *gengo fugou*, イディオム *idiomu*, 言葉 *kotoba*, コード切り替え *koodo kirikae*, コード・スイッチング *koodo suicchingu*, コード・ミクシング *koodo mikushingu*, 状況的コード・スイッチング *joukyouteki koodo suicchingu*, 比喩的コード・スイッチング *hiyuteki koodo suicchingu*, 会話上コード・スイッチング *kaiwajou koodo suiichingu*, 言霊 *kotodama*, 言語共同体 *gengo kyoudoutai*.

ТГ «мовне планування» в українській мові містить терміни: *мовне планування*, *мовне облаштування*, *мовне будівництво*, *мовна реформа*, *планування мовної бази*, *планування статусу мов*, *планування засвоєння мов*,

графізація, стандартизація мови, модернізація мови, кодифікація норми. Склад ТГ «gengo keikaku» в японській мові формують лексеми: 言語計画 *gengo keikaku*, 言語改革 *gengo kaikaku*, 言語管理 *gengo kanri*, 席次計画 *sekiji keikaku*, 地位計画 *chii keikaku*, 実体計画 *jittai keikaku*, 本体計画 *hontai keikaku*, コーパス計画 *koopasu keikaku*, 普及計画 *fukyuu keikaku*, 習得計画 *shuutoku keikaku*, 標準化 *hyoujunka*, 近代化 *kindaika*, 成文化 *seibunka*, 文字化 *mojika*, 文法化 *bunpouka*, 語彙化 *goika*.

ТГ «мовне законодавство» в українській мові охоплює терміни: *мовне законодавство, мовний закон, мовне право*. Склад ТГ «gengohou» в японській мові формують одиниці: 言語法 *gengohou*, 言語権 *gengoken*.

Висновки до розділу 2

Зіставний аналіз дозволив змоделювати структуру термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах й на основі семантичного зв'язку домінанти поля з іншими термінами виокремити ядерну зону поля в кожній мові.

1. Домінантою ТП «мовна політика» в українській мові є термін *мовна політика*, а в японській – відповідник 言語政策 *gengo seisaku*. Ядро ТП «мовна політика» в українській мові (55 одиниць) формується на основі ядерної семи 'мовні заходи' і складається із вершини та ТГ «мова», «мовне планування», «мовне законодавство». Ядро поля в японській мові (54 одиниці), сконцентроване навколо семантично тотожної ядерної семи '言語方策' 'gengo housaku', охоплює вершину поля, ТГ «gengo», «gengo keikaku» і «gengohou».

2. Вершину в понятійній ієрархії ТП «мовна політика» і в українській (31 одиниця), і в японській мовах (22 одиниці) формує розгалужена родо-видова парадигма термінів-домінант укр. *мовна політика* та яп. 言語政策 *gengo seisaku*, а також терміни, котрі виявляють міцний семантичний зв'язок із домінантою за допомогою спільної ядерної семи та спільних диференційних сем. Семантичний аналіз засвідчив неоднаковий розвиток гіперо-гіпонімічних та синонімічних

відношень між термінами, які належать до вершини поля в обох мовах, вказуючи на міжмовні відношення часткової відповідності.

3. На основі зіставлення структурних частин поля в обох мовах виявлено, що до ядерних зон входить однакова кількість термінологічних груп. ТГ «мова», «мовне планування», «мовне законодавство» в українській мові відповідають ТГ «gengo», «gengo keikaku», «gengohou» в японській мові.

3.1.В основі виокремлення ТГ «мова» (10 одиниць) в українській мові та ТГ «gengo» (14 одиниць) в японській є семантично тотожні семи укр. ‘мова’ – яп. ‘言語’ ‘gengo’, які реалізують спільне значення мови як засобу взаємодії людини з соціумом. В обох групах зафіксовано розгалужені тотожні синонімічні відношення на позначення поняття *мови*: укр. *мова, мовний код, ідіом* – яп. 言語 *gengo*, 言語コード *gengo koodo*, イディオム *idiomu* та інші.

3.2. В основі виокремлення ТГ «мовне планування» (11 одиниць) в українській мові та ТГ «gengo keikaku» (16 одиниць) в японській мові є семи: укр. ‘реалізація мовної політики’ – яп. ‘実施される政策’ ‘jisshi sareru seisaku’, які виявляють семантику впровадження мовних заходів, визначених мовною політикою держави та стосуються таких аспектів, як планування мовної бази, планування статусу мов та планування засвоєння мов. У порівнянні з одиницями української групи в японській групі зафіксовано розгалужені синонімічні відношення між термінами на позначення аспектів мовного планування, що зумовлює кількісні розбіжності в позначенні одних і тих же понять.

3.3. В основі виокремлення ТТ «мовне законодавство» (3 одиниці) в українській мові та ТГ «gengohou» (2 одиниці) в японській є спільні семи: укр. ‘мова’, ‘держава’, ‘мовна ситуація’ – яп. ‘言語’ ‘gengo’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’, ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’. В українській мові до складу групи входять терміни *мовне законодавство*, *мовний закон*, *мовне право*, які відповідають семантиці японських термінів 言語法 *gengohou* та 言語権 *gengoken*, які розкривають поняття мовного законодавства та інших правових форм реалізації мовної політики.

Висновки та положення цього розділу опубліковано в [37; 39; 43; 46]:

- Дзябко Ю. М. Гіперо-гіпонімічні відношення терміна *мовна політика* в українській та японській мовах / Ю. М. Дзябко // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів: Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 3. – С. 45–52.

- Дзябко Ю. М. Лексико-семантичні зв'язки слова *політика* в терміносистемах / Ю. М. Дзябко // Східнослов'янська філологія: Від Нестора до сьогодення: матеріали Міжнародної наукової конференції (Горлівка 20-21 травня 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 61–64.

- Дзябко Ю. М. Парадигматичні зв'язки лексеми *політика* в терміносистемах української мови / Ю. М. Дзябко // Збірник «Східнослов'янська філологія» : зб. Наук. Пр. Сер. Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – Вип. 18. – С. 219–229.

- Дзябко Ю. Ядерна зона мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах / Ю. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 40. – С. 35–39.

РОЗДІЛ 3
СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НАВКОЛОЯДЕРНОЇ ЗОНИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

Метод компонентного аналізу, зокрема методика ступінчастої ідентифікації, дозволили здійснити семантичний аналіз дефініцій соціолінгвістичних термінів і визначити, які з них містять найбільше ознак поняття *мовна політика* і належать до ядра поля в обох мовах. На наступному етапі для визначення складу навколоядерної зони ТП «мовна політика» здійснюємо семантичний аналіз одиниць, виокремлених у семному складі термінв ядерної зони, і виявляємо їхній склад сем та семантичний зв'язок з іншими соціолінгвістичними назвами. Навколо одиниць, які входять до семного складу домінант поля й термінів ядерної зони, формуються термінологічні групи: «форми існування мови», «статус мови», «мовна ситуація», «мовний контакт» в українській мові та «gengo henshu», «gengo chii», «gengo shiyou», «gengo sesshoku», «gengo shuutoku» в японській мові.

3.1 Термінологічні групи «форми існування мови» / «gengo henshu»

Використання мови як засобу комунікації між членами соціуму передбачає виокремлення певних груп мовних засобів на основі мовних і позамовних чинників. При розмежуванні мовних різновидів слушним є зауваження А. Загнітка, який наголошує: «Із соціолінгвістичного погляду власне лінгвістичний підхід до визначення мовних підсистем, і зокрема літературної мови, недостатній. Він не дає відповіді на питання, кого, які шари населення слід вважати носіями певної підсистеми, і в цьому сенсі визначення, що ґрунтуються виключно на суто лінгвістичних критеріях, не є операційним» [293, с. 265]. Тому пошук японсько-українських еквівалентів на позначення форм існування мови залежить від того, які семантичні ознаки представники двох соціолінгвістичних традицій вкладають у зміст родового поняття *форма існування мови*.

Основними критеріями для виокремлення форм існування мови в

українському мовознавстві вважають: 1) єдність словника, звукового ладу, граматики, що насамперед забезпечує розуміння мови для всіх її носіїв; 2) системність та самостійність структури; 3) принциповий розподіл сфер використання; 4) розбіжність у комунікативних можливостях [310, с. 760]. Як зазначає Л. Масенко, проблема виокремлення форм існування мови залишається відкритою, тому викликає подальші дискусії [304, с. 40]. Насамперед це стосується термінологічного визначення категорії, на позначення якої використовують й інші терміни: *мовне утворення*, *підсистема мови*, *компонент соціально-комунікативної системи*, *ідіом*, *субкод* тощо.

Отже, в основі семантики української одиниці *форми існування мови* (в дисертації надаємо перевагу саме цьому терміну як загальновживаному) лежить комплексна ознака ‘соціально-територіальна диференціація мови’.

Поняття *форма існування мови* в японській традиції позначає термін 言語変種 *gengo henshu* (теж найбільш вживаний в японській мові). Його основними характеристиками вважають єдність фонологічної, лексичної, граматичної структур, спільність для всього етносу [343, с. 134], а також єдність територіальних і соціальних чинників (зокрема статус, професія, вік, гендер) та ситуативної сфери використання мови [347, с. 12]. Таким чином, виокремлення мовних форм існування японської мови здійснюється на основі семи ‘属性と言葉’ ‘zokusei to kotoba’ ‘соціально-територіальна диференціація мови’ та ‘場面と言葉’ ‘bamen to kotoba’ ‘функціонально-ситуативна диференціація мови’ засвідчує, що термін 言語変種 *gengo henshu* вступає у родо-видові відношення із терміном ширшої семантики *gengo мова*. У тому ж значенні, що й терміни 言語変種 *gengo henshu*, дослідники вживають назви 言語変異 *gengo hen’i* та 言語のバラエティ *gengo no baraeti* ([345, с. 9]), які відзначаються меншим функціональним використанням у соціолінгвістичному контексті.

Отже, в українській мові сема ‘соціально-територіальна диференціація мови’ характеризує значення низки синонімів: *форма існування мови*, *субкод*, *мовне утворення*, *підсистема*, *компонент соціально-комунікативної системи*,

ідіом. В японській мові критерієм диференціації мовної системи на менші різновиди мови, а саме 言語変種 *gengo henshu,* 言語変異 *gengo hen'i,* 言語のバラエティ *gengo no baraeti,* також слугує соціально-територіальний чинник – сема '属性と言葉' 'zokusei to kotoba'. На відміну від української мови, виокремлення мовних різновидів в японській мові базується ще й на відмінностях у сфері використання мови, про це свідчить сема '場面と言葉' 'bamen to kotoba', вона й зумовлює якісні та кількісні розбіжності у формуванні зіставлюваних ТГ «форми існування мови» та «gengo henshu». Так, лексема 言語変種 *gengo henshu* безпосередньо входить до семного складу японської домінанти 言語政策 *gengo seisaku*. В українській мові входження відповідника *форма існування мови* до навколоядерної зони зумовлене його роллю посередника в семантичній опозиції між родовим терміном *мова* та видовим *державна мова* (зафіксованим в ядерній зоні). Виокремлення 言語変種 *gengo henshu* як семантичної ознаки терміна 言語政策 *gengo seisaku*, ймовірно, є свідченням того, що в японській мовнополітичній теорії використанню мовних різновидів, їхньому вибору в тій чи іншій ситуації надають більшу роль, аніж в українській, де увагу більше зосереджено на вживанні окремих мов та їхніх функціях у державі.

Семантичну подібність змісту терміна *форми існування мови* в українській та 言語変種 *gengo henshu* в японській мовах ілюструють розвинуті гіперо-гіпонімічні відношення, в які вступають ці одиниці. Спільну ідею категоризації форм існування мови в зіставлюваних терміносистемах засвідчує тотожна диференціація видових відповідників, які позначають різновиди функціонування національної мови відповідно до соціальних сфер її використання: укр. *літературна мова* – яп. 標準語 *hyoujungo*, укр. *народно-розмовна мова* – яп. 共通語 *kyoutsuugo*, укр. *діалект* – яп. 方言 *hougen*, укр. *інтердіалект* (*койне*) – яп. コイネー *koinee*.

3.1.1 Одиниці на позначення поняття *літературна мова*

В українській мові поняття літературної мови позначає однойменний термін, його дефініція: «*головна загальнонародна, кодифікована й регламентована, культурно оброблена форма існування мови, що забезпечує певні сфери спілкування народу та здебільшого отримує широку стилістичну диференціацію*» [300, с. 325]. Дублетом до назви *літературна мова* постає термін *стандарт*, запозичений із англійськомовної мовознавчої традиції.

Семантику терміна *літературна мова* розкривають диференційні семи ‘уніфікованість’ (правильне використання мовних засобів), ‘кодифікованість’ (фіксована форма мовних засобів), ‘загальноприйнятість’ (володіння усіма носіями мови), ‘суспільна сфера використання’, які відрізняють її від усіх інших підсистем мови [311, с. 326; 304, с. 54; 320, с. 335].

В японській мові на позначення поняття літературної мови послуговуються терміном 標準語 *hyoujungo*. Він позначає унормований різновид мови, наділений особливим авторитетом в державі: ним послуговуються в офіційній сфері, зокрема у політиці, освіті тощо [343, с. 177]. Семний склад терміна 標準語 *hyoujungo* представлений низкою диференційних сем: ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’, ‘言語規範’ ‘gengo kihan’ ‘мовна норма’, ‘公式の場’ ‘koushiki no ba’ ‘офіційна сфера’, ‘社会的権威’ ‘shakaiteki ken’i’ ‘суспільний авторитет’.

Опозиція подібних за семантикою диференційних сем укр. ‘мовна норма’ – яп. ‘言語規範’ ‘gengo kihan’, укр. ‘загальноприйнятість’ – яп. ‘社会的権威’ ‘shakaiteki ken’i’ термінів укр. *літературна мова* та яп. 標準語 *hyoujungo* вказує на відповідність їхньої семантики. Еквівалентні компоненти укр. ‘мовна норма’ та яп. ‘言語規範’ ‘gengo kihan’, називаючи сукупність правил вживання мовних засобів ([320, с. 438; 343, с. 354]), вказують на основу ознаку мовного стандарту – унормованість і кодифікованість, тобто правильне використання мовних засобів та їх строго фіксованої форми. Диференційні ж семи ‘загальноприйнятість’ в українській мові та ‘社会的権威’ ‘shakaiteki ken’i’

‘суспільний авторитет’ в японській свідчать про особливу функцію літературної мови в державі: нею повинні володіти всі носії мови. Спостерігаємо й деякі розбіжності в семному складі цих відповідників. Так, значення українського терміна формує сема ‘суспільна сфера використання’, тоді як до складу японського – ‘公式の場’ ‘koushiki no ba’, що вказує на необхідність використання літературного стандарту передусім в офіційній сфері.

На наш погляд, виокремлення зазначених диференційних сем все ж не заперечує відповідність термінів укр. *літературна мова* – яп. 標準語 *hyoujungo*, а лише акцентує увагу на пріоритетні сфери вжитку. Адже центральним у визначенні літературної мови є саме поняття норми, яке протиставляє його усім іншим видовим найменуванням мовних різновидів, де ознака мовної норми відсутня [295, с. 41].

За допомогою еквівалентних компонентів укр. ‘мовна норма’ і яп. ‘言語規範’ ‘gengo kihan’ терміни-відповідники укр. *літературна мова* і яп. 標準語 *hyoujungo* виявляють семантичний зв’язок з одиницями ядерної зони, які номінують мовнополітичні заходи, скеровані на вироблення і впровадження мовних норм: укр. *стандартизація* – яп. 標準化 *hyoujunka*, укр. *кодифікація* – яп. 成文化 *seibunka*.

3.1.2 Одиниці на позначення поняття *народно-розмовна мова*

Український термін на позначення такої форми існування, як *народно-розмовна мова* позначає нормативну та некодифіковану мовну підсистему, якою послуговуються лише в побутовій сфері суспільного спілкування [311, с. 326]. Семантична структура терміна містить семи ‘неусталеність’, ‘некодифікованість’, ‘побутова сфера’.

Поряд з терміном *народно-розмовна мова* використовують назви *народно-побутова мова*, *побутово-розмовна мова* [294, с. 22; 311, с. 326]. Як вважають мовознавці, ці терміни не можна ототожнювати зі значенням терміна *розмовна мова*. Він позначає особливий різновид літературної мови, а саме розмовний спосіб існування літературної мови, якою послуговуються мовці в

повсякденному неофіційному спілкуванні. Л. Ставицька на позначення цього ж поняття використовує термін *просторозмовна мова* [317, с. 59]. Звідси термін *народно-розмовна мова* та дублети *розмовна мова* і *просторозмовна мова* на основі спільних сем ‘розмовний спосіб’, ‘побутова сфера’ та опозиції диференційних сем ‘форма існування мови’ – ‘різновид літературної мови’ вступають в еквіполентні відношення.

В українській соціолінгвістиці близьким до поняття *народно-розмовна мова* вважають поняття *просторіччя*. Термін позначає: 1) один із структурно-функціональних різновидів загальнонародної мови, який не має територіальних чи вузько соціальних обмежень і разом з діалектами та жаргонами протистоїть літературній мові, її розмовній мові, це – усно-розмовне мовлення осіб, незнайомих у потрібному обсязі з літературними нормами; 2) додаткову лексичну підсистему народно-розмовної мови [311, с. 326]; 3) різновид *койне* стосовно української та російської мовних систем, що не має аналогів в інших національних мовах [293, с. 276]. Разом з народними говорами та жаргонами просторіччя складає *народно-розмовну мову* [320, с. 558]. У такому разі термін *просторіччя* постає як видове поняття щодо узагальненого – *народно-розмовна мова*, з яким він вступає в родо-видові відношення на основі семи ‘підсистема народно-розмовної мови’.

Однак питання про виокремлення цієї категорії серед українських форм існування мови залишається надалі дискусійним. Мовознавці схиляються до думки, що лексема *просторіччя* запозичена з російської соціолінгвістичної традиції й позначає мовну підсистему, характерну для російської національної мови. На противагу цьому терміну варто використовувати термін *народно-розмовна мова* та *розмовна мова* як мовлення, що перебуває поза літературною нормою, уникаючи його використання на позначення різновиду некодифікованого мовлення [304, с. 60, 317, с. 59].

З огляду на це в дисертації послуговуємося усталеним терміном *народно-розмовна мова* на позначення окремої некодифікованої форми існування мови побутової сфери вжитку та *розмовна мова* (або, за термінологією Л. Ставицької,

просторозмовна мова) стосовно розмовного мовлення як різновиду усної форми літературної мови.

Подібну семантику до українського терміна *народно-розмовна мова* в японській мові реалізує термін 共通語 *kyoutsuugo*. Одиницю використовують для позначення іншої мовної підсистеми, котру використовують як засіб комунікації з метою взаємопорозуміння в одномовному суспільстві [345, с.11]. Семний склад терміна: ‘コミュニケーションの手段’ ‘komyunikeeshon no shudan’ ‘засіб комунікації’, ‘通じ合う言葉’ ‘tsuujiau kotoba’ ‘мова для взаємопорозуміння’, ‘同一言語内’ ‘douichi gengo nai’ ‘в межах однієї мови’, свідчать про те, що ця форма існування мови охоплює сукупність невнормованих мовних засобів, якими послуговуються в побутовій сфері. З погляду структурних особливостей форма існування 共通語 *kyoutsuugo* наближається до літературного стандарту та містить елементи окремих діалектів, а тому є зручним засобом у спілкуванні носіїв територіально віддалених діалектних варіантів [331, с. 294].

На відміну від українського відповідника *народно-розмовна мова*, термін 共通語 *kyoutsuugo* реалізує ще одне значення: «異なった言語（言語変種）のコミュニケーションに使われる第三の言語（言語変種）» *kotonatta gengo (gengo henshu) no komyunikeeshon ni tsukawareru dai san no gengo (gengo henshu)* ‘*третя мова (форма існування мови), яка використовується для спілкування між носіями різних мов (форм існування мови)*’ [343, с. 348]. Тому семи ‘第三の言語（言語変種）’ ‘dai san no gengo (gengo henshu)’ ‘третя мова (форма існування мови)’, ‘異なった言語’ ‘kotonatta gengo’ ‘різні мови’, ‘コミュニケーション’ ‘komyunikeeshon’ ‘спілкування’ вказують на те, що термін 共通語 *kyoutsuugo* може використовуватися і стосовно іншої нейтральної мови, яка не є рідною для учасників спілкування, а виконує роль мови-посередника.

Отже, перше значення терміна 共通語 *kyoutsuugo* «різновид однієї мови» вказує на його приналежність до ТГ «gengo henshu», друге ж його значення «функціональний статус мови» свідчить про входження терміна до ТГ «gengo

chii». Така семантична подібність, а не тотожність термінів укр. *народно-розмовна мова* і яп. 共通語 *kyoutsuugo* дозволяє вважати їх частковими міжмовними відповідниками.

3.1.3 Одиниці на позначення поняття *діалект*

Для позначення форми існування мови, якою послуговуються в побутовому спілкуванні на певній обмеженій території чи в межах певної соціальної групи, в українській мові існує термін *діалект*, а в японській – 方言 *hougen*. Джерела засвідчують, що ширше значення одиниці 方言 *hougen* в основному використовується на позначення мовного варіанту, зумовленого територіальними особливостями носіїв мови: «方言とは地域によって異なることばである» *hougen to wa chiiki ni yotte kotonaru kotoba de aru* [345, с. 9]. У японській терміносистемі подібне значення реалізує також термін 弁 *ben.*

У системі загальновживаної лексики одиниця 弁 *ben* багатозначна: 1) «述べること。話すこと» *noberu koto; hanasu koto* ‘*розповідь, розмова*’; 2) «ことばづかい。ものの言い方。話しぶり。また、地名を表す語と複合して、その話しぶりやことばのアクセントなどが、その地方独特のものであること» *kotobazukai; mono no iikata; hanashiburi; mata, chimei wo arawasu go to fukugou shite, sono hanashiburi ya kotoba no akusento nado ga, sono chihou dokutoku no mono de aru koto* ‘*слововживання; спосіб говорити; манера говорити; територіальні особливості мови, які охоплюють регіональні слова, манеру говорити, мовний акцент тощо*’; 3) «ものの言い方が巧みであること。雄弁であること» *mono no iikata ga takumi de aru koto; yuuben aru koto* ‘*майстерність розмовляти; красномовність*’; 4) «漢文の文体の一種» *kanbun no buntai no isshu* ‘*один із стилів текстів, написаних китайською мовою*’ [336].

Термін 弁 *ben* входить до складу ТП «gengo seisaku» лише в одному із своїх значень: у випадку, коли позначає територіальний різновид мови. При цьому в соціолінгвістичному контексті термін 弁 *ben*, як правило, не вживається самостійно, а лише у складі словосполучення із назвою регіону. Наприклад,

сполуки 関西弁 *kansaiben* і 東北弁 *touhokuben* передають зміст територіального діалекту регіону Кансай і Тохоку відповідно. Таким чином, термін 弁 *ben*, вирізняючись своїм функціональним навантаженням, засвідчує відносний синонімічний зв'язок із терміном 方言 *hougen*, функції якого в соціолінгвістичній терміносистемі японської мови ширші.

В обох мовах відповідники укр. *діалект* і яп. 方言 *hougen* формують тотожні гіпонімічні парадигми із одиницями укр. *територіальний діалект* і *соціальний діалект* та яп. 地域方言 *chiiki hougen* і 社会方言 *shakai hougen*. Значення цих когіпонімів протиставляється за допомогою опозиції тотожних диференційних сем: укр. 'територія' – яп. '地域' 'chiiki', укр. 'соціальна група' – яп. '社会集団' 'shakai shuudan' (або '社会階層' 'shakai kaisou' 'соціальна ієрархія') [311, с. 327; 343, с. 177; 338, с. 25]. Актуалізуючи синтагматичне значення термінів-відповідників укр. *діалект* та яп. 方言 *hougen*, формальна структура одиниць укр. *територіальний діалект* і *соціальний діалект* та яп. 地域方言 *chiiki hougen* і 社会方言 *shakai hougen* експліцитно засвідчує географічний та соціальний критерії виокремлення мовних різновидів.

На відміну від японської соціолінгвістичної терміносистеми, в українській системі термін *територіальний діалект* передбачає ієрархічне підпорядкування понять *наріччя – говір – говірка*. Найбільшою діалектною одиницею є *наріччя*, що становить сукупність близьких за визначальними рисами *говірок* (засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів), об'єднаних у *говори* [320, с.145–146]. В японській мові відповідників на позначення цих понять не зафіксовано.

В українській терміносистемі сполука *соціальний діалект* постає абсолютним синонімом до одиниці іншомовного походження *соціолект*, реалізуючи тотожне значення: «*сукупність мовних засобів, властивих окремим соціальним групам населення (професійним, віковим, статевим тощо)*» [311, с. 329].

В японській терміносистемі поряд з терміном 社会方言 *shakai hougen*

послуговуються сполукою із тотожною семантикою – 集団語 *shuudango* [345, с. 268]. Термін 集団語 *shuudango* увів T. Keshida в 1956 році, поклавши в основу його семантики ознаку ‘仲間意識’ ‘nakama ishiki’ ‘групова свідомість’. Дослідник стверджував, що «мова соціальних груп виникає за умови, коли між членами певної спільноти існує настільки міцний взаємний зв’язок, що у них утворюється відчуття групової свідомості» [цит. за: 337, с. 20].

В українському мовознавстві існує думка, що, на відміну від територіальних діалектів, соціолекти не охоплюють фонетичної та граматичної систем мови, а тому деякі мовознавці пропонують не зараховувати їх до форм існування мови, кваліфікуючи як додаткові лексичні підсистеми соціальної диференціації мови для певних форм існування [311, с. 329]. Натомість японські мовознавці поняття 社会方言 *shakai hougen* відносять до форм існування мови, вважаючи, що цей функціональний мовний різновид: 1) виникає в процесі використання мови різними видами соціальних груп, утворених на основі спільних професійних, вікових, гендерних тощо інтересів, 2) характеризується певними функціональними особливостями ведення спілкування, 3) передбачає використанням специфічних не лише лексичних, але й синтаксичних засобів [346, с. 26].

На основі тотожної семи укр. ‘тип соціальної групи’ – яп. ‘集団の種類’ ‘shuudan no shurui’ в обох мовах виокремлюють типи соціальних діалектів. Серед їх різновидів в українській мові послуговуються термінами *жаргон, арго, сленг,* а в японській мові виокремлюють 業界用語 *gyoukai yougo,* 生業語 *seigyougo,* 職場語 *shokubago,* 専門語 *senmongo,* 隠語 *ingo,* 俗語 *zokugo* .

В українській мові термін *жаргон* позначає мовлення групи людей, об’єднаних спільністю професійних інтересів чи однакових захоплень [311, с. 330; 320, с. 183]. Гіпонімічна парадигма поняття *жаргон* представлена одиницями *професійний жаргон, груповий*, або *корпоративний, жаргон, віковий жаргон*, в межах якого виокремлюють *молодіжний жаргон.* Зазначені одиниці вступають у родо-видові відношення із терміном *жаргон* на основі видової семи

‘тип зацікавлень соціогрупи’.

В японській мові за допомогою семи ‘職業的集団’ ‘shokugyouteki shuudan’ ‘професійна спільнота’ можна виокремити низку термінів, подібних за семантикою до української одиниці *жаргон*: 業界用語 *gyoukai yougo*, 生業語 *seigyougo*, 職場語 *shokubago*, 専門語 *senmongo*.

Термін 業界用語 *gyoukai yougo* позначає мову, якою володіє група людей, об’єднаних спільною професією або зацікавленнями (наприклад, медики, економісти, журналісти) [331, с. 272]. Ядерні семи в значенні одиниці – ‘職業’ ‘shokugyou’ ‘професія’ та ‘言葉’ ‘kotoba’ ‘мова’. Інтегральна сема терміна – ‘職業’ ‘shokugyou’ ‘професія’ – свідчить про його синонімічний зв’язок із термінами 生業語 *seigyougo*, 職場語 *shokubago* та 専門語 *senmongo*, котрі маркують не лише мову професійної спільноти, але й спеціальну лексику людей певного місця праці чи вузької спеціалізації (наприклад, газетярів, рибалок) [331, с. 272]. Спільні семи в дефініціях ‘職場’ ‘shokuba’ ‘місце праці’ термінів 生業語 *seigyougo* і 職場語 *shokubago* та ‘専門分野’ ‘senmon bun’ya’ ‘спеціалізація’ терміна 専門語 *senmongo* забезпечують відносні синонімічні відношення між цими одиницями.

Деякі мовознавці визначають термін 専門語 *senmongo* як «*лексику вузького фахового профілю*» з метою розмежування його семантики та семантики одиниць 生業語 *seigyougo* і 職場語 *shokubago*, об’єднуючи останні в 職業語 *shokugyougo* *фахова мова* [346, с. 26].

Як ми переконалися, японські терміни, позначаючи типи соціальних різновидів мови, які базуються на використанні мови в професійній діяльності, відповідають значенню українського терміна *професійний жаргон*. На відміну від японської мови, в українській терміносистемі подібна синонімія одиниць на позначення професійного мовлення спільноти не виявлена. Це свідчить про те, що в терміносистемі японської мови відсутня загальна назва, еквівалентна змісту терміна *жаргон*. На цьому місці в японській мові фіксуємо родову лакуну.

Відомо, що термін *арго* відображає мовлення замкненої соціальної або професійної групи, незрозумілої для інших. У вужчому розумінні цей термін репрезентує таємну мову кримінальної субкультури: злочинців, шахраїв, жебраків тощо, котрою послуговуються з метою передачі інформації обмеженому колу носіїв [311, с. 330; 320, с. 31].

У системі японської мови тотожний зміст розкриває термін 隠語 *ingo* (дослівно «таємна мова»): «集団内部の秘密を保持するためにうまれたことばである» *shuudan naibu no himitsu wo hoji suru tame ni umareta kotoba de aru* [346, с. 27]. У своєму початковому значенні цей мовний різновид співвідносили із поняттям 反社会集団 *hanshakai shuudan антисоціальна група*, до них належали такі кримінальні структури, як крадії, злодії, представнки мафії тощо. Сьогодні ж термін номінує особливості мови будь-якої замкненої соціальної або фахової групи, мовлення якої незрозуміле для людей іншої сфери [там само].

Отже, відповідність сем укр. ‘соціальна група’, ‘мова, незрозуміла для інших’ – яп. ‘集団’ ‘shuudan’, ‘秘密を保持するための言葉’ ‘himitsu wo hoji suru tame no kotoba’ вказують на відповідність термінів укр. *арго* і яп. 隠語 *ingo*.

Зміст українського терміна *сленг* відображає невнормовану та некодифіковану лексичну підсистему, яку характеризує емоційно забарвлена лексика фамільярного стилю [311, с. 330; 320, с. 608]. В японській терміносистемі еквівалентне значення реалізує термін 俗語 *zokugo*, а також його дублет スラング *surangu*. За допомогою спільних сем ‘言葉’ ‘kotoba’ ‘мова’, ‘くだけた場面’ ‘kudaketa bamen’ ‘фамільярна ситуація’ обидва терміни розкривають зміст неофіційного мовлення фамільярного стилю [327, с. 350; 347, с. 12].

Українські й японські дослідники зазначені поняття співвідносять з молодіжним типом мовлення, виокремлюючи в змісті одиниць *сленг* та 俗語 *zokugo* тотожні диференційні семи укр. ‘молоде покоління’ – яп. ‘若年層’ ‘jakunensou’. Еквівалентність одиниць укр. *сленг* – яп. 俗語 *zokugo* (スラング

surangu) підтверджують й інші спільні ознаки: ‘принцип мовної гри’, ‘розважальний зміст’[315, с. 40; 347, с. 12].

Зауважимо, що на заваді пошуку японсько-українських відповідників, які номінують соціальні підсистеми мови, є відсутність чіткої диференціації семантики термінів на позначення того чи іншого типу соціального діалекту в обох мовах. Наприклад, в українській мові спостерігаємо нечітке розмежування одиниць *молодіжний жаргон* і *сленг*, кожна з яких вживається для номінації різновиду соціального діалекту, притаманного молодіжній віковій групі. На думку Л. Ставицької, чітка демаркаційна межа між *жаргоном* і *сленгом* відсутня. Дослідниця зауважує, що в розширеному вживанні термін *жаргон* відповідає не лише *сленгу*, але формує відношення подібності із цілим термінорядом *загальний жаргон*, *жаргонізована лексика*, *жаргонна лексика*, *жаргонізована розмовна мова* тощо, кожен з яких позначає мовлення соціальних груп, об’єднаних певними інтересами [315, с. 40].

Натомість в японській мові сема ‘若年層’ ‘jakunensou’ є інтегральною для значення терміна 若者語 *wakamonogo* (варіант 若者言葉 *wakamono kotoba*), який подібно до 俗語 *zokugo* (スラング *surangu*), теж позначає мовлення молодіжної субкультури [337, с. 19].

З метою впорядкування соціолінгвістичної терміносистеми української мови поділяємо думку Л. Ставицької, що однією з основних відмінностей у термінологічному значенні термінів *арго*, *жаргон*, *сленг* є ступінь відкритості цих лексичних підсистем. *Арго* – ідіом найбільш замкненого характеру, незрозумілий для інших соціогруп, *жаргон* представляє напіввідкриту лексичну підсистему групи певної соціальної субкультури, що прагне до самоідентифікації, а сленг – найбільш відкрита підсистема широкої соціальної бази, яка активно поповнюється за допомогою одиниць арго, жаргонів, вульгаризмів, запозичень тощо [315, с. 42]. Тому на основі протиставлення сем ‘закрита соціальна група’ – ‘напіввідкрита соціальна група’ – ‘відкрита соціальна група’ і виникає взаємодія термінів *арго*, *жаргон*, *сленг*.

Японські дослідники, зокрема T. Koyano, також вказують на проблему визначення функцій соціальних підсистем японської мови і, подібно до українських дослідників, пропонують диференціювати соціальні діалекти за ступенем їхньої відкритості. Відтак усі соціолекти розділяють на дві групи: 隠語 *ingo арго* (найбільш закрита підсистема, основною функцією якої є приховання інформації певної спільноти людей) і 非隠語 *hiingo неарго* (сукупність усіх відкритих та напіввідкритих підсистем, утворених на основі певних зацікавлень тієї чи іншої спільноти). До загальної групи 非隠語 *hiingo* зараховують поняття 職場語 *shokubago*, 職業語 *shokugyougo*, 専門語 *senmongo*, які відображають мовлення професійної соціогрупи та スラング *surangu* – фамільярне мовлення професійної чи вікової спільноти, основою функцією якого є розважальна [337, с. 15].

Зіставний аналіз назв соціальних діалектів засвідчив, що значення одиниць зіставлюваних терміносистем вирізняється ідіоетнічною деталізацією функціональних характеристик мовлення певної соціальної групи. Це підтверджує думку про те, що картування світу окремими підсистемами мови може різнитися, оскільки воно зумовлене специфікою відповідних соціальних груп та особливою світоглядною позицією мовців [14, с. 7].

Поряд з термінами, що розкривають територіально чи соціально зумовлені мовні характеристики спільнот, в обох мовах зафіксовано відповідники на позначення мовного утворення, яке відображає мовні особливості однієї особи. В українській мові це термін *ідіолект*, а в японській мові – 個人語 *kojingo*. За допомогою протиставлення еквівалентних сем укр. ‘індивід’ – ‘соціальна група’ і яп. ‘個人’ ‘kojin’ – ‘集団’ ‘shuudan’ лексеми формують тотожні еквіполентні опозиції із термінами-відповідниками укр. *форма існування мови* – яп. 言語変種 *gengo henshu*. Відсутність основної ознаки поняття форми існування мови (семи укр. ‘соціальна група’ – яп. ‘集団’ ‘shuudan’, яка передає особливості мовлення певної мовної спільноти) у семантичній структурі відповідників укр. *ідіолект* і яп. 個人語 *kojingo* не дозволяє зараховувати їх до форм існування мови.

3.1.4 Одиниці на позначення поняття *інтердіалект*

Компонент ‘форма існування мови’ є інтегральною семою для синонімів *інтердіалект* і *койне.* Обидва терміни використовуються стосовно наддіалектної побутової форми існування мови, створеної на основі суміші територіальних діалектів для забезпечення соціальних потреб різних груп населення певного регіону [311, с. 329]. *Інтердіалект*, або *койн*е, є одним із різновидів міждіалектного регіонального розмовного мовлення як засіб спілкування носіїв різних діалектів. Історично саме ця форма існування мови є передумовою становлення літературної мови [304, с. 55].

Лексема *діалект* у ролі семантичного компонента в дефініціях дублетів *інтердіалект* і *койне* вказує на міцний зв’язок із терміном *територіальний діалект*, формуючи еквіполентну опозицію з ним.

В японській мові на позначення форми існування мови, утвореної на базі кількох діалектів однієї мови, якою послуговується певна мовна спільнота, використовують термін コイネー *koinee*: «複数の方言が接触する中で新たに形成された当該集団・当該地域社会の共通語» *fukusuu no hougen ga sesshoku suru naka de aratani keisei sareta tougai shuudan, tougai chiiki shakai no kyoutsuugo* [347, с. 107]. Семантичну структуру японського терміна розкривають семи ‘共通語’ ‘kyoutsuugo’ ‘мова-посередник’, ‘方言’ ‘hougen’ ‘діалект’, ‘複数の方言’ ‘fukusuu no hougen’ ‘кілька діалектів’, ‘接触する’ ‘sesshoku suru’ ‘контактувати’, ‘集団’ ‘shuudan’ ‘спільнота’.

Спільні семи українських термінів *інтердіалект* і *койне* та японського терміна コイネー *koinee*: укр. ‘діалект’, ‘спільна мова’, ‘кілька діалектів’, ‘соціальна спільнота’ – яп. ‘方言’ ‘hougen’, ‘共通語’ ‘kyoutsuugo’, ‘複数の方言’ ‘fukusuu no hougen’, ‘社会集団’ ‘shakai shuudan’, засвідчують повну міжмовну відповідність між цими одиницями української та японської мов.

3.1.5 Специфіка одиниць на позначення поняття 言語変種 *gengo henshu* в японській мові

У зіставленні одиниць укр. *діалект* і яп. 方言 *hougen* в системі української

мови виявлено термінологічну лакуну. В японській мові зафіксовано термін ネオ方言 *neohougen*, що розкриває зміст: «方言と標準語が接触することによって生じた新たな混交体系» *hougen to hyoujungo ga sesshoku suru koto ni yotte shoujita aratana konkou taikei* ‘*нова змішана мовна система, яка формується внаслідок контактування діалектів із літературною мовою*’ [347, с. 109]. Цим мовним варіантом послуговуються нові мешканці певних територій, котрі не володіють досконало ані літературною мовою, ані місцевим діалектом. Тому внаслідок поєднання елементів літературної мови та діалектних різновидів формується новий діалект, на позначення якого в японській мові використовують термін ネオ方言 *neohougen.*

Таким чином, реалізуючи міцний семантичний зв’язок із термінами 方言 *hougen* та 標準語 *hyoujungo,* одиниця ネオ方言 *neohougen* формує з ними еквіполентну опозицію (диференційні семи ‘接触する’ ‘sesshoku suru’ ‘контактувати’, ‘混交’ ‘konkou’ ‘змішування’, ‘新たな体系’ ‘aratana taikei’ ‘нова система’).

Часткову відповідність семантики українських та японських термінів на позначення поняття *форми існування мови* засвідчує японський термін 使用域変種 *shiyouiki henshu*. В японській соціолінгвістиці цей термін використовують як еквівалент англійської одиниці *register*, номінуючи ним форму існування мови, зумовлену типовою ситуацією спілкування [338, с. 20]. Тотожне значення функціонального варіанту мови, безпосередньо пов’язаного із соціальною сферою використання мови (‘社会的な場面’ ‘shakaiteki bamen’) та роллю мовця у ній (‘役割関係’ ‘yakuwari kankei’) розкривають також дублети 言語使用域 *gengo shiyouki* та レジスター *rejisutaa* [327, с. 560; 343, с. 237; 347, с. 24].

Зміст поняття *register* в англомовній соціолінгвістиці окреслив М. Халлідей. Японські мовознавці критеріями виокремлення цього мовного різновиду вважають такі параметри комунікації, як: 場 *ba сфера використання мови,* 様式 *youshiki манера спілкування,* 役割関係 *yakuwari kankei рольові*

відношення. Поняття 場面 *bamen*, або 場 *ba*, охоплює типову ситуацію, зумовлену темою та метою спілкування, 様式 *youshiki* передбачає засоби та способи комунікації (наприклад, стильові характеристики спілкування, письмовий чи усний спосіб передачі інформації тощо), а поняття 役割関係 *yakuwari kankei* характеризує відношення мовця до свого співрозмовника [338, с. 20]. За допомогою родової семи ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’ та видової ‘場面’ ‘bamen’ ‘сфера використання мови’ синоніми 使用域変種 *shiyouiki henshu*, 言語使用域 *gengo shiyouki* та レジスター *rejisutaa* утворюють гіпонімічний зв’язок із терміном 言語変種 *gengo henshu*.

Одиниця 場 *ba* в складі компонента ‘言語使用の場’ ‘gengo shiyou no ba’ ‘сфера використання мови’ входить до семантичної структури термінів-синонімів 言語使用領域 *gengo shiyou ryouiki* та ドメイン *domein*, які мають значення уявної сфери використання мови, що зумовлює вибір мовного коду [343, с. 350; 347, с. 30].

В українському мовознавстві подібний за зовнішньою формою термін *регістр* розглядають як категорію мовної комунікації, пов’язану із категоріями контексту, визначену типом комунікації, характером одиниць мовного коду, моделлю адресата, типом інформації в повідомленнях тощо та асоціюють із *функціональним стилем*. Однак, як зауважує О. Селіванова, на відміну від *регістру*, *функціональні стилі* охоплюють загальноприйняті стилістичні норми і не відображають змісту соціальних ролей, типи спілкування, тому ці поняття ототожнювати не варто [310, с. 615]. На неоднозначне трактування значення терміна *регістр* в українській мові вказує і той факт, що його ототожнюють із терміном *форма існування мови* [293, с. 257].

В українській мові термін *функціональний стиль* за допомогою семантичного компонента ‘різновид літературної мови’ вступає в гіперо-гіпонімічні відношення із одиницею *літературна мова* і виконує роль гіпоніма. Сема ‘сфера використання мови’ лягає в основу парадигми терміна *функціональний стиль*. В українському мовознавстві загальноприйнятою є

диференціація таких стилів, як *науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, розмовний*.

В японській мові зафіксовано подібний за зовнішньою формою та змістом до українського терміна *функціональний стиль* термін スタイル *sutairu* (синонім 文体 *buntai*). 文体 *buntai*, або スタイル *sutairu* позначає функціональний різновид мови, котрим послуговуються в різних сферах спілкування з огляду на формальність комунікативної ситуації. Вибір певного стилю передбачає зміну фонетичних, лексичних та граматичних засобів і закріплюється традицією за типовою суспільною ситуацією [338, с.16; 343, с. 237; 347, с. 23]. За допомогою спільних сем ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’, ‘場面’ ‘bamen’ ‘сфера використання мови’ та диференційних ‘言葉における形式度’ ‘kotoba ni okeru keishikido’ ‘ступінь мовної формальності’ синоніми 文体 *buntai* та スタイル *sutairu* формують еквіполентну опозицію із термінами-дублетами 使用域変種 *shiyouiki henshu*, 言語使用域 *gengo shiyouki* та レジスター *rejisutaa*.

Термін 文体 *buntai* багатозначний, позначаючи не лише різновид мови, пов’язаний із соціальною ситуацією мовлення, а й сукупність мовних форм вираження, які співвідносяться із певною сферою діяльності. З метою розмежування значень цієї одиниці укладачі лінгвістичного словника «Gendai Gengogaku Jiten» (『現代言語学事典』) (2008) використали конкретизатори: 場の *ba no* та ジャンル別 *janrubetsu* [327, с. 641]. Так виникли термінологічні сполуки 場の文体 *ba no buntai* для позначення мовної підсистеми, пов’язаної із соціальною ситуацією мовлення, де важливим критерієм є ступінь формальності між учасниками комунікативної ситуації, та ジャンル別文体 *janrubetsu buntai*, тобто мовної підсистеми, яка стосується сфери застосування мовних засобів. З огляду на це синоніми スタイル *sutairu* і 文体 *buntai* є частковими відповідниками української сполуки *функціональний стиль*, а її абсолютним еквівалентом постає термін ジャンル別文体 *janrubetsu buntai.*

Асиметрію українських та японських соціолінгвістичних термінів підтверджує й гіпонімічна парадигма дублетів スタイル *sutairu* та 文体 *buntai*. В основу видової класифікації поняття лягло протиставлення мовних утворень за шкалою формальності. Однак нечіткість визначення градації формальності зумовила термінологічні варіації. У вужчому розумінні виокремлюють 形式体 *keishikitai*, або 形式的なスタイル *keishitekina sutairu*, або 公式的なスタイル *koushikitekina sutairu* на позначення *офіційного стилю* і 非形式体 *hikeishikitai*, або 非形式的なスタイル *hikeishikitekina sutairu*, або 非公式的なスタイル *hikoushitekina sutairu – неофіційного стилю*. Більшою деталізацією відзначається видова парадигма назв 文体 *buntai* і スタイル *sutairu* за допомогою конкретизаторів 零点的 *reitenteki* (дослівно «льодяний») *церемоніальний*, 格式的 *kakushikiteki формальний*, 諮問的 *shimonteki дорадчий*, 略式的 *ryakushikiteki неформальний*, 親交的 *shinkouteki фамільярний*. Залежно від ступеня близькості соціальних відношень між комунікантами зазначені різновиди варіюють від офіційно-церемоніального до фамільярно заниженого стилю [327, с. 641; 338, с.17]. В українській мові подібна диференціація терміна *стиль* не виявлена.

Іншим прикладом безеквівалентності в українській терміносистемі є термін スタイル移行 *sutairu ikou*, який позначає процес змінювання стилю під час спілкування (інтегральна сема ‘スタイルを変えること’ ‘sutairu wo kaeru koto’ ‘зміна стилю’) [343, с. 238]. На основі тотожної семи ‘スタイルを変えること’ ‘sutairu wo kaeru koto’ ‘зміна стилю’ термін スタイル移行 *sutairu ikou* вступає в синонімічні відношення з одиницею スタイル・シフト *sutairu shifuto* [347, с. 57].

Як показав матеріал дослідження, в українському та японському мовознавстві існує різна традиція виокремлення стилів, в японській мові вона зумовлена використання терміна スタイル *sutairu* лише стосовно літературної мови, а й інших форм існування мови.

Підсумуємо. Відповідники укр. *форми існування мови* та яп. 言語変種

gengo henshu демонструють подібність змісту, але не відносяться до повних відповідників. В обох мовах різновиди функціонування мови базуються на соціально-територіальній диференціації, однак, на відміну від української мови, в японській у розмежуванні різновидів мови враховують ще й функціонально-ситуативний аспект. Синонімія на позначення поняття форми існування мови в українській мові пов'язана із недовгою традицією дослідження цієї категорії та дискусійністю питань, що вважати формами існування мови та як їх відокремити від інших мовних форм. Існування розглянутих синонімів засвідчує про певну соціолінгвістичну традицію вживання того чи іншого терміна.

3.2 Термінологічні групи «статус мови» / «gengo chii»

Мовна політика скеровує свої дії і на визначення статусу мов в країні, про що свідчать тотожні ознаки укр. 'статус мови' і яп. '言語地位' 'gengo chii'. Вони представлені в змісті одиниць ядерних зон ТП «мовна політика» в українській та японській мовах.

Як зазначає Г. Мацюк, український термін *статус мови* виявляє широку семантику. Він позначає загальне становище мови в державі, закріплене законодавством і визначене суспільною функцією мови [306, с. 23]. Тотожне значення в японській мові реалізує термін 言語地位 *gengo chii*, який позначає: «社会における言語の機能やその社会ステータス» *shakai ni okeru gengo no kinou ya sono shakaiteki suteetasu* 'функціональна роль мови та її становище в суспільстві' [331, с. 17]. У тому ж значенні використовують термін 言語ステータス *gengo suteetasu* [332, с. 24].

На думку японських дослідників S. Ide, I. Koike, I. Masuda, встановлення статусу мови визначається відношенням держави, спільнотою або окремими індивідами до мови чи мов, якими послуговуються, сферою використання, функціональним навантаженням, а також співвіднесеністю з певною спільнотою [338, с. 87; 343, с. 353].

У суспільній практиці статус мови може закріплюватись правовим

законодавством або ж визначатись традицією, яка існує в суспільстві. З огляду на це в обох мовах на основі еквівалентних компонентів укр. ‘закріплений законодавством’ / ‘незакрпілений законодавстовм’ – яп. ‘法律に規定されている’ ‘houritsu ni kitei sarete iru’ / ‘法律に規定されていない’ ‘houritsu ni kitei sarete inai’ відбувається диференціація статусів мов.

На відміну від японської мови, в українській мові за допомогою диференційних сем ‘закріплений законодавством’ / ‘незакріплений законодавством’ одиниця *статус мови* вступає в гіперо-гіпонімічні відношення із термінами *правовий статус мови* і *фактичний статус мови*, де останні виконують роль гіпонімів. Опозиція протиставлення між зазначеними диференційними семами вказує на антонімічні відношення між термінами, які їх містять. Термінологічна одиниця *правовий статус мови* за допомогою тотожної семи ‘закріплений законодавством’ виступає абсолютним синонімом терміна *юридичний статус мови*. В японській мові номінативні сполуки із подібним значенням не належать до термінологічних, а тому на їхньому місці в японській системі фіксуємо термінологічні лакуни.

На позначення мови, яка має правовий статус в державі і є обов’язковою для використання в офіційних сферах, в українській мові використовують терміни *державна мова* та *офіційна мова* ([306, с. 24; 308, с. 160; 320, с. 135]), а в японській – 公用語 *kouyougo* ([331, с. 2; 343, с. 354]). На міжмовну відповідність зазначених одиниць вказує низка спільних сем: укр. ‘мова’, ‘обов’язковість’, ‘держава’, ‘державне управління’, ‘офіційна сфера’ та яп. ‘言語’ ‘gengo’, ‘国家’ ‘kokka’, ‘公的な機関’ ‘koutekina kikan’, ‘公的な使用域’ ‘koutekina shiyouiki’ (варіантна сема ‘公の場’ ‘ooyake no ba’).

Однак офіційна мова не завжди юридично закріплена. Про це свідчить опозиція японських диференційних сем ‘法律に規定されている’ ‘houritsu ni kitei sarete iru’ ‘закріплений законодавством’ / ‘法律に規定されていない’ ‘houritsu ni kitei sarete inai’ ‘незакрпілений законодавством’, яка лягає в основу родо-видових відношень терміна 公用語 *kouyougo* із термінами 肯定公用語 *koutei kouyougo* і

実質公用語 *jisshitsu kouyougo*. Перша одиниця позначає офіційну мову, статус якої закріплений законодавством, а друга – статус офіційної мови, визначений фактичною роллю в суспільстві [329]. В терміносистемі української мови не зафіксовано термінологічних відповідників на позначення видів поняття *офіційна мова*.

Відповідники укр. *статус мов* та яп. 言語地位 *gengo chii* вступають у численні семантичні опозиції з іншими одиницями, що позначають стан мови у суспільстві на основі різних функціональних параметрів.

Міжмовну симетрію засвідчують одиниці, що позначають функціональні статуси мов, в основі виокремлення яких лежить кількісна характеристика носіїв мови. Український термін *статус мови* за допомогою спільних компонентів ‘мова’, ‘етнос’, ‘держава’ та протиставлення диференційних сем ‘найчисельніший’ / ‘малочисельний’ вступає в родо-видові відношення із термінологічними сполуками антонімічного характеру *титульна мова* та *мова (національних) меншин*. Перший термін позначає мову титульного етносу держави, а другий – мову інших за етнічним походженням, національністю груп населення порівняно з основним, титульним, етносом [306, с. 24, 33].

Японський відповідник 言語地位 *gengo chii* на основі спільних компонентів ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語共同体’ ‘gengo kyoudoutai’ ‘мовна спільнота’, ‘民族’ ‘minzoku’ ‘етнос’ та протиставлення диференційних ‘話者の数が多い’ ‘washa no kazu ga ooi’ ‘багаточисельний’ / ‘話者の数が少ない’ ‘washa no kazu ga sukunai’ ‘малочисельний’ виявляє родо-видовий зв’язок із семантично тотожними термінами 多数派言語 *tasuuha gengo* і 少数派言語 *shousuuha gengo*. Лексема 多数派言語 *tasuuha gengo* розкриває значення мови кількісно домінуючого етносу, а одиниця 少数派言語 *shousuuha gengo* позначає мову національних меншин [343, с. 351].

В обох мовах зафіксовано тотожні дублетні пари термінів на позначення статусу мови найчисельнішого та малочисельного етносу: семантика

українських одиниць *мажоритарна мова* та *міноритарна мова* відповідає значенню японських назв マジョリティの言語 *majoriti no gengo* і マイノリティの言語 *mainoriti no gengo.* До того ж, українській одиниці *титульна мова* відповідає ще один термін 主要言語 *shuyou gengo*, який також передає значення мови етнічної більшості [338, с. 85], а значення *мови національної меншини* розкривають синоніми 少数言語 *shousuu gengo* і 少数民族語 *shousuu minzokugo* [331, с. 4; 347, с. 223].

У терміносистемах української та японської мов важливе місце займає ідентифікація національної мови. Термін *національна мова* називає «*спільну мову нації як найбільшої соціально-історичної спільноти людей*» [306, с. 25]. Ядерними семами терміна постають компоненти ‘мова’, ‘нація’.

В японській мові тотожне значення до української одиниці *національна мова* має термін 国語 *kokugo*, його значення: «*мова, яка характеризується престижем та авторитетом в нації, ілюструє єдність держави*» [343, с. 354]. Подібно до українського відповідника ядерними семами в значенні терміна 国語 *kokugo* виступають ознаки ‘国民’ ‘kokumin’ ‘нація’, ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’ [331, с. 2; 343, с. 354; 346, с. 162]. В японській терміносистемі зміст мови нації реалізує також термін 国家語 *kokkago* ([338, с. 88; 346, с. 162]), вступаючи в синонімічні відношення з одиницею 国語 *kokugo.*

Однак у семантиці одиниць укр. *національна мова* і яп. 国語 *kokugo* спостерігаємо часткову невідповідність. В межах ТП «мовна політика» в японській мові термін 国語 *kokugo* багатозначний: окрім вищезгаданого значення «національна мова», він розкриває й інший зміст: «日本人の日本人による日本人のための言語» *nihonjin no nihonjin ni yoru nihonjin no tame no gengo* ‘*мова японців, залежна від японців, для японців*’. За допомогою опозиції сем ‘国外向けの’ ‘kokugai muke no’ ‘призначений для зовнішніх потреб держави’ / ‘国内向けの’ ‘kokunai muke no’ ‘призначений для внутрішніх потреб держави’ термін 国語 *kokugo* протиставляється семантиці терміна 日本語 *nihongo* ([331, с. 289]) (див. п.

2.2). Японські соціолінгвісти підкреслюють, що 国語 *kokugo* у значенні «японська мова» характеризується ідеологічним спрямуванням і вживається для внутрішніх потреб країни, зокрема в лінгвістичних працях, як назва навчального предмета в школі, у національно-патріотичному контексті. На противагу цьому термін 日本語 *nihongo* використовується на міжнародному рівні [там само, с. 287].

За допомогою сем ‘мова’, ‘спільнота’ одиниця *національна мова* утворює парадигматичний ряд із терміном *етнічна мова*, що позначає статус мови, якою послуговуються невеликі за кількістю етнічні спільноти в державі [306, с. 18]. Схожу ситуацію спостерігаємо в японській терміносистемі, де термін 国語 *kokugo* в значенні «мова національної спільноти» реалізує подібне значення до одиниці 民族語 *minzokugo* як мови етнічного угрупування [331, с. 346]. Встановлення місця розташування термінів *національна мова* та *етнічна мова* в структурі ТП «мовна політика» в українській мові та 国語 *kokugo* й 民族語 *minzokugo* в японській мові, а також зіставний аналіз їхніх значень вимагає детальнішого семантичного опису дефініцій опорних семантичних ідентифікаторів цих одиниць, тобто лексем укр. *нація* та *етнос* і яп. 国民 *kokumin* та 民族 *minzoku*.

В українській мові термін *нація* має значення «*етнічної спільноти, якій притаманна усталена самосвідомість своїй ідентичності, територіальна, мовна, культурна і економічна єдність*» [306, с. 17]. Звідси семантичними компонентами цієї одиниці постають семи ‘спільнота’, ‘етнос’, ‘свідомість’, ‘ідентичність’, ‘спільна територія’, ‘спільна мова’, ‘спільна культура’, ‘економічний зв’язок’.

Термін *етнос* розкриває зміст «*спільноти, що склалась історично, члени якої об’єднані спільною територією, мовою і культурою*» ([306, с. 16]) й реалізує вужче значення, ніж термін *нація*. Націю прийнято вважати останньою стадією розвитку етнічної спільноти поряд з такими поняттями, як плем’я, народність. Диференційні семи терміна *етнос* ‘спільнота’,

‘спільна територія’, ‘спільна мова’, ‘спільна культура’ свідчать про те, що одиниці *етнос* та *нація* формують привативну опозицію включення, де лексема *нація* виконує функцію гіпероніма. Спільна сема ‘стадія розвитку’ засвідчує семантичний зв’язок між термінологічними одиницями *плем’я, народність, етнос, нація*.

В японській мові лексема 国民 *kokumin* реалізує семантику етнічної спільноти людей, об’єднаних суверенітетом держави, а її диференційними ознаками постають ‘国家’ ‘kokka’ ‘держава’, ‘国家の統治権’ ‘kokka no touchiken’ ‘державний суверенітет’, ‘人民’ ‘jinmim’ ‘етнічна спільнота’ [336]. В свою чергу одиниця 民族 *minzoku* розкриває значення історичної спільноти людей, об’єднаних спільною культурою (найголовніше мовою, релігією, родом занять), походженням, почуттям ідентифікації [336; 343, с. 178]. Диференційними семами терміна 民族 *minzoku* є ‘人々の集団’ ‘hitobito no shuudan’ ‘спільнота людей’, ‘共有する文化’ ‘kyouyuu suru bunka’ ‘спільна культура’, ‘共有する出自’ ‘kyouyuu suru shutsuji’ ‘спільне походження’, ‘共有する言語’ ‘kyouyuu suru gengo’ ‘спільна мова’, ‘共有する宗教’ ‘kyouyuu suru shuukyou’ ‘спільна релігія’, ‘共有する生業’ ‘kyouyuu suru seigyou’ ‘спільний рід занять’, ‘帰属意識’ ‘kizoku ishiki’ ‘ідентифікація’.

N. Shiokawa зазначає, що зміст поняття 国民 *kokumin* охоплює характеристику поняття 民族 *minzoku* (тобто етносу в значенні спільності походження, мови, релігії, побутових традицій, культури) з його відношенням до держави. Відповідно 国民 *kokumin* є «політизованим етносом» як результат розвитку спільноти, у формуванні якої беруть участь не лише культурні, але й найважливіше політико-правові надбання [349, с. 41].

Отже, аналіз мовного матеріалу дає підстави дійти висновку, що і в українській, і в японській мовах поняття нації асоціюється із державою, політичною та територіальною спільністю, натомість поняття етносу характеризується спільністю мови, культури, релігії. На основі цього семантика

українського терміна *нація* відповідає значенню японського терміна 国民 *kokumin* й позначає найбільшу соціально-історичної спільноту людей, яка належить до певного державного утворення, а також розділяє спільну мову та культуру. В свою чергу одиниця *етнос* відповідає значенню терміна 民族 *minzoku.*

У ролі семантичних компонентів лексеми укр. *нація* і яп. 国民 *kokumin* забезпечують семантичний зв'язок відповідників укр. *національна мова* і яп. 国語 *kokugo* з низкою термінів, що позначають обов'язкові ознаки кожної нації: укр. *національність, національна самосвідомість, національна ідентичність, націоналізм* та яп. 国民性 *kokuminsei,* 国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti,* 国民意識 *kokumin ishiki,* 国民主義 *kokumin shugi,* 国籍 *kokuseki.*

На основі спільних сем укр. 'належність до нації' – яп. '国家の所属員' 'kokka no shozokuin' семантику статусу належності до національної спільноти в системі української мови реалізує термін *національність*, в японській мові – 国籍 *kokuseki*. Про міжмовну еквівалентність засвідчують відповідники, які за допомогою тотожних сем укр. 'нація', 'самоусвідомлення' і яп. '国民' 'kokumin', '帰属意識' 'kizoku ishiki' передають значення власної ідентифікації з нацією: укр. *національна ідентичність* – яп. 国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti* та (дублет ナショナル・アイデンティティ *nashonaru aidentiti*) [306, с. 18; 336].

Семантику усвідомлення своєї належності, а також належності інших осіб до певної нації (опозиція подібних за семантикою ознак укр. 'усвідомлення належності до нації' – яп. '国民であることを意識すること' 'kokumin de aru koto wo ishiki suru koto'), розуміння специфічних рис нації (семи укр. 'усвідомлення національних рис' – яп. '民族を客観的に実体として規定すること' 'minzoku wo kyakkanteki ni jittai toshite kitei suru koto') передають відповідники укр. *національна самосвідомість* і яп. 国民意識 *kokumin ishiki* [306, с. 18; 344, с. 9].

В обох мовах поняття національної самосвідомості охоплює не лише усвідомлення свої приналежності до нації, але й відчуття солідарності стосовно інших членів національної спільноти. Тому семантична структура відповідників укр. *національна самосвідомість* і яп. 国民意識 *kokumin ishiki* включає семантику вищеописаних еквівалентних одиниць укр. *національна ідентичність* – яп. 国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti.*

На міжмовну симетрію вказують спільні семи термінів-відповідників укр. *націоналізм* і яп. 国民主義 *kokumin shugi* та його дублета ナショナリズム *nashonarizumu*: укр. ‘ідеологія’, ‘захист прав нації’ – яп. ‘思想’ ‘shisou’, ‘国民の権利を擁護すること’ ‘kokumin no kenri wo yougo suru koto’. В обох мовах ці терміни відображають поняття ідеології, скерованої на представлення і захист прав інтересів нації [295, с.128; 306, с. 22; 336; 344, с. 9].

Отже, зіставний аналіз вищеописаних одиниць засвідчив, що в українському та японському суспільствах є типовим розуміння національної мови як символу нації, а також спільними є уявлення про роль національної мови у формуванні національної самосвідомості та ідентичності людини.

Проте семантичний опис зазначених одиниць виявив розбіжності на парадигматичному рівні. За допомогою компонента ‘国民’ ‘kokumin’ термін 国語 *kokugo* формує еквіполентну опозицію із одиницею 国民性 *kokuminsei*, що виявляє значення сукупності рис, специфічних для певної нації [336]. В українській мові термінологічного відповідника цієї одиниці не зафіксовано.

Лексеми-відповідники укр. *етнос* – яп. 民族 *minzoku* виступають основними компонентами в утворенні низки парадигм у межах зіставлюваних термінологічних груп із одиницями *етнічність*, *етнічна самосвідомість*, *етнічна ідентичність* в українській мові та 民族性 *minzokusei*, 民族のアイデンティティ *minzoku no aidentiti*, 民族意識 *minzoku ishiki*, 民族主義 *minzoku shugi* в японській мові відповідно.

На позначення сукупності ознак, що дозволяє відмежувати одну етнічну

групу від іншої в українській мові використовується термін *етнічність*, в японській мові цю семантику розкриває одиниця 民族性 *minzokusei* та її дублет エスニシティ *esunishiti* [306, с. 18; 343, с. 179]. Ядро значення цих одиниць, окрім сем укр. ‘етнос’ – яп. ‘民族’ ‘minzoku’, формують еквівалентні семи: укр. ‘ознаки етносу’ – ‘民族が持つ性質’ ‘minzoku ga motsu seishitsu’.

За допомогою еквівалентних сем укр. ‘етнос’, ‘усвідомлення належності до нації’ та яп. ‘民族’ ‘minzoku’, ‘民族への帰属意識’ ‘minzoku e no kizoku ishiki’ зміст відчуття власної етнічної ідентифікації в українській мові позначає одиниця *етнічна ідентичність*, а в японській – 民族のアイデンティティ *minzoku no aidentiti* [306, с. 18; 336].

В українській соціолінгвістиці *етнічну ідентичність* розглядають як компонент складнішого поняття – *етнічної самосвідомості*, що є результатом процесу уподібнення особи з етнічною спільнотою [306, с. 18]. Схоже трактування знаходимо і в японських джерелах, де семантика терміна 民族意識 *minzoku ishiki* охоплює зміст 民族のアイデンティティ *minzoku no aidentiti*. Дефініція терміна 民族のアイデンティティ *minzoku no aidentiti*: «民族を構成している人々がもつ自民族への帰属意識。また、民族がそれを自身の存続、独立あるいは拡充を求める集団的な意識» *minzoku wo kousei shite iru hitobito ga motsu jiminzoku he no kizoku ishiki. Mata, minzoku ga sore wo jishin no sonzoku, dokuritsu de arui wa kakujuu wo kimeru shuudantekina ishiki* ‘усвідомлення людьми своєї приналежності до етнічної спільноти, а також групова свідомість, яка визначає існування, незалежність та розширення етносу’ [336]. Саме за допомогою опозиції тотожних сем укр. ‘етнос’, ‘усвідомлення належності до етносу’, ‘групова свідомість’ – яп. ‘民族’ ‘minzoku’, ‘民族への帰属意識’ ‘minzoku e no kizoku ishiki’, ‘集団的な意識’ ‘shuudantekina ishiki’ український термін *етнічна самосвідомість* постає відповідником терміна 民族意識 *minzoku ishiki*.

Отже, критерієм еквівалентності термінів на позначення поняття етнічної

мови, етнічності, етнічної ідентичності та етнічної самосвідомості в обох мовах слід вважати спільну ідею осмислення співвідношення мови, культури і людської психіки.

Окрім ідеї національної ідеології, зміст якої передають японські синоніми 国民主義 *kokumin shugi* та ナショナリズム *nashonarizumu*, в японській мові використовується термін 民族主義 *minzoku shugi*. Семантика останнього розкриває суть ідеології, котра наголошує на незалежності та консолідації певної етнічної спільноти [336; 343, с. 179]. Українські джерела не фіксують термінів із тотожним значенням.

У працях японських дослідників знаходимо, що терміни 国民 *kokumin* та 民族 *minzoku*, а також похідні від них назви складеного типу можуть функціонувати в ролі синонімів, вживаючись у відповідному контексті як перекладні відповідники англійського терміна *nation* [342, с. 34].

Функціональний статус мови, який також визначає приналежність людини до етнонаціональної спільноти, в українській мові розкривають подібні за семантикою одиниці *рідна мова*, *материнська мова*, *перша мова*.

Термін *рідна мова* реалізує кілька значень. Він позначає зміст «*мови предків, роду, сім'ї, що пов'язує людину з етносом*» [306, с. 30]. На основі цих ознак одиниця *рідна мова* входить в еквіполентну опозицію антонімічного характеру з одиницею *іноземна мова*, яка реалізує протилежне значення – мову чужого, нерідного етносу. Термін *іноземна мова* виявляє синонімічні відношення із одиницями *нерідна мова* та *чужа мова*, які є опорними ідентифікаторами в дефініціях кожного з цих термінів.

Інше значення терміна *рідна мова* – «*перша мова, яку людина засвоїла в дитинстві*» ([там само, с. 30]) – засвідчує про синонімічний зв'язок із терміном *перша мова*, який є опорним ідентифікатором у його дефініції. Це значення за допомогою спільних сем 'мова', 'дитинство' вступає у відношення семантичної подібності із семемою одиниці *материнська мова* – «*мова матері, яку дитина засвоює до п'яти років*» [306, с. 30]. У цьому ж

значенні терміни-синоніми *рідна мова* і *перша мова* вступають в антонімічні відношення із одиницею *друга мова*, зміст якої відображає мову, засвоєну після рідної.

Ці ж значення передають японські терміни 母国語 *bokokugo*, 母語 *bogo* та 第一言語 *daiichi gengo*.

Морфемний склад одиниці 母国語 *bokokugo* (морфема 母 *bo* «мати», 国 *koku* «країна», 語 *go* «мова») дослівно передає значення «мова рідної країни», а за допомогою сем '言語' 'gengo' 'мова', '国家' 'kokka' 'держава', '国家への帰属意識' 'kokka e no kizoku ishiki' 'усвідомлення належності до держави' розкриває зміст мови, яка вказує на ідентифікацію індивіда з певною державою чи етносом [331, с. 352]. Термін 母国語 *bokokugo*, відповідаючи значенню українського терміна *рідна мова*, перебуває у відношеннях семантичної подібності із одиницями 母語 *bogo* та 第一言語 *daiichi gengo*.

Термін 母語 *bogo* має два значення: перше – «母親の言葉» *hahaoya no kotoba* '*мова матері*', тобто мова матері, яку засвоїла дитина першою; друге – «親から受け継いだ言葉» *oya kara uketsuida kotoba* '*мова, успадкована від батьків*' [331, с. 351]. Перша семема терміна 母語 *bogo* відповідає значенню української одиниці *материнська мова*, а друга – *рідна мова*. У випадку, коли дитина виховується в монолінгвальному оточенні, значення терміна 母語 *bogo* збігається із значенням одиниці 第一言語 *daiichi gengo*, тобто *першої мови*. Якщо ж розвиток дитини відбувається в багатомовному середовищі, то 母語 *bogo* позначає не лише мову, яку людина засвоїла першою в дитинстві, але й передбачає визначення мовної ідентичнсоті, іншими словами, 母語 *bogo* – це мова, якою людина володіє найкраще [328, с. 219, 255, 478; 331, с. 352].

Сполука 第一言語 *daiichi gengo*, позначаючи мову, яку дитина засвоїла першою, вступає в антонімічні відношення із одиницею 第二言語 *daini gengo*, що називає другу мову, засвоєну вже після першої [343, с. 117]. Таким чином, у розумінні носіїв обох мов збігається розрізнення мов, котрі людина засвоїла

першою та другою, що свідчить про міжмовну симетрію термінологічних одиниць укр. *перша мова* і *друга мова* та яп. 第一言語 *daiichi gengo* і 第二言語 *daini gengo.*

Тотожний зв'язок із відповідниками укр. *рідна мова* та яп. 母語 *bogo* виявляє пара еквівалентів укр. *іноземна мова* і яп. 外国語 *gaikokugo*, які номінують мову іншої, нерідної спільноти (опозиція тотожних сем укр. 'нерідна мова' – яп. '母語ではない' 'bogo de wa nai').

Неформальний статус мови мігрантів передає значення українського терміна *мова мігрантів* [306, с. 35]. В терміносистемі японської мови йому відповідає 移民言語 *imin gengo*, що позначає мову іноземців – мігрантів, які приїхали в країну з метою постійного проживання [331, с. 365]. Подібне значення «мови іноземців» виявляє вищеописана лексема 外国語 *gaikokugo*. Однак, на відміну від терміна 移民言語 *imin gengo*, одиниця 外国語 *gaikokugo* позначає нерідну мову для її носія. За допомогою протиставлення сем '母語' 'bogo' 'рідна мова' / '母語ではない' 'bogo de wa nai' 'нерідна мова' між термінами формується еквіполентна опозиція [328, с. 478].

В українській мові термін *статус мови* утворює парадигматичний ряд із терміном *місцева мова*, який має значення «*мови, вживання якої не виходить за межі невеликої етнічної групи, що проживає на певній території*» [306, с. 25]. Тотожне значення в японській мові реалізує одиниця 地域語 *chiikigo*: «特定の地域において話される言葉» *tokutei no chiiki ni oite hanasareru kotoba* '*мова, якою послуговуються в окремому регіоні*' [345, с.10].

В обох мовах значення фактичного статусу мови, визначеного суспільною традицією, передає низка одиниць, які виконують роль мови-посередника в міжнародній комунікації. На позначення цього статусу мови існують відповідники укр. *міжнародна мова* та яп. 国際語 *kokusaigo*, а також їхні відносні синоніми укр. *лінгва-франка* – яп.リンガ・フランカ *ringa furanka*.

Терміни укр. *міжнародна мова* та яп. 国際語 *kokusaigo* характеризують

будь-яку національну мову, яка слугує посередником у міжнародному спілкуванні. Натомість терміни укр. *лінгва-франка* – яп. リンガ・フランカ *ringa furanka* позначають не лише національну мову, яка виконує роль мови-посередника, а й інші мовні різновиди, котрі можуть слугувати допоміжним засобом для порозуміння між представниками різних націй, етносів тощо [306, с. 61; 331, с. 320, 346; 343, с. 348]. У цьому ж значенні, крім одиниці リンガ・フランカ *ringa furanka*, в японській соціолінгвістиці використовують термін 共通語 *kyoutsuugo.*

На відміну від японської мови, в українській мові ознаку ‘міжнародний’ містить ще одна одиниця, яка позначає статус мови, – *робоча мова*. Японські джерела матеріалу не фіксують термін з подібною семантикою.

Зіставний аналіз одиниць ТГ «статус мови» та «gengo chii» показав, що терміни на позначення правового або юридичного статусу мови в основному мають відповідники в обох мовах. Під час зіставлення в кожній з груп зафіксовано термінологічні лакуни. Виявлено, що терміни японської групи в порівнянні з українською групою характеризуються розгалуженішою синонімією (переважно дублетного типу), а також деталізацію окремих понять, які не мають лексичного позначення в українській мові. Широка синонімія в японській терміносистемі пов’язана із нечітким розмежуванням семантики термінів на позначення окремих мовних статусів та існуванням кількох наукових традицій на позначення одних і тих же понять.

3.3 Термінологічні групи «мовна ситуація» / «gengo shiyou»

Мовний стан справ у державі визначається використанням мов та їхніх форм існування, тому питання мовної взаємодії є одним із найважливіших об’єктів мовної політики.

Семантику мовної взаємодії в українській мові позначає термін *мовна ситуація*. У ролі семантичного компонента він входить до семного складу одиниць ядерної зони ТП «мовна політика» (*мовна політика стратегічної багатомовності, мовна політика офіційної одномовності, мовна політика*

офіційної двомовності, *регіональна мовна політика*, *мовна політика диференційованого юридичного статусу*, *комплексна мовна політика*) та виступає посередником між центром та одиницями поля нижчої ієрархії.

Термін *мовна ситуація* позначає «*ситуацію взаємодії різних мов чи різних форм існування мов (варіантів мов) у територіально-соціальному взаємовідношенні і функціональній взаємодії*» [306, с. 42]. Н. Шумарова наголошує, що мовна ситуація є одночасно і процесом, і результатом розвитку соціуму, тому що вона формується під впливом соціально-економічних, географічних, національно-культурних напрямів мовної політики [322, с. 151]. Відповідно значення терміна *мовна ситуація* формує родова сема ‘мовна взаємодія’ та диференційні ознаки ‘мова’, ‘форми існування мови’, ‘територія’, ‘суспільна функція мови’.

Поняття взаємодії мов у суспільстві є актуальним. Однак, на відміну від української соціолінгвістичної терміносистеми, де інтегральною семою терміна *мовна ситуація* є ознака ‘мовна взаємодія’, у японській терміносистемі інтегральною семою, яка об’єднує видові назви типів мовних ситуацій, виступає ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ із значенням «використання мови». Сема ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ є компонентом значення домінанти 言語政策 *gengo seisaku*, а також у ролі інтегральної семи входить до семантичної структури великої кількості термінів в межах поля (вона є другою за частотністю семою після ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’): наприклад, синонімів 場面 *bamen*, 言語使用領域 *gengo shiyou ryouiki* та ドメイン *domein*, які позначають сферу використання мови, зумовлену параметрами ситуації спілкування (див. п. 3.2).

Відмінні інтегральні семи укр. ‘мовна взаємодія’ та яп. ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’, які лягли в основу семантичної структури одиниць на позначення мовної ситуації в українській та японській мовах відповідно, свідчать про національні відмінності уявлень про те, що вважати основним об’єктом мовної ситуації – взаємодію мов чи їх використання.

За допомогою спільної семи ‘мовна взаємодія’ термін *мовна ситуація*

вступає в родо-видові відношення із термінологічними одиницями, що називають типи мовних ситуацій. Залежно від кількості мов, якими послуговуються в країні, в українській соціолінгвістиці виокремлюють такі типи мовної ситуації, як *мовна ситуація одномовності* та *мовна ситуація багатомовності* (диференційна сема ‘кількість мов’). Їхніми синонімами виступають назви *ендоглосна мовна ситуація* та *екзоглосна мовна ситуація* [306, с. 44].

На основі протиставлення диференційних сем ‘одна мова’ – ‘кілька мов’ між опозиційними парами *мовна ситуація одномовності* та *мовна ситуація багатомовності* встановлюються антонімічні відношення контрарного типу, які вказують не лише на два діаметрально протилежні видові поняття, але й передбачають існування мезоніма – *мовна ситуація двомовності* (диференційна сема ‘дві мови’).

Лексема *мовна ситуація одномовності* реалізує те ж значення, що і запозичений відповідник *монолінгвізм*, а термінові *мовна ситуація багатомовності* відповідають одиниці іншомовного походження *полілінгвізм* та *мультилінгвізм*. Термін *мовна ситуація двомовності* постає абсолютним синонімом лексеми *білінгвізм.*

Терміни *одномовність, двомовність, багатомовність* позначають не лише колективне вживання однієї двох чи більше мов, характеризуючи мовну ситуацію в країні, але й фіксують індивідуальне вживання мов, яке ілюструє різний статус та функції мов [306, с. 44]. Така диференціація стосується і термінів іншомовного походження *монолінгвізм*, *білінгвізм*, *полілінгвізм* (*мультилінгвізм)*, які щодо власне українських відповідників, постають контрарними антонімами.

В японській мові тотожне значення виду мовної ситуації, в основі якої лежить ознака кількості мов, реалізує кілька термінологічних словосполучень: 単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou*, 二言語使用 *nigengo shiyou*, 多言語使用 *tagengo shiyou*. Термін 単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou* використовується на

позначення колективного та індивідуального використання однієї мови (семи ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘社会のレベル’ ‘shakai no reberu’ ‘суспільний рівень’, ‘個人のレベル’ ‘kojin no reberu’ ‘індивідуальний рівень’, ‘一つの言語’ ‘hitotsu no gengo’ ‘одна мова’). Термін 二言語使用 *nigengo shiyou* позначає використання двох мов на суспільному чи індивідуальному рівнях (семи ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘社会のレベル’ ‘shakai no reberu’ ‘суспільний рівень’, ‘個人のレベル’ ‘kojin no reberu’ ‘індивідуальний рівень’, ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’). Подібне значення реалізує лексема 多言語使用 *tagengo shiyou*, яка позначає колективне та індивідуальне використання двох і більше мов у суспільстві (семи ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘社会のレベル’ ‘shakai no reberu’ ‘суспільний рівень’, ‘個人のレベル’ ‘kojin no reberu’ ‘індивідуальний рівень’, 二つ以上の言語’ ‘futatsu ijou no gengo’ ‘більше двох мов’) [329, с. 352; 343, с. 338]. У значенні цих термінів виокремлюємо дві семеми: «використання однієї, двох і більше мов у межах певного суспільства» та «здатність особистості володіти однією, двома і більше мовами».

На основі спільних сем ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘社会のレベル’ ‘shakai no reberu’ ‘суспільний рівень’, ‘個人のレベル’ ‘kojin no reberu’ ‘індивідуальний рівень’ та опозиції диференційних сем ‘一つの言語’ ‘hitotsu no gengo’ ‘одна мова’ / ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’/ ‘二つ以上の言語’ ‘futatsu ijou no gengo’ ‘більше двох мов’ терміни 単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou*, 二言語使用 *nigengo shiyou*, 多言語使用 *tagengo shiyou* постають контрарними антонімами. Протиставляючи ці одиниці, виокремлюємо сему узагальненого змісту ‘gengosuu’ ‘кількість мов’, яка лягає в основу гіперо-гіпонімічної парадигми терміна 言語使用 *gengo shiyou* із назвами 単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou*, 二言語使用 *nigengo shiyou*, 多言語使用 *tagengo shiyou*.

Абсолютними синонімами до термінів 単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou*,

二言語使用 *nigengo shiyou*, 多言語使用 *tagengo shiyou* постають відповідники іншомовного походження モノリンガリズム *monoringarizumu*, バイリンガリズム *bairingarizumu*, マルチンガリズム *maruchingarizumu*, які відповідають українським назвам *монолінгвізм*, *білінгвізм*, *мультилінгвізм* відповідно [331, с. 353; 347, с. 119].

Термінологічні дублети, один з яких утворений на національній основі, а інший є запозичений і належить до інтернаціональної лексики, засвідчують про міжмовну симетрію значень українських та японських назв на позначення типів мовної ситуації залежно від кількості мов.

Здатність японських коренів-ієрогліфів поєднуватися із одиницями подібної семантики зумовила появу абсолютних синонімів на позначення поняття мовної ситуації одномовності, двомовності та багатомовності. Наприклад, для номінації мовної ситуації використання двох та кількох мов зафіксовано лексеми, які виявляють тотожне значення із вищеописаними одиницями 二言語使用 *nigengo shiyou* і 多言語使用 *tagengo shiyou*, 二言語併用 *nigengo heiyou* та 多言語併用 *tagengo heiyou* [327, с. 352; 346, с. 71]. Останні містять спільний родовий компонент 併用 *heiyou*, що, подібно до компонента 使用 *shiyou*, передає значення «використання».

У японській терміносистемі поняття колективного монолінгвізму, білінгвізму та мультилінгвізму відображають терміни, об’єднані семантично-структурним компонентом 主義 *shugi*, який має значення «*принцип, правило, доктрина*» [314, с. 525] та 状態 *joutai*, тобто «*ситуація, стан*» [314, с. 201]. За допомогою цих родових компонентів утворено термінологічні сполуки на позначення типів мовної ситуації, в основу семантики яких також покладено ознаку кількості мов: 単一言語主義 *tan’ichi gengo shugi*, 二言語主義 *nigengo shugi*, 多言語主義 *tagengo shugi* (компонент поняття 多言語政策 *tagengo seisaku*, тобто *мовної політики багатомовності*) [331, с. 14], а також 単一言語使用状態 *tan’ichi gengo shiyou joutai*, 二言語使用状態 *nigengo shiyou joutai*,

多言語使用状態 *tagengo shiyou joutai* [328, с. 471; 338, с. 89]. Останні з наведених назв мають меншу частоту вживання в соціолінгвістичному контексті.

Сполуку 言語状態 *gengo joutai*, яка входить до семантично-структурного складу вищеописаних одиниць, використовують для розкриття особливостей мовного стану певної країни [338, с. 89]. Поряд з цієї назвою вживається також лексема 言語状況 *gengo joukyou* [331, с. 67; 344]. Однак матеріал дослідження засвідчує, що одиниці 言語状態 *gengo joutai* та 言語状況 *gengo joukyou* не є кодифікованими термінами: у джерелах відсутні їхні дефініції, а в соціолінгвістичному контексті вони вживаються лише в ролі номінативних сполук. Як ми переконалися, в японській терміносистемі відсутня одиниця з тотожною семантикою до української назви *мовна ситуація*, що зумовлює появу термінологічної лакуни.

3.3.1 Одиниці на позначення поняття *двомовність*

Еквіваленти укр. *двомовність* (*білінгвізм*) та яп. 二言語使用 *nigengo shiyou* (バイリンガリズム *bairingarizumu*) на основі реалізації тотожних сем укр. ‘вживання мови’, ‘дві мови’ – яп. ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’, ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ утворюють розгалужену низку похідних понять, які розкривають зміст взаємодії двох мов на основі кількісних, якісних та оцінних параметрів.

За допомогою семантично тотожних видових сем укр. ‘мовна компетенція’ – яп. ‘言語能力’ ‘gengo nouryoku’ відповідники укр. *білінгвізм* – яп. バイリンガリズム *bairingarizumu* вступають у родо-видовий зв’язок із еквівалентними одиницями укр. *збалансований білінгвізм – незбалансований білінгвізм* та яп. 均衡バイリンガリズム *kinkou bairingarizumu* – 偏重バイリンガリズム *henchou bairingarizumu*. Перша пара відповідників позначає тип двомовності з однаковим однаковим рівнем володіння двома мовами, а друга – переваги у володінні однією з мов [330].

Пари зазначених українських та японських когіпонімів виявляють подібність

і на рівні антонімічних відношень. За допомогою протиставлення диференційних сем укр. ‘рівність мовної компетенції’ / ‘нерівність мовної компетенції’ і яп. ‘同じレベルの言語能力’ ‘onaji reberu no gengo nouryoku’ / ‘言語能力の差’ ‘gengo nouryoku no sa’ вони постають векторними антонімами.

В українській мові одиниця *білінгвізм* формує термінологічну ієрархію із сполуками *субординативний білінгвізм, координативний білінгвізм, змішаний білінгвізм. Субординативна двомовність* характеризує мовця, який вільно володіє лише однією мовою, котра підпорядковує в його свідомості іншу. Одиниця *кординативна двомовність* позначає володіння обома мовами в однаковій мірі та перемикає мову залежно від ситуації. Термін *змішана двомовність* розкриває зміст змішування двох мов без домінування жодної з них [304, с. 99]. Інтегральна сема ‘рівень співіснування мов у свідомості’ забезпечує гіперо-гіпонімічну взаємодію, на основі якої ці одиниці постають гіпонімами до терміна *білінгвізм.*

Варто зауважити, що в українській соціолінгвістиці на противагу вищезгаданій психологічній класифікації білінгвізму, яку розробив У. Вайнрайх [20], послуговуються поняттями рівноправного користування двома мовами (термін *чиста двомовність*) та змішуванням елементів двох мовних систем передавав (термін *змішана двомовність*), які розробив Л. Щерба [323].

У японській мові терміни 対等型の言語使用 *taitoukei no nigengo shiyou*, 従位型の言語使用 *juuikei no nigengo shiyou*, 複合型の二言語使用 *fukugoukei no nigengo shiyou* утворюють видові значення до гіпероніма 二言語使用 *nigengo shiyou* *двомовність* на основі тотожної диференційної семи ‘脳の中で言語が記憶保存されているメカニズム’ ‘nou no naka de gengo ga kioku hozon sarete iru mekanizumu’ ‘механізм співіснування мов у мозку’.

Терміносполука 対等型の言語使用 *taitoukei no nigengo shiyou* позначає тип двомовності, коли дві мови співіснують у свідомості індивіда як окремі системи, а їх вибір залежить від ситуації спілкування. Термін 従位型の言語使用 *juuikei no nigengo shiyou* передає значення мовної ситуації, коли рівень володіння однієї з мов вищий, ніж іншою. У випадку 複合型の二言語使用 *fukugoukei no nigengo*

shiyou дві мови співіснують у свідомості як одна система, що передбачає змішування її елементів [343, с. 341].

Отже, одиниці *координативний білінгвізм*, *субординативний білінгвізм*, *змішаний білінгвізм* постають повними відповідниками до японських назв 対等型の言語使用 *taitoukei no nigengo shiyou*,従位型の言語使用 *juuikei no nigengo shiyou*, 複合型の二言語使用 *fukugoukei no nigengo shiyou*.

В обох мовах відсутні найменування окремих різновидів двомовності. В українській мові на основі видової семи ‘кількість носіїв мови’ термін *білінгвізм* вступає у родо-видові відношення із термінологічними одиницями *національний білінгвізм*, *масовий білінгвізм*, *груповий білінгвізм*, *індивідуальний білінгвізм*. Термін *національний білінгвізм* позначає вживання двох мов у певній національній лінгвоспільноті. Семантику одиниці *масовий білінгвізм* визначає володіння двома мовами населенням держави або регіону. Лексема *груповий білінгвізм* розкриває зміст двомовності, яка властива меншим групам людей, об’єднаних соціально-демографічними ознаками. Термінологічна одиниця *індивідуальний білінгвізм* реалізує значення двомовності, що виявляється на рівні індивіда [306, с. 98; 311, с. 340].

О. Тараненко розмежовує лише два типи двомовності, зокрема *колективну* та *індивідуальну*, а терміни *масова двомовність* і *національна двомовність* вважає абсолютними синонімами до терміна *колективна двомовність* [318, с. 23–26]. Переконливішим постає розмежування членів гіпонімічної парадигми *національний білінгвізм – масовий білінгвізм – груповий білінгвізм*, де термін *колективна двомовність* виступає родовою назвою щодо цих когіпонімів. Вони семантично об’єднуються ще й за допомогою терміна-ідентифікатора *мовна спільнота*.

У японській мові відповідник バイリンガリズム *bairingarizumu* за допомогою тотожного видового компонента ‘言語使用者の数’ ‘gengo shiyousha no kazu’ ‘кількість носіїв мови’ вступає в гіперо-гіпонімічні відношення лише із двома одиницями: 社会的バイリンガリズム *shakaiteki bairingarizumu* і 個人的

Sバイリンガリズム *kojinteki bairingarizumu*, що реалізують значення поширення використання двох мов на рівні індивіда та соціальної спільноти відповідно [330]. Це свідчить про те, що семантика японського терміна 社会的バイリンガリズム *shakaiteki bairingarizumu* охоплює значення українських когіпонімів *національний білінгвізм*, *масовий білінгвізм*, *груповий білінгвізм*, на місці яких в терміносистемі японської мови постають видові лакуни.

В українській терміносистемі зафіксовано низку інших типів двомовності, які не мають відповідників у японській мові. Міжмовну асиметрію засвідчують антонімічні пари: *симетричний білінгвізм – асиметричний білінгвізм* (диференційна сема ‘суспільна функція мови’), *односторонній білінгвізм – двосторонній білінгвізм* (диференційні семи ‘володіння мовою’, ‘іноземна мова’), *контактний білінгвізм – неконтактний білінгвізм* (диференційна сема ‘мовний контакт’), *активний білінгвізм – пасивний білінгвізм* (абсолютний синонім *рецептивний білінгвізм*) (диференційна сема ‘ступінь застосування мовних навичок’), *природний білінгвізм – штучний білінгвізм* (диференційна сема ‘спосіб засвоєння другої мови’), *ранній – пізній білінгвізм* (диференційна сема ‘вікова стадія засвоєння другої мови’) [306, с. 45; 311, с. 340].

Термін *пасивний білінгвізм* семантично близький до терміна *дуалінгвзім*, який позначає вид *пасивного білінгвізму*, коли кожен з мовців, послуговуючись рідною мовою, розуміє мову іншого [306, с. 45]. Диференційна сема ‘двосторонність (володіння мовою)’ уможливлює гіперо-гіпонімічну взаємодію: термін *дуалінгвзім* виконує функцію гіпоніма терміна *пасивний білінгвізм*. У японській мові відповідник до терміна *дуалінгвзім* не виявлено.

На термінологічну лакуну в японській мові вказує і семантика українського ітерміна *культурна двомовність*. За допомогою видової семи ‘ситуативне застосування другої мови’ ця одиниця позначає двомовність, яка виникає у випадку використання другої мови в певній мовній ситуації. У японській мові можна виокремити видову парадигму терміна 二言語使用 *nigengo shiyou*. Диференційна сема ‘第一言語への第二言語の影響’ ‘daiichi gengo e no daini

gengo no eikyou’ ‘вплив другої мови на першу’ забезпечує зв’язок між гіпонімами 付加的に言語使用 *fukateki nigengo shiyou* та 情報的言語使用 *jouhouteki nigengo shiyou*. Перший з них позначає зміст такого типу двомовності, коли перша (рідна) мова не зазнає впливу другої і носій вільно користується двома мовами впродовж життя. Другий гіпонім реалізує значення негативного впливу другої мови на першу, коли за певних умов друга мова витісняє першу (рідну) [343, с. 342]. Тотожне значення передають терміни 加算的バイリンガリズム *kasanteki bairingarizumu* та 減算的バイリンガリズム *genzanteki bairingarizumu* [330], до яких відсутній відповідник в українській мові. Для позначення цього типу двомовності пропонуємо назви *адитивний білінгвізм* та *субтрактивний білінгвізм*.

Зумовлені відмінностями наукових соціолінгвістичних традицій подібні міжмовні розходження у виокремленні видів двомовності вказують на часткову невідповідність семантики одиниць поля в зіставлюваних мовах.

Термін *двомовність* (*білінгвізм*) на основі спільних сем ‘мовна взаємодія’, ‘мова’, ‘форми існування мови’, ‘дві мови’, ‘дві форми існування мови’, ‘держава’ формує еквіполентну опозицію із терміном *диглосія*, який позначає ще один різновид мовної ситуації. На відміну від *двомовності*, термін *диглосія* позначає вживання двох ідіомів (мов чи двох форм однієї мови) в соціумі, передбачаючи їхню свідому оцінку мовцями за шкалою «висока – низька», «рідна – чужа», «сакральна – профанна» [306, с. 48]. Тому значення терміна *диглосія* містить диференційну ознаку ‘ставлення до мови’.

В японській мові тотожну семантику засвідчує одиниця 二言語並存 *nigengo heizon*. Термін використовується на позначення особливого типу мовної ситуації, коли в межах однієї мовної спільноти використовуються дві мови чи дві форми існування, які різняться своїми соціальними функціями [338, с. 39; 346, с. 71]. Це ж значення передають терміни ダイグロシア *daiguroshia* [343, с. 240; 345, с. 26] та 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake* [327, с. 561]. На основі спільних компонентів ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’ і ‘二つの言

語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’ зазначені синоніми в системі японської мови реалізують подібну семантику до одиниць, які розкривають поняття двомовності.

Наявність сем ‘威信の高い変種’ ‘ishin no takai henshu’ ‘форма існування мови високої якості’ / ‘威信の低い変種’ ‘ishin no hikui henshu’ ‘форма існування мови низької якості’ в семантичній структурі дублетів 二言語並存 *nigengo heizon*, ダイグロシア *daiguroshia* та 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake* свідчить про те, що вони розкривають спільний зміст мовної ситуації використання двох мов, котра передбачає суспільну оцінку кожної з мов чи її форм існування, на основі якої визначається престиж того чи іншого ідіому в державі [343, с. 240; 347, с. 26]. Окрім сем ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’, ‘二つの変種’ ‘futatsu no henshu’ ‘дві форми існування’, ‘社会的な機能’ ‘shakaitekina kinou’ ‘суспільна функція’, значення синонімів-дублетів 二言語並存 *nigengo heizon*, ダイグロシア *daiguroshia* та 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake* містить імпліцитну сему ‘言語に対する態度’ ‘gengo ni taisuru taido’ ‘ставлення до мови’.

В українській та японській мовах існують термінологічні одиниці на позначення особливого типу двомовності, за якої можливе володіння двома мовами в неповному обсязі. В українській мові це термін *напівмовність* у японській – 不完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou.*

В системі української мови одиниця *напівмовність* за допомогою спільних сем ‘взаємодія мов’, ‘дві мови’, ‘дві форми існування’ та диференційних ‘володіння мовою’, ‘обмеженість володіння мовою’, ‘рідна мова’, ‘іноземна мова’ виступає ще одним гіпонімом до термінів-дублетів *двомовність* та *білінгвізм.* Семантична структура терміна 不完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou* містить семи ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ ‘використання мови’, ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’, ‘十分に習得されていない言葉’ ‘juubun ni shuutoku sarete inai kotoba’ ‘недостатність засвоєння мови’ [343, с. 340]. За рахунок видової семи

‘十分に習得されていない言葉’ ‘juubun ni shuutoku sarete inai kotoba’ ‘недостатність засвоєння мови’ лексема вступає в гіперо-гіпонімічні відношення із абсолютними синонімами 二言語使用 *nigengo shiyou* та バイリンガリズム *bairingarizumu*.

Семантична еквівалентність диференційних сем укр. ‘взаємодія мов’, ‘дві мови’, ‘обмеженість володіння мовою’ та яп. ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’, ‘十分に習得されていない言葉’ ‘futatsu no gengo’, ‘juubun ni shuutoku sarete inai kotoba’ дозволяє вважати терміни укр. *напівмовність* і яп. 不完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou* повними відповідниками. Цю особливість підтверджують їхні дублети іншомовного походження з тотожною семантикою та схожим графічним оформленням: укр. *семілінгвізм* – яп. セミリンガリズム *semiringarizumu.*

Оскільки володіння кількома мовами передбачає перехід з однієї мови на іншу, лексеми, котрі розкривають поняття дво- та багатомовності в українській та японській терміносистемах, виявляють смисловий зв’язок із термінами на позначення зміни мовних кодів та їх змішування: укр. *перемикання мовних кодів* – яп. コード切り替え *koodo-kirikae* (コード・スイッチング *koodo-suicchingu*), укр. *змішування мовних кодів* – яп. コード・ミクシング *koodo-mikushingu*.

Отже, в обох мовах на основі видових диференційних ознак, які позначають кількісні, якісні, оцінні параметри, виявлено класифікацію термінів-відповідників укр. *двомовність* (*білінгвізм*) і яп. 二言語使用 *nigengo shiyou* (バイリンガリズム *bairingarizumu*). Відмінні українська та японська соціолінгвістичні традиції зумовлюють міжмовні розходження у виокремленні видів двомовності і часткову відповідність в семантиці термінів.

3.3.2 Одиниці на позначення поняття *носій мови*

Дослідження одно-, дво- і багатомовності передбачає аналіз поняття *носія мови* як особи, котра володіє мовою, а також поняття *мовної спільноти* як сукупності людей, які взаємодіють за допомогою мови.

В українській мові сема ‘дві мови’ формує значення терміна *білінгв*

(позначає особу, що володіє двома мовами).

Семи ‘особа’, ‘мова’ об’єднують термін *білінгв* у контрарні антонімічні відношення із термінами *монолінгв* та *полілінгв*, що використовуються на позначення осіб, які володіють однією і кількома мовами одночасно. Водночас лексеми *монолінгв*, *білінгв*, *полілінгв* перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях із одиницею *носій мови*, яка позначає родове поняття особи, котра є членом певної мовної спільноти і володіє нормами мови. За допомогою сем ‘одна мови’, ‘дві мови’, ‘кілька мов’ зазначені когіпоніми виявляють семантичний зв’язок із іншими термінами ТГ «мовна ситуація», що відображають поняття взаємодії мов у суспільстві.

В японській мові тотожне значення особи, котра послуговується мовою як засобом комунікації (*носій мови*), розкриває термінологічна одиниця 言語使用者 *gengo shiyousha*. За допомогою ядерної семи ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’ лексема 言語使用者 *gengo shiyousha* виявляє семантичний зв’язок із усіма іншими одиницями ТГ «gengo shiyou».

Лексема 言語使用者 *gengo shiyousha* виступає компонентом у семантичній структурі термінів складнішої будови 単一言語使用者 *tan’ichi gengo shiyousha*, 二言語言語使用者 *nigengo shiyousha*, 多言語使用者 *tagengo shiyousha*, 複言語使用者 *fukugengo shiyosha* і 言語共同体 *gengo kyoudoutai*, об’єднуючи їх в еквіполентну опозицію.

За допомогою диференційної семи ‘言語数’ ‘gengosuu’ ‘кількість мов’ термін 言語使用者 *gengo shiyousha* утворює видову парадигму із термінами 単一言語使用者 *tan’ichi gengo shiyousha*, 二言語使用者 *nigengo shiyousha*, 多言語使用者 *tagengo shiyousha*, що позначають назви осіб, які послуговуються однією, двома і більше мовами ([343, с. 338–340]), відповідаючи українським назвам *монолінгв*, *білінгв*, *полілінгв* відповідно. На основі протиставлення видових сем ‘一つの言語’ ‘hitotsu no gengo’ ‘одна мова’ / ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’ / ‘二つ以上の言語’ ‘futatsu ijou no gengo’ ‘більше двох мов’ ці когіпоніми

виступають ще й контрарними антонімами.

Окрім терміна 多言語使用者 *tagengo shiyousha* на позначення людини, котра володіє кількома мовами, використовується сполука 複言語使用者 *fukugengo shiyosha.* Семантична тотожність безпосередніх компонентів ‘多言語’ ‘tagengo’ ‘багато мов’ – ‘複言語’ ‘fukugengo’ ‘кілька мов’, що належить семантиці цих одиниць, вказує на абсолютний синонімічний зв’язок між ними.

Термін 言語使用者 *gengo shiyousha* реалізує те ж значення, що й одиниця 話者 *washa*. Подібно до терміна 言語使用者 *gengo shiyousha* лексема 話者 *washa* за допомогою видової семи ‘言語数’ ‘gengosuu’ ‘кількість мов’ формує семантично тотожну родо-видову парадигму із назвами 単一言語話者 *tan’ichi gengo washa*, 二言語話者 *nigengo washa*, 多言語話者 *tagengo washa*, котрі розкривають значення носіїв однієї, двох і кількох мов відповідно. На основі опозиції сем ‘一つの言語’ ‘hitotsu no gengo’ ‘одна мова’ / ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’ / ‘二つ以上の言語’ ‘futatsu ijou no gengo’ ‘більше двох мов’ ці терміни вступають у контрарні антонімічні відношення.

Семантику носія однієї, двох і кількох мов реалізують також дублети モノリンガル話者 *monoringaru washa* (або モノリンガル *monoringaru*), バイリンガル話者 *bairingaru washa* (або バイリンガル *bairingaru*) та マルチリンガル話者 *maruchiringaru washa* (або マルチンリガル *maruchiringaru*), які засвідчують безпосередній семантичний зв’язок із одиницями モノリンガリズム *monoringarizumu*, バイリンガリズム *bairingarizumu*, マルチンリンガリズム *maruchingarizumu* [347, с. 54, 59, 122].

Диференційні семи ‘一つの言語’ ‘hitotsu no gengo’ ‘одна мова’, ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’, ‘二つ以上の言語’ ‘futatsu ijou no gengo’ ‘більше двох мов’ виступають інтегральними й у формуванні еквіполентних опозицій з іншими термінами ТГ «gengo shiyou», які позначають поняття одномовності, двомовності та багатомовності.

В українській мові, на відміну від японської, не виявляємо подібних виявів синонімічних зв'язків між одиницями *монолінгв*, *білінгв*, *полілінгв*, що підкреслює кількісні розбіжності в позначенні тих самих понять у зіставлюваних терміносистемах.

Іншим прикладом міжмовної асиметрії служить одиниця セミリンガル *semiringaru*, яка позначає двомовного носія з обмеженим рівнем володіння кожною з мов [331, с. 353]. На основі спільних сем '言語使用者' 'gengo shiyousha' 'носій мови', '二つの言語' 'futatsu no gengo' 'дві мови' та диференційної '十分に習得されていない言葉' 'juubun ni shuutoku sarete inai kotoba' 'недостатність засвоєння мови' ця одиниця вступає в еквіполентну опозицію із лексемами на позначення носіїв двох мов.

Еквівалентні семи укр. 'носій мови' і яп. '言語使用者' 'gengo shiyousha' формують значення відповідників укр. *мовна спільнота* та яп. 言語共同体 *gengo kyoudoutai*, засвідчуючи міжмовну симетрію (див. п. 2.3).

Отже, зіставлення одиниць ТГ «мовна ситуація» та ТГ «gengo shiyou» виявляє: в основі семантики українських одиниць, які розкривають зміст мовної ситуації, лежить інтегральна сема 'мовна взаємодія', тоді як інтегральною ознакою японських відповідників є сема '言語使用' 'gengo shiyou', що має значення «використання мови». В обох мовах зіставлювані групи мають чітку ієрархічну структуру на основі гіперо-гіпонімічних, синонімічних та антонімічних відношень. В японській мові, незважаючи на існування розгалуженої видової парадигми типів мовних ситуацій, не зафіксовано терміна узагальненої семантики, тотожного до української назви *мовна ситуація*. Припускаємо, що нетермінологічні сполуки 言語状態 *gengo joutai* та 言語状況 *gengo joukyou*, зміст яких найбільше відповідає семантиці українського терміна *мовна ситуація*, в перспективі можуть пройти процес термінологізації та увійти до соціолінгвістичної терміносистеми японської мови. Під час аналізу виявлено розгалужені синонімічні зв'язки дублетного типу між одиницями японської групи. Явище широкої синонімії пов'язуємо із існуванням різних наукових

традицій, а також незавершеністю процесу формування соціолінгвістичної терміносистеми японської мови.

3.4 Термінологічні групи «мовний контакт» / «gengo sesshoku»

Взаємодію двох і більше мов, які зазнають безпосереднього контакту між собою, в українській мові позначає термін *мовний контакт*, в японській мові – термін – 言語接触 *gengo sesshoku*.

На думку Ю. Жлуктенка, «для того, щоб дві або більше мови почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри локально наблизитись одна до одної, щоб між ними встановилися певні міжмовні, або інтерлінгвістичні, зв'язки, які прийнято називати *мовними контактами*» [292, с. 6]. Відповідно до цієї дефініції семний склад терміна *мовний контакт* формують семи 'мовна взаємодія', 'дві мови', 'більше двох мов'. Ядерна сема 'мовна взаємодія', в значенні одиниці *мовний контакт* свідчить про те, що між назвами *мовний контакт* і *мовна взаємодія* утворюються синонімічні відношення, при цьому термін *мовна взаємодія* як ідентифікатор терміна *мовний контакт* реалізує ширше значення.

Японські джерела фіксують такі дефініції терміна 言語接触 *gengo sesshoku*: «二つの言語が接触すること» *futatsu no gengo ga sesshoku suru koto* '*контактування двох мов*' [327, с. 124]; «二つ以上の異なる言語を話す個人また集団が接触すること、また、その接触の結果生まれる、多様な社会的・言語的現象を含めて、言語接触という» *futatsu ijou no kotonaru gengo wo hanasu kojin mata shuudan ga sesshoku suru koto, mata sono sesshoku no kekka ga umare, tayouna shakaiteki, gengoteki genshou wo fukumete, gengo sesshoku to iu* '*мовним контактуванням називають контакти між індивідами чи спільнотами, які розмовляють двома і більше різними мовами, а також соціальні та мовні результати, що виникають внаслідок цього*' [343, с. 329]. Семантичну структуру терміна розкривають семи '二つの言語' 'futatsu no gengo' 'дві мови', '二つ以上の言語' 'futatsu ijou no gengo' 'більше двох мов', '接触する' 'sesshoku suru' 'контактувати'. У деяких визначеннях терміна зафіксовано також компоненти

‘集団’ ‘shuudan’ ‘спільнота’, ‘個人’ ‘kojin’ ‘індивід’ [там само]. Це свідчить про те, що процес мовного контакту виникає не лише внаслідок зіткнення мов, якими спілкуються різні мовні спільноти, але й передбачає вплив однієї мови на іншу на рівні індивіда.

Отже, на основі семантично тотожних сем: укр. ‘мовна взаємодія’, ‘дві мови’, ‘більше двох мов’ – яп. ‘接触する’ ‘sesshoku suru’, ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’, ‘二つ以上の言語’ ‘futatsu ijou no gengo’ значення терміна *мовний контакт* засвідчує міжмовну симетрію з терміном 言語接触 *gengo sesshoku*.

За результатами взаємовпливів мов, які пройшли процес контактування, виокремлюють типи мовної взаємодії. Українська і японська соціолінгвістичні традиції зумовили появу в значеннях термінів тотожні диференційні семи: укр. ‘вплив мов, які контактують’ і яп. ‘接触する言語が互いに与える影響’ ‘sesshoku suru gengo ga tagai ni ataeru eikyou’. На основі зазначених сем терміни укр. *мовний контакт* і яп. 言語接触 *gengo sesshoku* вступають в опозицію із термінологічними одиницями, які реалізують значення наслідків мовних контактів у тій чи іншій мові.

В українській мові в еквіполентній опозиції перебувають терміни *субстрат* та *суперстрат*: перший має значення «*сукупність рис мовної системи переможеного корінного етносу у мові чужинців*», а другий – «*сукупність рис мови-переможниці у мові корінного етносу*» [310, с. 707, 709].

Подібне значення засвідчують японські лексеми 基層 *kisou* та 上層 *jousou*. Термін 基層 *kisou* розкриває значення: «同じ地域や、同じ社会団体において２つ（以上）の言語が、たとえば支配層と被支配層の言語というように、文化的・政治的・社会的に上下階層関係をもって接触する場合において、その被支配層の言語のこと» *onaji chiiki ya, onaji dantai shakai ni oite futatsu (ijou) no gengo, tatoeba shihaisou to hishihaisou no gengo to iu youni, bunkateki, seijiteki, shakaiteki ni jouge kaisou kankei wo motte sesshoku suru baai ni oite, sono hishihaisou no gengo no koto* ‘*мова, яка перебуває у відношенні підкорення (в*

культурному, політичному, суспільному аспектах) стосовно іншої мови, з якою контактує на тій же території чи в одному суспільному угрупуванні’. Термін 上層 *jousou* реалізує протилежний зміст: «同じ地域や同じ社会集団２つ（以上）の言語が、たとえば支配層と被支配層の言語というように、文化的・政治的・社会的に上下階層関係をもって接触する場合において、その支配層の言語のこと» *onaji chiiki ya onaji shakai shuudan futatsu (ijou) no gengo ga, tatoeba shihaisou to hishihaisou no gengo to iu youni, bunkateki, seijiteki, shakaiteki ni jouge kaisou kankei wo motte sesshoku suru baai ni oite, sono shihaisou no gengo no koto* ‘*мова, яка домінує (в культурному, політичному, суспільному аспектах) над іншою мовою, з якою контактує на тій же території чи в одній суспільній групі*’ [343, с. 330].

Отже, значення японських одиниць 基層 *kisou* й 上層 *jousou* збігається із семантикою українських лексем *субстрат* і *суперстрат* та вказує, виявляючи однакове розуміння сутності поняття мовного впливу в обох мовах.

В українській терміносистемі семантичну подібність до одиниць *субстрат* та *суперстрат* виявляє термін *адстрат*. Він позначає сукупність рис мовної системи як результат нейтрального (порівняно із *субстратом* та *суперстратом*) типу взаємодії мов, при якому обидві мови не змішуються, а внаслідок тривалого контактування лише формується особливий мовний прошарок між цими мовами [310, с. 17]. В японській мові схоже значення передає термін 傍層 *bousou*: «地理的に隣接する２つ（またはそれ以上）の言語が、互いの独立性を保ちながら、相互に影響を及ぼすような場合に、一方の言語に対する他方の言語のこと» *chiriteki ni rinsetsu suru futatsu (mata wa sore ijou) no gengo ga, tagai no dokuritsusei wo tamochinagara, sougo ni eikyou wo oyobosu youna baai ni, ippou no gengo ni taisuru tahou no gengo no koto* ‘*одна з двох (або більше) мов, яка за умови географічного контактування, зберігаючи власну цілісність, містить риси взаємного впливу*’ [343, с. 330].

Внаслідок такого протиставлення одиниць на позначення поняття типів

взаємодії мов у межах зіставлюваних терміносистем одиниці укр. *субстрат – адстрат – суперстрат* формують тотожні антонімічні відношення контрарного типу, що й терміни яп. 基層 *kisou* – 傍層 *bousou* – 上層 *jousou*, вказуючи на ступінчасту градацію взаємного впливу мов при мовному контакті.

Контакти двох мов на рівні індивіда чи спільноти можуть зумовити явище *двомовності*. На парадигматичному рівні це підтверджуються тим, що еквівалентні семантичні компоненти укр. ‘дві мови’ і яп. ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’, присутні в семантиці одиниць укр. *мовний контакт* та яп. 言語接触 *gengo sesshoku*, виявляють безпосередній семантичний зв’язок із термінами на позначення поняття *двомовності, диглосії, напівмовності* (див. п. 3.3.1 та п. 3.3.2). При цьому приналежність одних і тих же одиниць до різних термінологічних груп вказує на особливості семантичного простору ТП «мовна політика» в зіставлюваних мовах, зокрема відсутність чітких меж між термінологічними групами.

Окрім описаних явищ двомовності та багатомовності, ядерні одиниці зіставлюваних груп укр. *мовний контакт* та яп. 言語接触 *gengo sesshoku* утворюють причино-наслідковий зв’язок із низкою термінів, які позначають інші можливі наслідки процесу мовного контактування. В українській мові до наслідків мовних контактів зараховують соціолінгвістичні явища, позначені термінами *мовний конфлікт, запозичення, інтерференція, інтеркаляція, асиміляція, піджинізація,* в японській мові – 言語戦争 *gengo sensou,* 借用 *shakuyou,* 言語干渉 *gengo kanshou,* 言語混合 *gengo kongou,* 言語同化 *gengo douka,* 言語連合 *gengo rengou,* ピジン化 *pijinka*.

Лексема *мовний контакт* є безпосереднім семантичним компонентом терміна *мовний конфлікт*, інші семи якого (‘мова’, ‘мовні відносини (варіант ‘мовні стосунки’)’, ‘суспільство’) забезпечують міцний семантичний зв’язок із домінантою *мовна політика*. Термін *мовний конфлікт* передає значення: «*різновид соціального конфлікту в межах певного політико-територіального утворення, пов’язаний з мовною політикою держави; особливо складні*

стосунків мов, які, виконуючи різні функції, контактують у суспільстві» [306, с. 49]. Відтак сема ‘мовна взаємодія’, що належить одиниці *мовний контакт*, виступає інтегративною для утворення семантичної еквіполентної опозиції між термінами *мовний конфлікт* і *мовна ситуація.* Такий семантичний зв’язок підтверджує той факт, що підставою для вивчення мовних конфліктів є саме мовна ситуація в державі.

Термін *мовний конфлікт* реалізує подібне значення до японського терміна 言語戦争 *gengo sensou*: «２つ（以上）の異なる言語、または同一言語内の２つ（以上）の異なる変種を話す集団が日常的に接触する社会において、その使用をめぐる争いのこと» *futatsu (ijou) no kotonaru gengo, mata wa douichi gengonai no futatsu (ijou) no kotonaru henshu wo hanasu shuudan ga nichijouteki ni sesshoku suru shakai ni oite, sono shiyou wo meguru arasoi no koto* ‘*суперечка, яка виникає через використання спільнотами двох різних мов чи двох форм її існування, що контактують в одному суспільстві*’ [343, с. 332]. Інтегральний компонент цієї одиниці ‘争い’ ‘arasoi’ передає зміст сутички, боротьби.

Семантична подібність компонентів українського терміна *мовний конфлікт* та японської одиниці 言語戦争 *gengo sensou*: укр. ‘конфлікт’, ‘мова’, ‘мовні відносини’, ‘різні мови’, ‘різні функції’, ‘контактувати’, ‘суспільство’ – яп. ‘争い’ ‘arasoi’ ‘сутичка’, ‘二つの（異なる）言語’ ‘futatsu no (kotonaru) gengo’ ‘дві (різні) мови’, ‘集団’ ‘shuudan’ ‘спільнота’, ‘接触する’ ‘sesshoku suru’ ‘контактувати’, ‘社会’ ‘shakai’ ‘суспільство’ вказують на їхню міжмовну відповідність. Однак наявна у структурі японської лексеми сема ‘二つの（異なる）言語変種’ ‘futatsu no (kotonaru) gengo henshu’ ‘дві (різні) форми існування’ акцентує увагу на ситуації мовних конфліктів, появу яких можуть зумовлювати не лише різні функції двох чи більше мов, а й функції форм існування однієї мови. У семному складі українського відповідника подібну ознаку не зафіксовано.

Терміни 言語対立 *gengo tairitsu* та 言語葛藤 *gengo kattou*, позначаючи зміст

мовних проблем, пов'язаних із суспільним протистоянням мов чи їх форм існування (семи '異言語問題' 'igengo mondai' 'міжмовні проблеми', '言語' 'gengo' 'мова', '言語変種' 'gengo henshu' 'форми існування мови', '対立' 'tairitsu' 'сутичка', '社会' 'shakai' 'суспільство') [328, с. 471]. Семи цих термінв подібні за значенням до сем, вяивлених у значенні терміна 言語戦争 *gengo sensou* дозволяє вважати їх синонімами.

Одним із можливих результатів процесу мовного контактування є входження елементів однієї з мов до системи іншої. Явища, котрі виникають при цьому, розрізняють залежно від сили впливу іншомовних входжень на мовну систему. У терміносистемах обох мов зафіксовано одиниці, подібні за семантикою, які називають елементи чужої мови, перенесені з іншої мови внаслідок мовного контакту.

В українській соціолінгвістиці виокремлено один із типів мовної взаємодії, який характеризується потраплянням іншомовних елементів в мовну систему, тобто явище *інтерференції*. Зміст терміна *інтерференція* розкривають по-різному. Так, Ю. Жлуктенко під *інтерференцією* розуміє «*зміни в структурі мови та в її семантиці, що визначаються міжмовною взаємодією у ситуації мовного контакту*» [292, с. 76]. С. Семчинський, визначаючи термін *інтерференція* як «*процес взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують*», пропонує чітко називати процес мовних контактів *інтерференцією*, а результати – *запозиченнями* [313, с. 31]. Врахувавши погляди У. Вайнрайха, дослідники визначають *інтерференцію* як відхилення від норми однієї мови внаслідок її контактів та залучення елементів з іншої [20, с. 31; 301, с. 32; 310, с. 460]. Тому А. Загнітко вважає, що будь-який вплив однієї мови на іншу, а також результат цього впливу доцільно називати *інтерференцією* [293, с. 259]. Подібне визначення терміна *інтерференція*, на нашу думку, зумовлює невпорядкованість в українській соціолінгвістичній терміносистемі, оскільки в такому випадку семантика цієї одиниці повністю уподібнюється до значення терміна *мовний контакт*.

З огляду на дискусійне формулювання дефініції терміна *інтерференція*, переконливою видається думка Л. Лазаренко, яка розширює аргументацію, що *інтерференція* передбачає «*і взаємопроникнення одиниць однієї мови в іншу, і відхилення від норми однієї мови під впливом іншої, і мовленнєву помилку водночас*», підкреслюючи широкий зміст цього терміна [301, с. 32].

Спільна сема ‘мовний вплив’ між термінами *мовний контакт*, *мовна взаємодія*, *інтерференція* та *мовні запозичення* дозволяє встановити причинно-наслідковий зв’язок та стверджувати про семантичну опозицію еквіполентності.

В японській мові семантику однобічного впливу певної мови на іншу, що зумовлює відхилення від норми та помилки у вживанні (диференційні семи ‘他の言語体系にの影響’ ‘hoka no gengo taikei ni no eikyou’ ‘вплив на систему іншої мови’, ‘言語の誤り’ ‘gengo no ayamari’ ‘мовні помилки’), розкриває термінологічна одиниця 言語干渉 *gengo kanshou* [327, с. 312; 343, с. 331]. Подібні семи укр. ‘взаємопроникнення одиниць однієї мови в іншу’, ‘відхилення від норми’, ‘мовленнєва помилка’ та яп. ‘ほかの言語体系にの影響’ ‘hoka no gengo taikei ni no eikyou’, ‘言語の誤り’ ‘gengo no ayamari’ вказують на відповідність одиниць укр. *інтерференція* та яп. 言語干渉 *gengo kanshou*. Результат безпосереднього або опосередкованого міжмовного контакту, відповідаючи семантиці українського терміна *запозичення*, розкриває термін 借用 *shakuyou*, що позначає явище входження елементів певної мови чи її форм існування в систему іншої мови [343, с. 331]. Абсолютним синонімом одиниці 借用 *shakuyou* постає термін 借入 *shakunyuu*, який теж зараховуємо до еквівалентів терміна *запозичення.*

Український термін *інтерференція* демонструє й інший приклад міжмовної асиметрії. Він вступає в антонімічні відношення із терміном *інтеркаляція*, який використовується на позначення впливу чужої мови на рідну [310, с. 211]. На основі спільних сем ‘мовний вплив’, ‘білінгв’ та опозиції протилежних сем ‘вплив рідної мови’ / ‘вплив чужої мови’ зазначені терміни можна траткувати комплементарними антонімами. Відповідника до української лексеми

інтеркаляція в системі японської мови не зафіксовано.

На основі сем яп. ‘ほかの言語体系にの影響’ ‘hoka no gengo taikei ni no eikyou’ ‘вплив на систему іншої мови’, ‘言語の変化’ ‘gengo no henka’ ‘мовні зміни’ термін 言語干渉 *gengo kanshou* вступає в еквіполентну опозицію із терміном 言語混合 *gengo kongou*, який позначає: «ある言語がほかの言語と接触る場合に、お互いの言語の一部（発音、語彙、文法など）を取り入れて変化すること» *aru gegno ga hoka no gengo to sessuru baai ni, otagai no gengo no ichibu (hatsuon, goi, bunpou nado) wo toriirete henka suru koto* ‘*взаємний процес впливу однієї мови на іншу, що призводить до змішування мовних елементів (вимови, лексики, граматики) в обох мовах*’ [343, с. 331]. У результаті цього процесу можливе виникнення змішаної мови, значення якої передають дублети 混成語 *konseigo* та 混合言語 *kongou gengo*. В українській мові тотожне значення до терміна 言語混合 *gengo kongou* засвідчує терміносполука *змішування мов*, а зміст нової мовної системи як наслідку процесу змішування передає термін *змішана мова* (див. п. 4.3.1).

Міжмовну симетрію значень ілюструють одиниці укр. *мовна асиміляція* і яп. 言語同化 *gengo douka*. На основі тотожних сем укр. ‘втрата мови’, ‘рідна мова’, ‘чужа мова’, ‘перехід на іншу мову’ та яп. ‘他の言語に取り替えること’ ‘hoka no gengo ni torikaeru koto’, ‘母語’ ‘bogo’ , ‘他の言語’ ‘hoka no gengo’ одиниці реалізують значення особливого наслідку мовного контактування, що полягає у відмові від рідної мови та переходу на іншу, нерідну мову [296; 331, с. 354].

В результаті мовного контакту можуть утворюватись *мовні союзи*, які є особливими типами ареально-історичної спільності мов, що виявляються у близькості структурно-типологічних рис (як правило, на граматичному рівні) і наявності спільного лексичного фонду в межах єдиного простору [311, с. 345]. В японській мові максимально наближене значення реалізує сполука 言語連合 *gengo rengou*, що називає групу мов, яка утворилась в результаті довготривалого

територіального контактування двох і більше мов та характеризується наявністю спільних мовних рис (фонетичних, граматичних, лексичних тощо) [343, с. 332]. Тотожне значення в терміносистемі японської мови засвідчує одиниця 言語同盟 *gengo doumei*.

Спільне ядро в значенні «мовної групи, яка сформувалась внаслідок довготривалого контактування мов та характеризується спільністю системно-структурних рис», виокремлене в семантиці одиниць укр. *мовний союз* та яп. 言語連合 *gengo rengou* (言語同盟 *gengo doumei*), дозволяє вважати їх міжмовними відповідниками.

У ролі семантичного компонента терміносполука *мовний контакт* зафіксована в семному складі термінів *піджин* та *піджинізація*. За допомогою спільних сем '接触する' 'sesshoku suru' 'контактувати', '言語' 'gengo' 'мова' термін 言語接触 *gengo sesshoku* вступає в тотожний семантичний зв'язок із термінами-відповідниками ピジン *pijin* та ピジン化 *pijinka.* Подібний вияв семантичних відношень свідчить про однакову реалізацію в значенні термінів причинно-наслідкового зв'язку між явищами, які виникають внаслідок мовного контактування. Тому термінологічна парадигма одиниць укр. *мовний контакт – піджинізація – піджин* відповідає парадигмі лексем яп. 言語接触 *gengo sesshoku* – ピジン化 *pijinka* – ピジン *pijin.*

Як виявив здійснений аналіз, зіставлення одиниць ТГ «мовний контакт» та «gengo sesshoku», які розкривають зміст поняття *мовний контакт* в українській та японській мовах, свідчать про високий ступінь відповідності між ними. Ядерні терміни за допомогою тотожних сем укр. 'наслідок мовного контакту' – яп. '言語接触の結果' 'gengo sesshoku no kekka' утворюють гіперо-гіпонмічний зв'язок із широкою низкою соціолінгвістичних термінів, вказуючи на спільне розуміння змісту соціолінгвістичних понять.

3.5 Термінологічна групи «gengo shuutoku»

Одним із важливих об'єктів мовної політики Японії постає засвоєння мови, семантику якого передають терміни групи «gengo shuutoku» (19 одиниць).

Одиниці групи об’єднані навколо однойменної семи ‘言語習得’ ‘gengo shuutoku’, що входить до значення одиниць ядерної зони на позначення офіційних мовних заходів, скерованих на засвоєння мови, її поширення: 言語習得計画 *gengo shuutoku keikaku планування мовного засвоєння* та 言語拡散計画 *gengo kakusan keikaku планування мовного поширення*.

Семантика більшості одиниць групи засвідчує міжмовну симетрію із одиницями групи ТГ «володіння мовою» в українській мові. Оскільки в дисертації при здійсненні зіставного аналізу ми відштовхуємось від рідної мови до мови-мети (японської мови), то зіставна характеристика семантичної структури термінів цієї ТГ подана в п. 4.1.

3.6 Кількісний склад навколоядерної зони термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах

Здійснений семний аналіз дефініцій соціолінгвістичних термінів дозволяє визначити кількісний склад навколоядерної зони ТП «мовна політика» в обох мовах (див. Гістограма 2, с. 142).

Гістограма 2

Кількісний склад навколоядерної зони

термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах

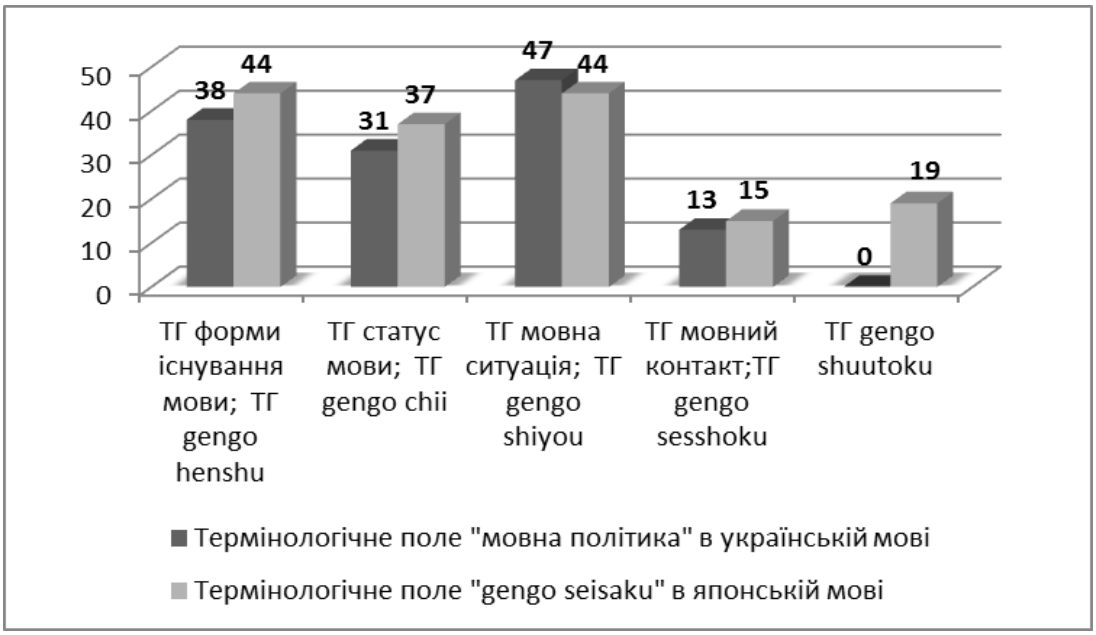

У складі ТГ «форми існування мови» в українській мові виокремлено

терміни: *форма існування мови*, *мовне утворення*, *підсистема мови*, *компонент соціально-комунікативної системи*, *субкод*, *літературна мова*, *стандарт*, *народно-розмовна мова*, *народно-побутова мова*, *побутово-розмовна мова*, *розмовна мова*, *просторозмовна мова*, *діалект*, *територіальний діалект*, *наріччя*, *говір*, *говірка*, *соціальний діалект*, *жаргон*, *професійний жаргон*, *груповий жаргон*, *корпоративний жаргон*, *віковий жаргон*, *молодіжний жаргон*, *загальний жаргон*, *жаргонізована лексика*, *жаргонна лексика*, *жаргонізована розмовна мова*, *арго*, *сленг*, *інтердіалект*, *койне*, *функціональний стиль*, *науковий стиль*, *офіційно-діловий стиль*, *публіцистичний стиль*, *художній стиль*, *розмовний стиль*. Склад ТГ «gengo henshu» в японській мові формують терміни: 言語変種 *gengo henshu*, 言語変異 *gengo hen'i*, 言語のバラエティ *gengo no baraeti*, 標準語 *hyoujungo*, 共通語 *kyoutsuugo*, 方言 *hougen*, 弁 *ben*, 地域方言 *chiiki hougen*, 社会方言 *shakai hougen*, 集団語 *shuudango*, 業界用語 *gyoukai yougo*, 生業語 *seigyougo*, 職場語 *shokubago*, 専門語 *senmongo*, 隠語 *ingo*, 俗語 *zokugo*, スラング *surangu*, 若者言葉 *wakamono kotoba*, 若者語 *wakamonogo*, 非隠語 *hiingo*, コイネー *koinee*, ネオ方言 *neohougen*, 使用域変種 *shiyouiki henshu*, レジスター *rejisutaa*, 言語使用域 *gengo shiyouiki*, 場面 *bamen*, ドメイン *domein*, スタイル *sutairu*, 文体 *buntai*, 書き言葉 *kakikotoba*, 話し言葉 *hanashikotoba*, 形式体 *keishikitai*, 形式的なスタイル *keishitekina sutairu*, 公式的なスタイル *koushikitekina sutairu*, 非形式体 *hikeishikitai*, 非形式的なスタイル *hikeishikitekina sutairu*, 非公式的なスタイル *hikoushitekina sutairu*, 零点的スタイル *reitenteki sutairu*, 格式的スタイル *kakushikiteki sutairu*, 諮問的スタイル *shimonteki sutairu*, 略式的スタイル *ryakushikiteki sutairu*, 親交的スタイル *shinkouteki sutairu*, スタイル移行 *sutairu ikou*, スタイル・シフト *sutairu shifuto*.

ТГ «статус мови» в українській мові охоплює терміни: *статус мови*, *правовий статус мови*, *юридичний статус мови*, *фактичний статус мови*, *державна мова*, *офіційна мова*, *титульна мова*, *мажоритарна мова*, *мова (національних) меншин*, *міноритарна мова*, *національна мова*, *нація*,

національність, національна самосвідомість, національна ідентичність, націоналізм, етнічна мова, етнос, етнічність, етнічна самосвідомість, етнічна ідентичність, рідна мова, материнська мова, перша мова, друга мова, іноземна мова, мова мігрантів, місцева мова, міжнародна мова, лінгва-франка, робоча мова. Склад ТГ «gengo chii» в японській мові формують терміни: 言語地位 *gengo chii*, 言語ステータス *gengo suteetasu*, 公用語 *kouyougo*, 肯定公用語 *koutei kouyougo*, 実質公用語 *jisshitsu kouyougo*, 多数(派)言語 *tasuu(ha) gengo*, マジョリティの言語 *majoriti no gengo*, 主要言語 *shuyou gengo*, 少数(派)言語 *shousuu(ha)gengo*, マイノリティの言語 *mainoriti no gengo*, 少数民族語 *shousuu minzokugo*, 国語 *kokugo*, 国家語 *kokkago*, 国民 *kokumin*, 国民性 *kokuminsei*, 国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti*, 国民意識 *kokumin ishiki*, ナショナル・アイデンティティ *nashonaru aidentiti*, 国民主義 *kokumin shugi*, ナショナリズム *nashonarizumu*, 国籍 *kokuseki*, 民族語 *minzokugo*, 民族 *minzoku*, 民族性 *minzokusei*, エスニシティ *esunishiti*, 民族のアイデンティティ *minzoku no aidentiti*, 民族意識 *minzoku ishiki*, 民族主義 *minzoku shugi*, 母国語 *bokokugo*, 母語 *bogo*, 第一言語 *daiichi gengo*, 第二言語 *daini gengo*, 外国語 *gaikokugo*, 移民言語 *imin gengo*, 地域語 *chiikigo*, 国際語 *kokusaigo*, リンガ・フランカ *ringa furanka*.

ТГ «мовна ситуація» в українській мові об’єднує терміни: *мовна ситуація, мовна ситуація одномовності, одномовність, монолінгвізм, мовна ситуація багатомовності, багатомовність, полілінгвізм, мультилінгвізм, ендоглосна мовна ситуація, екзоглосна мовна ситуація, мовна ситуація двомовності, двомовність, білінгвізм, збалансований білінгвізм, незбалансований білінгвізм, субординативний білінгвізм, координативний білінгвізм, змішаний білінгвізм, чиста двомовність, національний білінгвізм, масовий білінгвізм, груповий білінгвізм, індивідуальний білінгвізм, колективна двомовність, симетричний білінгвізм, асиметричний білінгвізм, односторонній білінгвізм, двосторонній білінгвізм, контактний білінгвізм, неконтактний білінгвізм, активний білінгвізм, пасивний білінгвізм, рецептивний білінгвізм, природний білінгвізм, штучний*

білінгвізм, *ранній білінгвізм*, *пізній білінгвізм*, *дуалінгвзім*, *культурна двомовність*, *диглосія*, *напівмовність*, *семілінгвізм*, *носій мови*, *монолінгв*, *білінгв*, *полілінгв*, *мовна спільнота*. Склад ТГ «gengo shiyou» в японській мові формують назви: 単一言語使用 *tan'ichi gengo shiyou*, モノリンガリズム *monoringarizumu*, 単一言語主義 *tan'ichi gengo shugi*, 単一言語使用状態 *tan'ichi gengo shiyou joutai*, 多言語使用 *tagengo shiyou*, マルチンガリズム *maruchingarizumu*, 多言語併用 *tagengo heiyou*, 多言語主義 *tagengo shugi*, 多言語使用状態 *tagengo shiyou joutai*, 二言語使用 *nigengo shiyou*, バイリンガリズム *bairingarizumu*, 二言語主義 *nigengo shugi*, 二言語併用 *nigengo heiyou*, 二言語使用状態 *nigengo shiyou joutai*, 均衡バイリンガリズム *kinkou bairingarizumu*, 偏重バイリンガリズム *henchou bairingarizumu*, 対等型の言語使用 *taitoukei no nigengo shiyou*, 従位型の言語使用 *juuikei no nigengo shiyou*, 複合型の二言語使用 *fukugoukei no nigengo shiyou*, 社会的バイリンガリズム *shakaiteki bairingarizumu*, 個人的バイリンガリズム *kojinteki bairingarizumu*, 付加的に言語使用 *fukateki nigengo shiyou*, 情報的言語使用 *jouhouteki nigengo shiyou*, 加算的バイリンガリズム *kasanteki bairingarizumu*, 減算的バイリンガリズム *genzanteki bairingarizumu*, 二言語並存 *nigengo heizon*, ダイグロシア *daiguroshia*, 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake*, 不完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou*, セミリンガリズム *semiringarizumu*, 言語使用者 *gengo shiyousha*, 話者 *washa*, 単一言語使用者 *tan'ichi gengo shiyousha*, 単一言語話者 *tan'ichi gengo washa*, モノリンガル(話者) *monoringaru (washa)*, 多言語使用者 *tagengo shiyousha*, 複言語使用者 *fukugengo shiyosha*, 多言語話者 *tagengo washa*, マルチリンガル(話者) *maruchiringaru (washa)*, 二言語言語使用者 *nigengo shiyousha*, 二言語話者 *nigengo washa*, バイリンガル(話者) *bairingaru (washa)*, セミリンガル *semiringaru*, 言語共同体 *gengo kyoudoutai*.

Склад ТГ «мовний контакт» в українській мові формують терміни: *мовний контакт*, *мовна взаємодія*, *мовна ситуація двомовності*, *двомовність*, *білінгвізм*, *диглосія*, *напівмовність*, *семілінгвізм*, *субстрат*, *суперстрат*, *адстрат*, *мовний*

конфлікт, *запозичення*, *інтерференція*, *інтеркаляція*, *асиміляція*, *піджинізація*, *змішування мов*, *мовний союз*. До складу ТГ «gengo sesshoku» в японській мові увійшли терміни: 言語接触 *gengo sesshoku*, 二言語使用 *nigengo shiyou*, バイリンガリズム *bairingarizumu*, 二言語主義 *nigengo shugi*, 二言語併用 *nigengo heiyou*, 二言語使用状態 *nigengo shiyou joutai*, 二言語並存 *nigengo heizon*, ダイグロシア *daiguroshia*, 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake*, 不完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou*, セミリンガリズム *semiringarizumu*,基層 *kisou*, 上層 *jousou*, 傍層 *bousou*, 言語戦争 *gengo sensou*, 言語対立 *gengo tairitsu*, 言語葛藤 *gengo kattou*, 借用 *shakuyou*, 借入 *shakunyuu*, 言語干渉 *gengo kanshou*, 言語混合 *gengo kongou*, 言語同化 *gengo douka*, 言語連合 *gengo rengou*, 言語同盟 *gengo doumei*, ピジン化 *pijinka*.

Склад ТГ «gengo shuutoku» в японській мові формують терміни: 言語習得 *gengo shuutoku*, 言語獲得 *gengo kakutoku*, 言語学習 *gengo gakushuu*, 言語知識 *gengo chishiki*, 言語能力 *gengo nouryoku*, 文法能力 *bunpou nouryoku*, 言語運用 *gengo un'you*, コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*, 社会言語能力 *shakai gengo nouryoku*, 談話能力 *danwa nouryoku*, 方略能力 *houryaku nouryoku*, コミュニケーション *komyunikeeshon*, 言語コミュニケーション *gengo komyunikeeshon*, 非言語コミュニケーション *higengo komyunikeeshon*, 言語行動 *gengo koudou*, 言語活動 *gengo katsudou*, 言語行為 *gengo koui*, 非言語行動 *higengo koudou*, 言語生活 *gengo seikatsu*.

Висновки до розділу 3

На основі семантичного зв'язку термінів-домінант з іншими соціолінгвістичними термінами в українській та японській мовах виокремлено навколоядерну зону ТП «мовна політика». Сюди увійшли терміни, які виступають диференційними семами в складі одиниць ядерної зони та містять низку спільних ознак із домінантою поля. За допомогою зіставного аналізу співвіднесених назв встановлено спільні та відмінні ознаки в семантиці

відповідників, які формують навколоядерну зону ТП «мовна політика» в обох мовах, виявлено особливості семантичних відношень між ними. Терміни навколоядерної зони в зіставлюваних мовах характеризуються тотожними гіперо-гіпонімічними, синонімічними, а також антонімічними парадигмами. Розбіжності диференційних сем одиниць нижчої ієрархії засвідчили про існування низки термінів, які частково відповідають семантиці терміна в іншій мові або ж не мають еквівалентів, вказуючи на національно-мовну специфіку змісту соціолінгвістичних назв. Спільною особливістю навколоядерної зони в обох мовах є те, що термінологічні одиниці можуть входити одночасно до кількох терміноологічних груп.

До навколоядерної зони в українській мові віднесено 135 одиниць, що об'єднуються в термінологічні групи «форми існування мови», «статус мови», «мовна ситуація», «мовний контакт». В японській мові навколоядерна зона охоплює 169 одиниць, які входять до термінологічних груп «gengo henshu», «gengo chii», «gengo shiyou», «gengo sesshoku», «gengo shuutoku».

1. В основі виокремлення ТГ «форми існування мови» (38 одиниць) та «gengo henshu» (44 одиниць) є спільна сема 'соціально-територіальна диференціація мови'. Основними терміни зазначених груп постають відповідники на позначення форм існування мови: укр. *літературна мова*, *діалект*, *народно-розмовна мова*, *інтердіалект* (*койне*) і яп. 標準語 *hyoujungo*, 方言 *hougen*, 共通語 *kyoutsuugo*, コイネー *koinee*. Семантичний аналіз одиниць зіставлюваних груп виявив значну кількість опозицій тотожності та низку еквіполентних опозицій, на основі яких формуються розгалужені синонімічні зв'язки абсолютного та відносного характеру. В українській мові дискусії щодо змісту терміна *форми існування мови* зумовили появу синонімічних відношень між термінами: *форми існування мови*, *мовне утворення*, *підсистема*, *компонент соціально-комунікативної системи*, *ідіом*, *субкод*. Невизначені критерії виокремлення і менших підсистем: *жаргон*, *сленг*. В японській мові зафіксовано кілька відповідників на позначення одних і тих же мовних підсистем: терміни

業界用語 *gyoukai yougo*, 生業語 *seigyougo*, 職場語 *shokubago*, 専門語 *senmongo*. Вони позначають поняття соціального діалекту, яким послуговуються люди спільного фаху. Неоднозначність у виокремленні окремих мовних підсистем свідчить про невпорядкованість соціолінгвістичних терміносистем в обох мовах. На відміну від української мови, до складу японської групи входять також терміни, які номінують різновиди мови з огляду на її функціональне використання, зумовлене типовою ситуацією спілкування. Термін-синоніми 使用域変種 *shiyouiki henshu*, 言語使用域 *gengo shiyouki* та レジスター *rejisutaa* є прикладами міжмовної асиметрії в терміносистемі української мови.

2. В основу обґрунтування ТГ «статус мови» (31 одиниця) в українській мові та ТГ «gengo chii» (37 одиниць) в японській мові покладено спільну однойменну сему ‘статус мови’. Зіставлювані групи характеризуються чіткою ієрархічною структурою, в основі якої лежить протиставлення тотожних видових диференційних сем укр. ‘закріплений законодавством’ / ‘незакріплений законодавством’ і яп. ‘法律に規定されている’ ‘houritsu ni kitei sarete iru’ / ‘法律に規定されていない’ ‘houritsu ni kitei sarete inai’, що реалізують значення мови, статус якої закріплений чи незакріплений законодавством відповідно. Міжмовну симетрію ілюструють повні відповідники: укр. *офіційна мова*, *національна мова*, *етнічна мова*, *мова національних меншин*, *рідна мова*, *материнська мова* та яп. 公用語 *kouyougo*, 国語 *kokugo*, 民族語 *minzokugo*, 少数語 *shousuugo*, 母国語 *bokokugo*, 母語 *bogo* тощо. У порівнянні з українською мовою в системі японської мови спостерігається розгалужена синонімія: на позначення мови національних меншин зафіксовано назви 少数派言語 *shousuuha gengo*, マイノリティの言語 *mainoriti no gengo*, 少数言語 *shousuu gengo* і 少数民族語 *shousuu minzokugo*.

3. Виокремлення ТГ «мовна ситуація» (47 одиниць) забезпечує сема укр. ‘мовна взаємодія’, а ТГ «gengo shiyou» (44 одиниць) – сема ‘言語使用’ ‘gengo shiyou’, що передає зміст використання мови. Ядерні терміни зіставлюваних груп

розкривають зміст *мовної ситуації одномовності*, *двомовності* та *багатомовності*. В обох групах виявлено гіперо-гіпонімічні, синонімічні та антонімічні відношення. Основним типом синонімів постають терміни-дублети. Серед антонімів виявлено одиниці контрарного та векторного типу. Зафіксовано велику кількість відповідників, подібних не лише за змістовою, але й зовнішньою формою, що підкреслює інтернаціональний характер українських та японських соціолінгвістичних термінів: укр. *монолінгвізм*, *білінгвізм*, *мультилінгвізм* і яп. モノリンガリズム *monoringarizumu*, バイリンガリズム *bairingarizumu*, マルチンガリズム *maruchingarizumu*.

Зіставний аналіз одиниць груп засвідчив, що в українській мові спостерігається більш детальна родо-видова диференціація понять на позначення типів мовної ситуації (розгалужені гіперо-гіпонімічні відношення). У японській мові поширеним явищем є наявність одиниць тотожної семантики, які номінують одні і ті ж типи мовної ситуації. Подібне співвідношення семантики між одиницями зіставлюваних груп демонструє відсутність в японській мові широкої низки одиниць на позначення типів двомовності, а також виявляє кількісні розбіжності у позначенні одних і тих же понять (наприклад, в японській мові зафіксовано до чотирьох термінів-синонімів).

4. Склад ТГ «мовний контакт» (19 одиниць) в українській мові та ТГ «gengo sesshoku» (25 одиниць) в японській дозволяють виокремити семантично тотожні семи укр. ‘наслідок мовного контакту’ і яп. ‘言語接触の結果’ ‘gengo sesshoku no kekka’. Зіставлювані групи характеризуються дифузністю, оскільки містять терміни, які одночасно входять до інших ТГ поля. Ядерні терміни груп укр. *мовний контакт* і яп. 言語接触 *gengo sesshoku* утворюють еквіполентні опозиції із одиницями, які виявляють зміст можливих наслідків міжмовних контактів та їхні якісні параметри. Найпоширеніші семантичні відношення в обох мовах базуються на привативних опозиціях включення та тотожності, засвідчуючи системний характер соціолінгвістичної термінології.

5. До складу навколоядерної зони ТП «мовна політика» в японській мові

входить ТГ «gengo shuutoku» (19 одиниць), яка за допомогою ядерної семи ‘言語習得’ ‘gengo shuutoku’ (виокремленої в семному складі одиниць ядерної зони) реалізує значення засвоєння мови шляхом її використання в умовах природної комунікації або вивчення. В українській джерельній базі відповідників до цієї термінологічної групи не виявлено, хоча семантика більшості одиниць ТГ «gengo shuutoku» відповідає семантиці одиниць ТГ «володіння мовою», що належить до периферії ТП «мовна політика» в українській терміносистемі. Тому зіставний аналіз ТГ «gengo shuutoku» та ТГ «володіння мовою» описано в Розділі 4 (п. 4.1).

Висновки та положення цього розділу опубліковано в [41; 204]:

- Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика» в українській та японській мовах: синонімічні відношення / Ю. М. Дзябко // Наукові записки. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. О. Семенюк. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105 (1). – С. 145–150.

- Dzyabko Yuliya. Towards a Contrastive Analysis: The Structure of the microfield ‘Language Policy’ in Ukrainian and Japanese / Yuliya Dzyabko // Silva Iaponicarum. – Poznań, 2012. – P. 175–194.

РОЗДІЛ 4
СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ПЕРИФЕРІЙНОЇ ЗОНИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «МОВНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЯПОНСЬКІЙ МОВАХ

До периферійної зони ТП «мовна політика» в українській та японській мовах входять термінологічні одиниці, об'єднані навколо диференційних сем одиниць навколоядерної зони, що засвідчує про слабший зв'язок із термінами ядра поля. Периферія поля в українській мові представлена трьома термінологічними групами: «володіння мовою, «змішування мов», «ставлення до мови», в японській мові – двома, а саме: «gengo kongou» та «gengo e no taido». У зв'язку із семантичною подібністю термінів української ТГ «володіння мовою» та японської ТГ «gengo shuutoku», що належить до навколоядерної зони поля в японській мові, їхній зіставний аналіз здійснено у п. 4.1.

4.1 Термінологічні групи «володіння мовою» / «gengo shuutoku»

ТГ «володіння мовою» в українській мові об'єднує терміни навколо семи 'володіння мовою', виокремленої безпосередньо не в терміні-домінанті, а в низці одиниць навколоядерної зони: *двосторонній білінгвізм, пасивний білінгвізм, напівмовність*. Зазначені одиниці демонструють слабший зв'язок із ядерним терміном *мовна політика*. Тому терміни, які в своєму семному складі містять компонент 'володіння мовою' перебувають на периферії ТП «мовна політика» в українській мові.

Одиниці ТГ «володіння мовою» виявляють відношення міжмовної відповідності з одиницями японської ТГ «gengo shuutoku», утвореної навколо однойменної семи. Компонент '言語習得' 'gengo shuutoku' виступає диференційною семою у семантичній структурі низки термінів ядерної зони, які позначають державні заходи, спрямовані на засвоєння мови: 言語習得計画 *gengo shuutoku keikaku планування мовного засвоєння* та 言語拡散計画 *gengo*

kakusan keikaku планування мовного поширення. Засвідчуючи безпосередній зв'язок із одиницями ядерної зони, лексема 言語習得 *gengo shuutoku* об'єднує терміни в групу, яку зараховуємо до нижчого рівня в ієрархії, тобто навколоядерної зони ТП «gengo seisaku».

Така невідповідність у належності зазначених термінологічних груп до різних структурних частин ТП «мовна політика» в українській та японській мовах свідчить про неоднакову роль понять, які позначають зазначені терміни, у системі мовнополітичних заходів країн: в Японії надають більший пріоритет заходам, скерованим на засвоєння рідної та іноземної мов, аніж в Україні. Про це стверджують і японські мовознавці S. Sanada, K. Shibuya, M. Jinnouchi, S. Sugito, підкреслюючи роль вивчення процесу засвоєння мови в соціолінгвістиці, оскільки людина з часу народження входить у соціум насамперед завдяки вивченню мови – спершу рідної, а потім іноземної [346, с. 135].

Термін 言語習得 *gengo shuutoku* має значення «無意識下での学習及び獲得した知識» *muishikika de no gakushuu oyobi kakutoku shita chishiki* '*знання, отримані внаслідок несвідомого вивчення або засвоєння*' [328, с. 255], або ж «言葉を自然に覚えること、自然なコミュニケーションの場で使うことによって身に付けていくもの» *kotoba wo shizen ni oboeru koto, shizenna komyunikeeshon no ba de tsukau koto ni yotte minitsukete iku mono* '*природнє засвоєння мови, засвоєння мови за допомогою її використання в умовах природної комунікації*' [343, с. 82]. Таким чином, семантична структура терміна розкриває зміст засвоєння мови як процесу, а також як результату цього процесу в формі знань, отриманих внаслідок природного вивчення мови.

Подібне за семантикою словосполучення засвоєння мови (безпосередній компонент терміна ядерної зони планування засвоєння мови) не належить до термінологічних у соціолінгвістиці, а вживається як вільна номінативна сполука. Подібні розбіжності в межах поля української та японської терміносистем є доказом національно-мовної специфіки процесів термінологізації

соціолінгвістичних понять.

В японській мові поряд з одиницею 言語習得 *gengo shuutoku* зафіксовано й інші терміни на позначення процесу засвоєння мови. В синонімічні відношення з цим терміном вступає назва 言語獲得 *gengo kakutoku*, яка також номінує процес мовного засвоєння. Про це свідчить семантичний компонент ‘獲得’ ‘kakutoku’, який виступає опорним ідентифікатором у визначенні одиниці 言語習得 *gengo shuutoku* [328, с. 255].

Однак деякі японські лінгвісти, зокрема H. Tanaka, I. Koike, S. Ide висловлюють думку про те, що термін 言語獲得 *gengo kakutoku* доцільно вживати стосовно засвоєння першої мови, а 言語習得 *gengo shuutoku* – щодо засвоєння другої мови чи іноземної. У такому випадку вони пропонують трактувати 言語獲得 *gengo kakutoku* як «幼児期から自分の母国語を身につけること» *youjiki kara jibun no bokokugo wo mi ni tsukeru koto* ‘*процес засвоєння рідної мови з дитинства*’, а 言語習得 *gengo shuutoku* – як «成長してからの第二言語や外国語の習得» *seichou shite kara no daini gengo ya gaikokugo no shuutoku* ‘*засвоєння другої чи іноземної мови впродовж розвитку*’ [327, с. 350; 343, с. 116].

Подібний зміст вивчення мови розкриває термін 言語学習 *gengo gakushuu*, під яким розуміють «意識的な学習過程及びそこから得られた知識» *ishikitekina gakushuu katei oyobi soko kara erareta chishiki* ‘*процес свідомого вивчення або ж знання, отримані внаслідок цього процесу*’ [328, с. 255]; «言葉について意識的に知ること» *kotoba nitsuite ishikiteki ni shiru koto* ‘*свідомий процес знання про мову*’ [343, с. 81]. На відміну від двох попередніх одиниць, поняття 言語学習 *gengo gakushuu* передбачає свідомий процес отримання мовних знань шляхом прикладання зусиль. Опозиція диференційних сем ‘無意識的な過程’ ‘muishikitekina katei’ ‘несвідомий процес’ термінів 言語習得 *gengo shuutoku* і 言語獲得 *gengo kakutoku* та ‘意識的な過程’ ‘ishitekina katei’ ‘свідомий процес’ терміна 言語学習 *gengo gakushuu* вказує на їхню відносну синонімію.

Внаслідок процесів засвоєння та вивчення мови людина отримує знання про мову. В українській мові цю семантику передають терміни знання мови та володіння мовою, а в японській мові – одиниця 言語知識 *gengo chishiki*. У внутрішньому змісті українських відповідників присутній акцент на застосуванні чи незастосовувані мовних навиків на практиці: одиниця знання мови характеризує пасивне знання, а володіння мовою – активне [287, с. 117]. В японській терміносистемі виявлено лише одну одиницю, що актуалізує подібну семантику до українських відповідників – 言語知識 *gengo chishiki*. Значення терміна трактують, як «統語構造、音韻構造、語彙や意味に関する知識» *tougo kouzou, on'in kouzou, goi ya imi ni kansuru chishiki* '*знання з синтаксису, фонетики, лексики та семантики*' [328, с. 255]. Відтак термін 言語知識 *gengo chishiki* розкриває загальний зміст теоретичних знань про різноструктурні мовні елементи, охоплюючи значення обох українських лексем знання мови та володіння мовою.

Терміни *володіння мовою* і *знання мови* та японський відповідник до них 言語知識 *gengo chishiki* входять до семного складу одиниць на позначення мовного та мовленнєвого рівнів володіння мовою.

Лінгвістичний рівень володіння мовою та знання і володіння словником та граматикою мови відображає поняття *мовна компетенція*. Термін *мовна компетенція* позначає складне явище, яке охоплює низку спеціальних мовних здібностей, знань, умінь і навичок, а інтегральною ознакою його значення постає сема 'знання мови': у ширшому значенні *мовна компетенція* – це «*знання мови*» [310, с. 442]. *Мовленнєва* ж *компетенція* охоплює не лише володіння словниковими чи граматичними правилами мови, але й знання та уміння використовувати ці правила в комунікативній ситуації [287, с. 118]. За допомогою сем 'володіння мовою', 'правило', 'словник', 'граматика' між термінами *мовна компетенція* і *мовленнєва компетенція* встановлюються відношення включення, де *мовленнєва компетенція* постає гіперонімом. Терміном-дублетом одиниці *мовленнєва компетенція* є термінологічна

сполука *комунікативна компетенція*, яка реалізує тотожне значення.

Значення терміна *комунікативна компетенція* охоплює ще й інші типи компетенції. Окрім *мовної компетенції*, сюди зараховують *дискурсивну компетенцію*, тобто здатність поєднувати висловлення у зв'язаному тексті й залучати їх до відповідних дискурсів; *соціолінгвістичну компетенцію*, зокрема здатність ураховувати в комунікативній діяльності соціальні аспекти ситуації спілкування; *іллокутивну компетенцію* – здатність формувати й реалізувати комунікативні наміри в повідомленні; *стратегічну компетенцію* – здатність ефективно планувати початок, перебіг і завершення комунікації, задля її успішності [310, с. 263].

У японській мові фіксуємо терміни, подібні за семантикою. Зміст усіх знань мови, необхідних для її практичного використання, а саме: здатність розуміти та відтворювати граматику мови (інтегральна сема '文法能力' 'bunpou nouryoku'), інтуїтивно розрізняти значення тощо – передає термін 言語能力 *gengo nouryoku* [343, с.142]. Врахуємо, що термін 文法能力 *bunpou nouryoku граматична компетенція* має значення не лише знань із граматики, а й загальних знань із фонетики, морфології, лексики, синтаксису та правила їх використання: «言語体系を習得し、それによって言語を運用する能力である。言語の語彙、語形、構文、音声を理解し、それらを用いて、語句や分を作る能力である» *gengo taikei wo shuutoku shi, sore ni yotte gengo wo un'you suru nouryoku de aru. Gengo no goi, gokei, koubun, onsei wo rikai shi, sorera wo mochiite, goku ya bun wo tsukuru nouryoku de aru* [там само]. Оскільки термін 言語能力 *gengo nouryoku* виконує роль опорного ідентифікатора в дефініції терміна 文法能力 *bunpou nouryoku*, а термін 文法能力 *bunpou nouryoku* – ту ж роль щодо значення терміна 言語能力 *gengo nouryoku*, це дає підстави названі одиниці вважати синонімами.

Практичне використання мови на основі мовної компетенції позначає термін 言語運用 *gengo un'you*: (семи '言語能力に基づいて' 'gengo nouryoku ni motozuite', '言語使用' 'gengo shiyou') [343, с.142].

Подібне значення до терміна 言語能力 *gengo nouryoku* реалізує одиниця コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*. Цей термін, на відміну від першого, окрім знання мовної граматики, охоплює також соціолінгвістичну (сема ‘社会言語能力’ ‘shakai gengo nouryoku’), дискурсивну (сема ‘談話能力’ ‘danwa nouryoku’) та стратегічну (сема ‘方略能力’ ‘houryaku nouryoku’) компетенції, необхідні для комунікації (сема ‘コミュニケーション’ ‘komyunikeeshon’). Сполука 社会言語能力 *shakai gengo nouryoku* передає значення здатності розуміти соціальний контекст, відповідно до якого використовують мову, термін 談話能力 *danwa nouryoku* позначає здатність мовця будувати смислові структури, інтерпретувати та конструювати тексти (висловлювання), а одиниця 方略能力 *houryaku nouryoku* реалізує значення здатності давати раду з обмеженими власними знаннями і відповідно до цього вміло обирати стратегії при комунікації. Відтак поняття コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku* стосується як знань мовної системи, так і здібностей обирати мовні засоби відповідно до соціально зумовлених ситуацій [343, с. 88]. Тому в порівнянні із терміном 言語能力 *gengo nouryoku* сполука コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku* розкриває ширший зміст і, вступаючи в привативну опозицію включення із одиницею 言語能力 *gengo nouryoku*, виконує роль гіпероніма.

Отже, в обох мовах терміни вживаються з еквівалентною семантикою: ширше значення мовних знань реалізують укр. *мовна компетенція* і яп. 言語能力 *gengo nouryoku*, зміст яких передбачає не лише мовні знання, але й вміння їх застосовувати в різних ситуаціях комунікації, охоплюють одиниці укр. *мовленнєва компетенція* (дублет *комунікативна компетенція*) і яп. コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*. В обох терміносистемах спостерігаємо термінологічну диференціацію компонентів, сукупність яких складають значення відповідників, укр. *комунікативна компетенція* – яп. コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*. Про міжмовну відповідність засвідчують

назви *укр. мовна компетенція* – яп. 言語能力 *gengo nouryoku*, укр. *соціолінгвістична компетенція* – яп. 社会言語能力 *shakai gengo nouryoku*, укр. *дискурсивна компетенція* – яп. 談話能力 *danwa nouryoku*, укр. *стратегічна компетенція* – яп. 方略能力 *houryaku nouryoku*.

В японській терміносистемі не зафіксовано відповідники українського терміна *іллокутивна компетенція*. Тоді як про міжмовну асиметрію в українській терміносистемі засвідчує японський відповідник 言語運用 *gengo un'you*. Він позначає практичне використання мови за допомогою знань і на основі семи '言語能力に基づいて' 'gengo nouryoku ni motozuite' формує еквіполентну опозицію із термінами 言語能力 *gengo nouryoku* та コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*.

Розмежування значень відповідників укр. *мовленнєва* (або *комунікативна*) *компетенція* та яп. コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku* здійснюємо за допомогою семи, яка передає спільне розуміння процесу спілкування між людьми: укр. 'комунікація' – яп. 'コミュニケーション' 'komyunikeeshon'.

Семантика використання мовних або немовних засобів під час суспільної взаємодії людей в українській та японській терміносистемах лягає в основу виокремлення еквівалентних гіпонімічних парадигм, які позначають види комунікації. Термін *комунікація* вступає в родо-видовий зв'язок із одиницями укр. *мовна комунікація* (або *вербальна комунікація*) і *невербальна комунікація* на основі видової семи 'тип комунікації'. Термін *мовна*, або *вербальна*, *комунікація* розкриває семантику двобічного процесу взаємодії людей у спілкуванні [287, с.114]. У тому ж значенні використовують термін *мовне спілкування*. Зазначені синоніми за допомогою протиставлення сем 'мовні засоби'/ 'немовні засоби' перебувають в антонімічних відношеннях із одиницею *невербальна комунікація*, яка позначає вид спілкування за допомогою немовних засобів.

З огляду на використання мовних чи немовних засобів комунікації від

терміна コミュニケーション *komyunikeeshon* за допомогою конкретизаторів 言語 *gengo* та 非言語 *higengo* утворено тотожні видові назви 言語コミュニケーション *gengo komyunikeeshon* і 非言語コミュニケーション *higengo komyunikeeshon* (‘言語による’ ‘gengo ni yoru’ / ‘言語によらない’ ‘gengo ni yoranai’) [343, с. 88].

До зіставлюваних термінологічних груп належать також одиниці із спільною семантикою укр. *мовна поведінка* та яп. 言語行動 *gengo koudou.*

Термін *мовна поведінка* виявляє семантичну подібність із термінами *мовна комунікація* та *мовне спілкування*, проте, на відміну останніх двох, вказує на однобічність, а не двобічність комунікативної ситуації. Зміст терміна *мовна поведінка* розкриває усю сукупність мовленнєвих дій під час комунікації, зокрема особливості, якими вирізняються мовлення одного з учасників комунікативної ситуації. Важливим є уточнення, що *мовна поведінка* для монолінгва – це вибір певного мовного варіанта в межах однієї і тієї ж мови, а для білінгва – вибір конкретної мови спілкування з тих, якими володіє білінгв [287, с.114]. Відтак за допомогою сем ‘дії за допомогою мови’, ‘вибір мовних засобів’ сполука *мовна поведінка* передає значення процесу вибору певних мовних засобів, що характеризує мовлення комуніканта.

Термін 言語行動 *gengo koudou* реалізує значення: «言語によって人と人のなんらかのコミュニケーションをする行動» *gengo ni yotte hito to hito to nanraka no komyunikeeshon wo suru koudo* ‘*дії, які забезпечують спілкування людей за допомогою мови*’; «言語を伝達手段として意味を伝える行為» *gengo wo dentatsu shudan toshite imi wo tsutaeru koui* ‘*дії, які передають певне значення засобами мови*’ [346, с. 29]. Ядерна сема терміна – ‘行動’ ‘koudou’ (варіант ‘行為’ ‘koui’), яка передає значення «*дія, діяльність, поведінка*» [314, с. 284], свідчить про те, що використання мови в соціальному житті передбачає відповідну діяльність. У цьому ж значенні використовують терміни 言語活動 *gengo katsudou* та 言語行為 *gengo koui*: «目的達成のための人間行動のうち、言語によるもの» *mokuteki*

tassei no tame no ningen koudou no uchi, gengo ni yoru mono [341, с. 54]. Таким чином, спільна інтегральна сема ‘言語による行動’ ‘gengo ni yoru koudou’ ‘дії за допомогою мови’ вказує на синонімічні відношення між термінами 言語行動 *gengo koudou,* 言語活動 *gengo katsudou* та 言語行為 *gengo koui*. Саме за допомогою семантично тотожних інтегральних ознак: укр. ‘дії за допомогою мови’ – яп. ‘言語による行動’ ‘gengo ni yoru koudou’ терміни *мовна поведінка* та 言語行動 *gengo koudou* постають міжмовними відповідниками.

На противагу до семантики термінів 言語行動 *gengo koudou,* 言語活動 *gengo katsudou* та 言語行為 *gengo koui*, на позначення способів передачі змісту без застосування мови використовують термін 非言語行動 *higengo koudou*: «人間の意味伝達行動を言語によらないもの» *ningen no imi dentatsu koudou wo gengo ni yoranai mono* [327, с. 346]. Семантично протилежні компоненти ‘言語による’ ‘gengo ni yoru’ ‘за допомогою мови’ / ‘言語によらない’ ‘gengo ni yoranai’ ‘без допомоги мови’ в значенні термінів 言語行動 *gengo koudou* (言語活動 *gengo katsudou* та 言語行為 *gengo koui*) та 非言語行動 *higengo koudou* дозволяють встановити антонімічні відношення між названими одиницями.

Розмежовуючи функціональні типи мовної поведінки, японські дослідники (S. Sanada, K. Shibuya, M. Jinnouchi, S. Sugito) апелюють до чотирьох мовних навиків людини: говоріння, слухання, читання, писання. Ці мовознавці вважають, що використання мови в повсякденному житті у будь-якому з цих аспектів є виявом певної поведінки, пов’язаним з функціонуванням мови. Внутрішні чинники мовної поведінки стосуються індивідуальних мовленнєвих дій, які розглядаються з огляду певної ситуації, соціального контексту, змісту комунікації та її учасників [346, с. 30].

Подібно до українського терміна *мовна поведінка*, поняття, яке позначає одиниця 言語行動 *gengo koudou*, стосується вибору мови чи мовного варіанта в певному контексті, а також є дотичною до мовної свідомості людини. На семантичному рівні цей зв’язок виявляється в тому, що відповідники укр. *мовна*

поведінка та яп. 言語行動 *gengo koudou* входять до семного складу термінів-відповідників, котрі позначають поняття мовної свідомості як оціночних установок щодо мови (*ставлення до мови*) та вміння правильно використовувати мовні засоби, а саме: укр. мовна свідомість і яп. 言語意識 gengo ishiki. Ці терміни містять семантично схожі ядерні семи укр. ‘погляди (установки) щодо мови’ та яп. ‘言語への態度’ ‘gengo e no taido’, що дозволяє їх віднести до ядра ТГ «ставлення до мови» та ТГ «gengo e no taido» відповідно (див. п. 4.3).

Поняття 言語行動 *gengo koudou* є складовою ширшого поняття, 言語生活 *gengo seikatsu*, яке відображає суть існування мови. Термін 言語生活 *gengo seikatsu* є власне японським і представляє національну школу японської соціолінгвістики, відому в українському мовознавстві як *теорія мовного існування.* Представники цієї школи вивчають мову як необхідний атрибут існування людини, зосереджуючи увагу на дослідженні конкретних мовленнєвих ситуацій та вивченні психологічних характеристик її учасників [118, с. 7].

Термін 言語生活 *gengo seikatsu* трактують як «人間が生活を営むなかでおこなう言語行動の種々相» *ningen ga seikatsu wo itonamu naka de okonau gengo koudou no shujusou* ‘*різноманітні сторони мовної поведінки, які людина виявляє у межах її соціального життя*’ [346, с. 48]. Схоже розуміння знаходимо у праці S. Shibata, який вважає, що 言語生活 *gengo seikatsu* – це усе мовне життя людини, яке відображається в одному з соціальних аспектів – мовній поведінці, тобто 言語行動 *gengo koudou* [269, с. 22].

Відсутність термінологічного відповідника на позначення цього поняття в українських джерелах свідчить про те, що в українській соціолінгвістиці поняття мовного існування поки не набуло активного наукового вжитку.

Отже, зіставний аналіз ТГ «володіння мовою» та ТГ «gengo shuutoku» засвідчив спільну характеристику поняття засвоєння мови, що зумовлює соціальну взаємодію людей у суспільстві та полягає не лише у вивченні елементів мовної системи, а й у їхньому правильному застосуванні в конкретних

ситуаціях мовлення. Семантична невідповідність одиниць зіставлюваних груп, відсутність термінів на позначення окремих понять в системі однієї з мов (*засвоєння мови*, *знання мови*, *мовна поведінка*) вказує на ідіоетнічні ознаки функціонування соціолінгвістичних терміносистем.

4.2 Термінологічні групи «змішування мов» / «gengo kongou»

Зіставлювані ТГ «змішування мов» та ТГ «gengo kongou» представляють угрупування термінів, об'єднаних навколо тотожних сем укр. 'змішування мов' і яп. '言語混合' 'gengo kongou', виявлені в ході семантичного аналізу одиниць ТГ «мовний контакт» та «gengo sesshoku» (п. 3.4).

Змішування мов є одним із результатів мовного контактування двох мов, внаслідок чого утворюються нові мовні різновиди чи навіть окремі мови. Тому в обох терміносистемах відповідники укр. змішування мов та яп. 言語混合 gengo kongou в ролі інтегральних компонентів формують семантику термінів на позначення мовних різновидів, утворених внаслідок змішування мовних систем.

На відміну від японської мови, в українській терміносистемі зафіксовано термін *форма міксації мов*, який позначає родове поняття щодо семантично вужчих різновидів мішаних мов. Диференційними ознаками терміна *форми міксації мов* постають семи, які характеризують й одиниці навколоядерної зони: 'соціальна диференціація мови' (спільна для одиниці *форми існування мови*), 'мовний контакт'. На противагу *формам існування мови*, *форми міксації мов* базуються на змішуванні елементів системи двох мов, що контактують за певних умов. На думку О. Селіванової, ані *піджин*, ані *креол* не є різновидами якоїсь окремої мови, тому не можуть кваліфікуватися як форми її існування. З метою розмежувати поняття форм існування окремої мови і гібридів двох або більше мов, дослідниця пропонує ввести узагальнений термін *форма міксації мов* для надання статусу таким мовним утворенням, як *піджин*, *креол*, *змішана мова*, *суржик* та *трасянка* [310, с. 763; 311, с. 332; 312, с. 3]. Відсутність в терміносистемі японської мови гіпероніма з подібним значенням свідчить про лакуну.

Видову парадигму типів змішаних мов в обох мовах характеризують спільні та відмінні ознаки.

Термін піджин як один із видів змішаних мов в українській терміносистемі. Термін *піджин* позначає «*торгівельну, колоніальну, міжетнічну мову, яка утворена внаслідок спрощення структури і лексики мов, що контактують, і не є рідною для жодного мовця*» [306, с. 204].

Подібний за зовнішньою формою японський термін ピジン *pijin* розкриває тотожне значення: «異なる言語を話す人たちが、コミュニケーションの手段として作り出した、ある程度の慣習的体系を持つ共通混成言語のことをいう。ピジンは、商取引など限られた目的のために、特定の場で特定の相手との間で使われるもので、語彙も少なく、文法構造も簡略で、母語に影響された音声を持ち。いずれの話者の母語ではないものを言う» *kotonaru gengo wo hanasu hitotachi ga, komyunikeeshon no shudan toshite tsukuridashita, aru teido no shuukanteki taikei wo motsu kyoutsuu konsei gengo no koto wo iu; pijin wa, shoutorihiki nado ni kagirareteta mokuteki no tame ni, tokutei no ba de aite to no aida de tsukawareru mono de, goi mo sukunaku, bunpou kouzou mo kanryaku de, bogo ni eikyou sareta onsei wo mochi, izure no washa no bogo no dewanai mono wo iu* ‘*змішана мова, котра виникла як засіб комунікації носіїв різних мов і в певній мірі має усталену систему; піджин – це мова, яка виникла з метою торгівельної співпраці і використовується у визначеній сфері між визначеними людьми, є нерідною для жодного мовця й характеризується обмеженим набором лексичних засобів, спрощеною граматикою та фонетичними рисами рідних мов мовців*’ [343, с. 345].

За допомогою тотожних диференційних сем укр. ‘нерідна мова’ – ‘рідна мова’ і яп. ‘母語ではない’ ‘bogo de wa nai’ – ‘母語’ ‘bogo’ зазначені відповідники формують еквіполентні опозиції з термінами укр. креол і яп. クレオール *kureooru*, які розкривають спільну семантику мови, утвореної на базі піджину, що стала рідною для певної спільноти [311, с. 332; 331, с. 363].

Про міжмовну симетрію засвідчують одиниці, які містять зазначені терміни

в семантичній структурі в ролі інтегральних сем. Так, джерельна база фіксує терміни укр. *піджинізація* і *креолізація*, та яп. ピジン化 *pijinka* і クレオール化 *kureooruka*, які реалізують спільне значення процесу утворення креолів та піджинав відповідно. Антонімічний зв'язок з еквівалентами укр. *креолізація* та яп. クレオール化 *kureooruka* формують відповідники із протилежним значенням процесу руйнування креолу, який відбувається за умови сильного впливу іншої авторитетної мови на креол, – укр. *декреолізація* та яп. 脱クレオール化 *datsukureooruka* [311, с. 332; 343, с. 346–347].

Внаслідок процесу декреолізації за допомогою поєднання елементів мови, яка лягла в основу креолу, та сформованої креольської мови утворюється *посткреольський континуум.* Тотожне значення в японській мові передає термін クレオール後連続体 *kureoorugo renzokutai*. Значення термінів містить спільні семи: укр. 'різновид креолу', 'наближений до мови-лексифікатора', 'ступінь наближеності' та яп. 'クレオールの特徴' 'kureooru no tokuchou', '標準形に近い' 'hyoujunkei ni chikai', '言語変種' 'gengo henshu', '言語変種の階層' 'gengo henshu no kaisou', характеризують мовні різновиди *посткреольського мовного континууму* за ступенем подібності до структури вихідної мови (мови-лексифікатора).

Модель континууму (див. праці W. A. Stewart [272]) в українській терміносистемі відображає видова ієрархія понять *акролект, базилект, мезолект*, в японській мові – 上層言語 *jousou gengo* (варіант 上層語 *jousougo*), 基層語 *kisougo,* 中層語 *chuusougo*.

Терміни укр. *акролект* і яп. 上層言語 *jousou gengo* характеризують мовний варіант, який найбільше наближається до вихідної мови-лексифікатора, виконує серед різновидів посткреольскього континууму функцію мовного стандарту і має високий соціальний престиж серед носіїв. Мовний варіант, який займає найнижче положення в ієрархії посткреольскього континууму і містить найменше спільних рис із вихідною мовою, позначають відповідники укр. *базилект* і яп. 基層語 *kisougo*. Проміжне місце в системі різновидів

займають одиниці укр. *мезолект* і яп. 中層語 *chuusougo* [316, с. 6; 343, с. 187].

На основі спільних сем ‘різновид креолу’, ‘наближений до мови-лексифікатора’ та диференційної семи ‘ступінь наближеності’ українські терміни *акролект*, *базилект*, *мезолект* виступають контрарними антонімами. Відповідники 上層語 *jousougo*, 中層語 *chuusougo*, 基層語 *kisougo* за допомогою спільних сем ‘クレオールの特徴’ ‘kureooru no tokuchou’ ‘риси креолу’, ‘標準形に近い’ ‘hyoujunkei ni chikai’ ‘наближений до форми мовного стандарту’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’, та диференційної ‘言語変種の階層’ ‘gengo henshu no kaisou’ ‘ступінь ієрархії мовного різновиду’ теж формують тотожний вид антонімічного зв’язку.

Термінологічний відповідник на позначення вихідної мови, яка першопочатково лягла в основу креолу та мала значний вплив на його розпад, в джерелах японською мовою не зафіксований. В українській мові існує дві одиниці на позначення цього поняття: синоніми *мова-субстрат* ([311, с. 6]) і *мова-лексифікатор* ([312, с. 6]).

Японські ж джерела свідчать про термінологічну лакуну в українській мові: в соціолінгвістичних текстах відсутній відповідника до японського терміна 再クレオール化 *saikureooruka*. Термін має значення: «格式の低い言語変異や中（上）層方言がよりクレオールに近い形へと変化していく過程» *kakushiki no hikui gengo henshu ya chuu(jou)sou hougen ga yori kureooru ni chikai katachi e to henka shite iku katei* ‘*процес наближення форми існування мови чи діалекту, який має середній або високий соціальний статус, до форми і статусу креолу*’ [343, с. 348].

Інший тип мов, утворений внаслідок змішування, представляє українська терміносполука *змішана мова.* Одиниця *змішана мова* позначає «*форму фіксації мови, мовне утворення в умовах двомовності*» [310, с. 184]. О. Селіванова заважує, що, на відміну від піджину та креолу, які виникають внаслідок незнання спільнотою мови один одного, *змішана мова* утворюється, коли представники спільноти добре володіють обома мовами, а новоутворена змішана

мова відображає компоненти обох мов [312, с. 7]. Відтак терміни *піджин, креол, змішана мова* виявляють спільну семантику за допомогою інтегральних сем ‘змішування мов’, ‘мовний контакт’ та протиставляються за семою ‘рівень володіння мов, що контактують’.

В японській мові подібне значення різновиду змішаної мови реалізують терміни-синоніми 混成語 *konseigo* (варіант 混成言語 *konsei gengo*) та 混合言語 *kongou gengo*, які називають окрему мовну систему, утворену носіями різних мов шляхом змішування елементів цих мов [328, с. 45; 331, с. 363; 343, с. 348; 347, с. 106]. Семантику цих одиниць розкривають спільні компоненти ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’, ‘交じり合う’ ‘majiriau’ ‘змішувати’, ‘言語接触’ ‘gengo sesshoku’ ‘мовний контакт’.

Зіставляючи значення українського терміна *змішана мова* та японських термінів 混成語 *konseigo* та 混合言語 *kongou gengo*, виявляємо, що зміст української одиниці формують семи ‘форма міксації мови’, ‘мовне утворення’, ‘умови двомовності’ (нагадаємо, що значення терміна *двомовність* формують семи ‘вживання мови’, ‘дві мови’), а значення японських синонімів складається із подібних за семантикою ознак ‘二つの言語’ ‘futatsu no gengo’ ‘дві мови’, ‘交じり合う’ ‘majiriau’ ‘змішувати’, ‘言語接触’ ‘gengo sesshoku’ ‘мовний контакт’. Незначні розбіжності у змісті: семний склад українського терміна засвідчує, що причиною виникнення змішаної мови є двомовність, тоді як у визначеннях японських відповідників спостерігаємо акцент на змішуванні мов внаслідок їхнього контакту, – все ж дозволяють говорити про подібність термінологічних значень в обох мовах.

Значення мови як засобу спілкування, утвореної на основі змішування елементів кількох мов, передають відповідники укр. *лінгва франка* та яп. リンガ・フランカ *ringa furanka*, які багатозначні. Перше значення терміна *лінгва франка* розкриває зміст мови-посередника, котра в середньовіччі позначала конкретну змішану мову, що виникла на базі арабської, турецької та європейських мов [295, с. 61]. У другому, похідному від першого, значенні

термін використовується для номінації мови, якою послуговуються в комунікації носії різних мов [там само].

Термін リンガ・フランカ *ringa furanka* реалізує тотожний зміст. У першому значенні одиниця позначає: «異なる言語を話す人たちが、実用的なコミュニケーション手段として使う、いくつかの言語の要素を取り入れた共通語のことを言う。この用語の起源は Lingua Franca（イタリア語で「フランク人の言葉」）で、14–15 世紀頃ことから東部地中海及びその沿岸諸国において、主に商人たちの共通語として使われ、Sabir とも呼ばれた» *kotonaru gengo wo hanasu hitotachi ga, jitsuyoutekina komyunikeeshon shudan toshite tsukau, ikutsuka no gengo no youso wo toriireta kyoutsuugo no koto wo iu. Kono yougo no kigen wa Lingua Franca (itaria go de ‘furankujin no kotoba’) de, 14–15 seiki goro kara toubu chichuukai oyobi sono engan shokoku ni oite, omo ni shounintachi no kyoutsuugo toshite tsukaware, Sabir to mo yobareta ‘мова, утворена внаслідок суміші елементів кількох мов, якою послуговувались у практичних цілях носії різних мов. Термін походить від назви Lingua Franca, котру використовували у 14–15 століттях торговці різних країн на східному узбережжі на кордоні Європи, Азії та Африки для номінації мови-посередника, інша назва Sabir*’; а в другому значенні цей термін розкриває зміст: «異なる言語（またはその変種）を話す人たちの共通語として機能する言語» *kotonaru gengo (mata wa sono henshu) wo hanasu hitotachi no kyoutsuugo toshite kinou suru gengo ‘мова, яка виконує функцію мови-посередники між носіями різних мов (або різновидів мов)*’ [343, с. 348].

Таким чином, відповідники укр. *лінгва франка* та яп. リンガ・フランカ *ringa furanka* у значенні одного із типів змішаної мови (на основі спільних сем укр. ‘мова-посердник’, ‘мішана мова’ – яп. ‘共通語’ ‘kyoutsuugo’, ‘いくつかの言語の要素を取り入れた言語’ ‘ikutsuka no gengo no youso wo toriireta gengo’) входять до зіставлюваних ТГ «змішування мов» і «gengo kongou», а в другому, позначаючи функціональне навантаження мови (спільні семи укр. ‘мова-

посердник’, ‘різні мови’ – яп. ‘共通語’ ‘kyoutsuugo’, ‘異なる言語’ ‘kotonaru gengo’), належать до ТГ «статус мови» і «gengo chii» відповідно (див. п. 3.2).

При зіставленні виявлено лакуну на позначення специфічних мовних сумішей – *суржика* та *трясанки*. Визначення цих термінів є неоднозначним в українській соціолінгвістиці, що зумовлює труднощі встановлення їхніх семантичних відношень з іншими одиницями ТП «мовна політика». Досі не до кінця з’ясовано місце суржику серед українських форм усного мовлення. Так, В. Труб, О. Тараненко розглядають *суржик* як форму просторіччя [319, с. 52; 320, с. 666–669]. В Енциклопедії «Українська мова» знаходимо, що «*суржик виникає внаслідок контактної двомовності в її асиметричній (диглосній) формі*» [320, с. 666–669]. Л. Ставицька розглядає суржик як «*некодифіковану просторозмовну мову, яка виникла внаслідок масової тривалої контактної українсько-російської двомовності в її диглосній формі*» [317, с. 58]. О. Селіванова відзначає, що, на відміну від *просторіччя*, *суржик* не є лексичною підсистемою української мови, а результатом несвідомого змішування мов, що зближує поняття *суржик* із *піджином* та *креолом*. Подібно до цих форм міксації мов, він базується на змішуванні української та російської мов і є засобом спілкування українського населення на побутовому рівні. Суржик не виконує функцій соціального субстрату, а є засобом комунікації жителів села, що переїхали до міста в першому поколінні [311, с. 342].

Незважаючи на суперечності щодо місця суржику серед українських форм усного мовлення, більшість мовознавців, зокрема А. Загнітко, Л. Масенко, Л. Ставицька, В. Труб, погоджуються з тим, що *суржик* є наслідком змішування двох різних субстанцій, української та російської мов [293, с. 278; 303]. І хоча не існує єдиної точки зору щодо мовних характеристик, на основі яких будь-яка українсько-російська мовленнєва суміш набуває статусу суржику, зараховуємо це поняття до специфічного різновиду змішаної мови. Про це свідчать спільні семантичні компоненти термінів *змішана мова* та *суржик*: ‘змішування мов’, ‘мовний контакт’, ‘двомовність’. На основі диференційних сем ‘українська мова’, ‘російська мова’ терміни вступають у гіперо-гіпонімічні відношення, де

лексема *суржик* виконує роль гіпоніма до гіпероніма *змішана мова*.

Беручи до уваги вищесказане, поняття *трясанка* теж постає як особливий вид змішаної мови, що формується на основі білоруської мови з домішкою русизмів. Терміни *суржик, трясанка* містять спільні семи ‘змішування мов’, ‘російська мова’ та диференційні – ‘українська мова’ і ‘білоруська мова’ відповідно.

В японській терміносистемі поняття суржик та трясанка поки не має лексичного позначення, що свідчить про термінологічну лакуну.

Як ми переконалися, семантичний аналіз ТГ «змішування мов» і ТГ «gengo kongou» дозволив виявити терміни, які позначають мовні утворення, сформовані внаслідок поєднання систем різних мов, а також можливі наслідки такої взаємодії. На відміну від української групи, японські відповідники чіткіше впорядковані за допомогою розгалужених гіперо-гіпонімічних відношень між одиницями. До складу ж української групи входить низка термінів, які ще не мають однозначного трактування в соціолінгвістиці.

4.3 Термінологічні групи «ставлення до мови» / «gengo e no taido»

У ТП «мовна політика» в обох мовах виокремлено групу термінів, які реалізують тотожне значення ставлення до мови, що визначається певними психологічними критеріями і скеровується як на рідну, так і на чужу мову.

В українській терміносистемі це значення передає одиниця *ставлення до мови*, що позначає: «*внутрішній стан людини, актуалізований зовнішнім стимулом (питанням про конкретну мову), який визначає реакцію-відповідь мовця*» [306, с. 49].

У системі японської мови семантику ставлення до мови виявляє термін 言語への態度 *gengo e no taido* (варіант 言語に対する態度 *gengo ni taisuru taido*), який трактують як: «言語に対する態度には好意的なものと非好意的なものとがあり、当該言語を取り巻く環境の心理的測定の重要な要素となっている» *gengo ni taisuru taido ni wa kouitekina mono to hikouitekina mono toka ga ari, tougai gengo wo torimaku kankyou no shinriteki sokutei no juuyouna youso to natte iru*

‘*ставлення до мови – це важливий елемент психологічного оцінювання певної мови, що полягає у виявах прихильності або неприхильності*’ [343, с. 360].

Інтегральними семами в значенні одиниць укр. *ставлення до мови* та яп. 言語への態度 *gengo e no taido* виступають укр. ‘внутрішній стан людини щодо мови’ та яп. ‘言語の心理的測定’ ‘gengo no shinriteki sokutei’ ‘психологічне оцінювання мови’, що дозволяє вважати їх відповідниками.

На семантичну відповідність цих термінів вказує не тільки те, що семи позначають подібну характеристику в дефініціях, але й те, що вони в ролі інтегральних семантичних компонентів ще й входять до змісту семантично подібних одиниць на позначення поняття мовної свідомості.

Українська одиниця *ставлення до мови* в ролі ядерної семи входить до семного складу полісемантичного терміна *мовна свідомість*, одне із значень якого виявляє зміст ставлення людини до мови. Г. Яворська розкриває модель дії мовної свідомості на двох рівнях: перший (поверхневий) рівень складається з поглядів на мову, характерних для даної мовної спільноти або окремих суспільних верств; другий (глибинний) рівень реалізується у мовній поведінці, а саме – в активному виборі мовних варіантів, які вважають правильними чи більш прийнятними, за рахунок інших варіантів, що сприймаються, відповідно, як непридатні [324, с. 143]. Цей підхід ліг в основу визначення В. Ригованової: «*мовна свідомість – відбиття специфічної мовної структури в підсвідомості носіїв мови; сукупність законів, правил мови на рівні вмінь, що реалізується в умінні правильно вибрати й ужити мовні засоби у спілкуванні*» [309, с. 182]. Відтак інтегральною ознакою терміна *мовна свідомість* постає сема ‘погляди (або установки) щодо мови’.

В японській мові поняття мовної свідомості позначає термін 言語意識 *gengo ishiki:* «言語や言語行動に対するなんらかの評価的な反応» *gengo ya gengo koudou ni taisuru nanraka no hyoukatekina hannou* ‘*ставлення до мови, що передбачає будь-яку оцінну реакцію стосовно мови або мовної поведінки*’ [346, с. 114]. У цьому значенні терміни 言語への態度 *gengo e no taido* та 言語意識

gengo ishiki виступають відносними синонімами: в основі значення обох термінів лежать семантично подібні ознаки ‘言語の心理的測定’ ‘gengo no shinriteki sokutei’ – ‘言語に対する評価的な反応’ ‘gengo ni taisuru hyoukatekina hannou’.

Термін 言語意識 *gengo ishiki* багатозначний: 1) «言語そのものないし言語行動について評価・感覚としての意識» *gengo sono mono naishi gengo koudou nitsuite hyouka, kankaku toshite no ishiki* ‘*свідомість як оцінка, відчуття стосовно мови як такої та мовної поведінки*’; 2) «言語使用ないし言語行動について現状認識としての意識» *gengo shiyou naishi gengo koudou nitsuite genjou ninsiki toshite no ishiki* ‘*свідомість як існуюче розуміння мовного вживання та мовної поведінки*’; 3) «言語使用ないし言語行動について志向意識としての意識» *gengo shiyou naishi gengo koudou nitsuite shikou ishiki toshite no ishiki* ‘*свідомість як тактики мовного вживання або мовної поведінки*’; 4) «言語そのものないし言語行動について信念・期待としての意識» *gengo sono mono naishi gengo koudou nitsuite shinnen, kitai toshite no ishiki* ‘*свідомість як віра, очікування стосовно мови як такої або мовної поведінки*’; 5) «言語そのものないし言語行動についての規範への意識» *gengo sono mono naishi gengo koudou nitsuite kihan e no ishiki* ‘*свідомість, спрямована на норми мови як такої або мовної поведінки*’ [346, с. 114–115]. Відтак значення терміна 言語意識 *gengo ishiki* розкривають ознаки ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語への態度’ ‘gengo e no taido’ ‘ставлення до мови’, ‘言語行動’ ‘gengo koudou’ ‘мовна поведінка’, ‘言語の評価’ ‘gengo no hyouka’ ‘мовна оцінка’, ‘言語認識’ ‘gengo ninsiki’ ‘розуміння мови’, ‘言語志向’ ‘gengo shikou’ ‘мовні тактики’, ‘言語信念’ ‘gengo shinnen’ ‘очікування щодо мови’, ‘言語規範’ ‘gengo kihan’ ‘мовна норма’.

Розкриваючи широке розуміння мовної свідомості як ставлення до мови терміни укр. *ставлення до мови* і *мовна свідомість* та яп. 言語への態度 *gengo e no taido* і 言語意識 *gengo ishiki* реалізують тотожний синонімічний зв’язок.

Ставлення людини може набувати позитивних чи негативних відтінків, а тому до зіставлюваних груп належать термінологічні одиниці, які вступають у прямий чи опосередкований зв'язок із ядерними одиницями груп за допомогою спільних сем укр. 'позитивне ставлення' / 'негативне ставлення' та яп. '好意的な態度' 'kouitekina taido' / '非好意的な態度' 'hikouitekina taido'.

Семантичну подібність ілюструють терміни укр. *мовна лояльність* та яп. 言語忠誠 *gengo chuusei*. Термін *мовна лояльність* позначає особливе ставлення до мови, що засвідчує *престиж мови* та прагнення носіїв мови захищати її від іншомовного впливу (диференційні семи 'престиж мови', 'носій мови', 'захист від іншомовного впливу') [286, с. 179–188].

Японський термін 言語忠誠 *gengo chuusei* має значення: «ある言語（またはその変種）の話者が、自分の言語に誇りや価値を持つこと» *aru gengo (mata wa sono henshu) no washa ga, jibun no gengo ni hokori ya kachi wo motsu koto* '*ставлення мовця до власної мови (чи її різновиду), що виявляється у відчутті гордості до мови та її цінності*' [343, с. 337]. За допомогою спільних диференційних сем '言語' 'gengo' 'мова', '言語変種' 'gengo henshu' 'форма існування мови', '価値' 'kachi' 'цінність' одиниця вступає в еквіполентну опозицію із терміном 言語威信 *gengo ishin*, який розкриває зміст позитивної соціальної оцінки мови, котра вказує на її престижність. Подібна оцінка визначається позамовними факторами (культурним, економічним та політичним статусом носіїв певної мови), тому в кожній спільноті чинники престижності відрізняються [343, с. 348]. Термін 言語威信 *gengo ishin* виступає опорним ідентифікатором у дефініції терміна 言葉のプレステージ *kotoba no puresuteeji*: «言葉の権威・威信のことをプレステージをいう» *kotoba no ken'i, ishin no koto wo puresuteeji wo iu* [331, с. 363]. Таке визначення дозволяє вважати терміни 言語威信 *gengo ishin* та 言葉のプレステージ *kotoba no puresuteeji* синонімами.

Реалізуючи спільний зміст позитивного ставлення до мови, що базується на відчутті цінності та понятті престижу мови, терміни укр. *мовна лояльність* та яп.

言語忠誠 *gengo chuusei* постають міжмовними відповідниками. Водночас значення одиниці *мовний престиж* відповідає дублетам 言語威信 *gengo ishin* та 言葉のプレステージ *kotoba no puresuteeji*.

Терміни укр. *пуризм* та яп. 言語純化主義 *gengo junka shugi*, хоч і не мають безпосередньої ознаки ставлення до мови в дефініціях, однак передають ідею захисту мови від впливу небажаних елементів (на зразок, надмірної кількості іншомовних елементів, діалектизмів, сленгу тощо) [306, с. 51; 343, с. 357]. Спільні семи: укр. ‘рідна мова’, ‘захист від іншомовного впливу’ та яп. ‘言語’ ‘gengo’, ‘言語の純化性を保つこと’ ‘gengo no junkasei wo tamotsu koto’ дозволяють вважати терміни еквівалентними.

Зіставний аналіз засвідчив розбіжності у парадигмі одиниць із значенням позитивного ставлення до мови. Так, в японській мові термін 言語威信 *gengo ishin*, який відповідає значенню терміна *мовний престиж*, за допомогою семи ‘社会的評価’ ‘shakaiteki hyouka’ ‘оцінка соціуму’, ‘言語使用者の評価’ ‘gengo shiyousha no hyouka’ ‘оцінка мовця’ вступає у родо-видові відношення із одиницями 顕在的威信 *kenzaiteki ishin* і 潜在的威信 *senzaiteki ishin*, які позначають види мовного престижу залежно від того, ким визнано престиж. Зміст позитивної оцінки мови на рівні соціуму розкриває термін 顕在的威信 *kenzaiteki ishin*, тобто *відкритий мовний престиж*. Наприклад, національна мова або офіційна мова наділені саме таким престижем. Тоді, як значення позитивної оцінки мови на рівні індивіда має термін 潜在的威信 *senzaiteki ishin*, тобто *закритий мовний престиж*. Таким престижем характеризуються, як правило, мови національних меншин або діалекти [343, с. 348].

В українській мові подібної ієрархії терміна *мовний престиж* не зафіксовано.

Термін 言語忠誠 *gengo chuusei*, що позначає вияв мовної лояльності, утворює смисловий зв’язок із одиницями на позначення заходів підтримки мови, яка зазнає тиску з боку іншої. Цю семантику передає термін 言語保持

gengo hoji, котрий реалізує значення зумисної підтримки мови чи її різновиду, що може здійснюватись індивідом, колективом чи офіційною установою (диференційні семи ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘言語変種’ ‘gengo henshu’ ‘форма існування мови’, ‘個人’ ‘kojin’ ‘індивід’, ‘集団’ ‘shuudan’ ‘спільнота’, ‘意図的な持続’ ‘itotekina jizoku’ ‘зумисна підтримка’) [327, с. 350; 343, с. 333]. Тотожне значення мовної підтримки реалізує і термін 言語維持 *gengo iji* [331, с. 356]. Зазначені одиниці не мають еквівалентів в українській терміносистемі.

В японській терміносистемі безеквівалентним є український термін *мовна толерантність*, який має значення прихильного суб’єктивного ставлення мовця до повідомлюваного іншим комунікантом [290, с. 40]. Диференційними семами одиниці виступають компоненти ‘суб’єктивність’, ‘мовець’. У ролі обов’язкових компонентів терміна *мовна толерантність* Н. Гуйванюк виокремлює ознаки ‘повага’, ‘пошанування’, ‘терпимість’, ‘поблажливість’, ‘шанобливість до мови іншої людини’ [290, с. 40].

Іншим прикладом міжмовної асиметрії в системі японської мови є український термін *мовний патріотизм*, який передає зміст любові до рідної мови [306, с. 51]. В японській мові про відношення семантичної невідповідності засвідчує термін на позначення *мовного націоналізму* як маркера національної ідентичності. Терміна реалізує значення: «ナショナリズムの一種で、国民のアイデンティティーとして言語を重視するもの» *nashonarizumu no isshu de, kokumin no aidentitii toshite gengo wo juushi suru mono* ‘*вид націоналізму, який трактує мову як маркер національної ідентичності*’.

У японській соціолінгвістиці є поширеною думка, що встановлення структури мовної свідомості передбачає визначення ознак, які є виразниками ідентифікації своєї приналежності, а також приналежності іншої людини до конкретної мови, тобто *мовної ідентичності*. Цей зміст передає термін 言語アイデンティティ *gengo aidentiti* [346, с. 129]. Семантику одиниці アイデンティティ *aidentiti* (формального компонента 言語アイデンティティ *gengo aidentiti*)

визначає інтегральна сема ‘帰属意識’ ‘kizoku ishiki’ ‘ідентифікація’. Тому термін 言語アイデンティティ *gengo aidentiti* визначають, як: «自己の言語、あるいはその変種に強い帰属意識» *jiko no gengo, arui wa sono henshu ni tsuyoi kizoku ishiki* ‘*сильне відчуття ідентифікації щодо мови або мовного різновиду*’ [331, с. 349]. Знаходимо також, що поняття 言語アイデンティティ *gengo aidentiti* пов’язують із усвідомленням людиною ролі мови як необхідного атрибуту власної ідентичності, що зумовлює вибір відповідних мовних засобів, форм існування, мовної поведінки тощо при спілкуванні [347, с. 177].

В українських соціолінгвістичних словниках чи довідниках термін *мовна ідентичність* не зафіксовано .

Термін 言語アイデンティティ *gengo aidentiti* на основі семи ‘帰属意識’ ‘kizoku ishiki’ ‘усвідомлення належності’ виявляє зв’язок із терміном 民族のアイデンティティ *minzoku no aidentiti* та 国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti* (ナショナル・アイデンティティ *nashonaru aidentiti*), які позначають поняття етнічної та національної ідентичності [345, с. 64; 347, с. 17]. Семантичний зв’язок цих термінів підтверджує роль мови у формуванні етнічної та національної ідентичності як необхідної умови особистісної ідентифікації.

У системі української мови не знайдено термінологічного відповідника до японської одиниці 言語イデオロギー *gengo ideorogii мовна ідеологія*. За допомогою компонентів ‘言語共同体’ ‘gengo kyoudoutai’ ‘мовна спільнота’, ‘言語について考え方’ ‘gengo nitsuite kangaekata’ ‘погляди стосовно мови’ японський термін виражає безпосередньо не ставлення до національної мови, а розкриває зміст системи поглядів спільноти щодо неї [331, с. 7; 345, с. 69]. Така система поглядів слугує маркерами мовних відношень і мовних звичок у суспільстві та впливає на визначення стратегій мовної політики.

В українській та японській соціолінгвістичних терміносистемах семантику негативного ставлення до мови реалізують одиниці укр. *мовний імперіалізм, мовний комформізм, мовний нігілізм, мовна дискримінація, мовна агресія, мовна*

експансія та яп. 言語帝国主義 *gengo teikoku shugi*, 言語衰微 *gengo suibi*, 言語喪失 *gengo soushitsu*, 言語差別 *gengo sabetsu*.

Змістову подібність демонструють терміни укр. *мовний імперіалізм* та яп. 言語帝国主義 *gengo teikoku shugi*. Основи теорії мовного імперіалізму заклав R. Phillipson у праці «Linguistic Imperialism» (1992) [265], визначення якого набуло розповсюдження і в українській соціолінгвістиці у вигляді: «*домінування однієї мови над іншою, що спричиняє до звуження функцій мови і її поступове витіснення*» [302, с. 88]. В японській мові одиниця 言語帝国主義 *gengo teikoku shugi* виявляє максимально наближене значення контролю однієї мови над іншою, яке спричиняє зниження її престижу і статусу, що в результаті може зумовити і витіснення мови [343, с. 358]. Спільні семи цих одиниць: укр. ‘домінування однієї мови над іншою’, ‘звуження функцій’, ‘витіснення мови’ і яп. ‘言語による支配’ ‘gengo ni yoru shihai’ ‘контроль за допомогою мови’, ‘言語地位の低下’ ‘gengo chii no teika’ ‘зниження мовного статусу’, ‘言語威信の低下’ ‘gengo ishin no teika’ ‘зниження мовного престижу’, ‘言語取り替え’ ‘gengo torikae’ ‘мовний зсув’ – засвідчують їхню еквівалентність.

В обох мовах існує поняття відмови від використання рідної мови. В українській мові цей зміст реалізують терміни *мовний нігілізм* і *мовний конформізм*, в японській мові – терміни 言語衰微 *gengo suibi* і 言語喪失 *gengo soushitsu*. Українські сполуки *мовний нігілізм* і *мовний конформізм* розкривають спільну семантику відмови від рідної мови за рахунок сем ‘ставлення до мови’, ‘негативне (ставлення)’, ‘заперечення мови’, ‘рідна мова’, що вказує на синонімічні відношення між ними [306, с. 51].

Японський термін 言語衰微 *gengo suibi* позначає процес припинення використання власної мови (сема ‘自分の言語が使われなくなっていくこと’ ‘jibun no gengo ga tsukawarenaku natte iku koto’) індивідом або спільнотою (в суспільних чи приватних сферах) в умовах співіснування двох чи більше мов (або двох форм існування) через заборону (сема ‘言語の使用を禁止されている

こと’ ‘gengo no shiyou wo kinshi sarete iru koto’) або власну відмову (сема ‘自分の言語を使う必要が無いと考えること’ ‘jibun no gengo wo tsukau hitsuyou ga nai to kangaeru koto’) [343, с. 333]. Одиниця 言語喪失 *gengo soushitsu* реалізує подібне значення мовної втрати у випадку, коли особа або спільнота не може (сема ‘言語を使えなくなること’ ‘gengo wo tsukaenaku naru koto’) чи не вважає за потрібне використовувати мову, якою вона розмовляла (сема ‘言語を使う必要がないこと’ ‘gengo wo tsukau hitsuyou ga nai koto’) [343, с. 330].

За допомогою диференційних компонентів ‘言語の使用を禁止されていくこと’ ‘gengo no shiyou wo kinshi sarete iru koto’ терміна 言語衰微 *gengo suibi* та ‘言語を使えなくなること’ ‘gengo wo tsukaenaku naru koto’ терміна 言語喪失 *gengo soushitsu* семантика японських відповідників акцентує увагу не лише на понятті відмови, а й на забороні чи потенційній неможливості використання власної мови. Таке співвідношення семантики з українськими відповідниками вказує на те, що значення термінів 言語衰微 *gengo suibi* та 言語喪失 *gengo soushitsu* виявляє ширший зміст і включає значення українських одиниць *мовний нігілізм* та *мовний конформізм*, засвідчуючи часткову відповідність.

Явище відмови від рідної мови супроводжується процесом переходу індивіда чи спільноти до використання іншої мови. На позначення цього поняття в обох мовах існують відповідники укр. *мовний зсув* і яп. 言語取り換え *gengo torikae*. Реалізація тотожних сем укр. ‘рідна мова’, ‘інша мова’, ‘спільнота’, ‘перехід до використання іншої мови’ ([310, с. 458]) та яп. ‘自分の言語’ ‘jibun no gengo’, ‘ほかの言語’ ‘hoka no gengo’, ‘集団’ ‘shuudan’, ‘ほかの言語を使うようになること’ ‘hoka no gengo wo tsukau you ni naru koto’ ([343, с. 334]) дає підстави говорити про їхню еквівалентність. В японській мові тотожне значення вибору іншої мови у якості рідної та переходу на неї передає сполука 言語シフト *gengo shifuto* [347, с. 32].

Поряд з терміном 言語取り替え *gengo torikae* деякі японські дослідники послуговуються сполукою 言語置き換え *gengo okikae*, що, подібно до першого,

відображає добровільний або примусовий процес мовного заміщення, коли мовець замість своєї мови починає використовувати іншу [343, с. 331]. Спільні семи ‘言語’ ‘gengo’ ‘мова’, ‘自分の言語’ ‘jibun no gengo’ ‘своя мова’, ‘話者’ ‘washa’ ‘мовець’, ‘集団’ ‘shuudan’ ‘спільнота’, ‘ほかの言語’ ‘hoka no gengo’ ‘інша мова’, ‘ほかの言語を使うようになること’ ‘hoka no gengo wo tsukau you ni naru koto’ ‘перехід на використання іншої мови’ вказують на синонімічні відношення між термінами. Термінологічний відповідник до одиниці 言語置き換え *gengo okikae* в українській джерельній базі не зафіксований.

Негативне ставлення до іншої мови спричиняє порушення мовних прав. На позначення цього явища використовують терміни укр. *мовна дискримінація* та яп. 言語差別 *gengo sabetsu*. Значення терміна містить тотожні семи укр. ‘мовне право’, ‘порушувати’ ([306, с. 53]) і яп. ‘言語権’ ‘gengoken’, ‘侵害する’ ‘shingai suru’ ([331, с. 36]), що підтверджують повну відповідність цих одиниць.

В японській мові не спостерігаємо термінів із подібною семантикою до українських одиниць *мовна агресія* та *мовна експансія*. Термін *мовна агресія* позначає насильницьке нав’язування етносу нерідної мови як засобу комунікації, тоді як одиниця *мовна експансія* – поширення певної мови на території функціонування іншої для виконання функцій комунікації [306, с. 51]. В семантичній опозиції цих термінів, окрім імпліцитних сем ‘ставлення до мови’, ‘негативне ставлення’, виокремлюються спільні семи ‘вплив іншої мови’, ‘нерідна мова’, ‘засіб спілкування’. Диференційною семою в змісті одиниць *мовна агресія* і *мовна експансія* виступає ознака ‘ступінь впливу нерідної мови’, яка є інтенсивнішою у випадку мовної агресії.

До складу зіставлюваних ТГ «ставлення до мови» та ТГ «gengo e no taido» належать термінологічні одиниці, які розкривають зміст можливих наслідків ставлення до мови. Зокрема сильний вияв негативного ставлення має безпосередній зв’язок із поняттями припинення існування мови і знищення мови.

Значення припинення мовного існування внаслідок смерті її усіх носіїв в українській мові виявляють терміни: укр. *мовна смерть* – яп. 言語消滅 *gengo*

shoumetsu. Еквіполентну опозицію з цими відповідниками утворюють одиниці, які передають зміст мови, що зазнала смерті, – укр. *мертва мова* і яп. 死語 *shigo.*

Протилежне значення, що полягає в поверненні мови до повсякденного вжитку шляхом збільшення кількості її носіїв, засвідчують еквіваленти укр. *мовне відродження* і яп. 言語復活 *gengo fukkatsu.* Інтегральними семами цих одиниць слугують: укр. ‘відновлення мови’ і яп. ‘言語が再び活力を取り戻すこと’ ‘gengo ga futatabi katsuryoku wo torimodosu koto’.

В японській мові поряд з терміном 死語 *shigo мертва мова* використовується термін 危機言語 *kiki gengo*, який позначає: «消滅の危機に瀕した言語» *shoumetsu no kiki ni hinshita gengo* ‘*мова, що перебуває під загрозою зникнення*’ [331, с. 6]. В українській терміносистемі подібного відповідника не зафіксовано.

Отже, зіставлення ТГ «ставлення до мови» та ТГ «gengo e no taido» виявило низку відповідників, які розкривають подібний зміст позитивного або негативного ставлення до мови та можливих наслідків відповідного ставлення до неї. В японській мові зафіксовано низку абсолютних синонімів, які засвідчують існування кількох соціолінгвістичних традицій у позначенні одного і того ж поняття. В обох мовах виявлено термінологічні лакуни: в українській мові не знайдено термінологічних відповідників на позначення поняття *мовна ідентичність*, *мовна ідеологія*, *мовний націоналізм*, *мовне заміщення*, а в японській мові не спостерігається еквівалентів до українських одиниць *мовна агресія*, *мовна експансія*, *мовний патріотизм* тощо.

4.4 Кількісний склад периферії термінологічного поля «мовна політика» в обох мовах

Здійснений аналіз дефініцій соціолінгвістичних термінів дозволив визначити кількісний склад термінів навколоядерної зони ТП «мовна політика» в обох мовах (див. Гістограма 3, с. 179).

Гістограма 3

Кількісний склад периферії

термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах

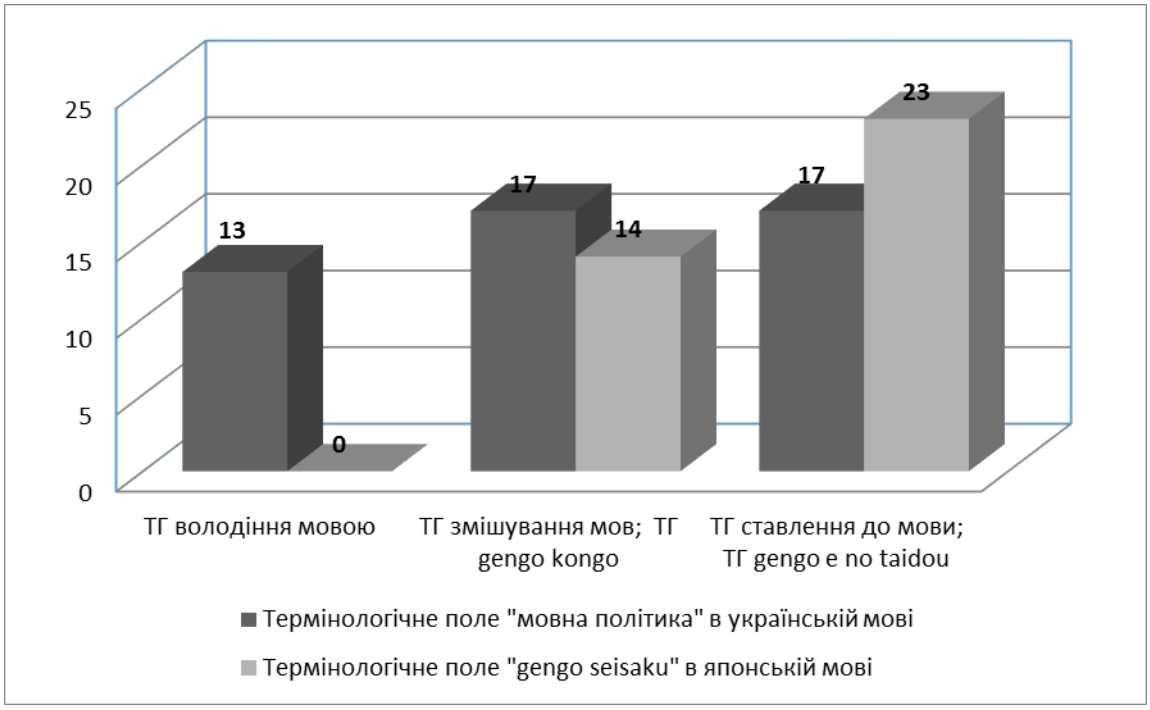

Склад ТГ «володіння мовою» в українській мові формують терміни: володіння мовою, знання мови, *мовна компетенція*, *мовленнєва компетенція*, *комунікативна компетенція*, *дискурсивна компетенція*, *соціолінгвістична компетенція*, *іллокутивна компетенція*, *стратегічна компетенція*, *вербальна комунікація*, *невербальна комунікація*, *мовне спілкування*, *мовна поведінка*. У склад ТГ «gengo shuutoku» в японській мові потрапили назви: 言語習得 *gengo shuutoku*, 言語獲得 *gengo kakutoku*, 言語学習 *gengo gakushuu*, 言語知識 *gengo chishiki*, 言語能力 *gengo nouryoku*, 文法能力 *bunpou nouryoku*, 言語運用 *gengo un'you*, コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku*, 社会言語能力 *shakai gengo nouryoku*, 談話能力 *danwa nouryoku*, 方略能力 *houryaku nouryoku*, コミュニケーション *komyunikeeshon*, 言語コミュニケーション *gengo komyunikeeshon*, 非言語コミュニケーション *higengo komyunikeeshon*, 言語行動 *gengo koudou*, 言語活動 *gengo katsudou*, 言語行為 *gengo koui*, 非言語行動 *higengo koudou*,言語生活 *gengo seikatsu*.

ТГ «змішування мов» охоплює терміни: змішування мов, форма міксації мов, *піджин*, *креол*, *змішана мова*, *суржик*, *трасянка*, *піджинізація*, *креолізація*, *декреолізація*, *посткреольський континуум*, *акролект*, *базилект*, *мезолект*, *мова-субстрат*, *мова-лексифікатор*, *лінгва франка*. Склад ТГ «gengo kongou» в японській мові формують одиниці: 言語混合 gengo kongou, ピジン *pijin*, クレオール *kureooru*, ピジン化 *pijinka*, クレオール化 *kureooruka*, 脱クレオール化 *datsukureooruka*, クレオール語連続体 *kureoorugo renzokutai*, 上層(言)語 *jousou(gen)go*, 基層語 *kisougo*, 中層語 *chuusougo*, 再クレオール化 *saikureooruka*, 混成(言)語 *konsei(gen)go*, 混合言語 *kongou gengo*, リンガ・フランカ *ringa furanka*.

ТГ «ставлення до мови» містить терміни: *ставлення до мови*, *мовна свідомість*, *мовна лояльність*, *мовний престиж*, *пуризм*, *мовна толерантність*, *мовний патріотизм*, *мовний імперіалізм*, *мовний комформізм*, *мовний нігілізм*, *мовна дискримінація*, *мовна агресія*, *мовна експансія*, *мовний зсув*, *мовна смерть*, *мертва мова*, *мовне відродження*. У складі ТГ «gengo e no taido» виявлено терміни: 言語への態度 *gengo e no taido*, 言語意識 *gengo ishiki*, 言語忠誠 *gengo chuusei*, 言語威信 *gengo ishin*, 言葉のプレステージ *kotoba no puresuteeji*, 顕在的威信 *kenzaiteki ishin*, 潜在的威信 *senzaiteki ishin*, 言語保持 *gengo hoji*, 言語維持 *gengo iji*, 言語ナショナリズム *gengo nashonarizumu*, 言語アイデンティティ *gengo aidentiti*, 言語イデオロギー *gengo ideorogii*, 言語帝国主義 *gengo teikoku shugi*, 言語衰微 *gengo suibi*, 言語喪失 *gengo soushitsu*, 言語差別 *gengo sabetsu*, 言語取り替え *gengo torikae*, 言語シフト *gengo shifuto*, 言語置き換え *gengo okikae*, 言語消滅 *gengo shoumetsu*, 死語 *shigo*, 言語復活 *gengo fukkatsu*, 危機言語 *kiki gengo*.

Здійснений зіставний аналіз дозволяє графічно проілюструвати тенденцію формування усіх структурних частин ТП «мовна політика» в українській та японській мовах (див. Гістограма 4, с. 181).

Гістограма 4

Графічне зображення кількісного складу структурних елементів термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах

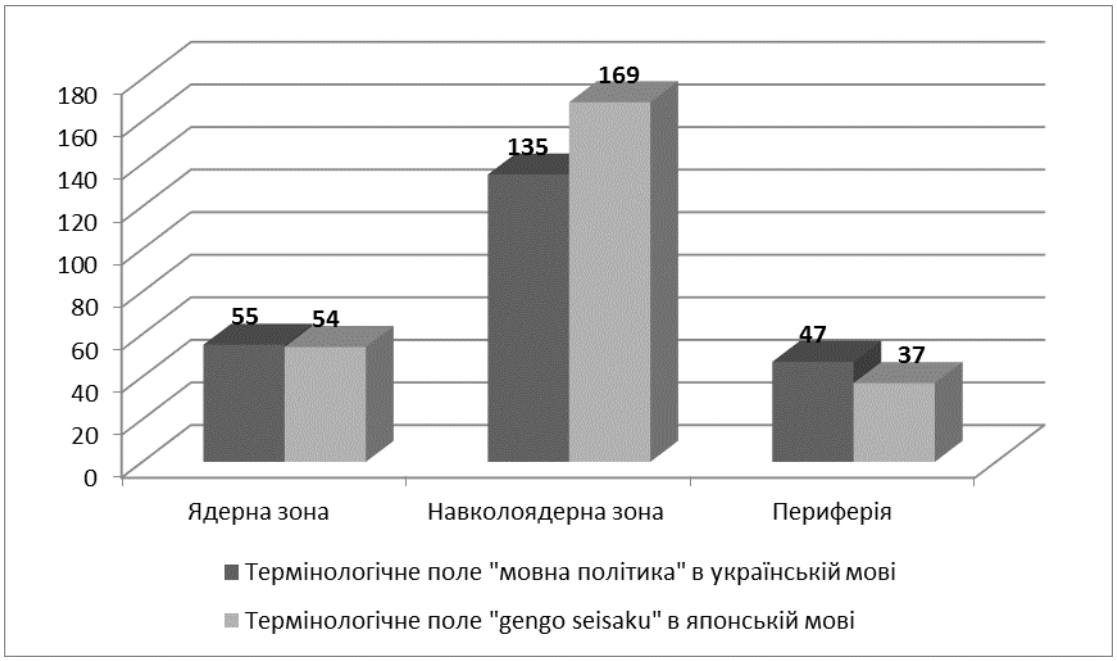

Висновки до розділу 4

У результаті зіставного дослідження периферії ТП «мовна політика» в українській та японській мовах встановлено, що сюди увійшли терміни, які виконують роль семантичних компонентів одиниць навколоядерної зони і, характеризуючись найслабшим зв’язком із ядром поля, займають найнижчий рівень в понятійній ієрархії поля.

Подібно до ядерної та навколоядерної зон ТП «мовна політика», периферійна зона в зіставлюваних мовах визначається розгалуженими парадигматичними зв’язками між одиницями, а саме: гіперо-гіпонімічними, синонімічними, менше антонімічними, що підтверджує її відносну системність. Однак виявлено, що в зіставлюваних мовах не збігається розміщення окремих термінологічних груп, які, реалізуючи подібну семантику, належать до різних частин поля. В українській мові периферію ТП «мовна політика» (47 одиниць) формують три ТГ «володіння мовою», «змішування мов», «ставлення до мови», в японській мові периферія (37 одиниць) охоплює лише дві ТГ – «gengo kongou»

та «gengo e no taido».

1. В основі виокремлення ТГ «володіння мовою» (13 одиниць) є однойменна сема, яка реалізує семантику володіння та знання мови. В японській мові семантика одиниць ТГ «володіння мовою» відповідає семантиці ТГ «gengo shuutoku» (19 одиниць), що належить до навколоядерної зони ТП «gengo seisaku». Така розбіжність у приналежності зіставлюваних груп до різних структурних частин поля, зумовлена різною взаємодією одиниць цих груп із одиницями ядра поля, підкреслює неоднакову роль процесу засвоєння мови та мовних знань у системі мовнополітичних заходів України і Японії. У групах виявлено терміни, які засвідчують частковий збіг семантики на позначення засвоєння мови як процесу, а також знань як результату цього процесу. В українській терміносистемі спостерігається розмежування мовного знання мови у формі пасивних знань (термін знання мови) та активних знань (термін володіння мовою). Японська мова диференціює терміни, які позначають засвоєння мови під впливом прикладання чи не прикладання зусиль для її вивчення: 言語習得 *gengo shuutoku* та 言語学習 *gengo gakushuu*, та засвоєння першої чи другої мови: 言語獲得 *gengo kakutoku* та 言語習得 *gengo shuutoku*.

2. Виокремлення термінологічних груп «змішування мов» (17 одиниць) та «gengo kongou» (14 одиниць) забезпечують спільні семи укр. ‘змішування мов’ – яп. ‘言語混合’ ‘gengo kongou’. Навколо цих ядерних сем об’єднуються терміни, які позначають можливі наслідки змішування мов, зокрема: *піджин*, *креол*, *змішана мова* та інші, в українській мові та подібні за зовнішньою формою і внутрішнім змістом до українських одиниць – ピジン *pijin*, クレオール *kureooru*, 混成語 *konseigo* в японській. Така відповідність семантики основних термінів групи підкреслює спільність розуміння процесу мовного змішування в обох мовах. Виявлено низку термінологічних лакун в системі японської мови. Встановлено, що специфічними українськими видами змішування мов, які не мають позначення в японській мові, є терміни *суржик* і *трясанка*. Не зафіксовано відповідника до терміна *форми міксації мови*. У порівнянні із українською ТГ

«змішування мов», семантична структура ТГ «gengo kongou» засвідчила більшу ієрархічність, зумовлену родо-видовими відношеннями відповідників.

3. Виокремлення ТГ «ставлення до мови» (17 одиниць) та ТГ «gengo e no taido» (23 одиниці) забезпечують однойменні семи, які реалізують тотожне значення. Ядерні семи зіставлюваних груп об'єднують терміни, котрі актуалізують спільну семантику ставлення до певної мови на рівні індивіда та соціуму, а також ті назви, які виявляють семантичний зв'язок з попередніми. Аналіз семантичної структури зіставлюваних груп виявив терміни, які не мають термінологічних відповідників в одній з мов. В японській мові асиметричність полягає у відсутності відповідників до назв *мовний патріотизм*, *мовна агресія*, *мовна експансія*. В терміносистемі української мови не спостерігається термінологічних відповідників до японських одиниць 言語アイデンティティ *gengo aidentiti*, 言語イデオロギー *gengo ideorogii* та 言語ナショナリズム *gengo nashonarizumu*.

Висновки та положення цього розділу було опубліковано в [41; 204]:

- Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика» в українській та японській мовах: синонімічні відношення / Ю. М. Дзябко // Наукові записки. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. О. Семенюк. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105 (1). – С. 145–150.

- Dzyabko Yuliya. Towards a Contrastive Analysis: The Structure of the microfield 'Language Policy' in Ukrainian and Japanese / Yuliya Dzyabko // Silva Iaponicarum. – Poznań, 2012. – P. 175–194.

ВИСНОВКИ

1. Взаємодія ідей лінгвістичної типології та зіставного мовознавства є передумовою пізнання типологічних властивостей української та японської мов. Систематизовані теорія і методи типологічних та зіставних досліджень семантики у працях українських та зарубіжних мовознавців дозволили сформувати теоретичне підґрунтя для здійснення зіставного аналізу вперше досліджуваного ілюстративного матеріалу – термінів соціолінгвістики української та японської мов. В основу аналізу покладено роль значення як одного з основних понять зіставної лексикології, реалізацію міжмовної симетрії та асиметрії при зіставленні семантики відповідників, а також можливості польового підходу. Отриманий в дисертації теоретичний результат про роль термінологічного поля як засобу пізнання внутрішньої організації української та японської мов на рівні лексичної семантики сприяє розвитку ідей структурної типології, орієнтованої на семантику та способи її вираження в різних мовах.

2. Методологію зіставного аналізу соціолінгвістичних термінів української та японської мов формують: лінгвістичні характеристики соціолінгвістичного терміна; польовий підхід до структурування ілюстративного матеріалу (відбір одиниць шляхом моделювання ядра, навколоядерної зони, периферії поля, а також встановлення системних зв’язків між відповідниками поля, зокрема гіперо-гіпонімічних, синонімічних, антонімічних); методи та прийоми зіставного дослідження одиниць термінологічного поля «мовна політика»; засоби відтворення термінів японської мови в терміносистемі української мови.

3. Термінологічне поле «мовна політика» в українській мові охоплює 227 одиниць. Семантична структура термінологічного поля «gengo seisaku» в японській мові містить 247 одиниць. Виявлено невідповідність структурування елементів поля зіставлюваних мов. На мовному рівні це засвідчує реалізацію неоднакових семантичних відношень термінів неядерних зон із терміном-домінантою, а на позамовному рівні вказує на відмінні об’єкти мовної політики в Україні та Японії.

До ядра поля в українській мові (55 одиниць) та японській (54 одиниці) увійшли терміни, які перебувають у гіперо-гіпонімічних відношеннях із термінами-домінантами *мовна політика* в українській мові та 言語政策 *gengo seisaku* в японській мові, а також одиниці, які послуговуються цими відповідниками як інтегральними семами. Ядро поля в обох мовах характеризують розгалужені гіперо-гіпонімічні відношення, утворені навколо домінант – вершин в ієрархії співвіднесених одиниць поля. Виявлено, що ядро поля в українській мові формують термінологічні групи «мова», «мовне планування», «мовне законодавство», а в японській – «gengo», «gengo keikaku», «gengohou».

4. Навколоядерну зону поля в обох мовах формують терміни, об’єднані навколо диференційних сем одиниць ядерної зони, реалізуючи опосередкований семантичний зв’язок з домінантою. Навколоядерна зона в українській мові (135 одиниць) представлена чотирма термінологічними групами: «форми існування мови», «статус мови», «мовна ситуація», «мовний контакт», у японській мові (169 одиниць) її формують п’ять груп: «gengo henshu», «gengo chii», «gengo shiyou», «gengo sesshoku», «gengo shuutoku».

5. До периферії поля увійшли терміни, об’єднані навколо диференційних сем, виокремлених у семному складі одиниць навколоядерної зони, засвідчуючи слабкий семантичний зв’язок із домінантою. Периферія поля в українській мові (47 одиниць) охоплює три групи: «змішування мов», «ставлення до мови» та «володіння мовою». У японській мові склад периферії (37 одиниць) формують групи «gengo kongou» та «gengo e no taido». Належність термінологічних груп до різних структурних частин поля, а також різний кількісний склад термінологічних груп зумовлені особливостями взаємодії одиниць виокремлених груп з одиницями ядра поля.

6. Спільні та відмінні ознаки семантики одиниць термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах виявлено шляхом зіставлення семного складу термінів поля та відношень між ними. Здійснений зіставний аналіз засвідчив, що терміни взаємодіють у таких напрямках, як *повна міжмовна*

відповідність, *часткова міжмовна відповідність* та *повна міжмовна невідповідність* (*термінологічні лакуни*).

6.1. Відношення *повної міжмовної відповідності* виявляють терміни, які містять у своєму семному складі тотожні компоненти. Проаналізований мовний матеріал засвідчив, що в основі термінологічного значення назв, які позначають поняття *мовна політика* в українській та японській мовах, лежать семантично тотожні інтегральні семи, що підтверджують однакове розуміння змісту соціолінгвістичних понять в українських та японських наукових традиціях.

В обох мовах одиниці поля реалізують синонімічні відношення, що свідчать про тотожний і відносний семантичний зміст відповідників. Синонімічні відношення ілюструють розвиток соціолінгвістичної термінології та підтверджують етап її кодифікації в обох мовах. Семантична структура соціолінгвістичних термінів японської мови вирізняється більшою розгалуженістю синонімічних зв’язків у порівнянні з українською. Це зумовлює відмінні кількісні показники в номінації одних і тих самих понять. Розвитку абсолютної синонімії в японській мові сприяють і її мовні особливості, які передаються засобами ієрогліфічного письма. Ієрогліфи є носіями смислів, тому значення слова вибудовується не лише лінійно (як у мовах із фонетичним письмом), а й вертикально, утворюючи смислові відношення на основі тих самих ієрогліфічних елементів. Для номінації певного соціолінгвістичного поняття можливе поєднання кількох кореневих морфем, близьких за значенням, внаслідок чого утворюється розгалужена низка термінів-синонімів. Дослідження показало, що на позначення одного і того самого поняття може існувати до чотирьох абсолютних синонімів.

Відносна синонімія, яка базується на відношенні семантичної близькості, менш властива українській та японській соціолінгвістичним терміносистемам.

6.2. Відношення *часткової міжмовної відповідності* ілюструють одиниці, які характеризуються незначними відмінностями в змісті диференційних сем. Відносну асиметрію підтверджує структурування співвіднесених одиниць поля. В українській мові навколоядерна зона поля охоплює чотири термінологічні

групи, периферія – три; в японській мові навколоядерна та периферійна зони поля складаються з п’яти і двох термінологічних груп відповідно. Це пов’язано з тим, що значення термінів кожної з мов може містити додаткові компоненти, які позначають ідіоетнічне світосприйняття одного й того ж поняття. Навіть за умови однакового соціолінгвістичного знання чи подібних поглядів на явище і процес соціолінгвістичні терміни української та японської мов можуть характеризуватись додатковим змістом, який не заперечує факту міжмовної відповідності.

На часткову асиметрію у зіставлюваних термінах вказують й особливості реалізації родо-видових відношень як результат неоднакового членування дійсності. В українській мові зафіксовано більш розгалужену гіпонімічну парадигму термінів *мовна політика* та *мовна ситуація*, у японській – більш розгалужену парадигму форм існування мови 言語変種 *gengo henshu*. Це дає підстави для висновку про різні функції мовної політики, а також важливість питання мовної ситуації в українському та японському суспільствах. Мовно-культурні і соціополітичні характеристики носіїв японської мови зумовили виокремлення інших форм існування мови, ніж в українській терміносистемі.

6.3. Відношення *повної міжмовної невідповідності*, або безеквівалентності, між українською та японською мовами ілюструють міжмовні термінологічні лакуни, які вказують на відсутність у мовах назв окремих понять (ще одна реалізація відмінного в семантиці зіставлюваних термінів). Причина такої асиметрії полягає в особливостях мовних картин світу, зумовлених різним типом мислення, соціополітичною та культурною дійсністю в Україні і Японії.

Лакуни на фоні української чи японської мов не завжди свідчать про відсутність конкретного поняття в концептосфері вихідної мови, а лише про його лексичне позначення, оскільки мовні одиниці актуалізують лише ті поняття, які є релевантними для певної лінгвокультурної спільноти. І в українській, і в японській мовах існують номінативні одиниці, семантичний зміст яких відповідає термінам іншої мови, однак перші, не маючи характеристик терміна, не належать до національної терміносистеми. В результаті лінгвістичного аналізу

такі одиниці можуть увійти до терміносистеми соціолінгвістики.

На позначення безеквівалентного терміна в українській мові запропоновано відповідники, які можуть лексикалізуватись і стати загальноприйнятими в українській соціолінгвістичній терміносистемі.

7. Виявлені спільні і відмінні ознаки семантики одиниць ТП «мовна політика» в українській та японській мовах підтверджують релевантність використання польового підходу для добору японсько-українських відповідників і дають всі підстави вважати термінологічне поле дієвим засобом систематизації ілюстративного матеріалу для зіставного аналізу мов.

8. Отримані в дисертації результати зіставного аналізу ТП «мовна політика» в українській та японській мовах дозволили укласти «Навчальний японсько-український словник соціолінгвістичних термінів. Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика»».

Перспектива дослідження полягає в застосуванні розробленої методики для аналізу інших термінологічних полів з метою укладання повного реєстру «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество / В. М. Алпатов. – М. : Муравей, 2003. – 208 с.

2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства язика / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367с.

3. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков / В. Д. Аракин. – Л. : Просвещение, 1979. – 259 с.

4. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.

5. Бендикс Э. Г. Эмпирическая база семантического описания / Э. Г. Бендикс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. 14. – С. 75–107.

6. Бідер Г. Про мовознавчу термінологію Івана Франка / Г. Бідер // Ucrainistica. – Кривий Ріг, 2007. – С.80–89.

7. Білоус О. М. Теорія перекладу (курс лекцій): Навчальний посібник / О. М. Білоус. – Кіровоград : РВЦ КДПУ імені В. Винниченка, 2002. – 116 с.

8. Бондар О. І. Японська мова як наслідок взаємодії мов ностратичної і австро-тайсько-австронезійської макросімей // Мова: структура, суспільство, культура : Збірник наукових статей [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича] / О. І. Бондар. – Одеса, 2012. – С. 191–202.

9. Бондар О. І. Японські граматичні аналоги українського інфінітива // Мова: структура, суспільство, культура : Збірник наукових статей [До 60-річчя з дня народження професора Бондаря Олександра Івановича] / О. І. Бондар. – Одеса, 2012. – С. 183–191.

10. Бондар О. І., Бондаренко І. П. Лінгвокраїнознавство Японії: Навчальний підручник / О. І. Бондар, І. П. Бондаренко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 696 с.

11. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. графіка. Орфографія.

Лексикологія. Лексикографія : навчальний посібник / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : Академія, 2006. – 368 с.

12. Бондаренко І. П. Перший українсько-японський словник / І. П. Бондаренко // Мовознавство. – № 2–3. – К., 1994. – С.20–29.

13. Бондаренко І. П. Російсько-японські мовні взаємозв'язки XVIII століття (Історико-лінгвістичне дослідження) / І. П. Бондаренко. – Одеса : Астропринт, 2000. – 400 с.

14. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.17 / К. Л. Бондаренко. – Донецьк : Донецьк. Нац. ун-т, 2007. – 19 с.

15. Бондаренко К. Л., Бондаренко О. С. Зіставна лексикологія (гендерний та соціолінгвістичний аспект) : Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов / К. Л. Бондаренко, О. С. Бондаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 168 с.

16. Брагина А. Л. Значение и оттенки значения в термине / А. Л. Брагина // Терминология и культура речи : Сб. науч. тр. – М., 1981. – С. 37–47.

17. Брагіна Е. Р. Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові у зіставленні з українською та російською : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Е. Р. Брагіна. – Донецьк, 2001. – 18 с.

18. Бублейник Л. В. Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов / Л. В. Бублейник. – К. : ІЗМН, 1996. – 84 с.

19. Быкова Г. В. Лакунарность как категория лексической системологии / Г. В. Быкова. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2003. – 276 с.

20. Вайнрайх У. Языковые контакты / У. Вайнрайх. – К. : Вища школа, 1979. – 246 с.

21. Великода Т. Н. Когнитивно-эвристический потенциал термина / Т. Н. Великода // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета им. Н. А. Добролюбова. – Нижний Новгород : ГОУ ВПО НГЛУ, 2010. – Вып. 12. – С. 20–31.

22. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 248 с.

23. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке / З. Н. Вердиева. – М. : Высшая школа, 1986. – 118 с.

24. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.

25. Верста І. Мікрополе терміна мовна політика / І. Верста // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філологічна. – Львів, 2006. – Вип. 38, Ч. 1. – С. 89–94.

26. Верста І. Про ядро соціолінгвістичної термінології / І. Верста // Філологічні науки. Видання ЧДУ ім. Петра Могили. – Т. 67. – Вип. 54. – С. 18–21.

27. Волкова Т. Я. Концептуальний апарат і структурно-семантичні та генетичні особливості термінології англійського літературознавства : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т. Я. Волкова. – Одеса, 2002. – 19 с.

28. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике / В. Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1989. – Вып.25. – С. 5–17.

29. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология : на материале французкого и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 262 с.

30. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Просвещение, 1989. – 284 с.

31. Герд А. С. Значение термина и научное знание / А. С. Герд // Татаринов В. А. История отечественного терминоведения: в 3 т. Т. 3. Аспекты и отрасли терминологических исследований (1973–1993) : Хрестоматия. – М. : Московский Лицей, 2003. – 400 с.

32. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.

33. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.

34. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 309 с.

35. Гриценко П. Ю. Українська термінологія і термінографія на етапі розбудови / П. Ю. Гриценко, Л. О. Симоненко // Збірник наукових праць 1-ї наукової конференції «Українська наукова термінологія:стан та перспективи». – К. : Наук. думка, 2008. – С. 5–16.

36. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.

37. Дзябко Ю. М. Гіперо-гіпонімічні відношення терміна *мовна політика* в українській та японській мовах / Ю. М. Дзябко // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. – Вип. 3. – С. 45–52.

38. Дзябко Ю. М. Лексико-семантичне поле (ЛСП) як засіб типологічного опису семантики неспоріднених мов / Ю. М. Дзябко // Сучасні наукові парадигми. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції (Горлівка, 12 березня 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 63–65.

39. Дзябко Ю. М. Лексико-семантичні зв’язки слова *політика* в терміносистемах / Ю. М. Дзябко // Східнослов’янська філологія: Від Нестора до сьогодення: матеріали Міжнародної наукової конференції (Горлівка 20-21 травня 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 61–64.

40. Дзябко Ю. М. Напрями реалізації мовної політики в Японії (історія та сьогодення) / Ю. М. Дзябко // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – Вип. 1. – С. 133–140.

41. Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика» в українській та японській мовах: синонімічні відношення / Ю. М. Дзябко // Наукові записки. – Сер. : Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. О. Семенюк. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105 (1). – С. 145–150.

42. Дзябко Ю. М. Мікрополе «мовна політика»: спроба формування методики зіставного аналізу на матеріалі української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 35. – С. 28–45.

43. Дзябко Ю. М. Парадигматичні зв'язки лексеми *політика* в терміносистемах української мови / Ю. М. Дзябко // Збірник «Східнослов'янська філологія» : зб. Наук. Пр. Сер. Мовознавство. – Горлівка : Вид-во ГДПІІМ, 2010. – Вип. 18. – С. 219–229.

44. Дзябко Ю. М. Передумови зіставного опису семантичної структури мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах / Ю. М. Дзябко // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. – Львів : Вид-во Львівського університету імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 290–296.

45. Дзябко Ю. М. Про контрастивне дослідження семантики української та японської мов / Ю. М. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 28. – С. 128 –132.

46. Дзябко Ю. Ядерна зона мікрополя «мовна політика» в українській та японській мовах / Ю. Дзябко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 40. – С. 35–39.

47. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та лінґвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 216 с.

48. Дудок Р. І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія / Р. І. Дудок. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358 с.

49. Жлуктенко Ю. О. Аспекти контрастивної лексикології / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 2–8.

50. Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю. О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К: Наукова думка, 1979. – С. 5–11.

51. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматика англійської та української мов: Посіб. для вчителів / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Рад. шк., 1960. – 160 с.

52. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3–15.

53. Жоль К. К. Мысль. Слово. Метафора. Проблемы семантики в философском освещении / К. К. Жоль. – К. : Наукова думка, 1984. – 301 с.

54. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. В. Забуранна. – К., 2003. – 18 с.

55. Завьялова Н. А. Фразеологизмы с компонентом цветообозначения как отражение японской, английской и русской языковых картин мира : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. А. Завьялова. – Екатеринбург, 2007. – 24 с.

56. Загоровская О. В. Термин и терминология : монография / О. В. Загоровская, Т. Н. Данькова. – Воронеж : Науч. кн., 2011. – 145 с.

57. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування / М. С. Зарицький. – К. : Парламентське вид-во, 2004. – 120 с.

58. Звегинцев В. А. Зарубежная лингвистическая семантика последних десятилетий / В. А. Звегинцев // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 5–32.

59. Зеленецкий А. Л. Сравнительная типология основных европейских языков / А. Л. Зеленецкий. – М. : Академия, 2004. – 252 с.

60. Зіставне дослідження української, чеської та російської мов. Збірник наукових праць. – К. : Наукова думка, 1987. – 181 с.

61. Зорівчак Р. П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях / Р. П. Зорівчак // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 59–65.

62. Зорівчак Р. Україністика в інтелектуальному життєписі професора Юрія Олексійовича Жлуктенка [Електронний ресурс] / Р. П. Зорівчак. – Доступно з : http://vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=815&Itemid=41.

63. Іваненко Н. Вивчення семантичних парадигматичних відношень між одиницями мови як напрям у дослідженні ЛСП / Н. Іваненко // Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Кіровоград, 2008. – Вип. 75 (1). – С. 120–124.

64. Іваненко Н. Добро в англійській та українській картинах світу / Н. Іваненко. – Кіровоград : КОД, 2008. – 200 с.

65. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептуальна репрезентація фрагментів когніції в термінопросторі української мистецтвознавчої картини світу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / В. Л. Іващенко. – К., 2007. – 34 с.

66. Іващенко В. Лінгвоконцептологія і термінознавство (аналітичний огляд) / В. Іващенко // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. пр.: У 2 ч. – К. : Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2009. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 382–388.

67. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 168 с.

68. Караулов Ю. Н. Частотный словарь семантических множителей русского языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1980. – 207 с.

69. Карлова В. Національна самосвідомість: структурно-функціональний аналіз / В. Карлова // Ефективність державного управління, 2010. – Вип. 24. – С. 123–128.

70. Картунов О. В. Процеси етнічної і мовної асиміляції та акультурації // Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник / О. В. Картунов. – К., 1999. – 300 с.

71. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 213 с.

72. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища школа, 1976. – 127 с.

73. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВШ, 1989. – 104 с.

74. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учебник / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 350 с.

75. Комарницька Т. К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.13 / Т. К. Комарницька. – К., 2010. – 20 с.

76. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комова. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 155 с.

77. Комова М. В. Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості : монографія / М. В. Комова. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 316 с.

78. Комісаров К. Ю. Семантико-синтаксичні і стилістичні особливості умовних конструкцій у сучасній японській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 / К. Ю. Комісаров. – К., 2006. – 17 с.

79. Константінова О. В. Структурно-семантичні особливості термінів оподаткування в американському і британському варіантах сучасної англійської мови : автореф. дис. філол. наук : 10.02.04 / О. В. Константінова. – К., 2004. – 20 с.

80. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : навч. посібник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 515 с.

81. Косериу Э. Контрастивная лингистика и перевод: их соотношение / Э. Косериу // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. 25. – С. 63–81.

82. Костенко Л. М. Лексико-семантична та словотвірна структура української термінології садівництва : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Л. М. Костенко. – Запоріжжя, 2005. – 22 с.

83. Кочан І. М. Синонімія у термінології / І. М. Кочан // Мовознавство, 1992. – № 3. – С. 32–34.

84. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / І. М. Кочан. – К., 2006. – 39 с.

85. Кочерган М. П. Зіставна лексична семантика: проблема і методи

дослідження / М. П. Кочерган // Мовознавство, 1996. – № 2– 3. – С. 3–12.

86. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство в Україні: здобутки і перспективи / М. П. Кочерган // Ucrainica II. – Olomouc, 2006. – С. 15–22.

87. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття перспективи / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики. Збірник наукових статей. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 38–51.

88. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

89. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство, 2004. – № 5–6. – С. 12–22.

90. Кравчук А. Структурно-семантичні моделі польської й української фразеології з власними назвами: поєднання національних та інтернаціональних ознак / А. Кравчук // Проблеми слов’янознавства. Збірник наукових праць / ред. В. Чорнія. – Львів, 1999. – Вип. 50. – С. 97–101.

91. Кришталь С. М. Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській і українській мовах : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / С. М. Кришталь. – Донецьк, 2003. – 20 с.

92. Крыжановская А. В., Симоненко Л. О. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии: Монография / А. В. Крыжановская, Л. О. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1987. – 163 с.

93. Кузнецов А. М. Основания для сравнения в контрастивной семасиологии / А. М. Кузнецов // Методы сопоставительного изучения языков. – М. : Наука, 1988. – С. 37–43.

94. Кузнецов А. М. Структурно-семантические параметры в лексике на материале английского язика / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1980. – 160 с.

95. Кузнецова Э. В. Лексикология русского язика : Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов. / Э. В. Кузнецова. – М. : Высш. шк., 1989. – 216 с.

96. Куликова И., Салмина Д. Введение в металингвистику (лингвистическая терминология в коммуникативно-прагматическом аспекте) / И. Куликова, Д. Салмина. – Санкт-Петребург : САГА, 2002. – 352 с.

97. Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність / З. Й. Куньч. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 216 с.

98. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте / У. Лабов // Новое в лингвистике: Социолингвистика. – М., 1975. – Вып. VII. – С. 96–181.

99. Лазаренко Л. О. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд) / Л. Лазаренко // Українська мова, 2002. – № 4. – С. 3–22.

100. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2012. – 680 с.

101. Левицький А. Е. Порівняльна граматика англійської та української мов: навчальний посібник / А. Е. Левицький. – К. : Освіта України, 2007. – 154 с.

102. Лейчик В. М. Предмет, методы и структура терминоведения / В. М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.

103. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 683 с.

104. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте // Вопросы теории и методики. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.

105. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / А. М. Ляшук. – К. : КНЛУ, 2007. – 20 с.

106. Ляшук А.М.Семантична структура лексики на позначення понять права української та англійської мов : Монографія / А. М. Ляшук. – Кіровоград : КОД, 2008. – 224 с.

107. Малахова Ю. В. Японські лексичні запозичення в контексті міжкультурної комунікації : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.13 / Ю. В. Малахова. – К., 2007. – 19 с.

108. Манакин В. Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки / В. Н. Манакин. – К. ; Кировоград : Центр.-Укр. изд-во, 1994. – 262 с.

109. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. :

Знання, 2004. – 326 с.

110. Манакін В. М. Деякі питання контрастивної лексикології слов'янських мов / В. М. Манакін // Мовознавство, 2003 – №4. – С. 26–37.

111. Мацюк Г. П. Термін у соціолінгвістичних традиціях / Г. П. Мацюк // Ucrainica II. – Olomouc, 2006. – С. 477–482.

112. Мацюк Г. Сучасна соціолінгвістика: тенденції в розвитку теорії і завдання / Г. П. Мацюк // Мова і суспільство, 2010. – Вип. 1. – С. 5–20.

113. Медведів А. Синонімія в японських науково-технічних текстах / А. Медведів // Проблеми української термінології. – Львів : Вид-во Націон. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – С. 69–74.

114. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания / Э. Медникова. – М. : Высшая школа, 1974. – 202 с.

115. Милованова Г. Н. Концептуализация понятий «язык» и «родной язык» в языковой картине мира: На материале русской, немецкой и японской лингвокультур : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Г. Н. Миланова. – Нальчик, 2005. – 181 с.

116. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Т. В. Михайлова. – Харків, 2002. – 20 с.

117. Муравьев В. Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков) / В. Л. Муравьев. – Владимир, 1975. – 267 с.

118. Неверов С. В. Общественно-языковая практика современной Японии / С. В. Неверов. – М. : Наука, 1982. – 150 с.

119. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1983. – 123 с.

120. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1988. – 168 с.

121. Никитина С. Е. Семантический анализ языка науки / С. Е. Никитина. – М. : Наука, 1987. – 142 с.

122. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке: Семантический анализ

противоположностей в лексике / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во МГУ, 1973. – 290 с.

123. Новиков Л. А. Избранные труды. Том I. Проблемы языкового значения / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во РУДН, 2001. – 672 с.

124. Новиков Л. Семантика русского язика / Л. Новиков. – М. : Высшая школа, 1982. – 272 с.

125. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. Огієнко / Упоряд. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 434 с.

126. Основи перекладознавства: навчальний посібник / За ред. А. Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 2008. – 312 с.

127. Основи термінознавства: навчальний посібник / Л. М. Марчук, О. А. Копусь, А. С. Попович. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. – 224 с.

128. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

129. Паславська А. Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування / А. Й. Паславська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 289 с.

130. Пашковский А. А. Особенности японской лексики / А. А. Пашковский // Вопросы японского языка. – М., 1971. – С. 169–186.

131. Пирогов В. Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / В. Л. Пирогов. – К., 2003. – 22 с.

132. Плотников Б.А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б. А. Плотников. – Минск : Вышэйш. школа, 1979. – 136 с.

133. Полевые структуры в системе язика / под ред. З. Д. Поповой. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 198 с.

134. Помірко Р. Іспанська соціолінгвістика як основа лінгвістичного опису мов / Р. Помірко // Мова і суспільство, 2012. – Вип. 3. – С.148–156.

135. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – 148 с.

136. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2007. – 61 с.

137. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов / за ред. Ю. О. Жлуктенка. – К. : Наук. думка, 1981. – 354 с.

138. Посох А. В. Компонентный анализ семантики // Методы изучения лексики / Под ред. Супруна А. Е. – Минск : Издательство БГУ, 1975. – С. 38–47.

139. Пыриков Е. Г. Лексика и терминология современного японского языка в сопоставительном освещении / Е. Г. Пыриков. – М. : ВЦП, 1990. – 137 с.

140. Резникова Т. Б. Межкультурные кинесические лакуны в коммуникации русских и японцев : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Т. Б. Резникова. – М., 2004. – 24 с.

141. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии: сб. науч. ст. – М. : Наука,1986. – С. 163–198.

142. Рогач Л. В. Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Л. В. Рогач. – К., 2000. – 20 с.

143. Рудяков А. Н. Функциональная семантика / А. Н. Рудяков. – Симферополь : Таврия, 1992. – 154 с.

144. Рябоволенко І. В. Функціональні особливості застарілої японської мови : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.13 / І. В. Рябоволенко. – К., 2010. – 16 с.

145. Селиверстова О. Н. Об объекте лингвистической семантики и адекватности ее описания / О. Н. Селиверстова // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С.119–146.

146. Сербиновская Н. В. Формирование и развитие терминологического поля «маркетинг» в русском языке / Н. В. Сербиновская. – Новочеркасск : ЮРГТУ (НПИ), 2009. – 234 с.

147. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1991. – 152 с.

148. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика / В. Скаличка //

Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. 25. – С. 27–32.

149. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) : Монографія / Е. Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с.

150. Скороходько Е. Ф. Точність терміна – реальність чи міф? /Е. Ф. Скороходько // Українська мова, 2008 . – №1. – С. 69–78.

151. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста / Э. Ф. Скороходько. – К. : Наукова думка, 1983. – 106 с.

152. Слюсарева Н. А. Терминология лингвистики и метаязыковая функция язика / А. Н. Слюсарвева // Вопросы языкознания, 1979. – № 4. – С. 69–76.

153. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике / Ж. П. Соколовская. – К., 1979. – 190 с.

154. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 267 с.

155. Стернин И. А. Лексическая лакунарность и понятийная безэквивалентность / И. А. Стернин. – Ворнеж : ВГУ, 1997. – 195 с.

156. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 171 с.

157. Стойкова Г. Г. Реалізація державної мовної політики на Півдні України в кінці XX-на початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. Г. Стойкова. – Одеса, 2011. – 20 с.

158. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Изд-во ЛКИ, 2012. – 248 с.

159. Тараненко О. О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х – 1990-і роки): старі і нові проблеми / О. О. Тараненко // Мовознавство : Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів. – Харків: Око, 1996. – С. 23–26.

160. Татаринов В. А. История отечественного терминоведения / В. А. Татаринов. – М. : Моск. лицей, 2003. – 334 с.

161. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект / Д. І. Терехова. – К. : КДЛУ, 2000. – 244 с.

162. Уфимцева А. А. Лексическое значение: Принцип семиологического описания / А. А. Уфимцева / Под ред. Ю.С. Степанова. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.

163. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1962. – 288 с.

164. Фабіан М. П. Ієрархічна організація сем у складі лексичних значень етикетних слів / М. П. Фабіан // Acta hungarica, XIX-XX-ий рік видання. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2010. – 696 с.

165. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах / М. П. Фабіан. – Ужгород : ІВА, 1998. – 256 с.

166. Фабіан М. П. Особливості лексико-семантичного зіставлення етикетних полів української, англійської та угорської мов / М. П. Фабіан // Проблеми зіставної семантики. – К. : КНЛУ, 2003. – Вип. 6. – С. 91–95.

167. Федоришин М. С. Українська транскрипція японської мови / М. С. Федоришин. – Львів : Вид-во державного університету «Львівська політехніка», 1994. – 26 с.

168. Халіновська Л. А. Основні вимоги до терміна: прагнення до ідеалу чи реальне функціонування [Електронний ресурс] / Л. А. Халіновська. – Доступно з : http://www.term-in.org/index.php?option=com_content&view=article&id=93&.

169. Цаголова Р. С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии / Р. С. Цаголова. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1985. – 148 с.

170. Цветков Н. В. К методологии компонентного анализа / Н. В. Цветков // Вопросы языкознания, 1984. – № 2. – С. 61–71.

171. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – М. : Высш. шк., 1988. – 157 с.

172. Шафиков С. Типологический метод изучение эквивалентных семанических

полей / С. А. Шафариков // Проблеми типологічної та квантитативної лексикології. – Чернівці, 2007.

173. Шевчук В. Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / В. Н. Шевчук. – М., 1985. – 43 с.

174. Шелов С. Д. Определение терминов и понятийная структура терминологии / С. Д. Шелов. – Санкт-Петербург : Изд-во Петерб. гос. Ун-та,1998. – 236 с.

175. Шелов С. Д. Родовые определения и родовидовая иерархия терминологических понятий / С. Д. Шелов // Вопр. Языкознания, 1996.– № 6. – С. 72–83.

176. Шелов С. Д. Терминологические поля и понятийная организация терминологии [Електорнний ресурс] / С. Д. Шелов. – Доступно з : http://ojs.library.spbu.ru/index.php/SPL /article/ view/15/15.

177. Шелов С. Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения / С. Д. Шелов. – Санкт-Петербург : Филологический фак-т СпбГУ, 2003. – 280 с.

178. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 279 с.

179. Щур Г. Теория поля в лингвистике / Г. Щур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.

180. Юсупов У. К. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина / У. К. Юусупов // Методы сопоставительного изучения языков. – М. : Наука, 1988. – С. 6–11.

181. Якименко М. В. Вираження картини світу в лексиці японської мови : дис. … канд. наук : 10.02.13 / М. В. Якименко. – К., 2007. – 20 с.

182. Ярцева В. Н. Современная типология и ее связи с контрастивной лингвистикой / В. Н. Ярцева // Филологические науки, 1978. – № 5. – С. 6–16.

183. Ярцева В. Н. Типология языков и проблемы универсалий / В. Н. Ярцева // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1976. – № 2. – С. 5–12.

184. A Dictionary of Sociolinguistics // ed. by Joan Swann, Andrea Deumert, Theresa M Lillis. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004. – 384 p.

185. Allan K. Linguistic Meaning / K. Allan. – London : Routledge & Kegan Paul, 1986. – 436 p.

186. Articles on Languages of Japan, Including: Japanese Language, Ainu Language, Nivkh Language, Ryukyuan Languages, Yaeyama Language, Ainu Languages, Japanese Sign Language, Franponais, Japanese Pidgin English, Yokohama Pidgin Japanese. – Hephaestus Books, 2011. – 59 p.

187. Auwera J. From contrastive linguistics to linguistic typology [Електронний ресурс] / Johan van der Auwera. – Доступно з : http://webh01.ua.ac.be/vdauwera/Contrastive%20Linguistics%20and%20Linguistic%20Typology.pdf.

188. Backhouse A. E. The Lexical Field of Taste: A Semantic Study of Japanese Taste Terms / A. E. Backhouse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – 212 p.

189. Bendix E. H. Componential Analysis of General Vocabulary: The Semantic Structure of a Set of Verbs in English, Hindi, and Japanese / E. H. Bendix. – Bloomington : The Hague, 1966. – 191 p.

190. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1968. – 190 p.

191. Bondarenko I. P. The Linguistic Situation in Modern Ukraine and the Problems of Establishing Ukrainian as the State Language (“Мовна ситуація в сучасній Україні та проблеми становлення української мови як державної”) / I. P. Bondarenko // The Nation-Bulding and Culturale Identity of Ukraine. The 1st International Conference on Ukraine in Seoul, 2004. Proceedings. Korean Association of Ukrainian Studies (KAUS). – Korea, Seoul, 2004. – P. 1–13.

192. Cabrè M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications / M. T. Cabrè. – Philadelphia PA : John Benjamins, 1999. – 247 p.

193. Caffarel A. Introduction : Systemic Functional Typology / A. Caffarel, J. R. Martin, C. M. I. M. Matthiessen // Language Typology: a Functional Perspective. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2004. – P. 1–76.

194. Caroll T. Language Planning and Language Change in Japan / T. Caroll. – Surrey : Curzon Press, 2001. – 275 p.

195. Contrastive Sociolinguistics / ed. by Marlies Hellinger, Ulrich Ammon. – Berlin-New York : Mouton de Gruyter, 1996. – 504 p.

196. Cooper R. L. Language Planning and Social Change / R. L. Cooper. – Cambridge

: Cambridge University Press, 1989. – 182 p.

197. Coupland N., Robert J., Jaworski A. Introduction: A Critical History of Sociolinguistics / N. Coupland, J. Robert, A. Jaworski // Sociolinguistics: Critical Concepts in Linguistics. – London : Routledge, 2009. – Vol. 1. – P. 1–52.

198. Croft W. Typology and Universals / W. Croft. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 368 p.

199. Cruse D. A. A Glossary of Semantics and Pragmatics / D. A. Cruse. – Edinburgh : Edinburgh University Press Publication date, 2006. – 198 p.

200. Cruse D. Antonymy Revisited: Some Thoughts On the Relationship Between Words and Concepts / D. Cruse // Frames, fields, and contrasts: New essays in semantic and lexical organization / ed. by A. J. Lehrer, E. F. Kittay. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1992. – P. 289–306.

201. Cruse D. Lexical Semantics / D. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 330 p.

202. Crystal D. Language Death / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 198 p.

203. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 516 p.

204. Dzyabko Yuliya. Towards a Contrastive Analysis: The Structure of the microfield ‘Language Policy’ in Ukrainian and Japanese / Yuliya Dzyabko // Silva Iaponicarum. – Poznań, 2012. – P. 175–194.

205. English and Japanese in Contrast / ed. by Harvey M. Taylor. – New-York : Regents Pub. Co, 1979. – 205 p.

206. Esser J. Lexical Items and Medium-transferability / J. Esser // Contrastive Lexical Semantics / ed. by E. Weigand. – Amsterdam / Philadelphia : Benjamins,1998. – P. 173–187.

207. Evens M. W. and others. Lexical-Semantic Relations: A Comparative Survey / M. W. Evens. – Admnonton : Linguistic Research, Inc., 1980. – 277 p.

208. Fisiak J. Contrastive linguistics and the language teacher (Language Teaching Methodology Series) / Jacek Fisiak. – Oxford; New York : Pergamon, 1981. – 184 p.

209. Fishman J. Sociolinguistics: A Brief Introduction / J. Fishman. – Rowley, Mass. : Newbury House, 1970. – 126 p.

210. Frames, Fields, and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization / ed. by A. Lehrer , E. F. Kittay. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1992. – 480 p.

211. Fries C. C. Meaning and Linguistic Analysis / C. C. Fries // Theory of Meaning / ed. by Adrienne and Keith Lehrer. – Prentice-Hall, 1970. – P. 159–175.

212. Gast V. Contrastive Linguistics: Theories and Methods [Електронний ресурс] / V. Gast. – Доступно з : http://www.personal.uni-jena.de/~mu65qev/papdf/contr_ling_meth.pdf.

213. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics / D. Geeraerts. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 328 p.

214. Goddard C. Semantic Analysis: a practical introduction / C. Goddard. – New York : Oxford University Press, 1998. – 411 p.

215. Goiteki imi kankei no tashou kenkyuu – Nihongo, Kankokugo, Eigo, Girishago, Arabiago no taishou. – Toukyou : Gakushuuin daigaku jinbun kagaku kenkyuujo, 2006. – 244 p.

216. Gottlieb N. Kanji politics: Language policy and Japanese script / N. Gottlieb. – London-New York : Kegan Paul International, 1995. – 245 p.

217. Gottlieb N. Language and society in Japan / N. Gottlieb. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 180 p.

218. Gottlieb N. Language policy in Japan: the challenge of change / N. Gottlieb. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 224 p.

219. Gumperz J. J. Language and the Communication of Social Identity / J. J. Gumperz. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982.

220. Guremasu A. J. Kouzou imiron: houhou no kenkyuu / A. J. Guremasu. – Toukyou : Kinokuniya Shoten, 1988. – 263 p.

221. Hiejima I. Kotoba no imi: hajimete deau iiron no sekai / I. Hiejima. – Toukyou : Gyousei, 1991. – 156 p.

222. Hawkins J. A Comparative Typology of English and German. Unifying the Contrasts. – London : Croom Helm, 1986. – 244 p.

223. Hymes D. Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. – Philadelphia : University of Pennsylvania P, 1974. – 246 p.

224. Ide S., Yoshida M. Sociolinguistcs; Honorifics and Gender Differences / S. Ide, M. Yoshida // The Handbook of Japanese Linguistics / ed. by N. Tsujimura. – Oxford : Blackwell, 1999. – P. 444–480.

225. Ikegami Y. Eigo no kankaku nihongo no kankaku: kotoba no imi no shikumi / Y. Ikegami. – Toukyou : Nihon housou shuppan kyoukai, 2006. – 249 p.

226. Ikegami Y. Imiron-imikouzou no bunseki to kijutsu / Y. Ikegami. – Toukyou : Taishuukan, 1975. – 503 p.

227. Ishiguro T., Yamauchi N. Nichiei taishou bunpou kenkyuu no shosou / T. Ishiguro, N. Yamauchi. – Toukyou : Eihousha, 1997. – 231 p.

228. Ishiwata T., Takada M. Taishou gengogaku / T. Ishiwata, M. Takada. – Toukyou : Ofusha, 1990. – 202 p.

229. Kageura K. The Dynamics of Terminology: A descriptive theory of term formation and terminological growth / K. Kageura. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2002. – 322 p.

230. Karamysheva I. D. Contrastive Grammar of English and Ukrainian Languages : Textbook / Iryna Karamysheva. – Vinnytsia : Nova Knyha Publishers, 2012. – 320 p.

231. Katz J. The Semantic Component of a Linguistic Description / J. Katz // Theory of Meaning / ed. by Adrienne and Keith Lehrer. – New Jersey : Prentice-Hall, 1970. – P. 176–198.

232. Kearns K. Semantics / K. Kearns. – New-York : Palgrave Macmillan, 2000. – 308 p.

233. Kleparski G. A. Semantic Change and Componential Analysis: an Enquiry into Pejorative Developments in English / G. A. Kleparski. – Regensburg : Pustet, 1986. – 112 p.

234. Kodama T. Imibunseki no shintenkai: kotoba no hirogari ni oeru / T. Kodama. – Toukyou : Kaitakusha, 2004. – 243 p.

235. Kojima Y. Nihongo no imi, eigo no imi / Y. Kojima. – Toukyou : Nanundo, 1988. – 286 p.

236. König E. The Place of Contrastive Linguistics in Language Comparison [Електронний ресурс] / E. König. – Доступно з : http://www.personal.uni-jena.de/~mu65qev/e-g-contrasts/papers/koenig_2011.pdf.

237. Korunets' I. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / I. Korunets'. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 464 с.

238. Kouza nihongogaku 10. Gaikokugo to no taishou I / Teramura Hideo (hen). – Toukyou : Meiji shoin, 1982. – 338 p.

239. Kouza nihongogaku 11. Gaikokugo to no taishou II / Teramura Hideo (hen). – Toukyou : Meiji shoin, 1982. – 298 p.

240. Kouza nihongogaku 12. Gaikokugo to no taishou III / Teramura Hideo (hen). – Toukyou : Meiji shoin, 1982. – 296 p.

241. Krzeszowski T. P. Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics / T. P. Krzeszowski. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1990. – 286 p.

242. Kunihiro T. Imiron no houhou / T. Kunihiro. – Toukyou : Taishukan shoten, 1982. – 291 p.

243. Kunihiro T. Kouzouteki imiron: Nichi-Ei ryougo taishoou kenkyuu / T. Kunihiro. – Toukyou : Sanseidou, 1967. – 249 p.

244. Labov W. Sociolinguistic Patterns / W. Labov. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.

245. Language Life in Japan: Transformations and Prospects // ed. by Patrick Heinrich, Christian Galan. – London- New-York : Routledge, 2011. – 252 p.

246. Lehrer A. Meaning in Linguistics / A. Lehrer // Theory of Meaning / ed. by Adrienne and Keith Lehrer. – Prentice-Hall, 1970. – P. 9–16.

247. Lehrer A. Semantic Fields and Lexical Structure / A. Lehrer. – Amsterdam & London : North–Holland Publishing Company, 1974. – 225 p.

248. Lipka L. Methodology and Representation in the Study of Lexical Fields / L. Lipka // Perspektiven der Lexikalischen Semantik Beitrage zum Wuppertaler Semantikkolloquium. Vom. 2–3. Dezember 1977 / hrsg. von Dieter Kastovsky. – Bonn: Bouvier, 1980. – P. 93–114.

249. Loveday L. Explorations in Japanese Sociolinguistics / L. Loveday. –

Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins, 1986. – 153 p.

250. Lyons J. Linguistic Semantics: An Introduction / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 376 p.

251. Lyons J. Semantic structure / J. Lyons // Lexicology: Critical Concepts in Linguistics / ed. by P. Hanks. – Abingdon : Routledge, 2008. – Vol. 2. – P. 214–230.

252. Lyons J. Semantics / J. Lyons.– Cambridge : Cambridge University Press, – 1977. – Vol. 1. – 371 p.

253. Lyons J. Structural Semantics. An Analysis of Part of the Vocabulary of Plato / J. Lyons. – Oxford : Blackwell, 1963. – 237 p.

254. Matthews P. A Short History of Structural Linguistics / P. Matthews. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 163 p.

255. Morita R. Nihongo no goi. Go no imibunseki, kijutsu no houhou / R. Morita // Kouza Nihongogaku 12. Gaikokugo to no taishou III / Teramura Hideo (hen). – Toukyou : Meiji shoin, 1982. – P. 23–34.

256. Murphy M. L. Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy, and Other Paradigms / M. L. Murphy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 292 p.

257. Nakano H. Imiron / H. Nakano. – Toukyou : Asakura, 2012. –145 p.

258. Nida E. A. Componential Analysis of Meaning: an Introduction to Semantic Structures / E. A. Nida. – The Hague : Mouton, 1975. – 272 p.

259. Nihongo to chuugokugo no taishou kenkyuu ronbunshuu / Y. Ookochi (hen). – Toukyou : Kuroshio, 1997. – 456 p.

260. Nihongo to Furansugo: Onsei to higengo koudou (Nihongo to gaikokugo to no taisho kenkyuu) / Kokuritsu kokugo kenkyuujo (hen). – Toukyou : Kuroshio Shuppan, 2001. – 232 p.

261. Nihongo to Kankokugo (Nihongo to gaikokugo to no taishou kenkyuu) / Kokuritsu kokugo kenkyuujo (hen). – Toukyou : Kuroshio Shuppan, 1997. – 151 p.

262. Nihongo to Supeingo (Nihongo to gaikokugo to no taishou kenkyuu) / Kokuritsu kokugo kenkyuujo (hen). – Toukyou : Kuroshio Shuppan, 1994. – 223 p.

263. Ogoshi N. Taishou gengogaku no tenbou // Taishou gengogaku // N. Ogoshi (hen.).

– Toukyou : Toukyou daigaku shuppankai, 2002. – 532 p.

264. Okamoto S., Shibamoto Smith J. S. Japanese Language, Gender, and Ideology: Cultural Models and Real People / S. Okamoto, J. S. Shibamoto Smith. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 300 p.

265. Phillipson R. Linguistic Imperialism / R. Philipson. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 376 p.

266. Porzig W. Intrinsic Meaning Relatins / W. Porzig // Lexicology. Critical Concepts in Linguistics. – London-New York : Routledge, 2008. – P. 3–22.

267. Saeed J. I. Semantics / J. I. Saeed. – Oxford : Blackwell, 2003. – 413 p.

268. Sager J. C. A practical Course in Terminology Processing / J. C. Sager. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1990. – 264 p.

269. Shibata T. Sociolinguistics in Japanese Contexts (Contributions to the Sociology of Language) / T. Shibata. – Berlin-New-York : Mouton De Gruyter, 1999. – 489 p.

270. Spolsky B. Language Policy [Електронний ресурс] / B. Spolsky . – Доступно з : http://www.lingref.com/isb/4/168ISB4.PDF.

271. Spolsky B. Language Policy. Key Topics in Sociolinguistics. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 266 p.

272. Stewart W. A. Urban Negro Speech: Sociolinguistic Factors Affecting English Teaching / W. Stewart // Social Dialects and Language Learning, 1967. – P. 10–18.

273. Suzuki T. Nihongo to gaikokugo / T. Suzuki. – Toukyou : Iwatani, 1990. – 242 p.

274. Taishou kenkyuu to nihongo kyouiku (Nihongo to gaikokugo to no taishou kenkyuu) / Kokuritsu kokugo kenkyuujo (hen). – Toukyou : Kuroshio shuppan, 2002. – 168 p.

275. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach / R. Temmerman. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2000. – 258 p.

276. Trier J. The Linguistic Filed. An Investigation / J. Trier // Lexicology: Critical Concepts in Linguistics // ed. by P. Hanks. – Abingdon : Routledge, 2008. – Vol. 2. – P. 22–44.

277. Trudgil P. A Glossary of Sociolinguistics / P. Trudgil. – Edinburgh : Edinburgh

University Press, 2003. – 149 p.

278. Tsujimura N. Lexical Semantics / N. Tsujimura // The Handbook of Japanese Linguistics / ed. by N. Tsujimura. – Oxford : Blackwell, 1999. – 520 p.

279. Ullmann S. The Principles of Semantics / S. Ullmann. – Glasgow : Jackson, Son & Co.; Oxford : Basil Blackwell, 1957. – 348 p.

280. Weigand E. Contrastive Lexical Semantics / E. Weigand // Contrastive Lexical Semantics / ed. by E. Weigand. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co, 1998. – P. 25–44.

281. Weissenhofer P. Conceptology in Terminology Theory, Semantics and Word Formation / P. Weissenhofer. – Vienna : TermNet, 1995. – 270 p.

282. Wikberg K. Methods in Contrastive Lexicology / K. Wikberg // Applied Linguistics, 1988. – 4 (3). – P. 213–221.

283. Wildgen W. The History and Future of Field Semantics: From Giordano Bruno to Dynamic Semantics / W. Wildgen // Lexicology: Critical Concepts in Linguistics // ed. by P. Hanks. – Abingdon : Routledge, 2008. – Vol. 2. – P. 65–89.

284. Yamada S. Ruigigo wa dono youna go ka / S. Yamada // Goiteki imi kankei no tashou kenkyuu – Nihongo, kankokugo, eigo, girishago, arabiago no taishou. – Toukyou : Gakushuuin daigaku jinbun kagaku kenkyuujo, 2006. – P. 5–23.

285. Yamaguchi T. Japanese linguistics / T. Yamaguchi. – London–New-York : Continuum, 2007. – 240 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

286. Ажнюк Б. М. Мовна лояльність і американізація в українській діаспорі / Б. М. Ажнюк // Мови європейського ареалу: Розвиток і взаємодія. – К. : Довіра, 1995. – С. 179–188.

287. Антошкіна Л. І., Красовська Г. М., Сигеда П. І., Сухомлинов О. М. Соціолінгвістика : навчальний посібник / Л. І. Антошкіна, Г. М. Красовська, П. І. Сигеда, О. М. Сухомлинов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. – 360 с.

288. Бонадрено І., Хіно Т. Українсько-японський, японсько-український словник : Навчальний словник японських ієрогліфів / І. Бондарекно, Т. Хіно. – К. : Альтернатива, 1998. – 592 с.

289. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Керів. видав. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. – К. : Дніпро, 2009. – 1332 с.

290. Гуйванюк Н. Мовна толерантність як соціолінгвістична категорія / Н. Гуйванюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна.– Львів, 2006. – Вип. 38., Ч. 2. – С. 37–46.

291. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

292. Жлуктенко Ю. А. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Ю. А. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 135 с.

293. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії / А. П. Загнітко. – Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2006. – 338 с.

294. Загнітко А. Соціолінгвістика: предметно-понятєвий апарат / А. Загнітко, І. Кудрейко // Вісник Львівського ун-ту. – Львів, 2009. – Вип. 46. – С. 16–26.

295. Карлова В. Національна самосвідомість: структурно-функціональний аналіз / В. Карлова // Ефективність державного управління, 2010. – Вип. 24. – С. 123–128.

296. Картунов О. В. Процеси етнічної і мовної асиміляції та акультурації // Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник [Електронний ресурс] / О. В. Картунов. – Доступно з : http://politics.ellib.org.ua/pages-665.html.

297. Коробейнікова Д. Гармонізація як вагома сфера процесу впорядкування термінології / Д. Коробейнікова // Наукові записки. Серія: філологічні науки. 2010. – Вип. 89 (3). – С. 362–366.

298. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2008. – 464 с.

299. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процессах України : Навч. посібник / О. М. Куць. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 275 с.

300. Лазаренко Л. О. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд) / Л. О. Лазаренко // Українська мова, 2002. – № 4. – С. 3–22.

301. Лазаренко Л. О. Лексична інтерференція в усному румунському мовленні в Україні / Л. О. Лазаренко // Мовознавство, 1996. – № 1–2. – С. 32–38.

302. Луньова Т. В. До проблеми мовного імперіалізму у викладанні англійської мови // Англійська філологія: проблеми лінгвістики, літературознавства, лінгводидактики. – Полтава : Техсервіс, 2007. – С. 87–94.

303. Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен [Електорнний ресурс] / Л. Масенко. – Доступно з : http://www.ji.lviv.ua/n35texts/35-zmist.htm.

304. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 242 с.

305. Мацюк Г. До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві / Г. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 432 с.

306. Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : Навчальний посібник / Г. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 212 с.

307. Обушний М. І. Політологія : довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач. – К. : Довіра, 2004. – 599 с.

308. Прадід Ю. У царині лінгвістики і права / Ю. Прадід. – Сімферополь : Еліньо, 2006. – 257 с.

309. Ригованова В. А. Поняття «мовна свідомість» у сучасній лінгвістичній теорії / В. А. Ригованова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – № 13 (200), Ч. ІІ. – С. 180–186.

310. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

311. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 712 с.

312. Селіванова О. Проблема форм міксації мов у соціолінгвістиці / О. Селіванова // Мова і суспільство, 2011. – Вип. 2. – С. 3–10.

313. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1974. – 256 с.

314. Современный японско-русский словарь / Б. П. Лаврентьев, Л. А. Немзер, Н. А. Сыромятников. – М. : Живой язык, 2004. – 704 с.

315. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленґ: Соц. диференціація укр. мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.

316. Ставицька Л. Про термін ідіолект / Л. Ставицька // Українська мова, 2009. – № 4. – С. 3–17.

317. Ставицька Л. Суржик: суміш, мова, комунікація / Л. Ставицька, В. Труб // Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти : зб. наук. пр. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 32–120.

318. Тараненко О. О. Українська мова на сучасному етапі (кінець 1980-х – 1990-і роки): старі і нові проблеми / О. О. Тараненко // Мовознавство : Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів. – Харків : Око, 1996. – С. 23–26.

319. Труб В. Явище суржику як форма просторіччя в ситуації двомовності / В. Труб // Мовознавство, 2000. – №1. – С.46–58.

320. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. Енцикл., 2004. – 824 с.

321. Чередник Ю. Мовне планування як складова державної мовної політики: теоретико-методологічний аспект [Електорнний ресурс] / Ю. Чередник. – Доступно з : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dums/2010_1/10cymtma.pdf.

322. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 284 с.

323. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – М. : Наука, 1974. – 428 с.

324. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Г. М. Яворська / Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2000. – 287 с.

325. Японсько-український словник / уклад. Бондаренко І., Бондар Ю., Букрієнко А. та ін. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2012. – 464 с.

326. Britannica kokusai daihyakka jiten: shoukoumoku denshi jisho ban. – Toukyou : Britannica Japan, 2009.

327. Gendai gengogaku jiten (Seibido's Dictionary of Linguistics) / H. Tanaka (hen). – Toukyou : Sebido, 2008. – 930 p.

328. Gengo no jiten / H. Nakajima (hen). – Toukyou : Asakura Shoten, 2005. – 760 p.

329. Gengo to bunka yougoshuu [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://grbunm.ti-da.net/e1299873.html.

330. Gengogaku yougoshuu [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://retpagxo.xxxxxxxx.jp/linguistics.html.

331. Jiten nihon no tagengo shakai / S. Sanada, H. Shouji (hen). – Toukyou : Iwanami shoten, 2005. – 386 p.

332. Karube L.-J. Gengo seisaku to wa nanika / L.-J. Karube / N. Nishiyama (yaku). – Toukyou : Hakusuisha, 2000. – 174 p.

333. Kimura G. C. Gengo seisaku kenkyuu no gengokan o tou – gengo keikaku / gengo taidou no nibunhou kara gengo kanri no riron e – / G. C. Kimura // Gengo seisaku. Nihon gengo gakkai, 2005. – P. 1–13.

334. Kimura G. C. Language Rights in Japan: What Are They Good For? / G. C. Kimura // Language Life in Japan : Transformations and Prospects / ed. by Patrick Heinrich, Christian Galan. – London-New-York : Routledge, 2011. – P. 14–33.

335. Komachi M. Taiwan shokuminchiki no gengo seisaku [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://www.smalltown.ne.jp/~usata/memo/ando 20050217.pdf.

336. Koujien [Електронний ресурс]. – Доступно з : CASIO Ex-word denshi jisho XD-A 10000.

337. Koyano T. Wakamonogo wa shuudango ka / T. Koyano // Nihongogaku, 2006. – Vol. 25 (№ 10). – P. 14–24.

338. Masuda I. Shakai gengogaku / I. Masuda. – Daigaku kyouiku shuppan, 1997. – 91 p.

339. Matsumura K. Esutonia no gengohou [Електронний ресурс] / K. Matsumura. – Доступно з : http://homepage2.nifty.com/kmatsum/langprob/seadus.html.

340. Nihongo daihyakka jiten (An Encyclopaedia of the Japanese Language) / H. Kindaichi, O. Hayashi, T. Shibata. (hen) – Toukyou : Taishuukan Shoten, 1995. – 1505 p.

341. Nihongogaku jiten / T. Sugimoto, T. Iwabuchi (hen). – Toukyou : Ofu 1998. – 314 p.

342. Nishihara S. Nihon no gengo seisaku no tankan / S. Nishihara // Gengoseisaku wo tou / Tajiri Eio, Ootsu Yukio (hen). – Toukyou : Hitsuji, 2010. – P. 33–49.

343. Ouyou gengogaku jiten (Kenkyusha dictionary of applied linguistics) / I. Koike, S. Ide (hen). – Toukyou : Kenkyuusha, 2003. – 972 p.

344. Sasaki T. Kokumin to nashonarizumu / T. Sasaki // Shakai kagaku no kiso guroobaruka shakai no kiso kouzou, 2006. – P. 9–12.

345. Shakai gengogaku / S. Ide, M. Kawano, H. Tanaka, O. Mizutani. – Toukyou : Aruku, 2006. – 111 p.

346. Shakai gengogaku / S. Sanada, K. Shibuya, M. Jinnouchi, S. Sugito. – Toukyou : Oufuu, 2004. – 205 p.

347. Shakai gengogaku no tenbou / S. Sanada (hen). – Toukyou : Kuroshio Shuppan, 2006. – 259 p.

348. Shinpan Nihongo Kyouiku Jiten / Nihongo Kyouiku Gakkai (hen). – Toukyou : Taishuukan shoten, 2005. – 1146 p.

349. Shiokawa N. Minzoku to neishon : nashonarizumu to iu nanmon / N. Shiokawa. – Toukyou : Iwanami Shoten, 2008. – 223 p.

350. Shouji H. Chuugoku shousuu minzokugo seisaku no shinkyokumen / H. Shouji // Kokuristu minzokugaku hakubutsukan kenkyuu houkoku, 2003. – 27(4). – P. 683–724.

351. Suzuki T. Nihon no taigai gengo seisaku no mokuteki to kadai / T. Suzuki // Gengo seisaku, 2005. – № 1. – P. 147–167.

352. Yamamoto T. Nihongo kyouiku to gengo seisaku [Електронний ресурс] / T. Yamamoto. – Доступно з : http://www.jpf.go.jp/j/japanese/survey/tsushin/reserch/034.html.

353. Yoshinouchi Y. Ukuraina no gendai gengo joukyou to gengo mondai [Електронний ресурс] / Y. Yoshinouchi. – Доступно з : http://www.kitakyu-u.ac.jp/gkj/files/bh007401yy.pdf.

ДОДАТОК

Навчальний японсько-український словник
соціолінгвістичних термінів.
Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика»

ПЕРЕДМОВА

Ознакою кожної соціолінгвістичної традиції є розвиток теорії щодо конкретної мовної дійсності. В українському мовознавстві ще недостатньо представлено досвід японської соціолінгвістичної традиції, а саме: не здійснено аналізу та систематизації понятійного апарату, який розкриває основи теоретичного знання про мову і суспільство в Японії.

«Навчальний японсько-український словник соціолінгвістичних термінів. Випуск 1. Термінологічне поле «мовна політика»» (далі Словник) є першим в мовознавстві японсько-українським словником, що представляє термінологічну базу японської соціолінгвістики, зокрема детально розкриває багатоаспектність питання мовної політики. На відміну від звичайного перекладного термінологічного словника, Словник передусім постає як навчальний ресурс, розрахований на студентів та викладачів відділення японської мови. Словник створює основу лексикографічного забезпечення навчального процесу в осягненні понятійного апарату японської соціолінгвістики, а саме: питання мовної політики, мовного планування, форм існування мови, мовної ситуації, процесу мовного контакту та його наслідків, особливостей ставлення до мови.

До Словника увійшло 247 соціолінгвістичних термінів, які формують термінологічне поле «мовне політика» в японській мові. Термінологічне поле складається із спеціальної лексики і постає як парадигматичне об’єднання співвіднесених номінативних термінологічних одиниць відповідної галузі знань. Тому застосування польового підходу до аналізу японської соціолінгвістичної термінології дозволило систематизувати терміни, які розкривають одне з найважливіших понять соціолінгвістики – 言語政策 *gengo seisaku мовна політика*, встановити безпосередні відношення між ними, віднайти їхні відповідники в

українській мові. Укладання Словника за допомогою цього підходу дало також змогу подати не лише переклад японських термінів українською мовою, а й уможливило лаконічний системний опис японського соціолінгвістичного знання, що передусім є ефективним у користуванні студентською аудиторією.

Базою даних для формування термінологічного поля «мовна політика» послужили японські дефініції, відібрані методом суцільної вибірки із лінгвістичних словників, підручників зі соціолінгвістики та наукових статей на соціолінгвістичну тематику. З отриманого ілюстративного матеріалу до Словника увійшли ті дефініції, які найбільш широко та всебічно розкривають значення терміна в японській мові.

Японська соціолінгвістична традиція містить ідіоетнічні ознаки, тому переклад українською мовою деяких японських термінів запропоновано вперше.

У подальшому дослідження інших термінологічних полів, зокрема «мовна поведінка», «мовне засвоєння», «мовне існування», «мова і гендер», «мова і статус» тощо, дозволить систематизувати усю соціолінгвістичну термінологію японської мови та укласти повний реєстр «Навчального японсько-українського словника соціолінгвістичних термінів».

БУДОВА СЛОВНИКА

1. Заголовні слова структуровано за алфавітним принципом японської абетки кана.

2. Згідно з навчально-методичною ціллю опис словникової статті терміна подано в такій послідовності:

1) заголовне слово – термін японської мови (**жирний шрифт**);

2) фонетична транскрипція заголовного слова за допомогою латинського алфавіту ромаджі (***жирний шрифт курсивом***);

3) переклад терміна українською мовою (***жирний шрифт курсивом***);

4) дефініція терміна японською мовою (напівжирний шрифт);

5) переклад дефініції терміна українською мовою (напівжирний шрифт);

6) окремі словникові статті, окрім дефініції, містять видову класифікацію терміна (напівжирний шрифт).

3. Значення багатозначного терміна та його переклад подано за допомогою арабських цифр з дужкою – 1), 2) і т. д. Наприклад:

母語 *bogo*

1) 母親から学んだ言語。

2) 親から受け継いだ言葉。

1) ***Материнська мова***: мова, яку засвоїла дитина від матері.

2) ***Рідна мова***: мова, успадкована від батьків.

4. Термінологічне поле «мовна політика» в японській мові характеризується розгалуженою синонімією дублетного типу, тому до Словника увійшла велика кількість термінів-синонімів. Опис таких термінів здійснено за принципом найбільшої частотності: словникова стаття терміна, який у соціолінгвістичному контексті вживається найчастіше, подано повністю згідно з вищевказаною послідовністю; словникова ж стаття терміна-синоніма, який використовується в соціолінгвістиці рідше, складається з фонетичної транскрипції, перекладу українською мовою, а його значення розкрито шляхом посилання на найбільш вживаний термін тотожної семантики. Наприклад:

言語同盟 *gengo doumei мовний союз*

言語連合 *gengo rengou* と同じである。

Те саме, що й 言語連合 *gengo rengou*.

5. Слово або словосполучення, подане в круглих дужках – ( ), є варіантом попереднього слова чи словосполучення. Наприклад:

言語への態度 *gengo e no taido*（言語に対する態度 *gengo ni taisuru taido* ともいう） *ставлення до мови*.

Наприкінці словника в алфавітному порядку подано ілюстративний матеріал.

あ

イディオム *idiomu ідіом*

言語コード *gengo koodo* と同じである。

Те саме, що й 言語コード *gengo koodo мовний код.*

移民言語 （移民語）*imin gengo* (*imingo*) *мова мігрантів*

移民コミュニティの言語。

Мова спільноти, яка мігрувала з іншої країни.

隠語 *ingo арго*

集団内部の秘密を保持するためにうまれたことば。

Мова соціальної групи, яку використовують для приховання певної інформації.

エスニシティ *esunishiti етнічність*

民族性 *minzokusei* と同じである。

Те саме, що й 民族性 *minzokusei*.

か

外国語 *gaikokugo іноземна мова*

国や地域で日常コミュニケーションの手段として使用されていない、母語ではない言語。

Мова, яку не використовують для повсякденної комунікації в країні чи регіоні, нерідна мова.

危機言語 *kiki gengo загрожена мова*

消滅の危機に瀕した言語。

Мова, яка перебуває під загрозою зникнення.

基層 *kisou субстрат*

同じ地域や、同じ社会団体において２つ（以上）の言語が、たとえば支配層と被支配層の言語というように、文化的・政治的・社会的に上下階層関係をもって接触する場合において、その被支配層の言語のこと。

Мова, яка перебуває у відношенні підкорення (в культурному, політичному, суспільному аспектах) щодо іншої мови, з якою контактує на одній території чи в одному суспільстві.

基層語 *kisougo базилект*

２言語が接触してクレオール言語を構成する際に、土着言語によって構成される下層となる言語を示し、上層語から最も隔たった言語として位置づけられる。

Мовний варіант, який утворюється шляхом поєднання двох мов (креолу і мови-лексифікатора), займає найнижчий ступінь в ієрархії мовних варіантів, а також найбільш віддалений від акролекту.

近代化 *kindaika модернізація*

ある一定の機能を満たすべく決定された変種が、その機能を実際に満たすことができるように、その言語財に手を加えること。不足する単語を作り出すこと。

Процес оновлення мовних ресурсів встановленого стандарту задля повного виконання усіх його функцій. Наприклад, процес розроблення лексики, якої не вистачає.

共通語 ***kyoutsuugo***

1) 同一言語内においてコミュニケーションの手段として通じ合うことば。標準語が意図的に定められた理想としての言語であるのに対して、共通語は現実に使用されている言語である。

2) 異なった言語（言語変種）のコミュニケーションに使われる第三の言語（言語変種）。

1) ***Розмовна мова***: засіб комунікації, який використовується для взаємопорозуміння в одномовному середовищі. На відміну від літературної мови, котра вмотивовано закріплена як мова-ідеал, розмовна мова є різновидом, який фактично вживається в дійсності.

2) ***Мова-посередник***: третя мова (мовний різновид), яка використовується для спілкування між носіями різних мов (мовних різновидів).

業界用語 ***gyoukai yougo професійний жаргон***

集団語の下位分類で、ある職業的集団に共通して使われる職業上の通用語で、職業上の利便性のために、あるいは遊び心で発生したことば。職場語 *shokubago*、専門語 *senmongo* とほぼ同じ。

Один з видів соціальних діалектів; це – мова, якою володіє група людей, об’єднаних спільною професією, використовується для професійної зручності. Близький за значенням до 職場語 *shokubago* та 専門語 *senmongo*.

言語 ***gengo мова***

1) それぞれの国の社会的習慣に従って恣意的意味と音声とを結びつけた記号の体系。言葉 *kotoba* (1) と同じである。

2) ある集団、社会の相互伝達、了解をなす体系。

1) Система знаків, утворена довільним поєднанням значення і звуку на основі суспільних традицій певної країни. Те саме, що й 言葉 *kotoba* (1).

2) Система, яка забезпечує двобічну передачу інформації та взаєморозуміння

у спільноті чи суспільстві.

言語アイデンティティ ***gengo aidentiti мовна ідентичність***

自己の言語、あるいはその変種に強い帰属意識。言語アイデンティティは、話し手がどのような言語変種を用いるか、どのような言語行動を取るかといったことに大きくかかわっている。

Сильне відчуття свого зв’язку з мовою або мовним різновидом. Мовна ідентичність пов’язана з вибором мовця відповідних форм існування мови, мовної поведінки тощо під час спілкування.

言語意識 ***gengo ishiki мовна свідомість***

言語への態度のもと、言語や言語行動に対するなんらかの評価的な反応。

Ставлення до мови, що передбачає будь-яку оцінну реакцію щодо мови або мовної поведінки.

言語威信 ***gengo ishin мовний престиж***

言語または言語変種に与えられる肯定的価値。言葉のプレステージ *kotoba no puresuteeji* と同じである。

言語威信は次のように分けられている。

1) 言語または言語変種に与えられる肯定的な社会的価値のことを顕在的威信 *kenzaiteki ishin* という。

2) 言語使用者自身が自分の使用する言語または言語変種に与えられる肯定的価値のことを潜在的威信 *senzaiteki ishin* という。

Позитивне оцінювання мови або її мовного різновиду. Те саме, що й 言葉のプレステージ *kotoba no puresuteeji*.

Різновиди мовного престижу:

1) позитивна оцінка мови на рівні соціуму виявляє *відкритий мовний престиж*;

2) позитивна оцінки мови на рівні індивіда виявляє *закритий мовний престиж.*

言語イデオロギー ***gengo ideorogii мовна ідеологія***

言語共同体のなかでいきわたっている、言語についての考え方。

Система поглядів мовної спільноти на мову.

言語運用 ***gengo un'you застосування мови***

言語能力に基づいて言語を実際に使用すること。

Практичне використання мови на основі мовної компетенції.

言語置き換え ***gengo okikae мовне заміщення***

ある言語の話者が、自発的に、または強制的な政策により、これまで使っていた言語の代わりに、別の言語を使うようになること。

Добровільний або примусовий процес мовного заміщення, коли мовець замість своєї мови починає використовувати іншу.

言語改革 ***gengo kaikaku мовна реформа***

ある言語に大規模な変更を人為的に加えること。

Штучне введення масштабних змін у мову.

言語獲得 ***gengo kakutoku засвоєння мови (як правило, першої)***

幼児期から自分の母国語を身につけること。

Процес засвоєння рідної мови з дитинства.

言語活動 ***gengo katsudou мовна поведінка***

言語行動 *gengo koudou* や言語行為 *gengo koui* と同じである。

Те саме, що й 言語行動 *gengo koudou* та 言語行為 *gengo koui*.

言語葛藤 ***gengo kattou мовний конфлікт***

言語戦争 *gengo sensou*や言語対立 *gengo tairitsu* と同じである。

Те саме, що й 言語戦争 *gengo sensou* та言語対立 *gengo tairitsu*.

言語干渉 ***gengo kanshou мовна інтерференція***

ある言語の話し手において、その音韻・文法・語彙上の特徴がほかの言語体系に影響を及ぼして誤りを生ずること。

Вплив однієї мови на іншу (на фонетичному, граматичному, лексичному рівнях), що зумовлює помилки у вживанні мови її носіїв.

言語管理 ***gengo kanri мовний менеджмент***

さまざまな主体がコミュニケーションを行う過程において、その規範から逸脱する事態に遭遇したときに、人々がそれをどのように解決するのか、そのあり方をつぶさに観察して明らかにしようとすること。

Детальне спостереження і врегулювання мовних проблем, які виникають у випадку відхилення від норм під час комунікації між різними суб’єктами.

言語学習 ***gengo gakushuu вивчення мови***

意識的な学習過程及びそこから得られた知識。

Процес свідомого вивчення або ж знання, отримані внаслідок цього процес.

言語共同体 ***gengo kyoudoutai мовна спільнота***

言語をもとに、社会的、文化的、政治的、民族的、年齢的、性別的な特徴などを共通している人々の集団。

Група, в основі якої лежить спільність мови, а також соціальних, культурних, етнічних, вікових, гендерних тощо характеристик.

言語計画 ***gengo keikaku мовне планування***

言語や言語変種が、国家の権力によって地位や機能を変化させられること。または、ある共同体（主に国家や地域共同体）内部で用いられている言語や変種の体系とその運用のありかたに、その共同体の中で拘束力を付与されている公的な機関が、ある一定の目標（一般的には言語を取りむく問題の改善）を目指して組織的に人為的な統制を加えること。

言語計画の中で次の種類がある。

1) 席次計画 *sekiji keikaku* (地位計画 *chii keikaku* ともいう)

１つの共同体の中に存在する複数の言語や変種のいくつかに対して、ある特定の社会的機能を与えていく計画。

2) 本体計画 *hontai keikaku*（実体計画 *jittai keikaku*、コーパス計画 *koopasu keikaku* ともいう）

席次計画によって選択された言語や変種の体系に対して同じく席次計画によって決定されてある特定の機能を果たすことができるような組織的な変更を加えること。

3) 普及計画 *fukyuu keikaku*（言語習得計画 *gengo shuutoku keikaku* ともいう）。

どのような範囲の人々を対象に、どのようにして普及されるか、といったことに関する計画。

Впроваджені державною владою зміни щодо статусу і функцій мови чи їх форм існування; штучне регулювання мовного розвитку, що полягає у плануванні мовної системи чи форм існування мови та їх довготривалого використання, яке здійснюють уповноважені офіційні установи певних угруповань (переважно держава чи місцева влада).

Виокремлюють такі види *мовного планування*:

1) *планування статусу мов* –

вид планування, який встановлює суспільну функцію кількох мов чи форм їхнього існування в межах однієї спільноти;

2) *планування мовної бази* –

офіційні зміни в системі мови чи формах її існування, спрямовані на спеціальні функції мови, затверджені заходами планування мовного статусу;

3) *планування засвоєння мов* –

вид мовного планування, метою якого є впровадження мови в різних сферах людської діяльності.

言語権 ***gengoken мовне право***

ある言語、またはその変種を使う権利。

Право на використання мови або її форми існування.

言語行為 ***gengo koui мовна поведінка***

言語活動 *gengo katsudou*や言語行動 *gengo koudou*と同じである。

Те саме, що й 言語活動 *gengo katsudou* та 言語行動 *gengo koudou*.

言語コード ***gengo koodo мовний код***

言語やそのバラエテイーのこと。言語コードは言語、方言、文体、特定の語彙やイディオムなどを示す。言語信号 *gengo shingou* や言語符号 *gengo fugou* は同じような意味を表す。

Мова або ж її варіант. Мовним кодом називають мову, діалект, мовний стиль, спеціальну лексику, ідіом тощо. Тотожне значення мають терміни 言語信号 *gengo shingou* та 言語符号 *gengo fugou*.

言語行動 ***gengo koudou мовна поведінка***

言語を伝達手段として意味を伝える行為。

言語活動 *gengo katsudou*や言語行為 *gengo koui*と同じである。

Дії, які передають певне значення засобами мови.

Те саме, що й 言語活動 *gengo katsudou* та 言語行為 *gengo koui*.

言語混合 ***gengo kongou змішування мов***

ある言語がほかの言語と接触する場合に、お互いの言語の一部（発音、語彙、文法など）を取り入れて変化すること。

Взаємний процес впливу однієї мови на іншу, що призводить до змішування мовних елементів (вимови, лексики, граматики) в обох мовах.

言語差別 ***gengo sabetsu мовна дискримінація***

ある言語が劣位におかれ、その使用者層が不当なあつかいをこうむる状態。広い意味での言語権が侵害されること。

Зумисне зменшення престижу певної мови в суспільстві, зумовлене невідповідним ставленням носіїв іншої мови, що спричиняє порушення мовних прав.

言語シフト ***gengo shifuto мовний зсув***

言語取り換え *gengo torikae* と同じである。

Те саме, що й 言語取り換え *gengo torikae* .

言語使用域 ***gengo shiyouiki регістр***

特定の職業、分野、話題などの場面によって使う言語変種。言語使用域の基準は次のような点である。1) 場（場面とも）－伝達のテーマと目的：なぜ、そして何について伝達をするのか。2) 様式－伝達の手段：話すか書くかなどどのような方法で伝達をするのか。3) 役割関係－伝達の相手との関係：話し手が聞き手をどんな人物と見て伝達をするのか。

使用域変種 *shiyouiki henshu* やレジスター *rejisutaa* と同じである。

Форма існування мови, зумовлена типовою ситуацією спілкування: видом праці, сферою спілкування, темою спілкування тощо. Критеріями виокремлення цього мовного різновиду вважають такі параметри комунікації: 1) *сфера використання мови* – типова ситуація, зумовлена темою і метою спілкування (чому та про що йде мова); 2) *манера спілкування* – засоби і способи комунікації (наприклад, стильові характеристики спілкування, письмовий чи усний спосіб передачі інформації тощо); 3) *рольові відношення* – відношення мовця до свого співрозмовника (як саме розглядає мовець слухача під час передачі інформації).

Те саме, що й 使用域変種 *shiyouiki henshu* та レジスター *rejisutaa*.

言語使用者 ***gengo shiyousha носій мови***

話者 *washa* と同じである。

Те саме, що й 話者 *washa*.

言語使用領域 ***gengo shiyou ryouiki сфера використання мови***

場面 *bamen* やドメイン *domein* と同じである。

Те саме, що й 場面 *bamen* やドメイン *domein*.

言語集団 ***gengo shuudan мовна спільнота***

言語共同体 *gengo kyoudoutai* と同じである。

Те саме, що й 言語共同体 *gengo kyoudoutai*.

言語習得 ***gengo shuutoku засвоєння мови (як правило, другої, третьої тощо)***

無意識下での学習及び獲得した知識。言語習得は成長してからの第二言語や外国語の習得を意味する。

Знання, отримані внаслідок несвідомого вивчення або засвоєння. Термін, як правило, вживається відносно засвоєння другої мови чи іноземної.

言語純化主義 ***gengo junka shugi пуризм***

ある言語にとって好ましくない要素を意図的に削除し、言語の純粋性を保つこと。

Сплановані заходи, скеровані на знищення небажаних для мови елементів та підтримки мовної чистоти.

言語消滅 ***gengo shoumetsu мовна смерть***

ある言語の最後の話者が死亡したために、その言語が実際に使われなくなること。

Явище припинення фактичного існування мови внаслідок смерті усіх її носіїв.

言語衰微 ***gengo suibi мовний нігілізм***

２つ（以上）の言語（またはその変種）、が存在するような社会において、ある個人（または集団）が、日常生活において自分の言語の使用を禁止されたり、それを使う必要がないと考えるような場合に、公的な場でも私的な場でも、それが次第に使われなくなっていくこと。

Процес припинення використання власної мови індивідом, спільнотою (в суспільних чи приватних сферах) в умовах співіснування в соціумі двох мов (або двох форм існування) шляхом заборони або власної відмови.

言語ステータス ***gengo suteetasu статус мови***

言語地位 *gengo chii* と同じである。

Те саме, що й 言語地位 *gengo chii*.

言語生活 ***gengo seikatsu мовне існування***

人間が生活を営むなかで行なう言語行動の種々相。

Різноманітні аспекти мовної поведінки, які людина реалізує впродовж свого соціального життя.

言語政策 ***gengo seisaku мовна політика***

a) 政府などの公の機関が行う、言語の選択、普及、改革などの方策；б) 地理的・社会的変種など言語使用者の属性に関連した言語変種の使用に関する問題に介入する試み、またその結果として産出された具体的な取り組み 。

取り上げられる対象や問題によって言語政策には次の分類がある。

1) 多言語政策 *tagengo seisaku*、国際言語政策 *kokusai gengo seisaku*、言語同化政策 *gengo douka seisaku*、風土言語政策 *fuudo gengo seisaku*（意味成分は‘言語政策の実施の基礎’である）。

2) 英語化 *eigoka*、中国化 *chugokuka*、 ローマ字化 *roomajika* (または ローマナイズ *roomanaizu*)、 ロシア化 *roshiaka*、 日本化 *nihonka* （意味成分は‘他国に文化的言語的に同化すること’ である）。

3) 言語拡散政策 *gengo kakusan seisaku* （意味成分は‘言語拡散’ ‘gengo kakusan’ である）。

4) 言語教育政策 *gengo kyouiku seisaku* （意味成分は‘言語教育に関する政策’ ‘gengo kyouiku ni kansuru seisaku’である）。その中では、母語教育政策 *bogo kyouiku seisaku*、外国語教育政策 *gaikokugo kyouiku seisaku*、第二言語政策 *daini gengo kyouiku seisaku* （意味成分は ‘言語地位’ である）という言語教育政策の種類がある。

5) 対外言語政策 *taigai gengo seisaku*、 対内言語政策 *tainai gengo seisaku* （意味成分は ‘外国に対する言語政策’ / ‘国内に対する言語政策’である）。対外言語政策 *taigai gengo seisaku* や対内言語政策 *tainai gengo seisaku* の中で上下の区別もある。対外言語政策 *taigai gengo seisaku* → 日本語政策 *nihongo seisaku* （意味成分は ‘日本語’ である）、対内言語政策 *tainai gengo seisaku* →

国語政策 *kokugo seisaku*、少数語政策 *shousuugo seisaku*、移民語政策 *imingo seisaku* （意味成分は ‘国語’、‘少数言語’ 、‘移民語’ である）である。

а) заходи уряду та державних організацій щодо вибору мови, її популяризації і реформ тощо; б) заходи боротьби з проблемами, зумовленими територіальним та соціальним мовним різноманіттям.

Залежно від об’єкта та мети мовної політики виокремлюють такі типи:

1) *мовна політика багатомовності*, *мовна політика інтернаціоналізації*, *асиміляційна мовна політика*, *регіональна мовна політика* (видова ознака ‘модель реалізації мовної політики’);

2) *англізація*, *китаїзація*, *романізація*, *русифікація*, *японізація* (видова ознака ‘мовно-культурна асиміляція з іншою країною’);

3) *політика мовного поширення* (видова ознака ‘поширення мови’);

4) *політика мовної освіти* (видова ознака ‘заходи щодо навчання мов’). Видами *політики мовної освіти* є *мовна політика викладання рідної мови*, *мовна політика викладання іноземної мови*, *мовна політика викладання другої мови* (видова ознака ‘статус мови’);

5) *зовнішня мовна політика*, *внутрішня мовна політика* (видова ознака ‘регулювання мовних заходів в державі’ – ‘регулювання мовних заходів за кордоном’). Виокремлюють такі види *зовнішньої мовної політики* та *внутрішньої мовної політики*: *зовнішня мовна політика → мовна політика щодо японської мови як іноземної* (видова ознака ‘*японська мова як іноземна*’); *внутрішня мовна політика → мовна політика щодо національної мови*, *мовна політика щодо мовних меншин*, *мовна політика щодо мігрантів* (видові ознаки: ‘національна мова’, ‘мова меншин’, ‘мова мігрантів’).

言語接触 ***gengo sesshoku мовний контакт***

２つ（以上）の異なる言語を話す個人また集団が接触すること、また、その接触の結果生まれる、多様な社会的・言語的現象を含めて、ということ。

Контактування індивідів чи спільнот, які розмовляють двома і більше мовами, а також соціальні та мовні результати, які виникають внаслідок цього.

言語戦争 ***gengo sensou мовний конфлікт***

２つ（以上）の異なる言語、または同一言語内の２つ（以上）の異なる変種を話す集団が日常的に接触する社会において、その使用をめぐる争いのこと。

言語葛藤 *gengo kattou* や言語対立 *gengo tairitsu* と同じである。

Суперечка, яка виникає через використання спільнотами двох мов чи двох форм існування, що контактують в одному суспільстві.

Те саме, що й 言語葛藤 *gengo kattou* та 言語対立 *gengo tairitsu*.

言語喪失 ***gengo soushitsu втрата мови***

ある個人（または集団）が日常生活で使う必要性がないなどのために、もともと使っていた言語を使わなくなること、また使えなくなること。

Явище, що виникає, коли особа або спільнота не може чи не вважає за потрібне використовувати в повсякденному житті мову, якою вона розмовляє.

言語対立 ***gengo tairitsu мовний конфлікт***

言語葛藤 *gengo kattou* や言語戦争 *gengo sensou* と同じである。

Те саме, що й 言語葛藤 *gengo kattou* та 言語戦争 *gengo sensou*.

言語地位 ***gengo chii мовний статус***

社会における言語の機能やその社会的ステータス。

言語ステータス *gengo suteetasu* と同じである。

Функціональна роль мови та її становище в суспільстві.

Те саме, що й 言語ステータス *gengo suteetasu*.

言語知識 ***gengo chishiki мовні знання***

統語構造、音韻構造、語彙や意味に関する知識。

Знання із синтаксису, фонетики, лексики і семантики.

言語忠誠 ***gengo chuusei мовна лояльність***

ある言語（またはその変種）の話者が、自分の言語に誇りや価値を持つこと。

Ставлення мовця до власної мови (чи її різновиду), що виявляється у відчутті гордості до мови та її цінності.

言語帝国主義 ***gengo teikoku shugi мовний імперіалізм***

言語によるある言語共同体の支配。言語帝国主義がもたらす負の面としては、社会的に支配的言語への取り換えが加速され、土着語が非標準とみなされ、その地位や威信の低下を導くこと、また土着語使用者は社会・経済的に移動が制約された人々であるという認識をもたらすことなどが指摘される。

Явище контролю мовної спільноти за допомогою мови. Мовний імперіалізм спричиняє до таких негативних явищ, як мовний зсув однієї мови до мови вищого соціального статусу, визнання мови, яка зазнала контролю, немовним стандартом, зниження її статусу і престижу, обмеження її мовців у суспільному та економічному планах.

言語取り換え ***gengo torikae мовний зсув***

ある言語（または同一言語内の変種）の話者（個人または集団）が、強制的に、または自発的に、自分の言語よりほかの言語を使うようになり、結果として言語の移行が起こること。

言語シフト *gengo shifuto* と同じである。

Процес, зумовлений індивідуальним або груповим переходом до використання іншої мови замість рідної, що відбувається свідомо або під тиском в умовах двомовного суспільства.

Те саме, що й 言語シフト *gengo shifuto*.

言語同化 ***gengo douka мовна асиміляція***

一方の言語集団がその母語を捨て、他方の言語集団に言語的に同化するということである。

Відмова однієї мовної спільноти від рідної мови та асиміляція з іншою мовною спільнотою.

言語同盟 ***gengo doumei мовний союз***

言語連合 *gengo rengou* と同じである。

Те саме, що й 言語連合 *gengo rengou*.

言語ナショナリズム ***gengo nashonarizumu мовний націоналізм***

ナショナリズムの一種で、国民のアイデンティティとして言語を重視するもの。

Вид націоналізму, який трактує мову як маркер національної ідентичності.

言語のバラエティ ***gengo no baraeti форма існування мови***

言語変異 *gengo hen'i* や言語変種 *gengo henshu* と同じである。

Те саме, що й 言語変異 *gengo hen'i* та 言語変種 *gengo henshu*.

言語能力 ***gengo nouryoku мовна компетенція***

無限の文を理解・生成し、文法性や両義性を直感的に判断する能力である。

Здатність розуміти і відтворювати граматику мови, інтуїтивно розрізняти граматичне і семантичне значення тощо.

言語復活 ***gengo fukkatsu відродження мови***

強制的に禁止または使用できない状態に置かれたために 、または、話者が自発的にほかの言語を選んで使うようになったために、衰微の一途をたどっていた言語が、ふたたび活力を取り戻し、話者の数が増やしていくこと。

Повторний розквіт мови, збільшення її носіїв, свого часу вона вийшла з ужитку через зумисну заборону або ж добровільний вибір носіїв на користь іншої.

言語への態度 ***gengo e no taido***（言語に対する態度 ***gengo ni taisuru taido*** ともいう） ***ставлення до мови***

言語に対する態度には好意的なものと非好意的なものとがあり、当該言語を取り巻く環境の心理的測定の重要な要素となっている。

言語変異 ***gengo hen'i форма існування мови***

言語のバラエティ *gengo no baraeti* や言語変種 *gengo henshu* と同じである。

Те саме, що й 言語のバラエティ *gengo no baraeti* та 言語変種 *gengo henshu.*

言語変種 ***gengo henshu форма існування мови***

世界中のすべてのことばの体系を抽象化し、その総称を「言語」とし、個々の具体的なことばの体系を、それぞれが一組の言語項目を備えた「言語変種」（略して変種）とする。変種は２つの視点で整理する。a) 属性と言葉（出身地、職業、性別、年齢など）。 b)　場面と言葉。

言語のバラエティ *gengo no baraeti* や言語変異 *gengo hen'i* と同じである。

Абстрактну систему всієї сукупності слів позначають загальним терміном 言語 *gengo*, а кожну конкретну систему слів, окремі види мовних угруповань називають 言語変種 *gengo henshu* (або коротко 変種 *henshu*). Основними

характеристиками форм існування мови є: а) єдність територіальних та соціальних атрибутів: статусу, професії, віку, гендеру; б) ситуативної сфери використання мови.

Те саме, що й 言語のバラエティ *gengo no baraeti* та 言語変異 *gengo hen'i*.

言語法 ***gengohou мовне законодавство; мовний закон***

憲法のこのような規定に基づいて制定されたもので、社会のさまざまな領域における言語の使用のありかたを定めている。

Офіційно затверджені правила, які, базуючись на конституції чи інших документах, регулюють використання мов у суспільстві.

言語保持 ***gengo hoji*** （言語維持 ***gengo iji*** ともいう）***підтримка мови***

ある言語（また変種）を個人や集団、または公的な機関などが意図的に持続し続けようとすること。

Зумисна підтримки мови чи її різновиду, що може здійснюватись індивідом, колективом, офіційною установою.

言語連合 ***gengo rengou мовний союз***

地理的に隣接する２つ（以上）の言語が、長い期間にわたり相互に影響し合った結果として、音韻体系・文法・語彙などの言語特徴を共有するようになった言語群のこと。

言語同盟 *gengo doumei* と同じである。

Група мов, яка утворилась в результаті довготривалого територіального контактування двох і більше мов та характеризується наявністю спільних мовних (фонетичних, граматичних, лексичних тощо) рис.

Те саме, що й 言語同盟 *gengo doumei*.

クレオール ***kureooru креол***

ピジンの使用範囲が拡大し、それを話す母語話者が損際するようになること。

Мова, яка виникає на основі піджину і є рідною для значної кількості населення (через розширення своїх функцій).

クレオール化 ***kureooruka креолізація***

母語を通じない人たちが共通語として使うピジンの話される社会に生まれた子供たちが、そのピジンを母語化していくこと。

Процес формування у певних спільнотах рідних мов, утворених на основі піджину.

クレオール後連続体 ***kureooru-go renzokutai посткреольський континуум***

脱クレオール化の場合、クレオールの特徴を多くもつ基層語から、いろいろの段階にある中層語の変種、更に標準形に近い上層語と呼ばれる変種まで、さまざまなクレオール後連続体が同時に存在する。

Посткреольський континуум утворюється внаслідок процесу декреолізації: за допомогою поєднання елементів мови-лексифікатора, яка лягла в основу креолу, та сформованої креольської мови. Різновиди посткреольського континууму: базилект (містить найбільше рис креолу), мезолект (займає проміжне місце), акролект (найбільше наближається до стандарту мови-лексифікатора).

コイネー ***koinee койне***

複数の方言が接触する中で新たに形成された当該集団・当該地域社会の共通語。

Мова-посередник, утворена на основі кількох діалектів однієї мови, що контактують і якими послуговується певна мовна спільнота або регіон.

国家語 ***kokkago національна мова***

国語 *kokugo* (1)と同じである。

Те саме, що й 国語 *kokugo* (1).

国語 ***kokugo***

1) 国家の中で威信や権威がある言語で、国家統一の対象として発達する言語。

2) 日本人の日本人による日本人のための言語。

1) ***Національна мова***: мова, яка характеризується престижем та авторитетом серед представників всієї нації, ілюструє єдність у державі.

2) ***Японська мова***: мова японців, залежна від японців, для японців.

国民 ***kokumin нація***

国家の統治権の下にある人民。

Етнічна спільнота людей, об’єднана суверенітетом держави.

国民意識 ***kokuumin ishiki національна самосвідомість***

国民であることを意識すること。また、民族を客観的に実体として規定すること。

Усвідомлення свої належності до нації та визнання нації як об’єктивної субстанції.

国民主義 ***kokumin shugi націоналізм***

国民の利益や権利を擁護し確立しようとする立場から近代国家の形成をめざす思想。

ナショナリズム *nashonarizumu* と同じである。

Ідеологія, спрямована на захист інтересів та прав нації з метою державотворення.

Те саме, що й ナショナリズム *nashonarizumu*.

国民性 ***kokuminsei національність як сукупність ознак нації***

ある民族の一般に共通する性質。

Сукупність рис, спільних для певної нації.

国民のアイデンティティ ***kokumin no aidentiti національна ідентичність***

国民としての帰属意識。

ナショナル・アイデンティティ *nashonaru aidentiti* と同じである。

Самоототожнення своєї належності до певної нації.

Те саме, що й ナショナル・アイデンティティ *nashonaru aidentiti*.

国際語 ***kokusaigo міжнародна мова***

異なる国の共通語として用いられる言語。

Мова, яка слугує посередником у міжнародній комунікації.

国籍 ***kokuseki національність***

国家の所属員としての資格。

Статус належності до національної спільноти.

言霊 ***kotodama котодама***

言葉のもつ霊。日本語において言葉に宿る神秘的力という古代より現代までつづいている日本人の信仰。

Душа мови. Архаїчна віра японців в існування містичної сили, прихованої у словах японської мови.

言葉 ***kotoba***

1) 言語 *gengo* と同じ。言葉の中で書き言葉 *kakikotoba* や話し言葉 *hanashikotoba* という 2 種類に分けることができる。書き言葉は主として文章を書くときに用いられる語句・語法という意味を持つ。話し言葉は日常会話で用いられる語句・語法を示す。

2) 単語・連語・表現。

1) Те саме, що й 言語 ***gengo мова***. Термін використовують на позначення *писемної мови* та *усної мови*. *Писемна мова* – сукупність слів і виразів, а також правил їх поєднання, яка використовується на письмі. *Усна мова* – сукупність слів і виразів, а також правил їх поєднання, яка використовується в спілкуванні.

2) ***Слово, словосполучення, вираз***.

言葉のプレステージ ***kotoba no puresuteeji мовний престиж***

言語威信 *gengo ishin* と同じである。

Те саме, що й 言語威信 *gengo ishin*.

コード切り替え ***koodo kirikae перемикання кодів***

状況に応じて言語（変種）を変えること（動機があるコードの変化)。

コード・スイッチングには 3 種類がある。状態に応じて言語（変種）を変えることは状況的コード・スイッチング *joukyouteki koodo suicchingu* という。話題に応じて言語(変種)を変えることは比喩的コード・スイッチング *hiyuteki koodo suicchingu* という。2 言語の外国語の能力高い話者は会話の中に 2 言語を使用することは会話上のコード・スイッチング *kaiwajou no koodo suicchingu* という。

コード・スイッチング *koodo suicchingu* と同じである。

Зміна мови або її форми існування залежно від умов комунікації

(мотивована зміна).

Три типи перемикання кодів. *Ситуативне перемикання коду*: зміна мови або її форми існування залежно від умов комунікації. *Метафоричние перемикання коду*: зміна мови або її форми існування залежно від теми розмови. *Комунікативне перемикання коду*: перехід з однієї мови на іншу в розмові білінгвів, які володіють на високому рівні двома мовами.

Те саме, що й コード・スイッチング *koodo suicchingu*.

コード・スイッチング *koodo suicchingu перемикання кодів*

コード切り替え *koodo kirikae* と同じである。

Те саме, що й コード切り替え *koodo kirikae.*

コード・ミキシング *koodo mikushingu змішування кодів*

会話のとき言語（変種）に別の言語（変種）を織り交ぜること（動機がないコード変化）。

Немотивована зміна кодів шляхом змішування мов чи її форм існування під час спілкування.

コミュニケーション *komyunikeeshon комунікація*

言語や非言語を話し手が道具として用いてメッセージを聞き手に伝達すること。

Процес передачі інформації від мовця до слухача за допомогою мовних і немовних засобів.

コミュニケーション能力 *komyunikeeshon nouryoku мовленнєва компетенція*

文法能力、社会言語能力、談話能力、方略的能力が含まれる能力である。

Мовні знання, які охоплюють граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетенції.

公用語 *kouyougo офіційна мова*

国家内行政、教育、メディアなどの公的な使用城において、公的な業務に使用される言語。公用語は法律に規定されているか、規定されていないかということによって次の分類がある。

1) 法定公用語 *koutei kouyougo*

法律に規定されている公用語。

2) 実質公用語 *jisshitsu kouyougo*

法律には規定されていないが、事実上公用語として機能している言語。

Мова, яка має правовий статус в державі і є обов’язковою для використання в офіційних сферах, зокрема в уряді, освіті, мас-медіа тощо. Залежно від того, чи має офіційна мова правовий статус в державі, виокремлюють такі її види:

1) *офіційна мова, статус якої закріплений законодавством*;

2) *офіційна мова, статус якої не закріплений законодавством, а визначений фактичною роллю в суспільстві*.

混成語 *konseigo* (混成言語 *konsei gengo* ともいう) *змішана мова*

二つの言語が混じり合った接触言語が形成されること。

Мовний різновид, утворений шляхом змішування елементів двох мов в результаті мовного контакту.

語彙化 *goika планування лексичних норм*

語彙系の規範を定めること。

Заходи встановлення лексичних норм.

さ

再クレオール化 *saikureooruka рекреолізація*

格式の低い言語変異や中（上）層方言がよりクレオールに近い形へと変化していく過程。

Процес наближення форми існування мови чи діалекту, який має середній або високий соціальний статус, до форми і статусу креолу.

社会言語能力 *shakai gengo nouryoku соціолінгвістична компетенція*

言語が利用される社会的文脈を理解し、適切に言語を使用する能力である。

Здатність розуміти соціальний контекст і відповідно до цього використовувати мову.

死語 *shigo мертва мова*

使用者がいなくなり、使われなくなった言語。

Мова, яку практично не використовують через відсутність носіїв.

使用域変種 *shiyouiki henshu регістр*

言語使用域 *gengo shiyouiki* やレジスター *rejisutaa* と同じである。

Те саме, що й 言語使用域 *gengo shiyouiki* та レジスター *rejisutaa*.

借用 *shakuyou*（借入 *shakunyuu* ともいう） *мовне запозичення*

ある言語（またはその変種）が他の言語から、それまで自分の言語になかった要素を取り入れること。

Входження елементів певної мови чи її форм існування в систему іншої мови.

集団語 *shuudango соціальний діалект*

Те саме, що й 社会方言 *shakai hougen*.

主要言語 *shuyou gengo титульна мова*

多数言語 *tasuu gengo*やマジョリティの言語 *majoriti no gengo*と同じである。

Те саме, що й 多数言語 *tasuu gengo* та マジョリティの言語 *majoriti no gengo*.

職業語 *shokugyougo професійний жаргон*

業界用語　*gyoukai yougo*、専門語 *senmongo*、職場語 *shokubago*とほぼ同じである。

Те саме, що й 業界用語 *gyoukai yougo*, 専門語 *senmongo*, 職場語 *shokubago*.

職場語 *shokubago професійний жаргон*

集団語の一つで、ある特定の職場で使用されることば。業界用語 *gyoukai yougo*や専門語 *senmongo* とほぼ同じである。

Один із соціальних діалектів, який використовують люди певного місця праці. Близький за значенням до 業界用語 *gyoukai yougo* та 専門語 *senmongo*.

少数言語 *shousuu gengo*（少数民族語 *shousuu minzokugo*、少数派言語 shousuuha *gengo*ともいう）*мова національної меншини*

相対的に話者の数が少ない民族言語。

マイノリティの言語 *mainoriti no gengo*と同じである。

Мова етносу, кількість носіїв якого перебуває у відносній меншості.

Те саме, що й マイノリティの言語 *mainoriti no gengo*.

スラング *surangu сленг*

俗語 *zokugo* と同じである。

Те саме, що й 俗語 *zokugo*.

スタイル sutairu стиль

場面や相手などのコンテクストによって使い分ける言葉の変種。文体 *buntai* と同じである。

スタイルの段階を決める原因としては次のことである。1) 場面の変種。2) 話に加っている人との間の社会的な違いや年齢の違い。3) ことばの使い方の違い（話し言葉か書き言葉か）。4) 話に関与している人たちの感情的なかかわりあい。このような原因によって次のスタイルの分類がある。

1) 形式体 *keishikitai*（または、形式的なスタイル *keishitekina sutairu*、公式的なスタイル *koushikitekina sutairu*）– 非形式体 *hikeishikitai*（または、非公式的なスタイル *hikoushitekina sutairu*、非形式的なスタイル *hikeishikiteki sutairu*）。

2) 零点的なスタイル *reitentekina sutairu*、格式的なスタイル *kakushikitekina sutairu*、諮問的なスタイル *shimontekina sutairu*、略式的なスタイル *ryakushikitekina sutairu*、親交的なスタイル *shinkoutekina sutairu*。

Функціональний різновид мови, яким послуговуються з огляду на контекст комунікативної ситуації, зокрема сферу використання мови та роль співрозмовника тощо. Те саме, що й 文体 *buntai*.

В основі виокремлення стилів лежать критерії: 1) сфера використання мови; 2) соціальні і вікові відмінності між співрозмовниками; 3) відмінності у вживанні мови (усна чи писемна форма); 4) ступінь емоційних відносин між учасниками комунікації. Класифікація стилів:

1) *офіційний стиль – неофіційний стиль*;

2) *церемоніальний стиль – формальний стиль – дорадчий стиль – неформальний стиль – фамільярний стиль*.

スタイル移行 sutairu ikou перемикання стилю

あるスタイルを使用している途中で別のスタイルに変えること。

スタイル・シフト *sutairu shifuto* と同じである。

Процес змінювання одного стилю на інший під час спілкування.

Те саме, що й スタイル・シフト *sutairu shifuto*.

スタイル・シフト ***sutairu shifuto перемикання стилю***

スタイル移行 *sutairu ikou* と同じである。

Те саме, що й スタイル移行 *sutairu ikou*.

上層 ***jousou суперстрат***

同じ地域や同じ社会集団２つ（以上）の言語が、たとえば支配層と被支配層の言語というように、文化的・政治的・社会的に上下階層関係をもって接触する場合において、その支配層の言語のこと。

Мова, яка домінує (в культурному, політичному, суспільному аспектах) над іншою мовою, з якою вона контактує на тій же території чи в одному суспільному угрупованні.

上層語 ***jousougo акролект***

２言語が接触してクレオール言語を構成する際に、外部から導入され、優位的に取り入られた結果、標準形を形成する層となる言語を示す。

Мовний варіант, який утворюється при контакті двох мов (креолу і мови-лексифікатора), отримує високий соціальний престиж і формує мовний стандарт.

成分化 ***seibunka кодифікація***

言語計画の中で選択された言語コードの言語規範を設定すること。

Заходи із впорядкування мовних норм, визначені мовним плануванням.

セミリンガリズム ***semiringarizumu напівмовність (семілінгвізм)***

不完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou*と同じである。

Те саме, що й 不 完全言語使用 *fukanzen gengo shiyou.*

セミリンガル *semiringaru семілінгв*

両言語とも言語能力が低いと判断される二言語使用者のこと。

Носій двох мов, який обмежено володіє кожною з мов.

専門語 *senmongo професійний жаргон*

集団語の一つで、専門分野の中で使われることば。職場語 *shokubago* や専門語 *senmongo* とほぼ同じである。

Один із соціальних діалектів, який використовують носії вузької спеціалізації. Близький за значенням до 職場語 *shokubago* та 専門語 *senmongo*.

俗語 *zokugo сленг*

くだけた場面で用いられることばであるとともに、若年層が好んで使うことば。

Неофіційне мовлення фамільярного стилю, враховуючи молодіжне мовлення.

た

多言語使用 *tagengo shiyou* (多言語使用状態 *tagengo shiyou joutai*) *мовна ситуація багатомовності*

社会的には、国または地域集団で２つ以上の言語を使用していること。個人のレベルでは、２つ以上の言語を使用して生活していること。

多言語併用 *tagengo heiyou*、 多言語主義 *tagengo shugi*、またはマルチンガリズム *maruchingarizumu* と同じである。

На суспільному (у країні чи в межах місцевої спільноти) та індивідуальному рівнях використання двох і більше мов.

Те саме, що й 多言語併用 *tagengo heiyou*, 多言語主義 *tagengo shugi* або

マルチンガリズム *maruchingarizumu.*

多言語使用者 *tagengo shiyousha носій кількох мов (полілінгв)*

２つ以上の言語を使用して日常生活をしている人。

多言語話者 *tagengo washa* や複言語使用者 *fukugengo shiyosha*、またはマルチンリガル *maruchiringaru* と同じである。

Особа, яка використовує більше, ніж дві мови в повсякденному житті.

Те саме, що й 多言語話者 *tagengo washa*, 複言語使用者 *fukugengo shiyosha* або マルチンリガル *maruchiringaru*.

多言語主義 *tagengo shugi мовна ситуація багатомовності*

多言語使用 *tagengo shiyou*、多言語併用 *tagengo heiyou*、またはマルチンガリズム *maruchingarizumu* と同じである。

Те саме, що й 多言語使用 *tagengo shiyou*, 多言語併用 *tagengo heiyou* або マルチンガリズム *maruchingarizumu*.

多言語併用 *tagengo heiyou мовна ситуація багатомовності*

多言語使用 *tagengo shiyou*、 多言語主義 *tagengo shugi*、またはマルチンガリズム *maruchingarizumu* と同じである。

Те саме, що й 多言語使用 *tagengo shiyou*, 多言語主義 *tagengo shugi* або マルチンガリズム *maruchingarizumu.*

多言語話者 *tagengo washa носій кількох мов (полілінгв)*

多言語使用者 *tagengo shiyousha* や複言語使用者 *fukugengo shiyosha*、またはマルチンリガル *maruchiringaru* と同じである。

Те саме, що й 多言語使用者 *tagengo shiyousha*, 複言語使用者 *fukugengo shiyosha* чи マルチンリガル *maruchiringaru*.

多数言語 *tasuu gengo* (多数派言語 *tasuuha gengo* ともいう) *мажоритарна мова*

話者の数が多い民族言語。

マジョリティの言語 *majoriti no gengo* や主要言語 *shuyou gengo* と同じである。

Мова етносу, що кількісно домінує.

Те саме, що й マジョリティの言語 *majoriti no gengo* та 主要言語 *shuyou gengo*.

単一言語使用 *tan'ichi gengo shiyou* (単一言語使用状態 *tan'ichi gengo shiyou joutai* ともいう) *мовна ситуація одномовності*

社会的なレベル、及び個人的なレベルでは一つの言語を使用していること。

単一言語主義 *tan'ichi gengo shugi* やモノリンガリズム *monoringarizumu* と同じである。

Колективне та індивідуальне використання однієї мови.

Те саме, що й 単一言語主義 *tan'ichi gengo shugi* та モノリンガリズム *monoringarizumu*.

単一言語使用者 *tan'ichi gengo shiyousha носій однієї мови (монолінгв)*

一つの言語しか話せない人。

単一言語話者 *tan'ichi gengo washa* やモノリンガル *monoringaru* と同じである。

Особа, яка володіє лише однією мовою.

Те саме, що й 単一言語話者 *tan'ichi gengo washa* та モノリンガル *monoringaru*.

単一言語主義 *tan'ichi gengo shugi мовна ситуація одномовності*

単一言語使用 *tan'ichi gengo shiyou* やモノリンガリズム *monoringarizumu* と同じである。

Те саме, що й 単一言語使用 *tan'ichi gengo shiyou* та モノリンガリズム *monoringarizumu*.

単一言語話者 *tan'ichi gengo washa носій однієї мови (монолінгв)*

単一言語使用者 *tan'ichi gengo shiyousha* やモノリンガル *monoringaru* と同じである。

Те саме, що й 単一言語使用者 *tan'ichi gengo shiyousha* та モノリンガル *monoringaru*.

第一の言語 *daiichi no gengo перша мова*

子供が最初に習得する言語。母語 *bogo* (1)と同じである。

Мова, яку дитина засвоїла першою. Те саме, що й 母語 *bogo* (1).

ダイグロシア *daiguroshia диглосія*

二言語併存 *nigengo heizon* や二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake* と同じである。

Те маме, що й 二言語併存 *nigengo heizon* та 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake*.

第二の言語 *daini no gengo друга мова*

二番目に習得された言語。

Мова, засвоєна другою.

脱クレオール化 ***datsu-kureooruka декреолізація***

クレオール化された言語が上層言語に同化される過程。

Процес асиміляції мови, яка отримала функції креолу, з іншою більш авторитетною мовою.

談話能力 ***danwa nouryoku дискурсивна компетенція***

意味のある全体を組み立て、与えられた文脈に関連のある一貫したテクスト（話題）を形成するために、一連の文や発話を解釈したり、創造したりする能力である。

Здатність інтерпретувати та будувати речення й висловлювання з метою побудови смислових структур, створення текстів відповідно до контексту.

地域語 ***chiikigo регіональна мова***

特定の地域において話される言葉。

Мова, якою послуговуються в окремому регіоні.

中層語 ***chuusougo мезолект***

クレオール後連続体を構成する変種の一つ、基層語や上層語の間に中間層を構成する言語。

Мовний варіант посткреольського континууму, що займає проміжне місце між базилектом та акролектом.

ドメイン ***domein сфера використання мови***

場面 *bamen* や言語使用領域 *gengo shiyou ryouiki* と同じである。

Те саме, що й 場面 *bamen* та 言語使用領域 *gengo shiyou ryouiki*.

な

ナショナリズム ***nashonarizumu націоналізм***

国民主義 *kokumin shugi* と同じである。

Те саме, що й 国民主義 *kokumin shugi*.

ナショナル・アイデンティティ ***nashonaru aidentiti національна ідентичність***

国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti* と同じである。

Те саме, що й 国民のアイデンティティ *kokumin no aidentiti*.

二言語使用 ***nigengo shiyou*** （二言語使用状態 ***nigengo shiyou joutai*** ともいう***) мовна ситуація двомовності (білінгвізм)***

社会のレベルで２つの言語を使用すること、および個人のレベルで２つの言語を使用して日常生活を営むこと。

バイリンガリズム *bairingarizumu* 、二言語併用 *nigengo heiyou*、二言語主義 *nigengo shugi* と同じである。

Використання двох мов на суспільному чи індивідуальному рівнях.

Те саме, що й バイリンガリズム *bairingarizumu*, 二言語併用 *nigengo heiyou* чи 二言語主義 *nigengo shugi*.

二言語使用者 ***nigengo shiyousha носій двох мов (білінгв)***

２つの言語を使用して日常生活を営んでいる人。

二言語話者 *nigengo washa* やバイリンガル *bairingaru* と同じである。

Особа, яка використовує дві мови в повсякденному житті.

Те саме, що й 二言語話者 *nigengo washa* та バイリンガル *bairingaru.*

二言語主義 ***nigengo shugi мовна ситуація двомовності (білінгвізм)***

バイリンガリズム *bairingarizumu*、二言語併用 *nigengo heiyou*、または二言語使用 *nigengo shiyou* と同じである。

Те саме, що й バイリンガリズム *bairingarizumu*, 二言語併用 *nigengo heiyou* чи 二言語使用 *nigengo shiyou*.

二言語併存 ***nigengo heizon диглосія***

同一の言語共同体の中で、二つの言語変種が、それぞれはっきりと異なる社会的な機能を持って使われるという言語状態。

ダイグロシア *daiguroshia* や二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake* と同じである。

Мовна ситуація, коли в межах однієї мовної спільноти використовуються дві мови чи дві форми існування, які різняться своїми соціальними функціями.

Те саме, що й ダイグロシア *daiguroshia* та 二言語変種使い分け *nigengo henshu tsukaiwake*.

二言語併用 ***nigengo heiyou мовна ситуація двомовності (білінгвізм)***

バイリンガリズム *bairingarizum*u、二言語使用 *nigengo shiyou*、または二言語主義 *nigengo shugi* と同じである。

Те саме, що й バイリンガリズム *bairingarizumu*, 二言語使用 *nigengo shiyou* чи 二言語主義 *nigengo shugi*.

二言語話者 ***nigengo washa носій двох мов (білінгв)***

二言語使用者 *nigengo shiyousha* やバイリンガル *bairingaru* と同じである。

Те саме, що й 二言語使用者 *nigengo shiyousha* та バイリンガル *bairingaru*.

二言語変種使い分け ***nigengo henshu tsukaiwake диглосія***

ダイグロシア *daiguroshia* や二言語併存 *nigengo heizon* と同じである。

Те саме, що й ダイグロシア *daiguroshia* та 二言語併存 *nigengo heizon*.

日本語 ***nihongo японська мова як іноземна***

日本国の国語。

Національна мова країни Японії.

ネオ方言 ***neohougen неодіалект***

方言と標準語が接触することによって生じた新たな混交体系。

Нова змішана мовна система, яка формується внаслідок контактування діалектів з літературною мовою.

は

場面 ***bamen*** （場 ***ba*** ともいう） ***сфера використання мови***

場所や状態、対人関係などの要素を含めた言語活動の範囲であり、それに応じて、言語コードの選択が決定されるとすること。

ドメイン *domein* や言語使用領域 *gengo shiyou ryouiki* と同じである。

Уявна сфера використання мови, яка зумовлює вибір мовного коду. Критеріями виокремлення є місце і ситуація мовлення, відносини мовців.

Те саме, що й ドメイン *domein* та 言語使用領域 *gengo shiyou ryouiki*.

バイリンガリズム ***bairingarizumu мовна ситуація двомовності (білінгвізм)***

二言語使用 *nigengo shiyou*、二言語主義 *nigengo shugi*、または二言語併用 *nigengo heiyou* と同じである。バイリンガリズムの中で次の分類がある。

1) 人的バイリンガリズム *kojinteki bairingarizumu*、 社会的バイリンガリズム *shakaiteki bairingarizumu*（意味成分は‘言語使用者の数’である）。

2) 衡バイリンガリズム *kinkou bairingarizumu*、 偏重バイリンガリズム *henchou bairingarizumu* （意味成分は‘同じレベルの言語能力’ / ‘言語能力の差’である）。

3) 対等型の言語使用 *taitoukei no nigengo shiyou*、 従位型の言語使用 *juuikei no nigengo shiyou*、 複合型の二言語使用 *fukugoukei no nigengo shiyou*（意味成分は‘脳の中で言語が記憶保存されているメカニズム’である）。

4) 付加的二言語使用 *fukateki nigengo shiyou*（加算的バイリンガリズム *kasanteki bairingarizumu* ともいう）、情報的二言語使用 *johouteki nigengo shiyou*（減算的バイリンガリズム *genzanteki bairingarizumu* ともいう）（意味成分は‘第二言語の影響’である）。

Те саме, що й 二言語使用 *nigengo shiyou*, 二言語主義 *nigengo shugi* чи 二言語併用 *nigengo heiyou*. Виокремлюють такі види білінгвізму:

1) *індивідуальний білінгвізм*, *суспільний білінгвізм* (видова ознака ‘кількість носіїв мови’);

2) *збалансований білінгвізм*, *незбалансований білінгвізм* (видова ознака ‘мовна компетенція’);

3) *координативний білінгвізм*, *субординативний білінгвізм*, *комплексний білінгвізм* (видова ознака ‘рівень співіснування мов у свідомості’);

4) *адитивний білінгвізм, субтрактивний білінгвізм* (видова ознака ‘вплив другої мови на першу’).

バイリンガル bairingaru білінгв

二言語使用者 *nigengo shiyousha* や二言語話者 *nigengo washa* と同じである。

Те саме, що й 二言語使用者 *nigengo shiyousha* та 二言語話者 *nigengo washa*.

非隠語 *hiingo неарго*

隠語に対して、集団語を他の社会集団とのコミュニケーションにおいて、情報を隠す意図がないことば。「非隠語」をさらに「職場語・職業語・専門語・術語など」と「スラング」に分けている。

Сукупність соціальних діалектів, які в комунікації використовують соціогрупи без мети приховання певної інформації. До неарго належать професійні жаргони та сленг. Протилежне до 隠語 *ingo арго.*

非言語行動 ***higengo koudou немовна поведінка***

人間の意味伝達行動を言語によらないもの。

Дії, які передають значення повідомлення невербальними засобами.

標準化 ***hyoujunka стандартизація***

標準語と標準表記を確定すること。

Встановлення мовного стандарту та писемності.

標準語 ***hyoujungo літературна мова (стандарт)***

ある国また地域社会で大衆から最も高い評価を得て、社会的権威や強い影響力を誇示している規範言語変種。標準語は政治や教育などの公式の場で使用される権威を持った言語変種である。

Унормований різновид мови, наділений найвищою цінністю в країні чи певному регіоні, має суспільний авторитет і силу впливу. Літературну мову використовують в офіційній сфері: політиці, освіті тощо.

ピジン ***pijin піджин***

異なる言語を話す人たちが、コミュニケーションの手段として作り出した、ある程度の慣習的体系を持つ共通混成言語のこと。ピジンは、商取引など限られた目的のために、特定の場で特定の相手との間で使われるもので、語彙も少なく、文法構造も簡略で、母語に影響された音声を持ち。いずれの話者の母語ではないもの。

Змішана мова, яка виникла як засіб комунікації носіїв різних мов з метою торгівельної співпраці, є нерідною для кожного мовця, має відносно усталену

систему, характеризується обмеженим набором лексичних засобів, спрощеними граматикою і фонетичними рисами рідних мов мовців.

ピジン化　***pijinka піджинізація***

２つ（以上）の異なる言語を話す人たちが、商取引など、ある限られた目的のために意志の疎通を図ろうとして、通常、文化的にも経済的にも優勢な言語の語彙を多く取り入れ、簡単な言語構造を持つ混成共通語としてのコミュニケーション手段を作り出すこと。

Процес формування змішаної мови, що постає як засіб регулярної комунікації носіїв двох і більше різних мов з певною метою (наприклад, торгових відносин), характеризується особливим набором лексичних засобів культурно й економічно домінантної мови, спрощеною граматикою.

不完全言語使用 ***fukanzen gengo shiyou напівмовність (семілінгвізм)***

２つ以上の言語を使うことで、いずれのことばも十分に習得されていない状態。

セミリンガリズム *semiringarizumu* と同じである。

Мовна ситуація, у якій спостерігається володіння двома і більше мовами в неповному обсязі.

Те саме, що й セミリンガリズム *semiringarizumu*.

複言語使用者 ***fukugengo shiyosha носій кількох мов (полілінгв)***

多言語使用者 *tagengo shiyousha*、多言語話者 *tagengo washa*、またはマルチンリガル *maruchiringaru*と同じである。

Те саме, що й 多言語使用者 *tagengo shiyousha*, 多言語話者 *tagengo washa* чи マルチンリガル *maruchiringaru*.

文体 *buntai стиль*

スタイル *sutairu* と同じである。

Те саме, що й スタイル *sutairu*.

文法化 *bunpouka планування граматичних норм*

文法の規範を定めること。

Заходи встановлення граматичних норм.

文法能力 *bunpou nouryoku граматична компетенція*

言語体系を習得し、それによって言語を運用する能力である。言語の語彙、語形、構文、音声を理解し、それらを用いて、語句や分を作る能力である。

Здатність використовувати знання, отримані внаслідок засвоєння мовної системи. Іншими словами, здатність розуміння лексики, морфології, синтаксису, фонетики та використання цих знань для створення словосполучень і речень.

弁 *ben діалект*

地名を表す語と複合して、その話しぶりやことばのアクセントなどが、その地方独特のものであること。

Територіальні особливості мови, які охоплюють регіональну лексику, манеру говорити, мовний акцент тощо.

方言 hougen діалект

言語変種の一つ。社会言語学における「方言」の定義には ２種類あり、同一言語内において地域で話されている言語変種を地域方言 *chiiki hougen*、ある特定の社会階層または社会集団により用いられている言語変種を社会方言 *shakai hougen* と呼ぶ。

Одна із форм існування мови. У соціолінгвістиці виокремлюють два типи діалектів: форму існування мови, якою розмовляють на певній території, називають *територіальним діалектом*, а форму існування мови, якою послуговуються певні соціальні групи населення, – *соціальним діалектом*.

方略的能力 ***houryakuteki nouryoku стратегічна компетенція***

対処能力であり、切り抜ける方策、自分の知識の限界に対処すること、言い換え、繰り返し、躊躇、忌避、推測、明確化などのストラテジー（方略）がうまく使える能力である。

Здатність давати раду з обмеженими власними знаннями і відповідно до цього вміло обирати стратегії (відповіді, повторення, нерішучості, відхилення від розмови, припущення, роз’яснення тощо) під час комунікації.

母国語 ***bokokugo рідна мова***

1) 親から受け継いだ言葉。

2) 個人が国家への帰属意識を示す言語。また、個人の属する民族固有の言語。

1) Мова, успадкована від батьків.

2) Мова, яка вказує на ідентифікацію індивіда з певною державою, а також пов’язана з етнічною ідентичністю людини.

母語 ***bogo***

1) 母親から学んだ言語。

2) 親から受け継いだ言葉。母国語 *bokokugo* と同じである。

1) ***Материнська мова***: мова, яку засвоїла дитина від матері.

2) ***Рідна мова***: мова, успадкована від батьків. Те саме, що й 母国語 *bokokugo.*

傍層 *bousou адстрат*

地理的に隣接する２つ（またはそれ以上）の言語が、互いの独立性を保ちながら、相互に影響を及ぼすような場合に、一方の言語に対する他方の言語のこと。

Одна з двох (або більше) мов, яка при географічному контактуванні, зберігаючи власну цілісність, містить риси взаємного впливу.

ま

マイノリティの言語 *mainoriti no gengo мінoритарна мова*

少数言語 *shousuu gengo* と同じである。

Те саме, що й 少数言語 *shousuu gengo*.

マジョリティの言語 *majoriti no gengo мажоритарна мова*

多数言語 *tasuu gengo* と同じである。

Те саме, що й 多数言語 *tasuu gengo*.

マルチリンガリズム *maruchingarizumu мовна ситуація багатомовності (мультилінгвізм)*

多言語使用 *tagengo shiyou*、多言語併用 *tagengo heiyou* または多言語主義 *tagengo shugi* と同じである。

Те саме, що й 多言語使用 *tagengo shiyou*, 多言語併用 *tagengo heiyou* чи 多言語主義 *tagengo shugi*.

マルチンリガル *maruchiringaru носій кількох мов (полілінгв)*

多言語使用者 *tagengo shiyousha*、多言語話者 *tagengo washa*、または複言語使用者 *fukugengo shiyosha* と同じである。

Те саме, що й 多言語使用者 *tagengo shiyousha*, 多言語話者 *tagengo washa* чи 複言語使用者 *fukugengo shiyosha*.

民族　***minzoku етнос***

文化や出自を共有することからくる親近感に核して歴史的に形成された、共通語の帰属意識を持つ人々の集団。特に言語を共有することが重視され、宗教や生業形態から民族的な伝統となることも多い。

Історична спільнота людей, об’єднана спільною культурою, походженням, мовою. В основі етносу особливо важливу роль відіграє спільна мова, релігія та рід занять.

民族意識 ***minzoku ishiki етнічна самосвідомість***

民族を構成している人々がもつ自民族への帰属意識。また、民族がそれを自身の存続、独立あるいは拡充を求める集団的な意識。

Усвідомлення людьми своєї належності до етнічної спільноти, а також групова свідомість, яка визначає існування, незалежність і розширення етносу.

民族語 ***minzokugo етнічна мова***

特定の民族と連想される言語。

Мова певної етнічної спільноти.

民族主義 ***minzoku shugi ідеологія захисту цінностей етносу***

民族の独立と統一を第一義的に重視する思想。

Ідеологія, яка наголошує на незалежності й консолідації певної етнічної спільноти.

民族性 ***minzokusei етнічність***

民族が持つ性質。

Сукупність рис, які об’єднують етнічну спільноту.

エスニシティ *esunishiti* と同じである。

民族のアイデンティティ ***minzoku no aidentiti етнічна ідентичність***

民族としての帰属意識。

Самоототожнення своєї належності до певного етносу.

文字化 ***mojika графізація***

文字系の規範を定めること。

Заходи встановлення графічних норм.

モノリンガリズム ***monoringarizumi мовна ситуація одномовності (монолінгвізм)***

単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou* や 単一言語主義 *tan’ichi gengo shugi* と同じである。

Те саме, що й 単一言語使用 *tan’ichi gengo shiyou* та 単一言語主義 *tan’ichi gengo shugi*.

モノリンガル ***monoringaru носій однієї мови (монолінгв)***

単一言語使用者 *tan’ichi gengo shiyosha* や単一言語話者 *tan’ichi gengo washa* と同じである。

Те саме, що й 単一言語使用者 *tan’ichi gengo shiyosha* та 単一言語話者 *tan’ichi gengo washa*.

ら

リンガ・フランカ ***ringa furanka лінгва франка***

異なる言語（またはその変種）を話す人たちの共通語として機能する言語。

Мова, яка слугує посередником для порозуміння між представниками, які

розмовляють різними мовами чи формами існування мови.

レジスター ***rejisutaa регістр***

使用域変種 *shiyouiki henshu* や言語使用域 *gengo shiyouiki* と同じである。

Те саме, що й 使用域変種 *shiyouiki henshu* та 言語使用域 *gengo shiyouiki*.

わ

若者語 *wakamonogo* (若者言葉 *wakamono kotoba* ともいう) *молодіжний сленг*

主に若者が使用することば。

Мовлення молодіжної субкультури.

話者 *washa мовець, носій мови*

言語使用者 *gengo shiyousha* と同じである。

Те саме, що й 言語使用者 *gengo shiyousha*.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Britannica kokusai daihyakka jiten: shoukoumoku denshi jisho ban. – Toukyou : Britannica Japan, 2009.

2. Gendai gengogaku jiten (Seibido's Dictionary of Linguistics) / H. Tanaka (hen). – Toukyou : Sebido, 2008. – 930 p.

3. Gengo no jiten / H. Nakajima (hen). – Toukyou : Asakura Shoten, 2005. – 760 p.

4. Gengo to bunka yougoshuu [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://grbunm.ti-da.net/e1299873.html.

5. Gengogaku yougoshuu [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://retpagxo.xxxxxxxx.jp/linguistics.html.

6. Jiten nihon no tagengo shakai / S. Sanada, H. Shouji (hen). – Toukyou : Iwanami shoten, 2005. – 386 p.

7. Karube L.-J. Gengo seisaku to wa nanika / L.-J. Karube ; N. Nishiyama (yaku). – Toukyou : Hakusuisha, 2000. – 174 p.

8. Kimura G. C. Gengo seisaku kenkyuu no gengokan o tou – gengo keikaku / gengo taidou no nibunhou kara gengo kanri no riron e – / G. C. Kimura // Gengo seisaku. Nihon gengo gakkai, 2005. – P. 1–13.

9. Kimura G. C. Language Rights in Japan: What Are They Good For? / G. C. Kimura // Language Life in Japan : Transformations and Prospects / ed. by Patrick Heinrich, Christian Galan. – London ;New-York : Routledge, 2011. – P. 14–33.

10. Komachi M. Taiwan shokuminchiki no gengo seisaku [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://www.smalltown.ne.jp/~usata/memo/ando 20050217.pdf.

11. Koujien [Електронний ресурс]. – Доступно з : CASIO Ex-word denshi jisho XD-A 10000.

12. Koyano T. Wakamonogo wa shuudango ka / T. Koyano // Nihongogaku, 2006. – Vol. 25 (№ 10). – P. 14–24.

13. Masuda I. Shakai gengogaku / I. Masuda. – Daigaku kyouiku shuppan, 1997. – 91 p.

14. Matsumura K. Esutonia no gengohou [Електронний ресурс] / K. Matsumura. – Доступно з : http://homepage2.nifty.com/kmatsum/langprob/seadus. html.

15. Nihongo daihyakka jiten (An Encyclopaedia of the Japanese Language) / H. Kindaichi, O. Hayashi, T. Shibata (hen). – Toukyou : Taishuukan Shoten, 1995. – 1505 p.

16. Nihongogaku jiten / T. Sugimoto, T. Iwabuchi (hen). – Toukyou : Ofu, 1998. – 314 p.

17. Nishihara S. Nihon no gengo seisaku no tankan / S. Nishihara // Gengoseisaku wo tou / Tajiri Eio, Ootsu Yukio (hen). – Toukyou : Hitsuji, 2010. – P. 33–49.

18. Ouyou gengogaku jiten (Kenkyusha dictionary of applied linguistics) / I. Koike, S. Ide (hen). – Toukyou : Kenkyuusha, 2003. – 972 p.

19. Sasaki T. Kokumin to nashonarizumu / T. Sasaki // Shakai kagaku no kiso guroobaruka shakai no kiso kouzou, 2006. – P. 9–12.

20. Shakai gengogaku / S. Ide, M. Kawano, H. Tanaka, O. Mizutani. – Toukyou : Aruku, 2006. – 111 p.

21. Shakai gengogaku / S. Sanada, K. Shibuya, M. Jinnouchi, S. Sugito. – Toukyou : Oufuu, 2004. – 205 p.

22. Shakai gengogaku no tenbou / S. Sanada (hen). – Toukyou : Kuroshio Shuppan, 2006. – 259 p.

23. Shinpan Nihongo Kyouiku Jiten / Nihongo Kyouiku Gakkai (hen). – Toukyou : Taishuukan shoten, 2005. – 1146 p.

24. Shiokawa N. Minzoku to neishon : nashonarizumu to iu nanmon / N. Shiokawa. – Toukyou : Iwanami Shoten, 2008. – 223 p.

25. Shouji H. Chuugoku shousuu minzokugo seisaku no shinkyokumen / H. Shouji // Kokuristu minzokugaku hakubutsukan kenkyuu houkoku, 2003. – № 27 (4). – P. 683–724.

26. Suzuki T. Nihon no taigai gengo seisaku no mokuteki to kadai / T. Suzuki // Gengo seisaku, 2005. – № 1. – P. 147–167.

27. Yamamoto T. Nihongo kyouiku to gengo seisaku [Електронний ресурс] / T. Yamamoto. – Доступно з : http://www.jpf.go.jp/j/japanese/ survey/tsushin/ reserch/ 034.html.

28. Yoshinouchi Y. Ukuraina no gendai gengo joukyou to gengo mondai [Електронний ресурс] / Y. Yoshinouchi. – Доступно з : http://www.kitakyu-u.ac.jp/gkj/files/bh007401yy.pdf.